

Narodna in univerzitetna knjižnica
v Ljubljani

ČII 42699

91

GEOGRAFSKI VESTNIK
GEOGRAPHICAL BULLETIN

66
1994

GEOGRAFSKI VESTNIK

GEOGRAPHICAL BULLETIN
BULLETIN GÉOGRAPHIQUE

ČASOPIS ZA GEOGRAFIJO IN SORODNE VEDE
BULLETIN FOR GEOGRAPHY AND RELATED SCIENCES
BULLETIN POUR GÉOGRAPHIE ET SCIENCES ASSOCIÉES

66

1994

Izdala in založila Zveza geografskih društev Slovenije
Published by the Association of the Geographical Societies of Slovenia
Publié par L'Association des Sociétés de Géographie de la Slovénie

Ljubljana, 1995

99504068

Časopisni svet — Publishing Council — Conseil éditorial
dr. Rado Genorio, dr. Lojze Gosar, dr. Matjaž Jeršič, dr. Milan Šifrer,
Karmen Kolenc-Kolnik, Jože Žumer

Odgovorni urednik — Responsible Editor — Rédacteur responsable
dr. Franc Lovrenčak

Uredniški odbor — Editorial Board — Comité de rédaction
akad. prof. dr. Ivan Gams, dr. Andrej Kranjc, dr. Franc Lovrenčak,
dr. Karel Natek, Milan Natek, dr. Marjan Ravbar, mag.
Metka Špes, akad. prof. dr. Igor Vrišer

Glavni urednik — Chief Editor — Rédacteur en chef
dr. Franc Lovrenčak

Upravnik — Administrator — Administrateur
dr. Stanko Pelc

Lektor — Language editor — Revu par
dr. Tomaž Sajovic

Prevod (v angleščino) — Translated (into English) by — Traduit (en anglais) par
Branka Klemenc

Izdano z denarno pomočjo
Ministrstva za znanost in tehnologijo Republike Slovenije

KAZALO

RAZPRAVE

ANGELCA RUS, IVAN STANIČ: Členitev mesta Ljubljana.....	5
DEJAN REBERNIK: Morfološka in socialnogeografska struktura Celja.....	35
MARKO KREVS: Geografska vsebina proučevanja lokacij trgovine na drobno v Sloveniji	59
ANA VOVK: Vpliv reliefa na lastnosti prsti na Boču, v dolini Dravinje in v Dravinjskih gorah	77
VIKTOR MAJDIČ: Pomenski izvor slovenskih krajevnih imen	99
IVAN GAMS: Pojem in obseg doline v slovenski regionalni geografiji	125
ANTON SORÉ: Vodna imena na območju Savinje, zgornje in srednje Sotle	137

RAZGLEDI

DUŠAN NOVAK: Oskrba s pitno vodo v občini Kamnik.....	145

KNJIŽEVNOST

Annales 3/93 — Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin (Ivan Gams)	161
Daniel Noin: Atlas de la population mondial (Dejan Rebernik)	162
Jean-Pierre Lozato-Giotard: Géographie du tourisme (Dejan Rebernik)	164
J.E. Lovelock, GAJA: Nov pogled na življenje na Zemlji (Valentina Brečko).....	166
Sigrid Almedal: Factors of Change in Highlands and High-Latitude Zones (Metod Vojvoda)	168
Spatial Dynamics of Highland and High-Latitude Environments (Metod Vojvoda)	169
Gorenjska A–Ž. Priročnik za popotnika in poslovnega človeka (Milan Natek).....	170
Peter Fister: Glosar arhitekturne tipologije (Milan Natek)	173
Marjetka Balkovec: Občina Metlika. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje (Milan Natek)	177
Ljubo Lah: Prenova stavbne dediščine na podeželju — Kras (Milan Natek)	179
Maribor — Marburg, prispevki h geografiji prijateljskih mest v Sloveniji in Nemčiji (Božidar Kert).....	182

KRONIKA *

Petru Habiču ob šestdesetletnici (Ivan Gams).....	185
Ob 80-letnici dr. Julija Titla (Avguštin Lah)	187
Ob šestdesetletnici mag. Dušana Faturja (Igor Vrišer)	188
Ob sedemdesetletnici dr. Avguština Laha (Metka Špes).....	190
Prof. dr. Matjaž Jeršič — šestdesetletnik (Mirko Pak)	192
Ob smrti Pavla Stranja (Marjan M. Klemenčič)	195

PRIZNANJA	197

ZBOROVANJA

1. simpozij Študijske skupine o razvoju marginalnih območij, Tajvan, 1.–7. avgusta 1993 (Metod Vojvoda)	199
Konferenca EGIS '94 v Parizu (Marko Krevs)	202
4. mednarodna konferenca politične geografije, Lodz, "Regija in regionalizem. Socialni in politični vidiki", Szczedrzyk, Poljska, 28. – 30. september 1994 (Jernej Zupančič)	204
Mednarodna konferenca "Regionalni jeziki in prekomejne povezave v Evropi", Strasbourg–Colmar, 1– 4 junij 1994 (Jernej Zupančič)	206
Mednarodni simpozij "Spreminjanje kraškega okolja" (Karst Environment Changes — An International Symposium) (Oxford & Huddersfield, Anglija, 13.– 23. september 1994) (Andrej Kranjc, Daniel Rojšek)	208
"GIS v akciji" na Regionalni konferenci Mednarodne geografske unije v Pragi (Marko Krevs)	210
Mednarodni posvet "Geografija in narodnosti" (Anton Gosar)	211
Konferenca: Okolje in kvaliteta življenja v Srednji Evropi: problemi prehoda (Milan Orožen Adamič)	214
Der Wandel des laendlichen Raums in Suedosteuropa. Spremembe podeželja v Jugovzhodni Evropi, Leipzig, 27.–29. junij 1994. (Mirko Pak)	217
Zasedanje Komisije za Urbani razvoj in urbano življenje (Urban Development and Urban Life), Mednarodne geografske unije, Berlin 15. do 20. avgust 1994. (Mirko Pak)	218

Razprave

ČLENITEV MESTA LJUBLJANA

Angelca Rus*, Ivan Stanič**

Izvleček:

Opisana je problematika prostorske členitve mesta kateri sledijo urbanološki kriteriji, kot so urbanistično-planerski, gravitacijsko-funkcijski trendi, problemi razvoja in varovanja, potrebe komunalne oskrbe in upravljanja, kakor tudi historično-identifikacijski vidiki. Sledita kratek opis razvoja mesta in opis opravljenih raziskovanj. Prispevek zaključuje predlog funkcijsko-gravitacijske členitve mesta, ki lahko služi kot osnova za oblikovanje mestnih četrti.

Ključne besede: členitev mesta, funkcionalno-gravitacijska središča, Ljubljana, mestna četrt, mestna občina, urbanistično načrtovanje.

THE SUBDIVISION OF LJUBLJANA CITY

Abstracts:

The problems of municipal subdivision are described, as well as the urbanological criteria, such as town-planning, gravitational-functional trends, problems of development and protection, the needs of public utility and administration, as well as historical-identification questions, a short survey of city development and description of investigations follows. The article concludes with a proposal of functional-gravitational areas in Ljubljana which can be used as a basis for city subdivision.

Key words: City subdivision, Functional-gravitational centres, Ljubljana, Municipal units, Municipality, Town planning.

Uvod

Predlog zakona o lokalni samoupravi (Poročevalec, oktober 1993) predvideva poleg ustanavljanja občin in mestnih občin tudi možnost notranje členitve mest na četrti. Kako naj bodo četrti oblikovane ter kakšne pristojnosti in naloge bodo imele, pa z zakonom ni opredeljeno.

---

* Dipl. geog., Miklošičeva 4d, 61 230 Domžale

** Dipl. ing. arh., Celovška 108, 61 110 Ljubljana

Na Urbanističnem inštitutu RS smo se lotili raziskovalne naloge Členitev mesta Ljubljana¹, s katerim skušamo nakazati problematiko in možnosti prostorske členitve mesta. Z analizo sicer nismo oblikovali četrti, pač pa območja, ki so danes izoblikovana glede na gravitacijsko-funkcijsko pripadnost, obenem pa bi bila lahko podlaga za bodoče oblikovanje četrti.

Za osnovno prostorsko entiteto smo izbrali popisni okoliš. Tako smo se izognili nenatančnemu podajanju statističnih informacij in se dejansko osredotočili na poseljena območja mesta in okolice oziroma identificirali dejanski strnjeni, pozidani in poseljeni prostor mesta Ljubljana.

Analizirali smo tudi prvine, ki lahko v daljšem časovnem obdobju omogočijo ugodne strukturne in tudi nematerialne spremembe, če pa jih ne bi upoštevali, bi to povzročilo fizično in družbeno degradacijo. To so prvine, ki vidno spreminjajo svet okoli nas, predvsem rast mesta in materialne transformacije ali spremembe v njem. Členitev mesta je lahko ob pravilni postavitvi torišč dogajanj podlaga za vsa nadaljnja spreminjanja.

Zgodovinsko gledano je Ljubljana sestavljena iz ožjega jedra, t.j. stare Ljubljane, kateri so v daljšem časovnem obdobju, zlasti v zadnjih štiridesetih letih, dodajali posamezna samostojna naselja. Tako je Ljubljana pridobila ne samo prostor za svojo širitev, ampak tudi bolj ali manj razvita historična središča z različno terciarno in tehnično opremljenostjo. Nekatera izmed teh območij še sedaj identifikacijsko in drugače živijo do neke mere samostojno življenje, čeprav so povsem vključena v Ljubljano.

Raziskavo sklepa predlog členitve mesta, ki izvira iz gravitacijsko-funkcijskih območij. Ta niso vezana na število tam živečih prebivalcev, ampak na dejanske življenjske tokove. Identificirali smo tudi mestne podenote nižjega ranga, ki imajo v zadnjem času vedno večji pomen, kakor tudi središča za območja v neposredni bližini središča mesta in za območja na obrobju mesta, ki bi oskrbovala svoje zaledje.

1. Problematika prostorske členitve mesta

Živimo v času hitrega gospodarskega (socialnega) in družbenega razvoja, ki se kaže tudi v prostorskih, socialnih in demografskih spremembah v samem mestnem prostoru. Ob širjenju mestnega prostora se stalno spreminjata tudi njegova struktura in funkcije. Nastajajo novi delovni obrati, upravne in druge zgradbe, nove trgovine in servisne dejavnosti, nove ceste in druge komunalne naprave, nove rekreacijske

¹ Raziskavo Členitev mesta Ljubljana sta v letu 1993 izdelala Angelca Rus, dipl. geogr., in Ivan Stanič, dipl. inž. arh., na Urbanističnem inštitutu Republike Slovenije s podporo Mestnega sekretariata za izobraževanje, raziskovalno dejavnost, kulturo in šport, Enota za raziskovalno dejavnost, in Sklada stavbnih zemljišč mesta Ljubljana.

površine in nove stanovanjske soseske z različno strukturo. Obseg naštetih sprememb je odvisen od velikosti mesta, od njegove funkcije v širšem prostoru in ne nazadnje od njegove gospodarske moči. Vse te strukture in prostorske spremembe pa imajo določene prostorske zakonitosti.

Z metodo funkcijske klasifikacije mest in naselij želimo izluščiti bodisi tiste mestne dejavnosti, ki so odločujočega pomena za obstanek aglomeracije, ali tiste, ki dajejo naselju specifičen pomen glede na druga naselja v regiji ali pa so nadpovprečno pomembne za zapleten sklop razmerij med mestom in podeželjem (bolj z vidika funkcije mest, ne pa znotraj mestnih območij).

Raziskav o funkcijah mestnih naselij je precej, tudi v slovenskem prostoru (Vrišer, Pak, Vl. Kokole, Ve. Kokole). Pogosto je bila uporabljena metoda, ki jo je leta 1974 izdelal Vrišer. Slovenska mesta je opredelil tako, da je določil ožji oziroma urbani ter širši oziroma regionalni pomen vsakega mesta. Uporabil je podatke o zaposlenih (delovnih mestih), v samih mestih pa je upošteval naslednje dejavnosti: industrijo in rudarstvo, gozdarstvo, gradbeništvo, promet, trgovino, obrt, gostinstvo, šolstvo, zdravstvo, finance, upravo, skratka terciarne in kvartarne dejavnosti.

Ker pojma prostor (mestni prostor) ekonomisti, geografi, urbanisti, sociologi in arhitekti ne uporabljajo na enak način, se nam zdi potrebno, da pojem razjasnimo tako, kot ga pojmuje v našem prispevku. Prostor nam pomeni tisto območje zemeljske površine, ki si ga je in si ga bo človek posebej prilagodil in ga uporabljal za svoj obstoj in razvoj. **Mestni prostor** pa je tisti, ki ga je človek na poseben način prilagodil za namestitve in delovanje pojavov, ki nam predstavljajo mesto. Možnosti členitve prostora so lahko neskončne.

V mestnem prostoru lahko opazujemo vrsto členitev. Ene so vidne, npr. fizične razlike. Najbolj splošna delitev v tem smislu je delitev prostora na "cone" (industrijske površine, prometne površine). Druge na zunaj neopazne členitve nastajajo kot posledica delovanja posameznih funkcij, ali pa zato, da bi delovanje funkcij sploh omogočile. Nekatere od teh so bolj ali manj točno določene, druge pa nimajo točneje opredeljene meje (npr. državna oziroma krajevna uprava, sodstvo in podobne institucionalne dejavnosti).

Kako je ta problem obravnavan v strokovni literaturi?

O problemih funkcijske členitve mest obstaja dokaj obširna literatura, ki to tematiko delno neposredno obravnava, še bolj pa posredno. Starejša literatura je obravnavala zlasti **ožji problem prostorske diferenciacije urbanih površin** z različno funkcijo in njihova medsebojna razmerja v prostoru. V novejši literaturi pa je poudarek predvsem na **nosilcih dogajanja**, kar se končno kaže v obliki izrabe zemljišča, funkciji za razne namene, in na dejavnostih, ki sodelujejo v **razvojnem procesu** oblikovanja funkcijskih con ali območij v mestih.

Obstaja tudi literatura, ki bolj specifično obravnava določene vidike, bodisi vsebinske ali metodološke, členitev mest ali posamezne funkcijske cone.

Vprašanja empirične členitve mestnega prostora

Ko se lotevamo členitve mestnega prostora, si moramo odgovoriti na nekaj bistvenih vprašanj:

- v kakšne namene členimo prostor,
- na kakšen način bomo členitev izvedli,
- katere značilnosti naj upoštevamo in
- katere postopke uporabiti.

Večkrat smo pred odločitvijo, ali naj poudarimo samo analitični del problematike ali pa naj se problema lotimo nekoliko širše in podamo problemsko analizo o prostoru. Od teh odločitev je odvisen tudi naš končni rezultat.

Iz **posameznih** statističnih podatkov lahko izluščimo značilnosti posameznih pojavov (npr. razporeditev prebivalstva, delovnih mest). Vendar nam prav takšne delne analize omogočajo, da lahko pripravimo strokovna izhodišča za administrativne delitve prostora.

Pri **problemskem** pristopu pa skušamo opraviti sintezno analizo z vidika posameznih specifičnih značilnosti: npr. kombinacije med starostjo zgradb in socialno strukturo prebivalstva (kot eden od možnih kazalcev za pojav sluma v obravnavanih območjih) ali kombinacija med starostjo gradnje in mobilnostjo prebivalstva (iz takšnih območij je odseljevanje prebivalcev ponavadi večje).

S problemsko členitvijo

- ugotavljamo spreminjanje načina in obsega namembnosti površin za različno izrabo z namenom, da spoznamo in predvidimo prihodnji razvoj izrabe tal,
- opredeljujemo lokacijske možnosti in potrebe za različne izrabe,
- ugotavljamo prostorske povezave med posameznimi segmenti izrabe.

Metode prostorskih členitev

Pri členitvi mestnega prostora uporabljamo v glavnem tri metodološke principe.

a) Geografske metode

izhajajo iz površin in njihove izrabe ter delijo mestni prostor po izbranih merilih na različne prostorske enote.

Med najbolj znane geografske metode štejemo:

- metodo fiziognomske delitve (delitev mesta glede na florisno zasnovo, cestno omrežje, velikost stavb),
- metodo izrabe površin in stavb,
- členitev glede na intenzivnost izrabe površin (uporabljajo se razni prikazi gostot, npr. gostota prebivalcev na enoto, gostota zaposlenih na enoto, gostota delovnih mest na enoto ipd.),
- metodo isoval (območja mesta glede na enako vrednost zemljišč).

b) Socio-topografske metode

izhajajo iz prostorske razdelitve določenih družbenogospodarskih podatkov in značilnosti (demografski, družbenogospodarski in podobni kriteriji)

c) Funcijske metode

delijo mestni prostor glede na razmerja v medsebojnih funkcijskih prepletanjih. Sem sodijo vse raziskave, ki se ukvarjajo predvsem z omejevanjem in analizo samega "cityja", pa tudi subcentrov, nakupovalnih centrov itd.

Kot ugotavlja dr. Vrišer v svoji študiji Urbana geografija (Vrišer, 1984:160), se raba funkcijskih metod pri členitvi mesta bolj malo uporablja.

"S tem kriterijem želimo v mestu izluščiti tiste mestne predele, ki so med seboj funkcijsko povezani in tvorijo samosvoje teritorialne enote. Uporaba funkcijske metode nam pokaže kako se posamezne mestne celice (funkcijske enote ali funkcijske mikroregije) oblikujejo in kako se povezujejo med seboj v nekakšno hierarhijo mestnih četrti oziroma mestno celoto".

"Na najnižji stopnji je takšna funkcijska mikroregija sestavljena iz nekaj stanovanjskih poslopij in nekaj osnovnih oskrbnih trgovin. Lahko bi jo poimenovali sosedstvo. Drugo stopnjo tvorijo krajevne skupnosti ali četrti, ki povezujejo več sosedstev. Imajo že manjše središče z nekaj trgovinami za vsakodnevno oskrbo, nekaterimi servisi, nekaj gostišči, otroškim vrtcem, ambulantno in osnovno šolo z nižjimi razredi. Na tretji stopnji se stanovanjske četrti združijo v stanovanjsko sosesko, ki ima že lastno trgovsko in obrtno središče, zdravstveni dom s specialnimi ambulantami, popolno osnovno šolo in pogostoma še lokalno samoupravo." (Vrišer, 1984: 161.)

Pri svojem delu smo izhajali iz dejstva, da so se v razvoju mesta Ljubljane oblikovala bolj ali manj sklenjena območja, kamor ljudje gravitirajo. Zato smo se odločili, da bomo za členitev mesta uporabili metodo, ki je bila v praksi sicer manjkrat preizkušena, to je metoda določanja funkcijskih gravitacijskih območij z anketiranjem, obenem pa v največji možni meri upoštevali obstoječe administrativne, upravne in statistične meje kakor tudi naravne in grajene ovire (ceste, železnice, reke ...).

2. Pomen upoštevanja urbanističnih meril pri členitvi mesta

Ker je bila ena osnovnih metod naše raziskovalne naloge, da za oblikovanje četrti za potrebe lokalne samouprave upoštevamo čimveč meril, je še toliko bolj pomembno, da pri tem razmišljamo tudi o urbanističnih in načrtovalskih merilih členitve mesta (mišljeno je predvsem upravljanje s prostorom) z vidika urbanističnega načrtovanja in potrebne upravne podpore.

Kakršne koli že bodo te podenote, je treba opozoriti na možne prostorske implikacije prehitro začrtanih meja oz. preohlapno določenih pristojnosti pri lokalni sa-

moupravi. Hkrati je treba opozoriti na neobvezujoča merila povezovanja (ali nepovezovanja) manjših enot v večje. Trdnost postavljenih meja in premajhni obseg pristojnosti na lokalnem nivoju lahko omejita ali razvrednotita vsa dolgoročna prostorsko-planska prizadevanja ne samo v mestu Ljubljana, ampak tudi mestnih ali ruralnih naseljih v širšem prostoru.

Obseg možnih področij, ki vplivajo na opredelitev meril upravljanja in urejanja notranjega mestnega prostora kakor tudi razmerja mesta (mestnega upravljanja) do okolice, ponazarja tudi prispevek Edvarda Ravnikarja iz leta 1946 ob anketi o razvoju Ljubljane (Ravnikar, 1993). Že takrat je opozarjal na določene prostorske razvojne danosti mesta in na posamezna dejanja, ki so pripeljala do že tedaj kaotičnega položaja v prostoru. Takrat je korenine za to videl v obdobju predsocijalistične Jugoslavije, vendar so se dejanja t.i. rasti nadaljevala tudi potem oz. se še nadaljujejo.

Opozarjal je na probleme zlivanja mesta z okolico, nenadzoravane rasti ter pripadajoče nizke gostote zazidave in razporeditve prebivalstva večjih strnjenih zemljiških kompleksov, naravne omejitve rasti, komunalne oskrbe, pridobivanja v mestno uporabo, razmestitve industrije in prometne dostopnosti, praznih prostorov (ki jih je treba varovati ali pozidati), podeželja, t.j. kmečkega zaledja, in druge probleme, ki so še zmeraj pereči. Obseg problemov v prostoru se je seveda spremenil, tako kot so se tudi tehnološke predpostavke razvoja, toda dileme v skoraj petdeset let stari obleki še zmeraj živijo, le da se je rob mesta v tem času bistveno premaknil proti podeželju, t.j. kmečkemu zaledju, in se je mesto zlilo z nekdanjimi samostojnimi naselji v še večjem obsegu kot do takrat.

A. Urbanističnonačrtovalska merila

Pomembnost teh meril, čeprav na prvi pogled niso povezana z neposrednim členjenjem mesta, je v tem, da je po opredelitvah osnutka zakona o lokalni samoupravi urejanje prostora prednostna naloga (ali ena izmed prednostnih nalog) novih občin. Pri upravljanju mestne občine pa je to pomembno še bolj, saj se v njej na zelo omejenem prostoru srečujejo in križajo različni, usklajeni in neusklajeni interesi. Ob tem je treba nujno opozoriti na robne nevarnosti, t.j. dogajanja na meji mestne občine, kjer se namembnost mejnih zemljišč sosednjih občin prilagaja potrebam večjega mesta, pri čemer se lahko logika prostorskih razmestitev podre.

Upravna razdelitev površine mesta na manjše enote verjetno ne bo v celoti odvisna od v nadaljevanju naštetih elementov urbanološke analize, vendar jih tu omenjamo predvsem zato, da bi se zavedali kompleksnosti mestne strukture in potrebnih znanj za njeno kakovostno upravljanje in razvoj. Posredno smo večino elementov urbanološke analize uporabili tudi pri našem predlogu členitve.

Podatki urbanološke analize, ki v prenesenem smislu lahko pomenijo tudi merila za členitev mesta, so po Lynchu naslednji:

a) fizični podatki:

- geologija in tla (nosilnost, prst, geotektonske značilnosti),
- voda (obstoječi vodotoki, drenaža, talna voda, oskrba),
- topografija (izoblikovanost terena, relief, nakloni ipd.),
- klima (temperaturna nihanja, lokalne mikrokline ipd.),
- ekologija (rastlinski pokrov ipd.),
- zgradbe (obstoječe zgradbe, prometne, komunalne in energetske naprave ipd.);

b) kulturni podatki:

- podatki o prebivalstvu (rezidenčno, gostujoče),
- vrednost zemljišča, pravice in omejitve,
- preteklost in prihodnost (zgodovina in namere),
- podobe in predstave (identifikacija s krajem, pomeni, simboli).

Členjenost mesta na podenote, t.j. četrti, ki so pojmovane kot gravitacijsko funkcijska območja v mestnem prostoru, implicira njihovo upoštevanje v dolgoročnih razvojnih načrtih, kajti četrt kot prostorsko-upravljalna kategorija omogoča tudi členjenje mestnega prostora v načrtovalskih zasnovah, t.j. vzpostavljanje lokalnih hierarhij prostorskih pomenov.

B. Komunalno-upravljalna merila

Komunalne storitve bodo v vsakem primeru v pristojnosti mestne občine. Kdo jih bo opravljal (organizacija posamezne storitve), pa za samo členitev ni pomembno. Problem v strnjem mestnem jedru ni tako pereč kot na obrobju mesta, kjer na primer ponekod v Ljubljani naselja še sedaj nimajo vodovoda oz. primerne oskrbe s pitno vodo. O kanalizacijskem omrežju v ljubljanskih primestjih pa ne gre izgubljati besed.

Izboljšanje komunalne oskrbe Ljubljane in njenega primestja seveda ni predmet te naloge, vendar bo način reševanja najbrž ena izmed prednostnih nalog mesta, sistemi financiranja in vzdrževanja pa predmet polemik (Zore, 1992).

Kot oprijemljiv in nedvoumen podatek za ugotavljanje gravitacijsko-funkcijskih središč v Ljubljani smo upoštevali predvsem dostopnost do storitev mestnega potniškega prometa (vpeljane linije, bližina postaj MPP), poleg tega pa v informativni obliki, med ostalim, tudi naslednje podatke:

- cestna dostopnost,
- priključenost na mestno ali lokalno kanalizacijsko omrežje,
- (ne)odvisnost v oskrbi s pitno vodo (priključenost na mestni vodovod ali oskrba iz lokalnih zajetij),
- način odvoza komunalnih odpadkov,
- (ne)priključenost na mestni toplovod,
- (ne)priključenost na mestni plinovod,

- oskrba s PTT-storitvami (pošta, telefonske napeljave),
- (ne) priključenost na kabelsko TV-omrežje,
- oskrbo z elektriko ipd.

Med komunalno-upravljaljska merila členitve bi sodilo tudi upravljanje s stavbnimi zemljišči, vendar bo ta v pristojnosti višje enote (mesta ali mestnega okraja), tako tudi prostorski, t.j. inšpekcijski nadzor, in ju tu ne bomo natančneje navajali oz. bi ju lahko uvrstili v posebno poglavje.

C. Gravitacijsko-funkcijska merila

Oprelitev gravitacijsko-funkcijskih središč v Ljubljani daje možnost razvoja manjših lokalnih skupnosti znotraj mesta. Z vidika urbanistične načrtovalske prakse te četrti lahko pojmujeemo kot karseda homogene prostorske entitete z jasno določenimi mejami ter notranjo hierarhijo. V nekem smislu jih lahko pojmujeemo kot enovita sosedstva ali več sosedstev, če je opredelitev za združevanje bolj racionalna.

D. Razvojno-varovalna merila

a) Rob mesta

To prvo merilo je pri določanju pristojnosti mestne občine in iz nje izvirajoče moči posameznih četrti, ki mesto sestavljajo, morda najpomembnejše izmed vseh. Rob mesta konkretno ne vpliva na notranje delitve mestnega območja, vendar bo pri nadaljnjem upravljanju mestnega prostora (in zunajmestnega prostora, zajetega v vplivnem področju mesta) zelo pomembna kategorija. V raziskavi smo upoštevali statistični obseg mesta Ljubljana, ki je v bistvu le strnjeni del mesta ali mestne zazidave. Gravitacijsko-funkcijsko območje mesta (kot središča) pa sega bistveno dlje. V anketi o upravni organizaciji Ljubljane iz leta 1991 (Kos, 1991) je večina vprašanih odgovorila, da je dobro, da je mesto neposredno povezano s svojim zaledjem, nekaj manj pa, da so problemi podeželja povsem drugačni, oz. da ni dobro, da mestne občine obsegajo tudi nemestne predele.

V funkcijskem smislu lahko vprašanje postavimo drugače, in sicer, kje se mesto konča oz. kje se podeželje začne, ali v upravljalnem, do kod sega moč vpliva bodočega mestnega sveta.

Ljubljana je kot prestolnica Slovenije rezervat delovnih mest, središče slovenskega prometnega križa, in ne nazadnje, edino resnično gravitacijsko središče v Sloveniji. Ob amputaciji velikega dela nemestnega in kmetijskega zaledja pa lahko postane območje prostega lova po prostoru manjših občin v okolici.

Na omenjeni problem opozarjajo tudi dogajanja po sprejetju Generalnega urbanističnega načrta (mesta Ljubljana) leta 1969, ko je v mestnem prostoru prišlo do različnega obravnavanja v bistvu enotnega prostora. Naselja individualne zazidave, ki so nastala na robu tedaj opredeljenega mestnega območja, so zdaj na manj kot

petnajstminutni avtomobilski razdalji od središča mesta in deležna vseh ugodnosti (lokacijskih, komunalnih in gravitacijskih), ki jih takšna lega ponuja (Mikuž, Dekleva 1991, Dekleva 1992).

Pri tem mislimo na zazidave ob Tržaški cesti proti Vrhniki, ob Celovski cesti proti Škofiji Loki in Kranju, ob Dunajski cesti proti Domžalam in Kamniku ter ob Cesti v Hrušico na južni, golovski strani. Lokacija domžalske obrtne cone v Trzinu najbrž ni posledica funkcionalne gravitacije tamkajšnjih dejavnosti proti Domžalam!

b) Varovanje zunanjih praznih območij

Bežen pogled na karto gostote poselitve na območju petih ljubljanskih občin pokaže, da je prostor večinoma slabo poseljen. V ta območja sodijo — pač primerno logiki dejavnosti — tudi neposeljeni ali slabo poseljeni prostori kmetijskih operacij, industrijskih območij, nekmetijskih površin, varovanih površin ipd., ki so koncentrično razporejene po celem obodu strnjenege dela mesta. V predlogu upravne delitve na večje število manjših občin vsa ta področja redke naselitve ostanejo zunaj območja mesta Ljubljana.

Območja posebne skrbi pred neustrezno namembnostjo (ali pa kakršno koli produktivno namembnostjo, če smo bolj natančni) so zlasti Barje (v celoti), Polhograjsko-škofjeloško hribovje, Posavsko hribovje, Golovec, severni breg reke Save idr.

Sodimo, da ta območja ne morejo biti izvzeta iz načrtovanja izrabe prostora mestne občine oz. mesta Ljubljana.

c) Varovanje notranjih praznih območij

Poleg dejansko neposeljenih površin v statističnem ali strnjem območju Ljubljane in površin, namenjenih industriji, sodijo v ta sklop tudi območja bodoče rehabilitacije ali reurbanizacije, pač v skladu s razvojno strategijo mesta (obsežna območja opuščeni vojašnici, in sanacije opuščeni industrijski obratovi, gramoznic, glinokopov, kamnolomov ipd.). Prav tako tudi varovana območja (npr. zajetja pitne vode, varovani pasovi vodotokov, sklenjena območja zelenih površin, npr. Golovec, Rožnik, desni breg reke Save ipd.).

Pri predlogu členitve smo ta območja v največji možni meri ohranili enotna, t.j. celovita, torej priključena ali vsebovana v posamezni mestni enoti.

Kot notranja prazna območja smo pogojno razumeli tudi območja, ki po gravitacijsko-funkcijskih merilih sodijo v tretjo skupino podsredišč, t.j. območja, kjer je treba vzpostaviti nova podsredišča oz. kjer obstoječe ali nove urbane razmestitve to zahtevajo.

d) Problem suburbanizacije

Problem suburbanizacije se formalno navezuje na problem opredelitve mestnega roba. Gre za območja v okolici mest, ki jih označujejo nizka gostota prebivalstva, gradnja predvsem individualnih, enodružinskih hiš, majhno število delovnih

mest in dobra prometna dostopnost do mesta, ali bolj poetično, območja bega prebivalcev iz mesta v območja manjše koncentracije (Ravbar, 1992).

Suburbanizirana območja postajajo (v formalnem smislu) prehodna območja med mestom in podeželjem, kajti značilnost urbanizacije v Sloveniji je taka, da obsežnih vmesnih prostorov med podeželjem in večjimi mesti ni. Vsebinsko ali kulturno gledanje na suburbanizacijo lahko ta pojav označi kot agresijo na ruralni prostor. Suburbanizacija pomeni kontinuiteto prostora mesta s prostorom podeželja, hkrati pa tudi diskontinuiteto v naselbinskem tkivu s podeželju neznačilno gradnjo in spreminjanjem rabe zemljišč. Ob tem pa prinaša hude obremenitve na okolje zaradi dnevno migracijskih tokov v zaposlitvena središča, t.j. mesta.

Strokovnjaki označujejo suburbanizacijo kot postmoderni ali bolj natančno postindustrijski pojav, pri katerem ugodnosti dekoncentriranega okolja — bogatejši javni standard — nadomeščajo nekdanjo prednost bivanja v mestnem središču. Značilnosti suburbanizacije v Sloveniji, še zlasti v Ljubljani, kažejo, da v tem prostoru ta sicer avantgardni družbeni pojav ni tako sijajen. Nelogičnost zazidave, neracionalna izraba prostora, slaba terciarna opremljenost, komunalne zagate in temu primerno (v bistvu) reven bivalni standard so prej znanilci dezurbanizacije, t.j. uničenja mestnega prostora (pa tudi narave in obstoječih ali prej navzočih antropogenih danosti oz. kulturne krajine), kot pa česar koli drugega.

E. Historično-identifikacijska merila

Vlogo nekdanjih samostojnih naselij zdaj v precej zoženi obliki opravljajo krajevne skupnosti. Če so ta naselja ostala kolikor toliko homogena, t.j. konsistentna, in se niso zlila z ostalo zgrajeno strukturo, še zmeraj pomenijo podlago za pripadnostna razmerja tam živečih prebivalcev, npr. Bizovik (v anketi je to naselje, čeprav je opremljenost naselja z mestnimi — komunalnimi in terciarnimi — ugodnostmi slaba, opredeljeno kot gravitacijsko funkcijsko središče!).

Nekdanja naselja so praviloma še zmeraj težišča razvoja in središča življenja nekaterih mestnih podenot in so v identifikacijskem smislu pomembna. Toda starost ni edino merilo.

Da bi bilo mogoče okrepiti identifikacijske dejavnike posameznih četrti ali podenot v mestu, je treba odgovoriti na vprašanje, kaj je treba določiti, da bi vizualno, programsko in identifikacijsko zaznali nekakšno homogenost, zaokroženost ali vsaj funkcionalno sklenjenost teh četrti.

Identifikacija, participacija in moč vplivanja četrti

Razprava o zaznavi mesta, t.j. mestnega prostora in prostora četrti, je pomembna zlasti z vidika okrepitve občutka pripadnosti prebivalcev območju, kjer pre-

bivajo. Izključujemo vsako nostalgичno razlago pripadnosti kraju in govorimo izključno o pripadnosti kot volji do sodelovanja pri upravljanju četrti in pri urejanju lastnega prostora. Homogenost območij — četrti v tem primeru — ni zahteva po fizični sklenitvi območij četrti (ker je to na terenu nemogoče), ampak pomeni potrebo po večji transparentnosti oblasti v mestu med različnimi ravni upravljanja. Pomeni tudi nujno vzpostavitev mehanizmov, ki omogočajo sodelovanje prebivalcev. Predvsem pa pomeni opredelitev obsega pristojnosti teh podenot. Morda je slednje celo najpomembnejše.

Potrebo po krepitvi identitete posameznih mestnih členov razumemo v identifikacijskem pomenu za lokalno prebivalstvo, kar pa nikakor ne pomeni potrebo po decentralizaciji mestne oblasti. Izkušnje sedanje upravne organizacije ali delitve na mesto in pet občin, kjer so tudi občine opravljale določene "državne" funkcije, narekujejo ravno nasprotno (Bežan, 1993). Grobo rečeno, decentralizacija mestne oblasti (zlasti ne za območje, ki je v bistvu "amputirano" območje sedanjih petih ljubljanskih občin) ni potrebno. Treba je doseči enovitost upravljanja mesta, hkrati pa zagotoviti dovolj svobode pri urejanju lastnih zadev posameznih sestavnih členov mesta.

Na potrebo po enotni občini so opozorili tudi odgovori anketirancev leta 1991 (Kos, 1991). Na glavno vprašanje, ali naj bo Ljubljana enotna ali razdeljena na pet občin, je večinski odgovor bil, da mora biti Ljubljana enotna. Podobno se je večina vprašanih identificirala predvsem z mestom Ljubljana in ne z eno izmed petih občin, ki jo sestavljajo. Identifikacijski dejavniki očitno presegajo neke arbitrarne, upravne odločitve.

3. Demografski in prostorski razvoj Ljubljane po letu 1953

Dobrih 40 let je minilo, odkar je dr. Igor Vrišer v knjigi "Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane" orisal širjenje Ljubljane v obdobju 1869 do 1953. Dela se je lotil zelo sistematično tako z vidika ozemeljske širitve mesta kot razvoja prebivalstva. Po tem obdobju podobna raziskava ni bila več narejena predvsem zato, ker so se administrativne in statistične enote oziroma meje pogosto spreminjale in je bila na ta način onemogočena kakršna koli primerljivost podatkov.

V naši raziskavi smo se odločili, da najprej naredimo rekonstrukcijo nekdanj samostojnih naselij v Ljubljani in skušamo s podrobno analizo ugotoviti, kakšne prostorske in demografske spremembe so v povojnem obdobju nastajale na območju današnje Ljubljane.

Za prikazovanje podatkov smo uporabili:

- digitalizirane teritorialne enote (popisni okoliši, statistični okoliši, katastrska občina, krajevne skupnosti (Republiški geodetski zavod),

- podatke popisa prebivalstva iz leta 1991 po popisnih okoliših, ki jih je posredoval Republiški zavod za statistiko,
- površina po popisnih okoliših (Republiški geodetski zavod),
- metodološka izhodišča prikazovanja podatkov, kot jih je opredelil I. Vrišer v svoji raziskavi (Vrišer, 1956).

Kot pomoč za ugotavljanje sprememb in širjenja območja Ljubljane smo uporabili tudi karto ROTE iz let 1990 v merilu 1 : 5000. Na karti so vrisane meje statističnih okolišev, katastrskih občin in meje krajevnih skupnosti. Da bi bila naša analiza čimbolj primerljiva z Vrišerjevo študijo, smo skušali s pomočjo statističnih okolišev rekonstruirati vsa naselja na območju Ljubljane, ki so bila še leta 1953 samostojna.

Vrišer je v svoji raziskavi Ljubljano razdelil na 2 območji:

1. mesto (mestno središče, predmestje),
2. ožje gravitacijsko območje (obmestje).

V ožjem mestu razlikuje:

- a. mestno središče (staro mesto in mestno jedro),
- b. predmestja.

Mestno jedro je leta 1953 obsegalo približno območje današnje občine Ljubljana Center ter del ozemlja v občinah Ljubljana Šiška, Bežigrad, Vič-Rudnik in Moste-Polje. Število prebivalcev je v starem mestnem jedru v povojnem obdobju ves čas nazadovalo, do leta 1981 za 32 %, do leta 1991 pa kar za 41 %. Sprva se je razvoj intenzivneje širil proti severu, torej proti Šiški in Bežigradu, po letu 1970 pa so nastala nova zgostitvena jedra okrog nekdanjih lokalnih središčih: Polje, Šentvid, Črnuče.

V ožjem gravitacijskem območju pa razlikuje:

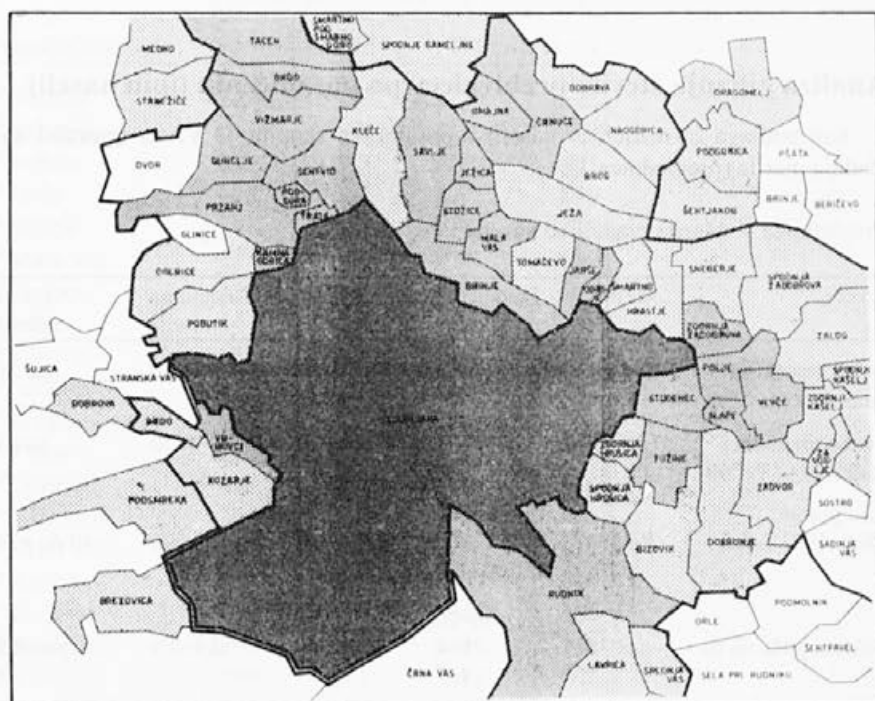
a) urbanizirana naselja,

ki so se v preteklosti zaradi intenzivnejše povezave z mestom ali zaradi industrializacije izredno širila (Šentvid, Poljane, Polje, Vevče, Stožice, Mala vas, Črnuče itd), in

b) agrarna in polagrarna naselja,

katerih stagnacija ali rast kažeta, da se še niso otesla svojega kmečkega značaja, čeprav so nekatera zaradi bližine mesta gospodarsko in kulturno z njim tesno povezana (Sostro, Zadvor, Sneberje, Jarše).

V povojnem obdobju smo priča izredno hitremu prostorskemu in demografskemu širjenju Ljubljane. Še leta 1953 je živelo v Ljubljani (ki je obsegalo mestno središče in predmestja Trnovo, Dolenjsko predmestje, Moste, Bežigrad, Zgornja Šiška) 154.700 prebivalcev, leta 1981 253.000 (meja mesta Ljubljane se pomakne močno navzven: v Šiški vse do Šentvida, za Bežigradom do Črnuč, v Mostah do Polja), leta 1991 pa 267.008 (območje mesta ostane približno enako veliko kot leta 1981).

LEGENDA:

- Mesto Ljubljana leta 1953
 Mesto Ljubljana leta 1981
 Urbanizirana naselja leta 1953
 Polagrarna naselja leta 1953
 Acrarna naselja leta 1953

Autor karte: **Angelca Rus**, dipl. geogr.

Overview

Naselja so rekonstruirana na leto 1953 s pomočjo statističnih okolišev.

Viel-

Angela Rus, Ivan Stanič: Členitev mesta Ljubljana,
Ul RS, 1993, str.44
Dr. Igor Vidler: Razvoj prebivalstva na območju
Ljubljane, 1956
ROTE Ljubljana, Geodetski zavod RS
Zavod RS za Statistiko

Karta 1: Ljubljana in naselja okrog nje leta 1953 (po študiji dr. I. Vrišerja)

Zanimivo je, da je bil porast prebivalcev na območju Ljubljane v letu 1953 razmeroma nizek, saj se je število prebivalcev v 40 letih povečalo le za okoli 20.000. V starem delu Ljubljane je število prebivalcev v zadnjih desetletjih celo upadalo. Tako se je v občini Center število prebivalcev znižalo za okoli 4000. Še pred vojno je bila površina mesta Ljubljane 13 km², leta 1970 okrog 70 km², leta 1991 pa že

okrog 140 km². Območje Ljubljane se je ves čas širilo, najprej v smeri proti Šiški in Bežigradu, po letu 1970 pa so začela nastajati nova zgostitvena jedra okrog nekdanjih lokalnih središč, kot so Polje, Črnuče, Šentvid.

Analiza gibanja števila prebivalcev po posameznih tipih naselij

Kot podlaga za razdelitev naselij v posamezne skupine je Vrišer uporabil naslednja merila (preglednica 1):

Preglednica 1: Merila razdelitve naselij

Kazalec	Mestno središče	Predmestja	Urb. naselja	Polagrarna naselja	Agrarna naselja
Delež kmečkega prebivalstva (v %)	pod 1	pod 4	5–10	10–30	nad 30
Svobodni poklici in drž. org * (v %)	30–40	15–30	5–15	5–10	nad 5
Rast prebiv. 1869–1953 (v %)	do 250	1. nad 1100 2. 500–900 3. 300–400	250–600	40–200	–40 do +20
Gostota preb. na ha	nad 70	1. 30–70 2. 8–4 3. 4–7	2,2–5,0	0,9–2,5	pod 0,9
Gostota hiš na ha	nad 2,0	0,80–3,00	0,35–1,6	0,25–0,7	0,01–0,25
Št. preb. na hišo	nad 18,0	9,0–18,0	6,5–9,0	pod 6,5	pod 6,5
Št. preb. na gospodinjstvo	2,5–3,0	2,80–3,15	3,20–3,5	3,40–4,0	nad 3,8

* Izbral je svobodne poklice in državne organe kot tisto panogo zaposlitve, ki se po njegovem najbolj približujejo centralnim funkcijam.

a) Urbanizirana naselja

Opredeljena urbanizirana naselja iz leta 1953, kot jih lahko vidimo na seznamu, so začela pridobivati pomen. Vanj se je začelo priseljevanje. Danes so ta naselja statistično priključena Ljubljani. Iz tabele je razvidna sprememba gibanja števila prebivalcev po letu 1953. (Opomba: Pri nekaterih naseljih je bila rekonstrukcija zaradi gostejše, strnjene pozidave izredno otežena. Zato v takih primerih opredelitev prejšnjega stanja naselja ni povsem točna, ker so povsem izginili prehodi med nekdanjimi ločenimi naselji.)

Preglednica 2: Rast prebivalstva v urbaniziranih naseljih v letih od 1953 do 1991

Naselje/območje	Število prebivalcev leta			Indeks
	1953	1981	1991	91/53
* Rudnik	1103	5555	5759	522
* Vrhovci	612	1560	1730	279
* Fužine	229	665	5686	2483
* Jarše	478	3487	4092	856
* Brinje	97	8289	8946	9222
* Mala vas	535	3065	4041	755
* Stožice	855	4327	4304	503
* Ježica	643	602	586	133
* Črnuče	1452	4758	6768	466
* Šentvid	1625	3506	4316	266
* Pržanj–Zapuže	287	1821	1981	690
* Trata	276	236	238	86
* Gunclje	428	1052	985	230
* Vižmarje	1756	3792	4451	253
* Brod	310	2210	2076	670
* Tacen	700	1412	1459	208
* Polje	1639	5204	5045	308
* Studenec	1295	1380	1459	113
* Vevče	1099	3261	3273	298
* Zg. Zadobrova	627	1321	1429	228
Skupaj:	16073	60993	68470	426

Vir: Popis prebivalstva leta 1953.

Popis prebivalstva l. 1981 in 1991 — popisni in statistični okoliš.

* Naselja so danes priključena Ljubljani.

Vrišer je ugotovil, da je leta 1869 živelo v urbaniziranih naseljih le 7,6 % prebivalcev Ljubljane, leta 1953 11,7 %, danes pa 25 %.

Gibanje prebivalstva v urbaniziranih naseljih po popisih od leta 1869 do leta 1991 (za pretekla leta je podatek povzet po Vrišerju):

Preglednica 3: Gibanje prebivalstva v urbaniziranih naseljih

Leto	1869	1890	1900	1910	1931	1953	1981	1991
Prebivalci	4162	4600	4998	5992	8846	16073	60993	68470
Indeks	100	130	144	173	255	462	1465	1645

b) Polagrarna in agrarna naselja

Preglednica 4: Gibanje prebivalstva v polagrarnih naseljih

Naselje	Število prebivalcev leta			Indeks 91/53
	1953	1981	1991	
Medno	238	345	363	152
Stanežiče	325	479	520	160
* Podgora	313	1001	922	294
* Kamna gorica	89	267	372	418
* Podutik	323	815	1386	429
Dobrova	439	837	831	189
* Kozarje	911	1927	2567	281
Podsmreka	128	301	256	200
Brezovica	926	1654	1692	183
Babna gora	129	97	117	91
Srednja vas	107	131	139	130
Škofljica	539	1373	1750	325
* Spodnja Hrušica	256	356	443	173
* Zgornja Hrušica	347	415	538	155
* Bizovik	646	938	1033	160
* Slape	221	290	382	173
* Dobrunje	612	774	889	129
* Zadvor	586	893	1146	196
* Sostro	485	713	826	170
Sadinja vas	178	318	284	160
* Kašelj	795	2167	2347	295
* Zalog	965	3987	4186	434
* Sp. Zadobrova	314	472	485	154
* Sneberje	516	910	1054	204
* Hrastje	144	178	179	124
* Šmartno ob Savi	381	576	594	156
* Obrije–Tomačevo	353	2153	2234	633
* Savlje	533	793	806	151
* Kleče	262	229	247	94
* Šmartno pod Š. goro	353	499	524	148
Spodnje Gameljne	186	373	500	269
Srednje Gameljne	227	489	568	250
Zgornje Gameljne	260	445	445	171
* Dobrava	50	79	81	162
* Brod	215	659	661	307
* Nadgorica	222	602	745	336
* Podgorica	471	670	678	144
* Soteska–Sv. Jakob	229	499	511	223
Skupaj	15823	30882	33694	212

Ostali prostor današnje Ljubljane so zapolnjevala agrarna in polagrarna naselja. Stopnja urbanizacije jih je različno zajela. Še leta 1953 so bila to naselja, kjer je število prebivalcev stagniralo ali celo nazadovalo. Dnevna migracija je bila tedaj komaj opazna. Pospešena industrializacija v kasnejših letih je tudi iz teh območij povečevala dnevno migracijo in proces urbanizacije se je počasi širil iz mesta navzven. Gibanje števila prebivalcev v obdobju od leta 1953 do leta 1991 si lahko ogledamo v naslednjih tabelah.

Preglednica 5: Gibanje prebivalstva v agrarnih naseljih

Naselje	Število prebivalcev leta			Indeks 91/53
	1953	1981	1991	
Toško čelo	42	17	25	59
* Glinica	86	157	178	207
Dvor	91	117	105	115
Stranska vas	207	187	203	98
Šujica	221	304	350	158
Črna vas	344	348	418	121
Orle	139	141	134	96
Podmolnik	227	293	335	147
Besnica	121	107	122	101
Javor	219	132	137	62
Podlipoglav	98	156	160	163
Češnjica	103	125	102	100
Zagradišče	67	63	60	89
* Zavogljje	61	88	88	→ ni rekonstr.
* Podgrad	172	192	192	→ ni rekonstr.
Beričevo	276	406	407	147
Brinje	97	152	162	167
Dol	136	239	218	160
Kleče/Dolu	153	148	131	86
Rašica	96	120	127	132
Draževnik	21	53	64	304
Komanija	38	75	72	189
Razori	68	108	115	169
Skupaj	3867	3912	3905	101

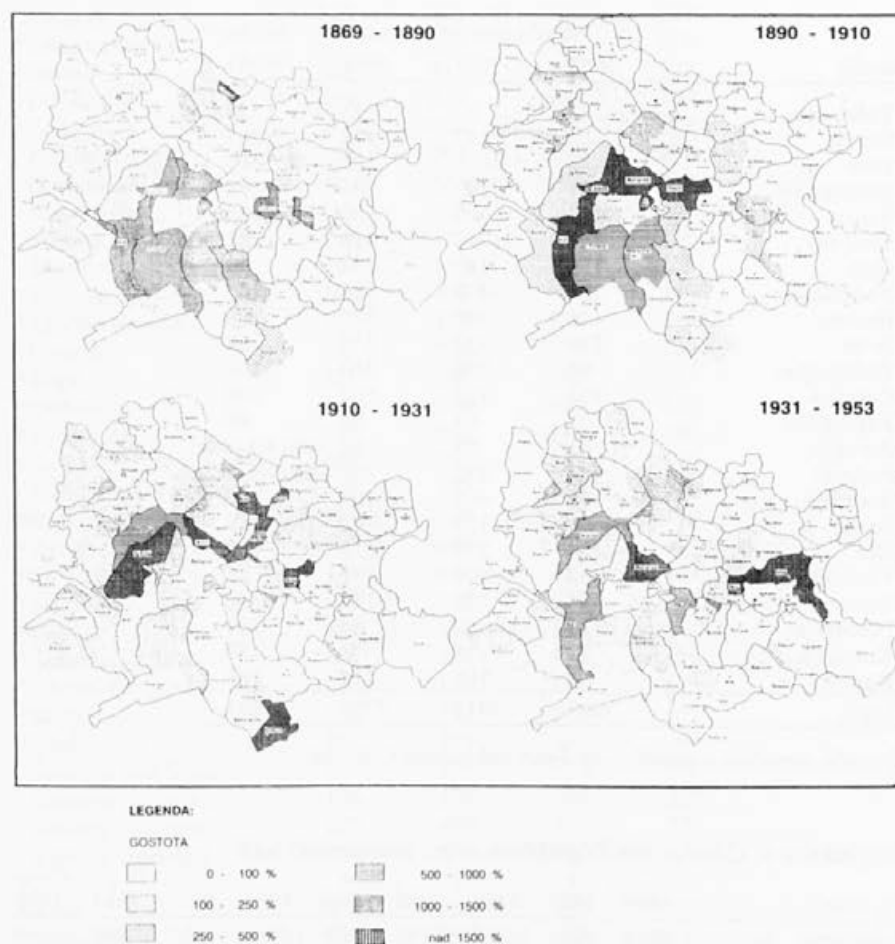
* Naselja, označena z zvezdico, so danes priključena Ljubljani.

Preglednica 6: Gibanje števila prebivalcev po posameznih letih

Tip naselij		1869	1880	1890	1900	1910	1931	1953	1981	1991
Polagrarna naselja	Št.	8859	9615	10007	10352	10625	12915	15823	30882	33695
	Indeks	100	108	113	117	120	146	179	349	380
Agrarna naselja	Št.	4040	4042	4085	3999	3822	4059	3867	4530	3905
	Indeks	100	100	101	99	94	100	96	112	97

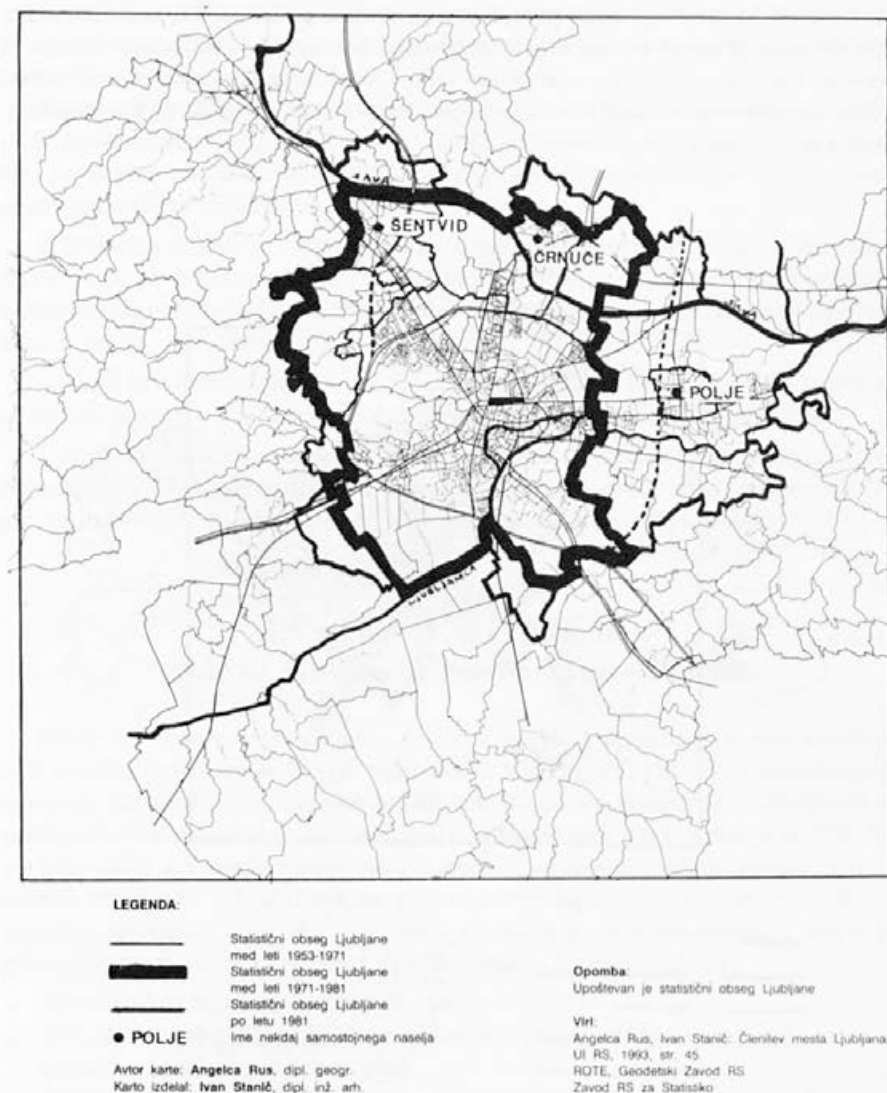
Značilnosti prostorskega in demografskega razvoja Ljubljane

Iz analize rasti števila prebivalcev v Ljubljani v letih od 1869 do 1953 je razvidno, da so se v prvem obdobju (v letih od 1869 do 1890) razvijali predvsem Trnovo, Vič, Bežigrad in Vevče. V letih od 1890 do 1910 se okrepi gradnja na Viču, za Bežigradom ter v Šiški in Mostah. Od leta 1910 do 1931 se prenese razvoj na območje Polja in Zaloga predvsem zaradi odpiranja novih delovnih mest v industriji. V letih od 1931 do leta 1953 se je Ljubljana prostorsko razvijala proti Zgornji Šiški in Stožicam oziroma Brinju in v Polje.

Karta 2: Porast prebivalstva

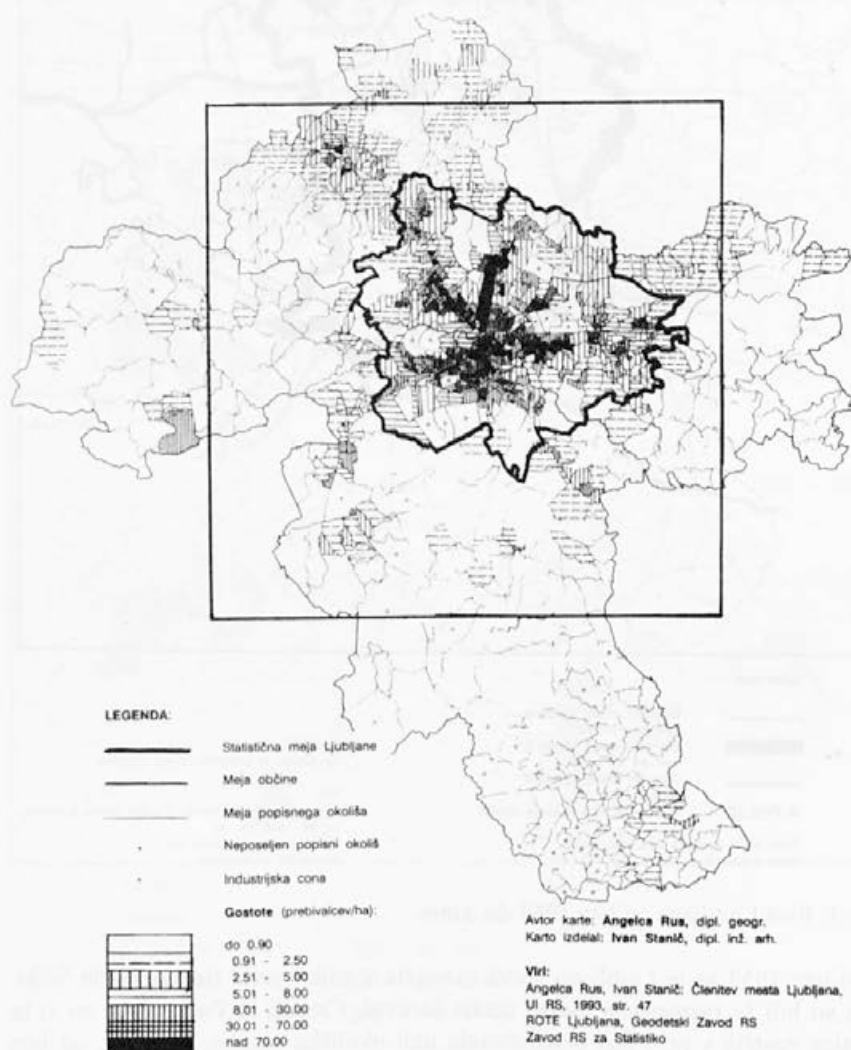
Vir: I. Vrišer: Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane, Ljubljana 1965.

Karta 3: Rast Ljubljane od leta 1953 do danes

Po letu 1953 se je Ljubljana sprva razvijala v smeri proti Bežigradu in Šiški. Tedaj so bili še razmeroma močni centri Šentvid, Črnuče in Polje. Zato so si ta centralna naselja v prvi fazi priključevala tudi okoliška naselja. Kasneje, od leta 1971 do leta 1981, se je Ljubljana na severu razširila vse do Save, čez Savo pa si je priključila Črnuče z okoliškimi naselji.

V občini Moste-Polje so se priključevanja izvršila po letu 1981, čeprav naselja tega območja prvotno še niso bila funkcionalno povezana z Ljubljano — razen z dnevno delovno migracijo — kajti ločevala jih je industrijska cona v Mostah. Vidne spremembe nastanejo z izgradnjo stanovanjske soseske v Štepanjskem naselju in v Fužinah.

Karta 4: Gostota prebivalstva na hektar po popisnih okoliših leta 1991

Karti 2 in 3 prikazujeta nekoč neodvisna naselja okoli Ljubljane, stopnjo urbaniziranosti podeželskih naselij okoli Ljubljane leta 1953 in spremembe v statističnem obsegu mesta Ljubljana od leta 1953 do danes.

Karta 4 prikazuje gostoto prebivalcev po popisnih okoliših za celotno območje petih ljubljanskih občin. Enota popisni okoliš je statistično opredeljena enota, kjer živi povprečno od 50 do 80 gospodinjstev. O gostoti prebivalcev v samem mestu smo ugotovili naslednje:

1. Največja gostota je v samem središču, ter vzdolž Dunajske in Celovške ceste. Sicer pa so med posameznimi poselitvenimi območji opazni precejšnji prehodi, bodisi zaradi industrijskih con ali pa zaradi posebnosti gradnje zlasti zgoščevanja v centrih nekdanjih samostojnih naselij.

2. Lepo je viden prehod iz mesta na podeželje, kjer se gostota zelo zmanjša. Ljubljana je sicer v primerjavi z nekaterimi evropskimi mesti redko pozidana.

Vzporedno z zidavo stanovanjskih sosesk so se dograjevali tudi infrastrukturni objekti, kot so pošta, zdravstveni domovi, banke, večje samopostrežne trgovine. Ob tem pa je nastajala tudi nova ponudba storitvenih in oskrbne dejavnosti.

4. Členitev mesta Ljubljane glede na funkcijsko-gravitacijska območja

Glede na vrsto možnih členitev, ki jih v literaturi zasledimo in smo nekatere tudi posebej omenili, smo se pri našem delu odločili, da skušamo z anketiranjem ugotoviti funkcijsko-gravitacijsko pripadnost določenim območjem. Anketiranje je potekalo v dveh stopnjah. Leta 1992 smo s pomočjo prof. dr. I. Vrišerja iz Oddelka za geografijo pri seminarskem delu opredelili vsebinske sklope vprašalnika in izvedli okrog 600 anket. Glede na povratne informacije občanov smo vprašalnik nekoliko spremenili in v letu 1993 opravili drugo stopnjo anketiranja. Skupaj je bilo opravljenih okrog 1270 anket na 330 različnih krajih v Ljubljani.

Vprašalnik je bil sestavljen iz treh vsebinskih delov:

- prvi del so sestavljali nekateri identifikacijski podatki (ulica, KS, osnovni podatki o osebi, ki je odgovarjala),
- v drugem delu so vnešeni podatki oziroma odgovori, na podlagi katerih je mogoče določiti funkcijsko-gravitacijsko območje,
- z zadnjim delom vprašalnika pa smo skušali ugotoviti, kakšna je pripadnost krajanov določenemu območju, kje vidijo prednosti in slabosti svojega območja, kaj mislijo o določilih Zakona o lokalni samoupravi, po katerih bi bila Ljubljana razdeljena na četrti.

Kot podlago za členitev mesta smo vzeli današnji statistični obseg Ljubljane, čeprav se pri tem zavedamo, da ta formalna omejitev urbane aglomeracije na obro-

bju mesta ni najbolj ustrezna, saj sega na eni strani vpliv Ljubljane daleč v ruralno zaledje (občina Ljubljana Vič-Rudnik), na drugi pa izloča iz obrobja sklenjeno in z mestom bolj povezano območje domžalske ter vrhniške občine. Taka opredelitev obrobja Ljubljane tudi avtomatično izloča vsa pomembnejša večja naselja — centre, saj so ti danes sedeži sosednjih občin. Tako imamo na ljubljanskem robu le kategorijo centralnih krajev nižje stopnje.

Glede na različne možnosti členitve mesta in poznavanje razmer smo se odločili, da upoštevamo kot merila omejevanja območij:

- rezultate ankete,
- naravne dejavnike (reke, geomorfološke značilnosti ...),
- grajene elemente (ceste, železnice),
- kulturne dejavnike (zgodovinski dejavniki, sklenjenost območij, identifikacijsko-pripadnostni dejavniki).

Upoštevali smo tudi obstoječo administrativno in upravno delitev Ljubljane:

- območja nekdanj samostojnih naselij, ki so sedaj priključena Ljubljani in se je njihov nekdanji pomen centralnih krajev danes še ohranil (Šentvid, Vevče, Polje, Črnuče ...),
- območja krajevnih skupnosti — enote, ki naj bi na področju lokalne samouprave skrbele za svoje krajanke, vendar so v zadnjem času izgubile precejšen delež pristojnosti,
- statistični in popisni okoliš — enote, kjer je možno dobiti zlasti nekatere demografske podatke.

Poleg naštetih smo bili pozorni tudi do drugih razmejitev v prostoru. To so:

- katastrske občine, kjer dobimo prostorske oziroma katastrske podatke,
- območja župnij, ki zlasti na obrobju mesta omogočajo določeno funkcionalno povezanost ljudi,
- območja šolskih okolišev.

Po analizi, ki smo jo naredili po posameznih teritorialnih enotah, in po primerjavi območij med posameznimi enotami ugotavljamo, da ni povsod usklajen prehod iz ene enote v drugo.

Velikost statističnih okolišev je zelo različna, saj se giblje število prebivalcev od nekaj ljudi do 12.000.

Tudi krajeвне skupnosti so oblikovane različno. Povprečna velikost KS v Ljubljani je okrog 3000 prebivalcev. Vendar je število krajevnih skupnosti različno in znaša od okoli 900 do 13.000 prebivalcev. V mnogih primerih se je pokazalo, da za nekatere krajeвне skupnosti ljudje niti ne vedo, kje imajo sedež. Najbolj poznane so tiste krajeвне skupnosti, ki imajo sedež v nekdanjem centru (npr. Šentvid, Črnuče, Polje ...).

Podobno pogojno uporabna enota za mestne prostorske členitve je tudi katastrska občina, čeprav je v predlogu Zakona o lokalni samoupravi bilo priporočeno, da

se jih kot podlago za izvedbo teritorialne reforme upošteva. Med izvedbo raziskave se je pokazalo, da se katastrske občine od nastanka v prejšnjem stoletju sicer res niso spreminjale, vendar so zaradi širitve mesta nekatere sklenjene nelogično. Takšen primer je npr. K.O. Barje, ki je nekoč obsegala območje kmetijskih zemljišč od Trnovega do Barja, danes pa je del te katastrske občine povsem zazidan, vmes pa so speljane tudi nove cestne povezave (avtocesta). Zato postane omejitev mesta Ljubljane po katastrskih občinah nelogična, zlasti na južnem delu.

Veliko pripomb na terenu je bilo tudi, zakaj za omejevanje ne vzamemo območij župnij. Ugotovili smo, da v mestu pripadnost župniji ne igra iste vloge kot na podeželju. Skušali smo pridobiti podatke, koliko župnije res vežejo ljudi nase, vendar je bil dostopen samo podatek o velikosti župnij in koliko ljudi živi v območju, ne pa tudi podatek o dejanskem številu vernikov.

Določitev meja območij

Namen te raziskave je bil določiti meje gravitacijsko-funkcijskih območij in tudi nakazati smeri gravitacije občanov za različne stopnje storitev in uslug. Da si gravitacijo lažje predstavljamo v prostoru, smo meje v glavnem zarisali po današnjih mejah krajevnih skupnosti, vendar opozarjamo, da so meje samo ilustrativne.

Iz rezultatov ankete o opremljenosti centrov s terciarnimi in kvartarnimi dejavnostmi se je izluščilo 38 sekundarnih centrov, ki pa ne sodijo vsi v isti rang opremljenosti in privlačnosti.

V prvi rang centrov, ki imajo vse ali skoraj vse storitvene in oskrbne dejavnosti, sodijo (pri opredelitvi zunanjega roba smo upoštevali statistični obseg Ljubljane):

1. BEŽIGRAD
2. CENTER
3. ČRNUČE
4. DRAVLJE
5. KOSEZE
6. MOSTE
7. POLJE
8. RAKOVNIK
9. STOŽICE – RUSKI CAR
10. ŠENTVID
11. ŠIŠKA
12. TRNOVO
13. VIČ

Znotraj območij prvega ranga pa so glede na opremljenost tudi centri nižjega ranga. Nekateri centri so že historično znani in ljudje nanje gravitirajo predvsem zaradi zadovoljevanja potreb na nižji stopnji, nekateri drugi, zlasti v območjih novih poselitev (Fužine, Štepanjsko naselje), pa pridobivajo pomen šele v zadnjem času.

Izoblikovani **centri drugega ranga** so:

1. PODUTIK
2. JARŠE
3. ROŽNA DOLINA
4. VRHOVCI BRDO
5. MURGLE
6. RUDNIK
7. ŠTEPANJSKO NASELJE
8. FUŽINE
9. VEVČE
10. ZALOG
11. BEŽIGRAD – SMELT
12. SAVSKO NASELJE
13. KODELJEVO
14. POLJANE
15. PRULE
16. BRINJE

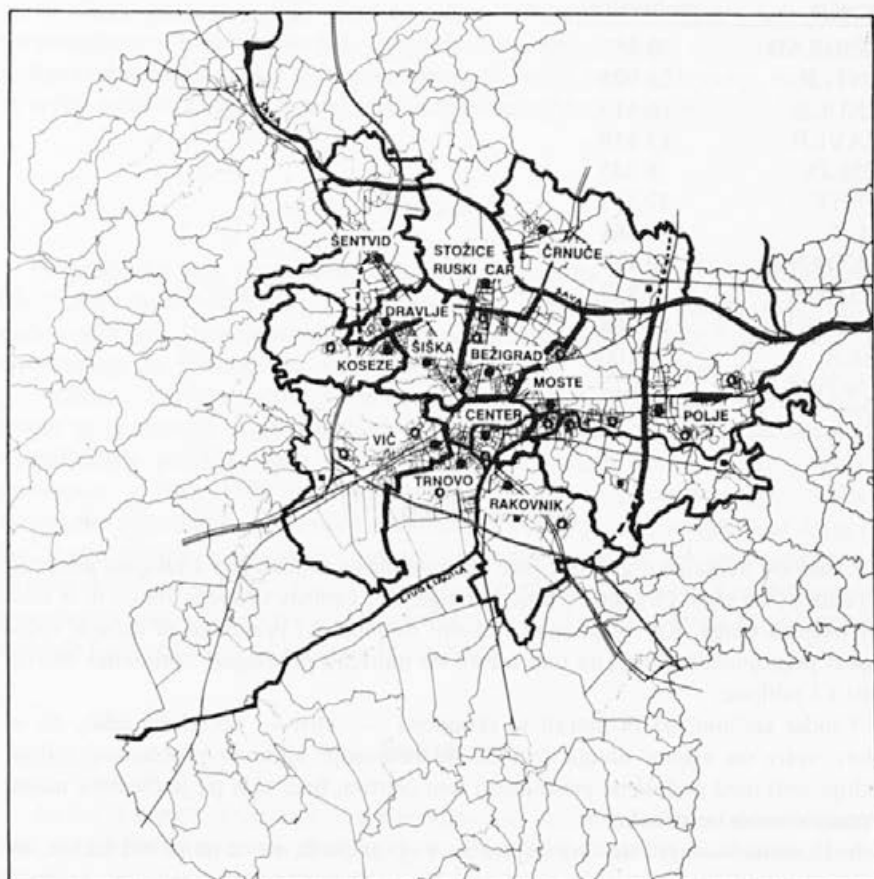
Izoblikoval pa se je še tretji sklop centrov, ki se v anketi skoraj niso pojavili, je pa treba nanje opozoriti zlasti z vidika bodočega razvoja Ljubljane. Tu gre za potrebo okrepitve nekaterih centrov v neposredni bližini centra, po drugi strani pa centrov na obrobju mesta, da bodo sposobni povezovati naselja v zaledju, ki danes ležijo zunaj mestnega območja (npr. Sostro).

Tretji sklop centrov:

1. SPODNJA ŠIŠKA
2. SOSTRO
3. GALJEVICA
4. ŠENTJAKOB
5. BIZOVIK
6. ČRNA VAS
7. KOZARJE
8. ŠMARTNO pod Šmarno goro

Na karti 5 so prikazana območja centrov prvega ranga, centri drugega in tretjega ranga pa so samo označeni s simbolom.

V ilustracijo, kako nehomogena je razporeditev obstoječe opremljenosti v Ljubljani, smo izračunali (samo približek, kajti sešteti so prebivalci po krajevnih skupnostih) število prebivalcev po območjih prvega ranga. Zlasti v Mostah je še vedno močna navezanost na same Moste, kar pomeni gravitacijo okrog 47.000 ljudi!

LEGENDA:

- Statistični obseg Ljubljane
 ————— Meja funkcijsko gravitacijskega območja
 ● Središče funkcijsko gravitacijskega območja 1. stopnje
 ○ Središče funkcijsko gravitacijskega območja 2. stopnje
 ■ Središče funkcijsko gravitacijskega območja 3. stopnje
SENTVID Ime središča 1. stopnje

Avtorja karte: Angelca Rus, dipl. geogr.
 Ivan Stanič, dipl. inž. arh.
 Karto izdelal: Ivan Stanič, dipl. inž. arh.

Opomba:
 Upoštevan je statistični obseg Ljubljane

Viri:
 Angelca Rus, Ivan Stanič: Členitev mesta Ljubljana,
 UI RS, 1993, str. 104.
 ROTE Ljubljana, Geodetski Zavod RS
 Zavod RS za Statistiko

Karta 5: Gravitacijsko-funkcijska členitev mesta Ljubljana

Preglednica 7: Število prebivalcev leta 1991 v gravitacijsko-funkcijskih območjih prve stopnje

Ime območja	Število prebivalcev
BEŽIGRAD	36.455
CENTER	28.928
ČRNUČE	10.115
DRAVLJE	13.819
KOSEZE	8.345
MOSTE	47.313
POLJE	20.566
RAKOVNIK	9.177
STOŽICE	9.857
ŠENTVID	13.169
ŠIŠKA	29.100
TRNOVO	15.614
VIČ	26.311

5. Sklep

Z metodo funkcijsko-gravitacijske členitve mesta se nam je v Ljubljani izluščilo 38 centrov, od tega 13 centrov prvega ranga, 16. centrov drugega ranga in 9 centrov tretjega ranga. Ker v zakonu o lokalni samoupravi praktično ni ničesar rečenega o pristojnostih četrti, na tem mestu ne moremo predlagati optimalno število četrti v Ljubljani.

Vendar sodimo, da bi morali te skupnosti — četrti — opredeliti tako, da se njihov vpliv na višjem nivoju čuti oz. je reševanje njihovih problemov stalno. Slednje sodi med podeljene pristojnosti tem četrtim, brez njih pa je členitev mesta na manjše enote nesmiselna.

Instrumentalizacija četrti kot dejavnika v upravljanju mesta mora biti takšna, da je sistem upravljanja z mestnim prostorom kar se da razviden.

Ob takem pojmovanju četrti je treba:

1. formalno vzpostaviti središča tam, kjer že obstajajo,
2. okrepiti obstoječa podsredišča tam, kjer ne dosegajo nujne terciarne opremljenosti,
3. vzpostaviti nova podsredišča tam, kjer obstoječe ali nove urbane razmestitve to zahtevajo.

Slednje je mišljeno zlasti tam, kjer so nekoč obstajala definirana naselja, npr. Spodnja Šiška, ali tam, kjer bodo obstajala, npr. Nove Poljane, ki jih lahko upoštevamo kot območja rehabilitacije mesta v prihodnosti oz. območja, v katerih se bo namenska raba zemljišč spreminjala.

Ob tem ne moremo mimo trendov v demografskih gibanjih oz. prognoz o številu prebivalstva v Sloveniji v prihodnosti. Demografske ocene predvidevajo zniževanje števila prebivalstva, kar ne pomeni nujno tudi nazadovanja države (ali družbe) v celoti. Spremembe v mestih bodo opazne. Najbrž ni pričakovati take rasti prebivalstva, kot smo jo bili vajeni do sedaj. Pričakovati je premik h kakovostnim spremembam v bivalnih okoljih. Pomanjkanje demografskega potenciala pomeni tudi prevrednotenje večine razvojnih koncepcij večjih mest v Sloveniji, kajti razvoj le večjih centrov bi porušil sedaj obstoječe policentrično ravnovesje naselij.

Povzetek

V prispevku je v prvem delu opisana problematika prostorske členitve mesta. Sledi opis urbanističnih meril za členitev mesta, opredeljenih zlasti iz urbanistično-načrtovalskega, komunalno-upravljalnega, gravitacijsko-funkcijskega, razvojno-varovalnega in historično-identifikacijskega vidika. Kot podlaga za funkcijsko-gravitacijsko členitev mesta je upoštevan današnji statistični obseg mesta. Znotraj mesta so opazovani in predstavljeni povojni demografski in prostorski razvoj ter identificirano priključevanje nekdanj samostojnih naselij mestu. Z anketiranjem, izvedenim v letih 1992 in 1993, je na eni strani ugotovljena gravitacijsko-funkcijsko pripadnost prebivalcev posameznim območjem v Ljubljani, po drugi pa, kaj ljudje mislijo o predlagani reformi državne uprave in lokalne samouprave. Prispevek sklepa predlog členitve za območje mesta Ljubljana, kjer so zarisana posamezna funkcijsko-gravitacijska območja, ki naj bi bila podlaga za oblikovanje mestnih četrti, odvisno od njihovih pristojnosti.

Summary

In the first part of the article, the problems of municipal subdivision are described. It is followed by town-planning criteria, established by the viewpoints of town planning, gravitational-functional trends, development-protection problems, municipal-administrative needs and historical-identification questions. The basis for the functional-gravitational subdivision of the city were the present statistical limits of the city. Postwar demographic and spatial development of the city is shown, as well as the annexation of formerly independent settlements to Ljubljana. Through surveys conducted in 1992 and 1993, the gravitational-functional attraction of inhabitants to specific parts of the city was determined on the one hand. On the other, views on the proposed reform of national government and local autonomy were obtained. The article is concluded by a proposal of functional-gravitational areas in Ljubljana, which can be used as a basis for forming city subdivisions, depending on their competences.

Literatura in viri:

- Bežan, M., 1993: Razmere v Ljubljani v luči strateških opredelitev njenega razvoja, v: Nacionalna strategija prostorskega razvoja Slovenije, Zbornik 12. Sedlarjevo srečanje (Ivan Stanič, ur.), ZDUS, str. 57–59, Postojna.
- Boustedt, O., 1975.: Grundriss der Empirischen Regionalforschung, Hannover.
- Broadbent, G., 1990: Emerging concepts in urban space design, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Dekleva, J., 1991: Dejavniki razvoja poselitve Ljubljane. Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.
- Dekleva, J., 1991: Razvojna strategija mesta Ljubljane: Vprašanja in predlogi za razpravo. Urbanistični inštitut R Slovenije, Ljubljana.
- Eco, U., 1980: Function and Sign — The Semiotics of Architecture, v: Symbols and Architecture (G. Broadbent, R. Bent in C. Jenks, ur.), John Wiley & Sons, str. 11–69, New York.
- Gantar, P., 1993: Sociološka kritika teorij planiranja. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Gantar, P., 1982: Urbanizem v razmerju do načina družbene produkcije in reprodukcije, rokopis.
- Geodetski zavod R Slovenije, 1993: Podatki registra osnovnih teritorialnih enot za 5 ljubljanskih občin, magnetni medij.
- Jakoš, A., 1993: Demografske spremembe in mesta v Sloveniji, Urbani izziv — Mesto: bivanje in stanovanje, št. 23–25, UI RS, Ljubljana.
- Korošec, B., 1991: Ljubljana skozi stoletja: Mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti, Mladinska knjiga.
- Kos, D., 1991: Institucionalna in socialna inkongruenca mestne skupnosti, Urbani izziv — Prenova, št. 21/22, UI RS, str. 96–99, Ljubljana.
- Lichtenberger, E., 1986: Stadtgeographie I: Begriffe, Konzepte, Modelle, Prozesse. B.G. Teubner Stuttgart, Stuttgart.
- Mestna geodetska uprava, 1993: Podatki o teritorialnih enotah, Ljubljana.
- Mesto Ljubljana, 1992: Mestna občina Ljubljana (MOL), Inštitut za javno upravo pri pravni fakulteti v Ljubljani, Strokovne službe mesta Ljubljane, Ljubljana.
- Mesto Ljubljana, 1993: Nove ljubljanske občine v številkah: po popisu prebivalstva 1991., Mestni zavod za informatiko, Projektni svet za loklano samoupravo mesta Ljubljana, Ljubljana.
- Mesto Ljubljana, 1993: Informacije: Lokalna samouprava, Mestni zavod za informatiko, Ljubljana.
- Mikuž, S., 1991: Urbanistična kontrola na območju ljubljanskih občin, v: Jože Dekleva et. al., Dejavniki razvoja poselitve Ljubljane, UI RS, str. 90–130 Ljubljana.
- Musič, V., 1962: Centri v naselju, Urbanistični inštitut R Slovenije.

- Mušič, V., 1988: Raznolike podobe Ljubljane, Dnevnik, 16. 4. 1988.
- Mušič, V. et al., 1991: Regulacijske prvine med arhitekturo in urbanizmom, UI RS, Ljubljana.
- Nadškofjski ordinariat Ljubljana, 1981: Prebivalci ljubljanske nadškofije po župnijah ob popisih prebivalstva v letih 1948, 1953, 1961, 1981. Ljubljana.
- Pak, M., 1971: Geografski učinki socialne deformacije v nekaterih predelih slovenskih mest, Geografski vestnik, XLIII, Ljubljana.
- Peyke, G., 1989: Testrechnungen zur Abgrenzung von Agglomerationsräumen, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover.
- Predlog zakona o lokalni samoupravi, Poročevalec, oktober, 1993.
- Predlog zakona o upravi, Poročevalec, julij, 1993.
- Primerjalne prednosti Ljubljane v razvoju urbanih centrov regije Alpe-Jadran, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana 1993.
- Ravbar, M., 1992.: Suburbanizacija — stalnica ali epizoda v razvoju slovenskega podeželja, Urbani izziv, št. 21/22 — planiranje in urejanje podeželja, UI RS, str. 5–10, Ljubljana.
- Ravnikar, E., 1993: Razmišljanja o Ljubljani leta 1946, Urbani izziv, št. 23–25 — Mesto: bivanje in stanovanje, UI RS, Ljubljana.
- Razmišljanja o Ljubljani: Ob anketi o razvoju Ljubljane, (Breda Ogorelec, Tomaž Souvan, ur.), Mesto Ljubljana, 1991.
- Rebernik, D., 1992: Členitev Ljubljane na mestne četrti, diplomska naloga, Filozofska fakulteta.
- Rus, A., Stanič, I., 1993: Členitev mesta Ljubljana, UI RS, Ljubljana.
- Šubic-Kovač, M., Nekateri vidiki ocenjevanja vrednosti stavbnih zemljišč pri nas, v: Nacionalna strategija prostorskega razvoja Slovenije.
- Temnitz, K., 1985: Stadt und Stadtregion, Westermann, Braunschweig.
- Vrednotenje modelov razvoja Ljubljane z vidika razporeditve prebivalstva, delovnih mest in izrabe tal, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1985.
- Vrišer, I., 1956: Razvoj mesta Ljubljane. Ljubljana.
- Vrišer, I., 1964: Geografska izhodišča pri omejevanju mest in njihovih vplivnih območij. Urbanistični inštitut R Slovenije, Ljubljana.
- Vrišer, I., 1984: Urbana geografija. Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana.
- Zavod R Slovenije za statistiko: Osnovni demografski podatki za leto 1991 po popisnih okoliših, 1992.
- Zbornik 12. Sedlarjevo srečanje (Ivan Stanič, ur.), ZDUS, str. 155–158, Postojna 1993.
- Zore, J., 1992: Sanacija podeželja z upoštevanjem minimalnih standardov komunalne oskrbe, Urbani izziv, št. 21/22 — planiranje in urejanje podeželja, UI RS, str. 61–71, Ljubljana.

MORFOLOŠKA IN SOCIALNOGEOGRAFSKA STRUKTURA CELJA

Dejan Rebernik*

Izvilleček

V razpravi je na podlagi analize prostorske razporeditve nekaterih morfoloških elementov in izbranih skupin prebivalstva opisana morfološka in socialnogeografska struktura mesta Celje. Namen raziskave je omejitev homogenih socialnogeografskih mestnih območij in določitev osnovnih značilnosti njihove prostorske razporeditve.

Ključne besede: Morfološka struktura, socialnogeografska struktura, socialna diferenciacija prebivalstva, prostorska razporeditev socialnih skupin, degradacija okolja v mestih, Celje.

MORPHOLOGICAL AND SOCIO-GEOGRAPHIC STRUCTURE OF CELJE

Abstract

Morphological and socio-geographic structure of Celje town is described in the paper, proceeding from the analysis of spatial arrangement of certain morphologic elements and selected groups of population. The purpose of this investigation is to delineate homogenous socio-geographic urban areas and to specify basic characteristics of their spatial arrangement.

Key words: Morphological structure, Socio-geographic structure, Social differentiation of population, Spatial arrangement of social groups, Environmental degradation in towns, Celje.

Uvod

Mesto je glede na socialno sestavo prebivalstva heterogen prostor. Prostorska razporeditev različnih socialnih skupin, ki so odraz socialno-ekonomske, poklicne, etnične, verske, rasne, starostne in izobrazbene strukture mestnega prebivalstva, je med drugim odvisna od stopnje družbeno-ekonomske razvitosti, urbanizacije in

---

* Dipl. geog. in prof. franc., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, Univerza v Ljubljani, 61 000 Ljubljana.

socialne diferenciacije prebivalstva. Tako so se v različnih delih sveta, v družbah z različno stopnjo gospodarske razvitosti in različno družbeno ureditvijo ter urbano tradicijo, oblikovala mesta z različno socialnogeografsko strukturo. Socialna diferenciacija prebivalstva je kljub 45 letom socialistične družbene ureditve stvarnost tudi v Sloveniji. Proces razslojevanja prebivalstva se je močno pospešil predvsem v zadnjih petih letih. Ena od nalog slovenske urbane geografije je ugotoviti, kakšni so prostorski učinki tega procesa, zlasti v mestih, kjer je na majhni površini zbrano prebivalstvo z zelo različno socialno strukturo.

Socialnogeografska analiza temelji na prikazu socialne sestave mestnega prebivalstva in prostorske razporeditve posameznih socialnih skupin. Toda socialna struktura prebivalstva v mestu je v tesni in obojestranski povezavi z morfološko in fiziognomsko strukturo mesta. Mestni tloris, pozidane in nepozidane površine, fizični objekti, od stanovanjskih zgradb, industrijskih območij do prometnic, sestavljajo urbano pokrajino. Morfološko-fiziognomska struktura je rezultat razvoja mesta v različnih zgodovinskih obdobjih in se spreminja mnogo počasneje kot socialna in funkcijska struktura. Tako se v fiziognomski strukturi zrealijo nekdanje funkcije nekaterih mestnih predelov, po drugi strani pa se v stare morfološke oblike naseljujejo nove funkcije (Ilešič, 1979, stran 22).

Iz navedenih razlogov je bila v socialnogeografsko analizo vključena tudi analiza nekaterih mestnih morfoloških elementov in njihova povezava s socialno strukturo prebivalstva.

Degradacija okolja v mestih je postala eden izmed glavnih dejavnikov neprivlačnosti bivnskega okolja in zato bistveno vpliva na socialno strukturo prebivalstva. Tako je bila v analizo vključena tudi ekološka členitev mesta glede na degradacijo okolja in njen vpliv na socialno strukturo prebivalstva.

Namen raziskave je ugotoviti in omejiti homogena socialnogeografska območja ter analizirati njihovo prostorsko razporeditev ter odvisnost od morfoloških in ekoloških sestavin. Poleg tega smo na podlagi kakovostnih meril poskusili oceniti stopnjo prostorske socialne diferenciacije prebivalstva.

Metodologija morfološke in socialnogeografske analize mesta Celja

Morfološka in socialnogeografska analiza (na primeru) mesta Celje temeljita na izdelavi in analizi kart, ki prikazujejo strukturo stanovanj in stanovanjske gradnje ter prebivalstva po popisnih okoliših. Izbrani so bili tisti vidiki zgradbe stanovanj in prebivalstva, ki po avtorjevem mnenju najbolj celovito kažejo morfološko strukturo in socialno sestavo mestnega prebivalstva. Uporabljeni so bili rezultati popisa prebivalstva iz leta 1991, z izjemo podatkov o bruto odmerjeni dohodnini, ki so iz leta 1992.

Tako so bile izdelane naslednje karte:

- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) do leta 1918
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) v letih od 1919 do 1945
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) po letu 1945
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) v letih od 1946 do 1970
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) po letu 1971
- Gostota prebivalstva
- Delež stanovanj v večstanovanjskih hišah
- Bruto dohodnina na prebivalca
- Delež industrijskih in podobnih delavcev
- Delež vodilnih delavcev
- Delež nezaposlenih
- Delež prebivalcev s končano osnovno šolo, nedokončano osnovno šolo ali brez izobrazbe
- Delež prebivalcev z višjo ali visoko izobrazbo
- Delež neslovenskega prebivalstva
- Stanovanjska površina na osebo

Izdelava kart temelji na rezultatih popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj iz leta 1991. Pri tem je treba posamezne podatke ovrednotiti in oceniti njihovo uporabnost za našo raziskavo. Podatki o gradnji stanovanj v posameznih časovnih obdobjih nam prikazujejo prostorsko širjenje mesta v izbranih časovnih obdobjih. Glavna pomanjkljivost teh podatkov je, da upoštevajo tudi obnovitev posameznih zgradb oziroma stanovanj, posledica česar je lahko nestvarna slika prostorskega razvoja mesta. Pomanjkljivost je tudi, da so zajeta le stanovanja, tako da je prikazan zgolj razvoj stanovanjskih območij. Podatki o odmerjeni bruto dohodnini na prebivalca za leto 1992 so rezultat posebne raziskave Zavoda Slovenije za statistiko. Sodimo, da je odmerjena bruto dohodnina dovolj stvaren kazalec premoženjskega stanja prebivalstva.

Na podlagi kart, ki prikazujejo razvoj mesta v izbranih časovnih obdobjih, in kart, ki prikazujeta gostoto prebivalstva in delež stanovanj v večstanovanjskih hišah, je bila izdelana (delna in nepopolna) morfološka struktura mesta Celje. Za celovito in obširnejšo morfološko strukturo bi bila seveda potrebna natančnejša analiza še nekaterih drugih morfoloških elementov, predvsem analiza mestnega tlorisa, razmerja med pozidanimi in nepozidanimi površinami in gabarita. Ker pa je težišče raziskave na socialnogeografski analizi in prostorskih vidikih socialne diferenciacije prebivalstva v mestu, je ta delna morfološka analiza namenjena predvsem umestitvi socialnogeografske strukture v mestni fizični prostor.

Na ostalih kartah je prikazana premoženjska, poklicna, izobrazbena in narodnostna struktura prebivalstva. Na podlagi teh podatkov so bile izdelane še tri karte, ki prikazujejo socialno diferenciacijo prebivalstva v mestu. Določeni so bili trije nivoji socialne strukture: nižja, povprečna in višja socialna struktura.

Tako so bila v območja z nižjo socialno strukturo uvrščeni popisni okoliši, ki so izpolnjevali naslednje pogoje:

- bruto dohodnina na prebivalca manj kot 250.000 tolarjev,
- več kot 40 % prebivalstva s končano osnovno šolo, nedokončano osnovno šolo ali brez izobrazbe,
- manj kot 10 % prebivalstva z višjo ali visoko izobrazbo,
- več kot 40 % industrijskih in podobnih delavcev,
- manj kot 5 % vodilnih delavcev,
- stanovanjska površina na osebo manj kot 20 m².

V območja z višjo socialno strukturo pa so bili uvrščeni popisni okoliši, ki so ustrezali naslednjim pogojem:

- bruto dohodnina na prebivalca več kot 300.000 tolarjev,
- manj kot 40 % prebivalstva brez izobrazbe, z nedokončano osnovno šolo ali končano osnovno šolo,
- več kot 10 % prebivalstva z višjo ali visoko izobrazbo,
- manj kot 40 % industrijskih in podobnih delavcev,
- več kot 5 % vodilnih delavcev,
- manj kot 10 % nezaposlenih,
- stanovanjska površina na osebo več kot 20 m².

V območja s povprečno socialno strukturo so bili uvrščeni vsi ostali popisni okoliši.

Na ta način so bila izločena območja z bistveno različno socialno strukturo prebivalstva. Sledila je analiza prostorske razporeditve omenjenih območij in njena odvisnost od funkcijske rabe prostora. Izdelana je bila tudi primerjava med to kompleksnejšo socialno diferenciacijo mestnega prostora in deleži posameznih skupin prebivalstva.

Za kartografski prikaz in analizo prostorskih podatkov je bil uporabljen GIS-ov računalniški paket IDRISI.

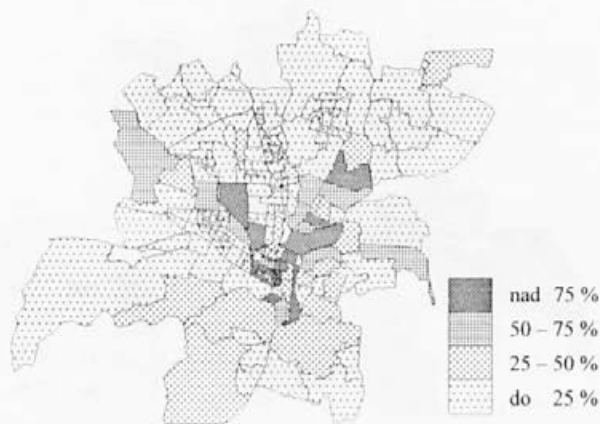
Mestna morfološka struktura

Mesto Celje je nastalo na južnem robu Celjske kotline, na sotočju Savinje, Voglajne in Hudinje. Srednjeveško mesto se je razvilo na ravnici ob sotočju Savinje in Voglajne. Na jugu je bilo mesto ostro omejeno s strmimi pobočji Miklavževega hriba in Starega gradu, tako da je bil poznejši razvoj in širjenje mesta večinoma usmerjen zahodno in severno od srednjeveškega jedra.

Karte 2, 3, 4, 5 in 6 kažejo prostorski razvoj in širjenje mesta v izbranih časovnih obdobjih v 20. stoletju. Karta 2 prikazuje deleže stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) do leta 1918. Izstopa seveda mestno središče, ki se ujema z obsegom srednjeveškega Celja. Toda tudi znotraj tega območja je nekaj popisnih okolišev z

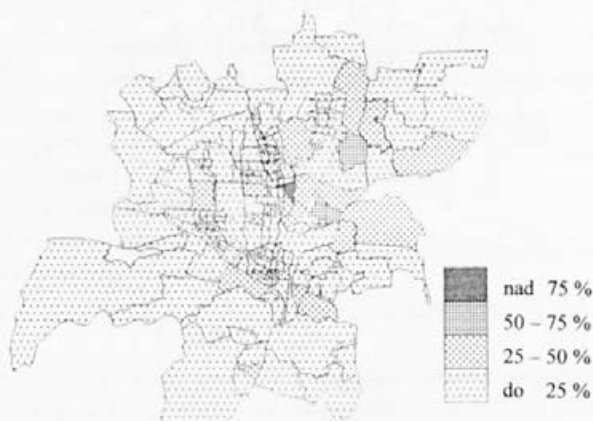
Karta 1: Celje — Mestni predeli in meje popisnih okolišev.

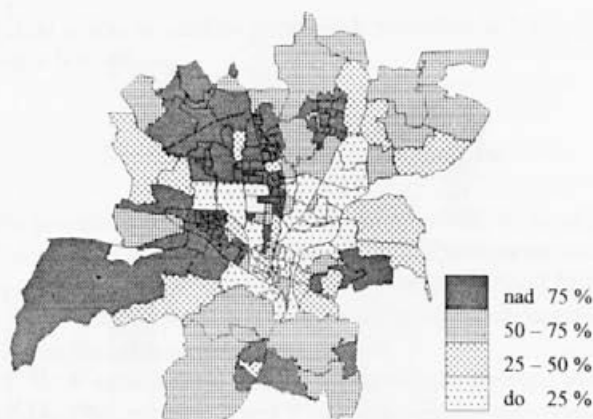
Karta 2: Stanovanja, zgrajena (ali obnovljena) do leta 1918.

manjšim deležem stanovanj iz obdobja pred letom 1918, kar pa je posledica obnavljanja starega mestnega središča. Višji deleži so opazni še na desnem bregu Savinje — Na Bregu (edino predmestno naselje do začetka 19. stoletja), na območju severovzhodno od mestnega središča — Gaberje in Spodnja Hudinja — in v manjši meri tudi na območju Glazije, vasi Medlog in Trnovlje ter Miklavževega hriba in Starega gradu. S tem je določen obseg mesta Celje v začetku 20. stoletja.

Širjenje stanovanjskih četrti v medvojnem obdobju prikazuje karta 3. Gradilo se je na obrobju današnjega mestnega središča (Otok in Glazija), nastale pa so tudi četrti Aljažev hrib ter Polule.

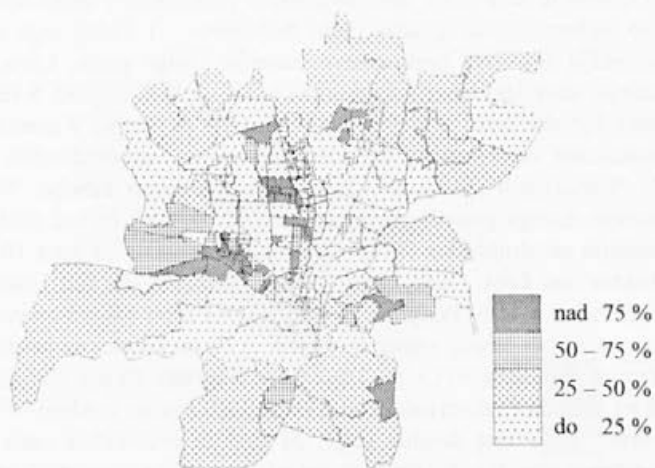

Karta 3: Stanovanja, zgrajena (ali obnovljena) v letih od 1919 do 1945.

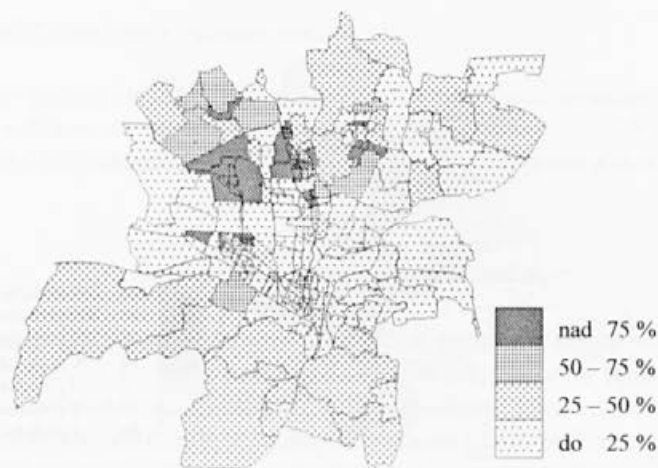

Karta 4: Stanovanja, zgrajena (ali obnovljena) po letu 1945.

Karta 4 prikazuje širjenje območij stanovanjske gradnje po letu 1945. Izstopajo četrti Otok (zahodni del), Dolgo polje, Lava, Ostrožno, Dečkovo naselje, Lava, Zgornja Hudinja, Podgorje in Zagrad. V prvem povojnem obdobju (karta 5) so bile zgrajene soseske Otok, Dečkovo naselje, deloma tudi Zgornja Hudinja, Dolgo polje, Podgorje, Aljažev hrib, Zagrad, Polule, Medlog, Trnovlje, Šmarjeta in Ostrožno. V najnovejšem času (karta 6) pa je bila gradnja najbolj intenzivna na območju Lave in Nove vasi, v nekoliko manjši meri pa tudi na območju Ostrožnega, Zgornje Hudinje, Zagrada in Polul.

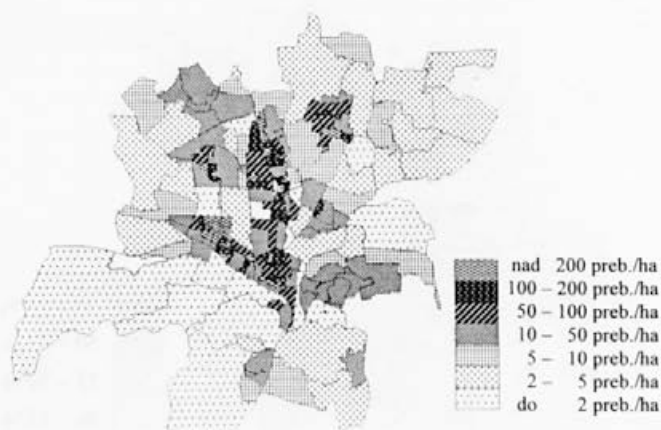

Karta 5: Stanovanja, zgrajena (ali obnovljena) v letih od 1946 do 1970.

Karta 6: Stanovanja, zgrajena (ali obnovljena) po letu 1971.

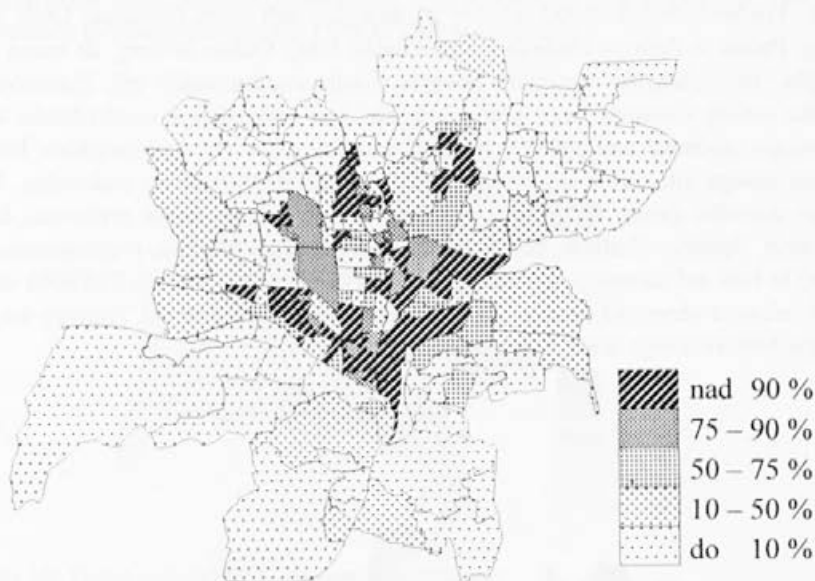
Karta 7 prikazuje gostoto prebivalstva po popisnih okoliših. Iz karte so lepo razvidna območja zgostitve prebivalstva, ki se ujemajo s pretežno stanovanjskimi predeli. Po drugi strani izstopajo območja, ki so namenjena drugim dejavnostim, v prvi vrsti industriji in prometu. Območja največje gostote prebivalstva se iz mestnega središča, kjer dosegajo vrednosti med 50 do 200 prebivalcev na hektar (razen na vzhodnem robu ob železniški postaji in na jugu ob Savinji), širijo v tri smeri: proti zahodu med Ljubljansko cesto in Savinjo (Otok), proti severu preko Glazije in Dolgega polja do Dečkovega naselja in Nove vasi ter proti vzhodu (Aljažev hrib, Podgorje). Opazen je tudi pas z manjšo gostoto prebivalstva okoli mestnega središča, kjer so locirane javne zgradbe (šole, bolnišnice...). Poleg tega izstopajo še naslednja območja zgostitve prebivalstva: soseske Dolgo polje, Lava, Ostrožno, Zgornja Hudinja, stari del Gaberje ter deloma tudi Polule in Zagrad. S tem so zajete vse večje stanovanjske četrti v Celju. Dobro opazna je razlika v gostoti prebivalstva med soseskami večstanovanjskih hiš in soseskami enodružinskih, prostostoječih hiš. V "blokovskih soseskah" Otok, Lava, Dečkovo naselje, Nova vas in Zgornja Hudinja dosega gostota vrednosti med 50 do 200 in več prebivalcev na hektar. V naseljih enodružinskih hiš pa je gostota prebivalstva med 10 in 50 prebivalci na hektar (del četrti Otok, Dolgo polje, Ostrožno, del četrti Nova vas, del četrti Gaberje, Aljažev hrib, Podgorje in Polule). Na robu ožjega mestnega območja pa je pas obmestnih naselij z gostoto med 5 in 10 prebivalci na hektar (Medlog, Lopata, Dobrova, Šmarjeta pri Celju, Trnovlje in Zagrad). Ta pas obmestnih naselij je prekinjen na vzhodu (industrijska cona) in na jugu (veliki nakloni — Stari grad, Miklavžev hrib). Tako vsaj deloma velja, da gostota prebivalstva pada z oddaljenostjo od mestnega središča. Po drugi strani pa je značilna "zvezdna" razporeditev stanovanjskih četrti in vmesnih "klinov", namenjenih industriji (Dolgo polje, Gaberje) in rekreaciji (Golovec).

Karta 7: Gostota prebivalstva.

Območja z visokim deležem večstanovanjskih hiš so prikazana na karti 8. Poleg mestnega središča izstopajo še četrti Otok (zahodni del), Dolgo polje (del), Glazija, Gaberje, Lava (del), Nova vas (del) in Zgornja Hudinja (del). Večje stanovanjske četrti enodružinskih hiš pa so Ostrožno, Trnovlje, Aljažev hrib, Zagrad, Polule, starejši del četrti Otok in deli četrti Lava, Dolgo polje, Nova vas in Zgornja Hudinja. Na splošno velja, da delež večstanovanjskih hiš pada z oddaljenostjo od mestnega središča.

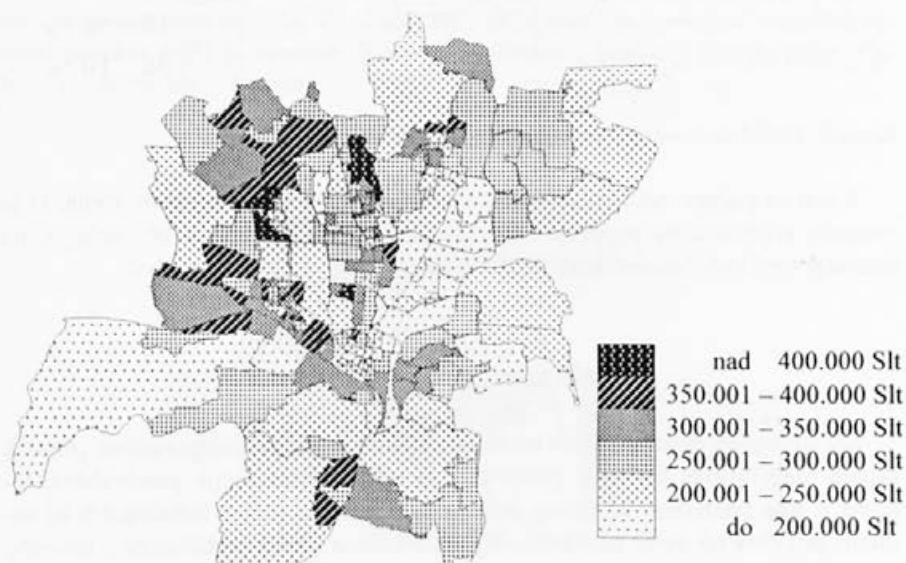
Karta 8: Delež stanovanj v večstanovanjskih hišah.

S tem so podane nekatere osnovne značilnosti morfološke strukture Celja, ki je omejena predvsem na prostorski razvoj stanovanjske gradnje v 20. stoletju, na razmerje med individualno in družbeno gradnjo ter gostoto prebivalstva.

Socialnogeografska struktura

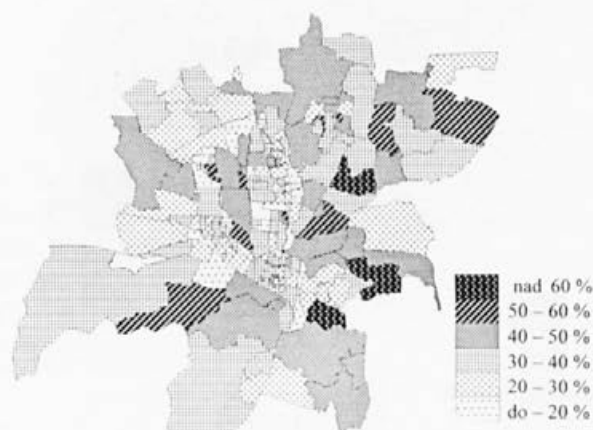
Socialnogeografska struktura temelji na analizi prostorske razporeditve izbranih skupin prebivalstva, kar kaže prostorsko socialno diferenciacijo prebivalstva. Izbrana je bila premoženjska (bruto dohodnina), poklicna (delež industrijskih in vodilnih delavcev ter delež nezaposlenih), izobrazbena (delež prebivalcev z osnovno šolo ali manj oziroma z višjo ali visoko šolo) in nacionalna struktura (delež neslovenskega prebivalstva) ter stanovanjski standard (stanovanjska površina na osebo).

Pri analizi socialne diferenciacije prebivalstva je bistven podatek višina dohodkov. Posredno dobimo informacijo o tem s podatki o odmerjeni bruto dohodnini (za leto 1992). Na karti 9 jasno izstopajo območja z nadpovprečno visoko bruto dohodnino na prebivalca (nad 300.000 tolarjev): večina četrti Otok, Dolgo polje, Medlog, Ostrožno, Polule in Aljažev hrib ter deli četrti Lava, Nova vas, Glazija, Dolgo polje, Zgornja Hudinja in Zagrad. Najvišje vrednosti (nad 400.000 tolarjev) dosegajo tisti deli četrti Lava, Nova vas in Glazija, kjer prevladujejo enodružinske hiše. Vrednosti nad 350.000 tolarjev pa dosegajo deli četrti Ostrožno, Otok, Medlog, Polule in Zgornja Hudinja (enodružinske hiše). Očitno je torej, da imajo najboljšo "premoženjsko" strukturo novejša naselja enodružinskih hiš. Zanimive so velike razlike v soseski Lava: popisni okoliši, kjer prevladujejo enodružinske hiše, dosegajo vrednosti nad 400.000 tolarjev, osrednji del z večstanovanjskimi hišami pa ne dosega niti vrednosti 200.000 tolarjev bruto dohodnine na prebivalca. Najnižje dohodke (bruto dohodnina do 200.000 tolarjev) pa imajo prebivalci četrti Gaberje, Spodnja Hudinja, deli četrti Lava in Zgornja Hudinja (večstanovanjske hiše) in tudi del mestnega središča. Nizko dohodnino (200.000 do 250.000) imajo tudi nekatera obmestna naselja: Babno, Šmarjeta, Podgorje in del Trnovelj ter območje Miklavževega hriba, Starega gradu in Lisc.

Karta 9: Bruto dohodnina na prebivalca.

Iz karte 10 je razvidno, da je delež industrijskih delavcev visok (nad 40 %) v delih mesta s slabšo premoženjsko sestavo: Gaberje, Podgorje, Trnovlje, Šmarjeta, Babno, Miklavžev hrib in Stari grad ter deli mestnega središča in četrti Lava ter Zgornja Hudinja. Delež vodilnih delavcev (karta 11) kaže prav nasprotno sliko. Visok delež (nad 5 %) imajo četrti Otok, Medlog, Ostrožno, Aljažev hrib in Polule. Visok delež vodilnih delavcev in podpovprečno visoki dohodki pa so značilnost Trnovelj in dela Glazije ter mestnega središča in s tem izstopajo od pričakovanj. Izrazito nizek delež vodilnih delavcev (do 3 %) je značilen za dele Gaberja, mestnega središča in blokofske soseske Lava in Zgornja Hudinja.

Karta 10: Delež industrijskih in podobnih delavcev.

Karta 11: Delež vodilnih delavcev.

Delež nezaposlenih (karta 12) je nadpovprečno visok predvsem v vzhodnem delu mesta (Gaberje — visok delež industrijskih delavcev z nizko izobrazbo) in v delu mestnega središča, ki ima tudi sicer slabšo socialno strukturo (predel med Trgom V. Kongresa in Vodnikovo ulico).

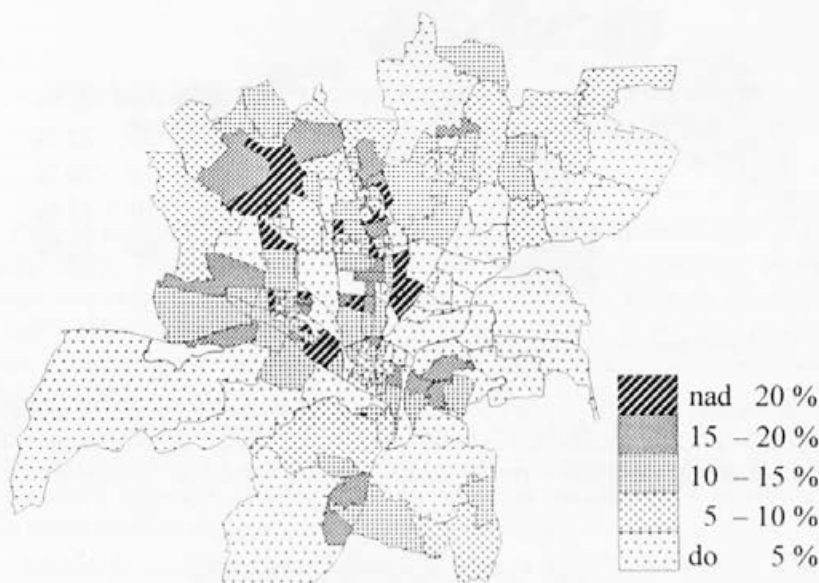

Karta 12: Delež nezaposlenih.

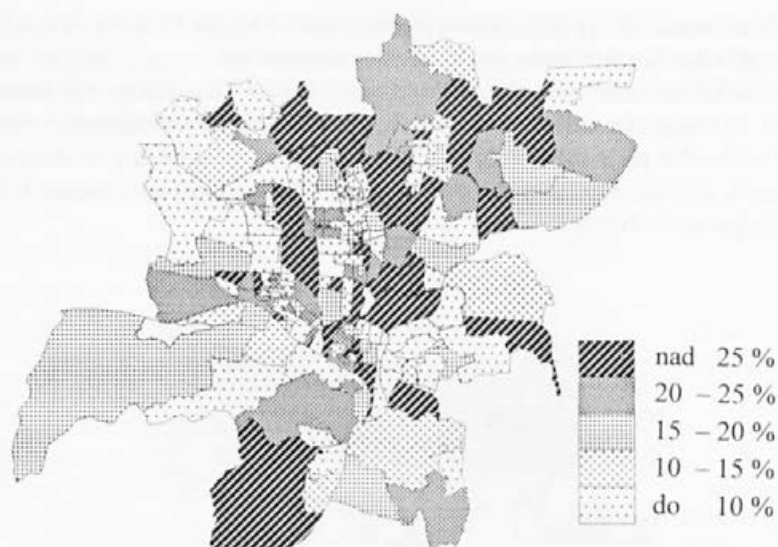
Karta 13: Delež prebivalcev s končano osnovno šolo ali manj.

Izobrazbena struktura prebivalstva je prikazana na kartah 13 in 14. Visok delež prebivalstva z nižjo izobrazbo ima predvsem vzhodni del mesta (Gaberje, Trnovlje), južno hribovito obrobje (Lisce, Miklavžev hrib in Stari grad), deli mestnega središča in blokovske soseske Lava ter Zgornja Hudinja. Prebivalstvo z višjo ali visoko izobrazbo pa je osredotočeno v starejšem delu četrti Otok ("vilska četrt"), Ostrožnem, delu soseske Lava in Nova vas (enodružinske hiše) ter v četrtih Aljažev Hrib, Dolga vas in Polule.

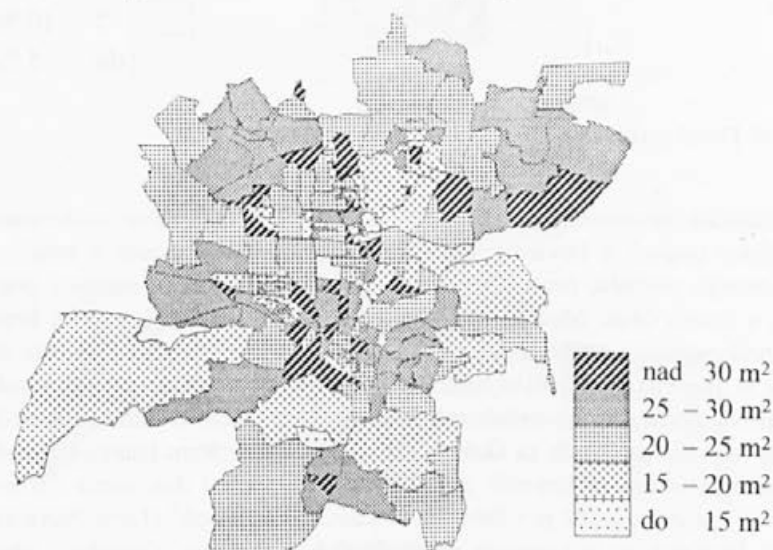
Karta 14: Delež prebivalcev z višjo ali visoko izobrazbo.

Nacionalno strukturo Celja prikazuje karta 15. Visok delež neslovenskega prebivalstva (največ je Hrvatov, Srbov, Muslimanov in Albancev) je značilen za dele mestnega središča, četrti Gaberje, Trnovlje in Šmarjeta in nekatere popisne okoliše v četrtih Otok, Medlog, Golovec in Polule. O kakšni izrazitejši koncentraciji neslovenskega prebivalstva ne bi mogli govoriti (deloma izstopata četrti Gaberje in Trnovlje). Sklepali bi lahko, da se na splošno visok delež neslovenskega prebivalstva ujema z manj privlačnimi stanovanjskimi predeli v bližini industrijskih območij (to velja predvsem za Gaberje), z mestnim središčem (starejše zgradbe s slabšimi bivanjskimi razmerami) in nekaterimi obrobni deli mesta (Trnovlje, Šmarjeta). Zanimivo je, da je v novejših "blokovskih soseskah" (Lava, Nova vas in Zgornja Hudinja) in v soseskah enodružinskih hiš (Lava, Ostrožno, Zgornja Hudinja, Aljažev hrib, Polule) delež neslovenskega prebivalstva zelo nizek.

Karta 15: Delež neslovenskega prebivalstva.

Stanovanjski standard je prikazan na karti 16. Stanovanjska površina na osebo prav gotovo ni edini kazalec kakovostne bivanjskega okolja, je pa statistično dosegljivo in dovolj ilustrativno merilo stanovanjskega standarda. Visoke vrednosti

Karta 16: Stanovanjska površina na osebo.

(nad 25 m²) dosega v starejših (Otok, Glazija, Aljažev hrib) in novejših soseskah enostanovanjskih hiš (Medlog, Lava, Ostrožno, Nova vas, Trnovlje in Polule) ter tudi v nekaterih popisnih okoliših mestnega središča (kar pa je posledica staranja in izseljevanja mladega prebivalstva iz velikih družinskih stanovanj). Tako se nadpovprečna stanovanjska površina na osebo ujema z višjo socialno strukturo. Izrazito nizke vrednosti (do 20 ali celo do 15 m² na osebo) so opazne v soseskah večstanovanjskih hiš Otok, Lava, Nova vas in Zgornja Hudinja.

Ekološka členitev urbanega območja glede na stopnjo degradacije okolja in njen vpliv na socialno strukturo prebivalstva

Celje je prav gotovo med najbolj onesnaženimi mesti v Sloveniji, zato je degradacija okolja pomembno merilo privlačnosti oziroma neprivlačnosti bivalnega okolja. Največji onesnaževalci okolja (predvsem zraka) so v starem industrijskem območju vzhodno od Mariborske ceste (Cinkarna, EMO). V tem poglavju so povzete nekatere ugotovitve raziskave dr. Metke Špes "Pokrajinski učinki onesnaževanja okolja v Celju in okolici". Zanimala nas je predvsem členitev mesta na območja z različno stopnjo degradacije okolja in njen morebitni vpliv na socialno strukturo prebivalstva v posameznih delih mesta. Predpostavljali smo, da je v bolj degradiranih območjih socialna struktura slabša, in obratno, da je za bolj "čiste" dele mesta značilna višja socialna struktura prebivalstva.

Avtorica je imisijsko območje Celja, ki obsega vzhodni del Celjske kotline z obrobjem, razdelila na štiri stopnje degradacije okolja. Te stopnje so določene z degradacijskimi koeficienti, ki jih je izračunala na podlagi povprečne letne imisije SO₂, najvišje koncentracije SO₂ in obolenja gozdov.

Območje z najmočnejše degradiranim okoljem obsega staro mestno jedro, del soseske Otok (do Čopove in Dečkove ulice), Gaberje, Aljažev hrib, Podgorje in južno obrobje kotline (Špes, 1985, stran 112). Primerjava s socialno strukturo prebivalstva pokaže, da ima večina stanovanjskih predelov v tako omejenem območju slabo socialno strukturo (Gaberje, deli mestnega središča in soseske Otok, Podgorje). To pa ne velja za starejši del soseske Otok in Aljažev hrib, ki imata visoko socialno strukturo. Gre za starejši četrti enodružinskih hiš z vrtovi ("vile"), ki so bile večinoma zgrajene med obema vojnoma, ko to območje še ni bilo onesnaženo do te mere. Tako sta bili v povojnem obdobju z razvojem industrije ti dve "boljši" četrti degradirani in se je bivalno okolje poslabšalo, kar se deloma že pozna tudi pri socialni strukturi prebivalstva (najvišjo socialno strukturo imajo danes namreč soseske v zahodnem delu mesta).

Karta 17: Območja z nižjo socialno strukturo.

Območja s srednje degradiranim okoljem praviloma obrobajo močnejše degradirana. Srednje degradirano okolje je v mestnih delih Dolgo polje in Spodnja Hudinja in proti vzhodu do Slanc. (Špes, 1985, stran 112). Za to območje bi lahko rekli, da ima precej heterogeno socialno strukturo — višjo v delu četrti Dolgo polje in nižjo v Spodnji Hudinji, ki leži tik ob industrijski coni.

Karta 18: Območja s povprečno socialno strukturo.

Malo degradirano območje je na severni in severozahodni strani mesta že na robu novih mestnih delov Nova vas, Lava in na vzhodni strani pri Bukovžlaku (Špes, 1985, stran 112). V tem pasu ležijo novejšje stanovanjske soseske Lava, Ostrožno, Dečkovo naselje, Nova vas in Zgornja Hudinja ter tudi Polule in Zagrad. Nova industrijska cona Dolgo polje med Dečkovo ulico in obvoznico s svojo "čisto" industrijo bistveno ne onesnažuje okolja. Očitno je, da je nižja stopnja degradacije okolja postala v novejšem obdobju pomemben dejavnik izbire lokacij novih stanovanjskih sosesk, ki so vse nastale v najmanj onesnaženem delu Celja. Socialna struktura teh sosesk je zelo heterogena — v večstanovanjskih hišah večinoma nizka, v enodružinskih hišah pa visoka oziroma zelo visoka.

Območje z najnižjimi degradacijskimi koeficienti je severno od Škofje vasi, na Ostrožnem, jugozahodno od Anskega vrha in Lisc (Špes, 1985, stran 112) ter je tako že zunaj ožjega urbanega območja Celja, ki je predmet te raziskave.

Ugotovimo lahko, da stopnja degradacije okolja v veliki meri vpliva na privlačnost posameznih delov mesta in s tem na socialno strukturo. Tako so stanovanjska območja z visoko socialno strukturo v zahodnem in severozahodnem delu mesta (Medlog, Lava, Ostrožno, Nova vas) ter južno od Miklavževega gradu in Starega gradu (Polule, Zagrad), kjer je stopnja degradacije okolja nizka. Izjema so starejše "vilske" četrti blizu mestnega središča (Otok, Aljažev hrib). Najslabšo socialno strukturo in hkrati tudi najbolj degradirano okolje pa ima vzhodni, industrijski del Celja Gaberje.

Karta 19: Območja z višjo socialno strukturo.

Sklep

Za konec socialnogeografske analize podajam oris posameznih delov mesta glede na socialno strukturo njihovega prebivalstva. V oris bodo vključeni tudi nekatre prvine morfološke strukture (predvsem starost stanovanj in razmerje med večstanovanjskimi in enodružinskimi hišami).

Kot posebno enoto velja prav gotovo obravnavati mestno središče. Tu se stanovanja umikajo drugim, zlasti storitvenim dejavnostim. V celoti gre za območje z nižjo socialno strukturo. Toda podrobnejša analiza pokaže veliko heterogenost obravnavanega območja. "Boljšo" socialno strukturo imajo robna območja, ki so že zunaj obsega srednjeveškega mesta in kjer prevladujejo meščanske večstanovanjske hiše iz medvojne obdobja. Te nudijo boljše bivalne možnosti kot stanovanja v osrednjem delu, kjer prevladujejo baročne in klasicistične zgradbe iz 18. in 19. stoletja. To velja predvsem za območje med Vodnikovo, Gregorčičevo in Stanetovo ulico ter za predel med hotelom Evropa in Razvojnim centrom. Najslabšo socialno strukturo po vseh obravnavanih merilih pa ima osrednji del mestnega središča med Vodnikovo, Stanetovo in Zidanškovo ulico ter Trgom Svobode (slaba premoženjska, izobrazbena in poklicna struktura ter visok delež nezaposlenih). Značilen je tudi nadpovprečen delež starega prebivalstva.

Kot naslednjo skupino bi lahko izločili soseske enodružinskih hiš iz medvojne obdobja, ki so bile zgrajene ob samem mestnem središču: Otok (med Jurčičevo, Trubarjevo in Prežihovo ulico), Glazija (Jenkova in Oblakova ulica) in Aljažev hrib. Značilna je visoka socialna struktura (nadpovprečno visoki dohodki, visok delež prebivalcev z višjo ali visoko izobrazbo, visok delež vodilnih delavcev in nizek delež industrijskih delavcev...). Opazen je tudi visok delež starega prebivalstva.

Pred prvo svetovno vojno je bilo v mesto vključeno tudi naselje Gaberje, ki je postalo industrijsko in delavsko predmestje Celja. Večina površin je namenjena industriji, stanovanjska območja so izrazitejša le ob Mariborski cesti. Še danes je Gaberje del Celja z najslabšo socialno strukturo, ki jo označujejo nizki dohodki prebivalcev (v povprečju med 50 in 75 % slovenskega povprečja), slaba izobrazbena struktura (delež prebivalcev s končano osnovno šolo ali manj presega 50 %), visok delež nezaposlenih (nad 15 %), visok delež industrijskih delavcev (40–60 %). Značilen je tudi visok delež neslovenskega prebivalstva (nad 25 %). Stavbni fond je star (nad 75 % stanovanj je bilo zgrajenih do leta 1945), stanovanjska površina na osebo pa je majhna (okoli 15 m). Poudariti pa je treba tudi izredno slabe ekološke razmere, kar je posledica bližine Cinkarne in drugih industrijskih obratov. Gre torej za zelo problematično, socialno in ekološko depresivno območje.

Po vojni so na eni strani gradili večstanovanjske soseske, nekoliko pozneje, predvsem po letu 1960, pa se je razmahnila tudi individualna gradnja enodružinskih hiš. Mesto je ob svoji prostorski rasti vključevalo v urbano tkivo nekdanje pretežno

ruralna naselja. Tudi glede na morfološke in socialne elemente lahko ločimo tri tipe novejših stanovanjskih četrti: soseske večstanovanjskih hiš, soseske enodružinskih hiš in pa obmestna naselja enodružinskih hiš.

Za Celje je značilno, da večino sosesk sestavljajo tako večstanovanjske (bloki in stolpnice) kot enodružinske hiše. Kljub temu da prostorsko nista ločeni, imata ti dve morfološki obliki zelo različno socialno strukturo. Značilni primeri so soseske Otok, Medlog, Lava, Dečkovo naselje, Nova vas in Zgornja Hudinja. V vseh naštetih soseskah sta vzporedno potekali tako družbena gradnja blokov in stolpnice kot individualna gradnja enodružinskih hiš. Za popisne okoliše, kjer prevladujejo večstanovanjske zgradbe, je značilna nizka socialna struktura. Tako bruto dohodnina na prebivalca ne presega 250.000 tolarjev (pod slovenskim povprečjem), delež visoko izobraženih je nizek (do 10 %), visok pa je delež industrijskih delavcev in nezaposlenih. Nadpovprečen je tudi delež neslovenskega prebivalstva, stanovanjska površina na osebo pa ne presega 20 m². Slaba socialna struktura je še posebno izrazita v večstanovanjskih zgradbah v soseski Lava in Zgornja Hudinja, v precej manjši meri pa v soseskah Nova vas in Dečkovo naselje. Po drugi strani pa je v istih soseskah, v popisnih okoliših, kjer prevladujejo enodružinske hiše, socialna struktura popolnoma drugačna. Dohodki prebivalcev so visoki (bruto dohodnina na prebivalca v Lavi in Novi vasi presega 400.000 tolarjev, drugod pa se giblje med 300.000 in 400.000 tolarjev), izobrazbena struktura je dobra (delež prebivalcev z višjo ali visoko šolo presega 15 %, ponekod pa celo 20 %), visok je tudi delež vodilnih delavcev, malo pa je industrijskih delavcev (do 20 %, ponekod 20–30 %), nezaposlenih (do 5 %) in neslovenskega prebivalstva. Zanimivo je, da ima "najboljšo" socialno strukturo "enodružinski" del soseske Lava, med "najslabšimi" pa je "blokovski" del Lave!

Zelo visoko socialno strukturo imata tudi naselji enodružinskih hiš Ostrožno in Polule. Za ti dve naselji veljajo v prejšnjem odstavku našete značilnosti naselij enodružinskih hiš. Zanimivo je, da ima nekoliko slabšo socialno strukturo osrednji, starejši del Polul, ima pa višji delež starega prebivalstva.

Za obmestna naselja, to se pravi za bivša ruralna naselja, ki so bila v urbano območje Celja vključena ob prostorski širitvi mesta, pa sta značilna popolna prevlada enodružinskih hiš in povprečna, ponekod tudi podpovprečna socialna struktura. To velja za naselja Lopata, Šmarjeta, Trnovlje, Podgorje, Zagrad, Miklavžev hrib, Stari grad in Lisc. Med posameznimi obmestnimi naselji pa obstajajo občutne razlike. Tako ima Zagrad precej boljšo socialno strukturo od sosednjega Starega gradu, Miklavževega hriba in Lisc.

Poskus kompleksne klasifikacije popisnih okolišev na tista z nizko, povprečno in visoko socialno strukturo prikazujejo karte 17, 18 in 19.

Območja z nižjo socialno strukturo obsegajo precej različne mestne predele. Tako vključujejo staro industrijsko predmestje Gaberje, manjši del mestnega središča, dele novih blokovskih sosesk Lava in Nova Hudinja ter nekatera obmestna naselja (Šmarjeta, Miklavžev hrib, Stari grad in Podgorje). Ugotovimo lahko, da je

morfološka zgradba območij z nižjo socialno strukturo precej heterogena. Na drugi strani pa območja z višjo socialno strukturo obsegajo izključno četrti enodružinskih hiš. Od teh sta dve starejši, nastali v medvojnem obdobju (Otok in Aljažev hrib), ostale pa novejšje, zgrajena po letu 1960 (Medlog, Ostrožno, Polule, Zagrad in deli sosesk Nova vas, Glazija, Dolgo polje in Nova Hudinja).

Raziskavo o socialno-geografski strukturi Celja lahko sklenemo z ugotovitvijo, da je v ožjem urbanem območju mesta prišlo do prostorske socialne diferenciacije prebivalstva. Ne gre sicer za razmere, ki so značilne za anglosaške dežele, toda primerjava z mesti podobne velikosti v srednjeevropskih državah, ki pa so imele ves povojni čas drugačno, kapitalistično družbeno ureditev, verjetno ne bi pokazala bistvenih razlik. Ugotovimo lahko močno povezanost morfološke in socialno-geografske zgradbe. Tako imajo popisni okoliši, kjer prevladujejo enodružinske hiše z vrtovi bistveno boljšo socialno strukturo kot popisni okoliši s prevlado večstanovanjskih hiš. Nadalje je opazna slaba socialna struktura stanovanjskih območij v bližini industrijskih con z "umazano" industrijo. Očitno je torej, da slabe ekološke razmere (predvsem onesnaženost zraka in smrad ter hrup) vplivajo na socialno strukturo prebivalstva. Nasprotno pa bližina "čiste" industrije ne vpliva bistveno na socialno strukturo prebivalstva. Po drugi strani pa je značilna prostorska prepletenost območij z višjo in nižjo socialno strukturo. Tako imamo v isti soseski v neposredni bližini soseske z visoko in nizko socialno strukturo. O izraziti prostorski socialni diferenciaciji oziroma prostorski ločitvi četrti z visoko in nizko socialno strukturo torej ne moremo govoriti. Verjetno je to tudi posledica "velikosti" (oziroma "majhnosti") obravnavanega mesta. Postavimo lahko hipotezo, da bi bila v večjem mestu (npr. V Ljubljani) ugotovljena izrazitejša prostorska socialna diferenciacija prebivalstva.

Treba je opozoriti, da so vse analize narejene s podatki iz leta 1991 (razen bruto dohodnina na prebivalca iz leta 1992). Ker se je socialno razslojevanje prebivalstva po tem letu močno povečalo, je v prihodnje pričakovati tudi večje prostorske učinke tega procesa. Do prave "getoizacije" pa že zaradi majhnosti mest v Sloveniji verjetno ne bo prišlo.

Povzetek

Raziskava o morfološki in socialno-geografski zgradbi mesta Celje temelji na izdelavi in analizi kart, ki prikazujejo strukturo stanovanj in prebivalstva po popisnih okoliših. Izbrani so bili tisti vidiki strukture stanovanj in prebivalstva, ki po avtorjevem mnenju najbolj celovito ilustrirajo morfološko strukturo in socialno zgradbo mestnega prebivalstva. Cilj raziskave je poiskati in omejiti homogena socialno-geografska območja in določiti osnovne značilnosti njihove prostorske razporeditve.

Izdelane so bile naslednje karte:

- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) do leta 1918
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) v letih od 1919 do 1945
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) po letu 1945
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) v letih od 1946 do 1970
- Delež stanovanj, zgrajenih (ali obnovljenih) po letu 1971
- Gostota prebivalstva
- Delež stanovanj v večstanovanjskih hišah
- Bruto dohodnina na prebivalca
- Delež industrijskih in podobnih delavcev
- Delež vodilnih delavcev
- Delež nezaposlenih
- Delež prebivalcev brez izobrazbe, s nedokončano osnovno šolo in končano osnovno šolo
- Delež prebivalcev z višjo ali visoko izobrazbo
- Delež neslovenskega prebivalstva
- Stanovanjska površina na osebo

Podatki, ki so bili potrebni za izdelavo kart, so vzeti iz popisa prebivalstva iz leta 1991.

Karte 2 do 6 prikazujejo prostorski razvoj in širjenje mesta v 20. stoletju. Karta 7 prikazuje gostoto prebivalstva po popisnih okoliših. Lepo so vidna območja zgostitve prebivalstva, ki se iz mestnega središča v obliki krakov širijo na sever in na zahod. Gostota prebivalstva je v soseskah večstanovanjskih hiš okoli 200 prebivalcev na hektar, v naseljih enodružinskih hiš od 10 do 50 prebivalcev na hektar in v obmesnih naseljih od 5 do 10 prebivalcev na hektar. Visok delež večstanovanjskih hiš je značilen za mestno središče in za posamezne novejše "blokove" soseske (Otok, Lava, Dečkovo naselje, Nova vas in Zgornja Hudinja).

Socialno-geografska analiza temelji na kartah, ki prikazujejo premoženjsko, poklicno, izobrazbeno in nacionalno strukturo prebivalstva.

V raziskavo je bila vključena tudi ekološka členitev urbanega prostora na glede na stopnjo degradacije okolja in njen vpliv na socialno strukturo prebivalstva.

Rezultati analize nam omogočajo členitev mesta na več socialno-geografskih območij in opis njihovih osnovnih značilnosti.

Kot posebno enoto smo izločili mestno središče. V glavnem gre za območje z nižjo socialno strukturo prebivalstva, podrobnejša analiza pa pokaže veliko heterogenost tega dela mesta. Boljšo socialno strukturo imajo robni deli mestnega središča, ki so bili zgrajeni v prvi polovici 20. stoletja.

Naslednja skupina so soseske enodružinskih hiš iz medvojnega obdobja, ki so nastale ob mestnem središču (Otok, Aljažev hrib). Značilna je visoka socialna struktura.

Zelo slabo socialno strukturo pa ima staro industrijsko predmestje Gaberje. Značilna je slaba premoženjska in izobrazbene struktura, visok delež industrijskih delavcev in neslovenskega prebivalstva in močno degradirano okolje.

Novejše mestne predele smo razdelili v tri skupine: soseske večstanovanjskih hiš, soseske enodružinskih hiš in obmestna naselja enodružinskih hiš. Za Celje je značilno, da večino sosesk sestavljajo tako enodružinske hiše kot večstanovanjske zgradbe. Kljub temu da prostorsko nista ločeni, imata ti dve morfološki obliki zelo različno socialno strukturo. Za popisne okliše s prevlado večstanovanjskih hiš je značilna nizka socialna struktura (bruto dohodnina na prebivalca ne presega 250.000 tolarjev, slaba izobrazbena struktura, nadpovprečen delež neslovenskega prebivalstva in slab stanovanjski standard). Nasprotno pa je za območja enodružinskih hiš značilna visoka socialna struktura. Za obmestna naselja, to se pravi za bivša ruralna naselja, ki so bila v urbano območje Celja vključena ob prostorski širitvi mesta, je značilna popolna prevlada enodružinskih hiš in povprečna, ponekod tudi podpovprečna socialna struktura. To se kaže predvsem v slabši izobrazbeni in premoženjski strukturi.

Sklenemo lahko, da je v Celju prišlo do opazne socialne diferenciacije prebivalstva, ne moremo pa govoriti o prostorski segregaciji posameznih socialnih skupin.

Summary

The investigation of morphological and socio-geographic structure of Celje town is based on the elaboration and analysis of charts presenting structure of housing and population upon census districts. Those aspects of structures of housing and population were chosen which, upon the author's opinion, most completely illustrate morphological structure and social structure of urban population. The aim of the investigation is to find and delineate homogenous socio-geographic areas and to specify basic characteristics of their spatial arrangement.

The following charts were made:

- The share of housing built (or renewed) until 1918;
- The share of housing built (or renewed) between 1919 and 1945;
- The share of housing built (or renewed) after 1945;
- The share of housing built (or renewed) between 1946 and 1970;
- The share of housing built (or renewed) after 1971;
- Population density
- The share of housing in multistorey houses;
- Yearly gross income per capita
- The share of workers in industry and related activities;
- The share of managing workers;
- The share of the unemployed;

- The shares of population without education, incomplete elementary school, and complete elementary school;
- The share of population with higher or university education;
- The share of non-Slovenian population;
- Housing area per capita.

The data needed for making charts were taken from the 1991 census.

Charts 2 to 6 present spatial development and spreading of the town in the 20th century. Chart 7 shows population density per individual census districts. The areas of greater population density are well discernible, extending arm-like northward and westward from the town core. Population density in the blocks of multistorey houses amounts to about 200 residents per one hectare, while in the districts of single houses it is 10–50 residents/ha, and in periurban settlements, 5–10 residents/ha. A great number of multistorey houses is typical of the center of the town and some multistorey-house districts of recent date (Otok, Lava, Dečkovo naselje, Nova vas, and Zgornja Hudinja).

Socio-geographic analysis is based on charts showing the material, vocational, educational, and national structures of the population. The investigation also included ecological division of urban space, irrespective of the degree of environmental degradation and its impact on social structure of the population.

Through the results of the analysis we were able to divide the town into several socio-geographic districts and describe their basic characteristics.

The town center was dealt with as a separate unit. It is mainly the area of lower social structure of population, while a detailed analysis showed great heterogeneity of this part of the town. More favourable social structure is found in the fringes of town center which were built in the first half of the 20th century.

Next comes the group of single-house districts from the inter-war period which were built by the town center (Otok, Aljažev hrib). Favourable social structure is typical of this part.

Very unfavourable social structure can be found in the old industrial suburb called Gaberje. Poor material and educational structure is typical here, as well as great percentage of industrial workers and non-Slovenian population, together with the heavy environmental degradation.

More recent town quarters were divided into three groups: multistorey-house districts, single-house districts and periurban settlements of single houses. It is typical of Celje that the majority of districts consist so of single houses as of multistorey houses. Although they are not spatially separated, these two morphological forms have very diverse social structures. Typical of census districts with prevailing multistorey houses is low social structure (yearly gross income per capita does not exceed 250.000 SIT, poor educational structure, above-average percentage of non-Slovenian population, and low standard of housing). In contrast, the single-house districts are typical of high social structure. Periurban settlements, i.e. the former rural settlements which were included into the urban area of Celje during

the spatial spreading of the town, are typical of complete prevalence of single houses and average, in certain parts also below-average social structure. It is manifested, above all, in poorer educational and material structure.

It can be concluded that evident social differentiation of population took place in Celje, however, it cannot be characterized as spatial segregation of individual social groups.

Literatura:

- Curk, J., 1963: Urbanistično-gradbeni zgodovinski oris, Celjski zbornik, Celje.
- Ilešič, S., 1979: Pomen morfološko-fiziognomskega kriterija v današnji geografiji mest, *Geographica Slovenica* 10 — Urbana in industrijska geografija, Ljubljana.
- Sore, A., 1984: Stanovanja v celjski občini, Celjski zbornik, Celje.
- Stopar, A., 1981: Geneza celjskega mestnega jedra, Celjski zbornik 1977–1981, Celje.
- Špes, M., 1985: Pokrajinski učinki onesneževanja okolja v Celju in okolici, magistrska naloga, Ljubljana.
- Vresk, M., 1980: Osnove urbane geografije, Školska knjiga, Zagreb.
- Vrišer, I., 1984: Urbana geografija, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana.
- Zakonjšek, B., 1982: Obmestje Celja — urbanizacija, diplomska naloga, Ljubljana.

GEOGRAFSKA VSEBINA PROUČEVANJA LOKACIJ TRGOVINE NA DROBNO V SLOVENIJI

Marko Krevs*

Izvleček

V prispevku je prikazana problematika ekonomskegeografskega proučevanja lokacijskih značilnosti trgovine na drobno v Sloveniji. Intenzivnost in obseg sprememb v trgovini na drobno v zadnjih nekaj letih ter vpetost dejavnosti v gospodarski, socialni in naselbinski kontekst terjajo uporabo sodobnih raziskovalnih metod in orodij. Predstavljene so različne ravni obravnave lokacij trgovine na drobno ter izbrani rezultati raziskave na primeru Slovenije (na makrolokacijski ravni) oziroma vzorčnih območij (na mikro- in mezolokacijski ravni).

Ključne besede: lokacija trgovine na drobno, metode, geografski informacijski sistem, geografija, Slovenija.

GEOGRAPHICAL CONTENT OF RETAIL LOCATION RESEARCH IN SLOVENIA

Abstract

Problems of economic-geographical research into retail location characteristics in Slovenia are presented. The intensity and extent of changes in retailing in the last few years in Slovenia and the complex dependence of retailing on economic, social, and settling context demand the application of modern research methods and tools. Different spatial levels of research and some results of the research in Slovenia (on the macrolocational level) and selected study areas (on micro- and mezolocal levels) are presented.

Key words: Retail location, Methods, Geographic information system, Geography, Slovenia.

Trgovina na drobno sodi med dejavnosti, ki so v zadnjih nekaj letih v Sloveniji, podobno kot v drugih državah "v prehodu" v Srednji in Vzhodni Evropi, doživele

---

* Mag., Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, Univerza v Ljubljani, 61000 Ljubljana

največje spremembe. Ta dejavnost je hkrati tesno povezana z ekonomskimi, socialnimi, prebivalstvenimi in prometnimi razmerami v pokrajini, ki se tudi bolj ali manj močno spreminjajo. Zato proučevanje lokacijskih značilnosti trgovine na drobno terja nove metodološke rešitve pri raziskovanju ter spremljanju in usmerjanju nadaljnega razvoja dejavnosti v prostoru.

Preglednica 1: Proučevanje lokacij trgovine na drobno v državah "v prehodu"

	Glavni dejavniki lokacije trgovine na drobno	Dejanski in poten- cialni "kupci" informacij o lokacijah trgovine na drobno	Dejanski in potencialni "proizvajalci" informacij o lokacijah trgo- vine na drobno
Pred gospo- darskim prehodom	- dostopnost (razdalja) - število potencialnih kupcev <u>prevladujoči proces</u>: prilagoditev gostoti prebivalstva <u>rezultat</u>: počasne in predvidljive spremembe v trgovanju na drobno	velika trgovska podjetja in verige	posebne skupine strokovnjakov, načrtovalcev in predstavnikov investitorjev specializirane ustanove
Med gospo- darskim prehodom	- dostopnost - parkirišča - število in socialno-ekonomski status kupcev - konkurenca - komplementarne dejavnosti <u>prevladujoči procesi</u>: prilagajanje na konkurenčno okolje, hiter proces odpiranja novih in zapiranja neuspešnih prodajal <u>rezultat</u>: temeljite in hitre količinske in kakovostne spremembe v trgovanju na drobno	- vsi* trgovci na drobno - upravne službe (od lokalne do državne ravni) * manjša trgovska podjetja le v primeru dostopne cene informacij, potrebnih za odločanje o: - lokaciji - preselitvi na novo lokacijo - spremembi trgovske usmeritve/specializacije - spremembi dejavnosti	poleg posebnih skupin in specializiranih ustanov tudi zasebna svetovalna podjetja z ustrežno opremo ter z dostopom do relevantnih zbirk podatkov

Vir: Krevs (1994)

V prispevku se omejujemo predvsem na prenovu geografskega raziskovanja na tem področju. Zaradi kompleksnega pristopa je to raziskovanje sicer prepleteno tudi z ekonomskimi, sociološkimi in celo psihološkimi vsebinami. Osrednji del pa vendarle predstavlja proučevanje razmestitve dejavnosti, dejavnikov, ki vplivajo na takšno razmestitev, ter učinkov razmestitve na poslovno uspešnost trgovine na drobno na eni in na njeno dostopnost z vidika prebivalstva na drugi strani.

Lokacije trgovine na drobno proučujemo in vrednotimo na različnih prostorskih ravneh, ki so tesno povezane s ciljem raziskave. Na makrolokacijski ravni tovrstne informacije pridobimo za potrebe oskrbnih središč in trgovskih verig ter za potrebe načrtovanja in usmerjanja gospodarskega in socialnega razvoja na regionalni ravni. Mikrolokacijske raziskave so usmerjene k proučitvi posameznih lokacij prodajaln in njihovih tržnih območij predvsem za potrebe lociranja prodajaln ali vrednotenja medsebojnih vplivov lokacije in trgovske usmeritve prodajaln. Proučevanje razmestitve prodajaln, npr. glede na prebivalstvo ali druge gospodarske enote, predstavlja mezolokacijsko raven raziskovanja. Slednja je zanimiva predvsem za načrtovanje in usmerjanje gospodarskega, socialnega in prostorskega razvoja na lokalni ravni. Vsaka raven raziskave terja posebno metodologijo, ki se mora prilagoditi različnim prostorskim opredelitvam pojavov, različnim dejavnikom, ki vplivajo na trgovino na drobno, razlikam v dostopnosti podatkov ter seveda različnim namenom proučevanja ali vrednotenja.

Preglednica 2: Opredelitev "enote proučevanja" na različnih ravneh raziskovanja

	Opredelitev "enote proučevanja"
Makrolokacijska raven	običajno celotna dejavnost na "večjem" območju (npr. v občini); lahko tudi območje kot makrolokacija posamezne prodajalne ali npr. oskrbnega središča
Mezolokacijska raven	razmestitev vseh (ali izbranih) prodajaln na določenem območju
Mikrolokacijska raven	lokacija posamezne prodajalne

Lokacije trgovine na drobno običajno presojaмо z enega izmed naslednjih dveh vidikov: ekonomske uspešnosti prodajaln na določenih lokacijah ali "oskrbljenosti" prebivalstva (z vidika oskrbe z dobrinami in dostopnosti prodajaln). Običajno si v tovrstnih raziskavah zastavimo enega ali več ciljev (Kreys, 1993, 32):

1. ocena ugodnosti (imenovana tudi "potencial") posamezne lokacije za opravljanje te dejavnosti (npr. ocene števila kupcev, števila konkurenčnih in komplementarnih dejavnosti v zaledju) ali kar neposredna ocena pričakovanega prometa

ali dobička v prodajalni na dani lokaciji (ali v celotni dejavnosti na proučevanem območju);

2. ocena meja tržnih območij posameznih prodajaln ali oskrbnih središč ter ocena delitve tržnih območij oziroma kupcev med konkurenčnimi prodajalnami (središči);

3. ocena ugodnosti ("potenciala") razmestitve vseh ali le izbranih prodajaln na proučevanem območju z vidika njihove skupne uspešnosti;

4. ocena ugodnosti razmestitve vseh prodajaln na proučevanem območju z vidika dostopnosti za prebivalstvo, predvsem zaradi čim manjše porabe "energije" (časa, stroškov,...) prebivalstva za oskrbovanje (nakupovanje);

5. ugotavljanje in ocenjevanje pomena dejavnikov, ki vplivajo na razmestitev in uspešnost prodajaln sedaj in ki so vplivali na oblikovanje obstoječe razmestitve trgovine na drobno v preteklosti.

Za dosego tovrstnih ciljev so številni avtorji postavljali različna teoretična izhodišča ter razvijali različne metode. Razvoj je potekal predvsem v dveh smereh. Za prvo je značilen t.i. "ekonomski mehanicizem", ki temelji na predpostavki o ekonomsko racionalnem, predvidljivem vedenju kupcev in trgovcev (npr. Reilly, 1931, Applebaum, 1940, Isard, 1962, Wilson, 1975, Haynes, Fotheringham, 1984, Wilson, Bennett, 1987). Drugo skupino predstavljajo t.i. "behavioristične" raziskave, ki temeljijo na proučevanju vedenja kupcev in trgovcev (npr. Huff, 1959, 1962, 1964, Potter, 1979, 1982, Blommestein, Nijkamp, van Veenendaal, 1980, Timmermans, Golledge, 1990a, 1990b). Slednje raziskave terjajo obilo terenskega dela (običajno anketiranja) in so zaradi tega drage ter težko ponovljive, vendar običajno dajejo zelo stvarne rezultate. Raziskave iz prve skupine običajno temeljijo na uporabi dostopnih, objektivnih podatkov ter so zato lažje izvedljive in ponovljive. Medtem ko te "v praksi" še vedno prevladujejo, je v znanstvenih raziskavah razmerje med obema pristopoma približno uravnoteženo.

Poskusi uporabe kvantitativnih metod so spremljali že zgodnje raziskave lokacijskih značilnosti trgovine na drobno (npr. Reilly, 1931). Z razvojem metodologije in tehnologije, zlasti geografskih informacijskih sistemov (GIS-ov), pa so ti poskusi začeli preraščati v velike računalniško podprte ekspertne sisteme, namenjene zbiranju, proučevanju in vrednotenju ustreznih podatkov za raziskovalne, svetovalne ali načrtovalne potrebe na tem področju. Razvoj tovrstne metodologije je potekal predvsem na akademski ravni. Plod raziskav in razvoja računalniške tehnologije so bili številni "prototipni sistemi": SLASH v poznih 60. letih (Rogers, 1984), MODEL s konca 70. let, v naslednjem desetletju pa MARKETS (Guy, 1991), MULTILOC (Achabal, Gorr, Mahajan, 1982), ILACS (Goodchild, 1984), MARKET1 (Fotheringham, 1988), LAIRD (Roy, Anderson, 1988) in drugi. Sprva so presojo lokacij trgovine na drobno naročala le večja trgovska podjetja oziroma trgovske verige. Z razvojem in vse lažjo dostopnostjo računalniške opreme pa so "akademski prototipni sistemi" vse bolj prodirali v prakso in informacije so postale cenovno dostopnejše tudi za manjše investitorje. Danes so nekateri izmed ome-

njenih modelov že "serijsko" vključeni v nekatere GIS-e, npr. v SPANS, TransCAD (Koshaka, 1992a), AtlasGIS. Kljub temu pa še vedno niso redke raziskave na "akademski ravni", ki vključujejo razvoj lastnih računalniških programov ter nadaljnjo uporabo njihovih rezultatov v enem izmed cenovno dostopnejših GIS-ov, npr. IDRISI-ju (npr. Koshaka, 1989, 1992a, 1992b, Krevs, 1993, 68–72).

V slovenski geografski literaturi prevladuje obravnavanje lokacij trgovine na drobno v regijah, občinah in centralnih naseljih (npr. Kokole, 1971, Pak, 1977, 1982, Vrišer, 1974, 1988). Le redke urbanogeografske raziskave in raziskave podeželja, v katerih trgovina na drobno običajno ni v ospredju, se dotaknejo posameznih lokacij prodajaln. Med podrobnejšimi proučitvami omenimo delo Paka in Trilarja (1986). Prvo raziskavo o vplivu lokacije na poslovno uspešnost terciarnih dejavnosti v slovenski strokovni literaturi zasledimo šele pred dobrim desetletjem (Rakar, Dedek, Bogataj, 1981).

Primer raziskave značilnosti lokacij trgovine na drobno v Sloveniji

Raziskava (Krevs, 1993) je potekala na treh ravneh:

- za celotno Slovenijo po občinah ("makrolokacijska raven"),
- na izbranih območjih v občini Ljubljana Vič-Rudnik po posameznih lokacijah ("mikrolokacijska raven") ali
- za vse prodajalne na posameznem izbranem območju hkrati ("mezolokacijska raven").

Na makrolokacijski ravni smo obravnavali dejavnost v celoti. Na mikrolokacijski in mezolokacijski ravni smo se omejili le na trgovino na drobno, namenjeno vsakodnevni oskrbi (trgovina z živili ali z mešanim blagom), ki je najmočnejše prispevala k omenjenim procesom količinskega in kakovostnega razvoja dejavnosti v Sloveniji.

Čeprav smo v raziskavi poudarjali pomen uporabe ustreznih kvantitativnih metod in geografskega informacijskega sistema, naš glavni cilj ni bila izdelava celovitega ekspertnega sistema za vrednotenje lokacij trgovine na drobno. Proučevali smo temeljne "geografske" značilnosti teh lokacij, povezane predvsem z razmestitvijo oziroma bližino dejavnikov, ki vplivajo na lokacijo in poslovanje trgovine na drobno. Poudarili smo **relativni pomen lokacije**, t.j. glede na okolje, v katerem se nahaja. Proučitev podrobnejših ekonomskih in drugih razsežnosti problema, vključno z vplivom absolutne lokacije (in cene zemljišč), smo prepustili drugim korakom procesa vrednotenja in odločanja.

V slovenski literaturi nismo zasledili podobne raziskave. Zato smo morali opredeliti vrsto pojmov, ki smo jih potrebovali pri opisovanju proučevanega pojava. V nadaljnjem besedilu navajamo nekatere med njimi.

Na mikrolokacijski in makrolokacijski ravni smo proučevali dejavnike, ki vplivajo na razvitost dejavnosti, ocenjevali potencial lokacij z vidika dejavnosti ter določili tipe lokacij glede na njihove značilnosti. **Razvitost** dejavnosti smo opredelili z dostopnimi podatki o prometu, številu zaposlenih in prodajnih površinah v trgovini na drobno oz. po posameznih prodajalnah. Boljše rezultate bi dobili, če bi poznali podatke o dobičku prodajaln. Žal teh ni na voljo, prav tako pa tudi ne poznamo stroškov poslovanja in najemnine oziroma cene zemljišč, ki bi jih potrebovali za oceno dobička.

Pomen **dejavnikov, ki vplivajo na razvitost dejavnosti** (preglednica 3), smo ocenjevali s korelacijsko in multiplo regresijsko analizo. V slednje modele smo vključili le tiste dejavnike (v desnem stolpcu preglednice), ki so pokazali statistično pomemben vpliv na razvitost trgovine na drobno.

Potencial lokacije smo opredelili z razliko med oceno razvitosti dejavnosti ("pričakovano ravnijo razvitosti") ter njeno dejansko razvitostjo. Poleg tega, "absolutnega", smo izračunali tudi "relativni potencial" lokacije, izražen v odstotkih podatka o obstoječi razvitosti dejavnosti na določeni lokaciji. Ocene smo izdelali z multiplimi regresijskimi modeli, na makrolokacijski ravni tudi s t.i. gravitacijskimi modeli. "Pozitivni potencial" smo pripisali lokaciji, za katero smo na podlagi pridobljenih podatkov ocenili višjo raven razvitosti, kot je dejanska. Nasprotno pa imajo "negativni potencial" lokacije, na katerih razvitost dejavnosti presega pričakovano raven.

Na mikrolokacijski ravni smo opredelili pojem "**medsebojnih konkurenčnih vplivov**". Preskusili smo dva para kazalcev. Prvi par (DP , DZ) temelji na primerjavi prodajalne s konkurenco v njeni okolici, in sicer glede na število konkurenčnih prodajaln, (pk):

$$DP = 100 \frac{1}{pk + 1}$$

ali število zaposlenih v konkurenčnih prodajalnah:

$$DZ = 100 \frac{z}{z + zk}$$

kjer je z število zaposlenih v obravnavani ter zk število zaposlenih v prodajalnah v okolici. Drugi par kazalcev (PP , PZ) temelji na "razdelitvi" prebivalstva med konkurenčnimi prodajalnami v okolici določene prodajalne glede na število konkurenčnih prodajaln:

$$PP = pr \frac{1}{1 + pk}$$

ali glede na število zaposlenih v njih:

$$PZ = pr \frac{z}{z + \sum_{i=1}^{pk} z k_i}$$

kjer je pr število prebivalcev v okolici, ostale oznake pa so enake kot zgoraj.

Preglednica 3: Proučevanje lokacijskih dejavnikov trgovine na drobno v Sloveniji

	Skupine spremenljivk	Relevantne spremenljivke (vključene v model *)
Makrolokacijska raven (občine)	• prebivalstvo • naselja (in hierarhija centralnih naselij) • življenjska raven • cestno omrežje, avtomobili • turizem in gostinstvo	• gostota in število "dnevnega prebivalstva" (rezultat dnevnih migracij) • število dnevnih emigrantov in imigrantov • število avtomobilov • gostota cestnega omrežja • indeks rasti števila prebivalstva • bruto narodni proizvod • odstotek prebivalstva, ki prebiva v občinskem središču
Mikrolokacijska raven (izbrana vzorčna območja, podatki za okolico posameznih lokacij)	• potencialni kupci • družbena sestava prebivalstva • konkurenca komplementarne dejavnosti • "medsebojni konkurenčni vplivi"	• prebivalcev na prodajalca + ali • prebivalcev na prodajalno + • število zaposlenih v posamezni prodajalni

* Multipli regresijski model za ocenjevanje prometa trgovine na drobno oz. prodajalne.

+ Kazalca "medsebojnih konkurenčnih vplivov" (PP, PZ), pojasnjena v besedilu.

Okolico prodajalne (preglednica 4) smo opredelili s krogom, ki ima središče na lokaciji obravnavane prodajalne. Ta po naši predpostavki pokriva območje, na katerem so vse lokacije dovolj blizu lokacije prodajalne, da imajo vpliv nanjo (z vidika konkurenčnih in komplementarnih dejavnosti) ali jih dejavnost prodajalne privlači (z vidika kupcev, prebivalstva ...; tržno območje). V raziskavi smo uporabili štiri različne opredelitve (polmere krogov), ki smo jih večkrat zasledili v lite-

raturi: 100 m, 150 m (Poppien, 1989, Klein, 1992; blok- oz. Manhattan–razdalja), 300 m (Pogačnik, 1992) ter 1800 m (Pogačnik, 1992; za "odročna območja").

Na mezolokacijski ravni smo proučili razmestitev prodajaln z vidika njihove **dostopnosti** za prebivalstvo ter razmestitev "**intenzivnosti ponudbe**". Slednjo smo opredelili za vsako točko obravnavanega vzorčnega območja s številom prodajaln, ki so ji "dovolj blizu" (npr. so oddaljene manj kot 300 metrov).

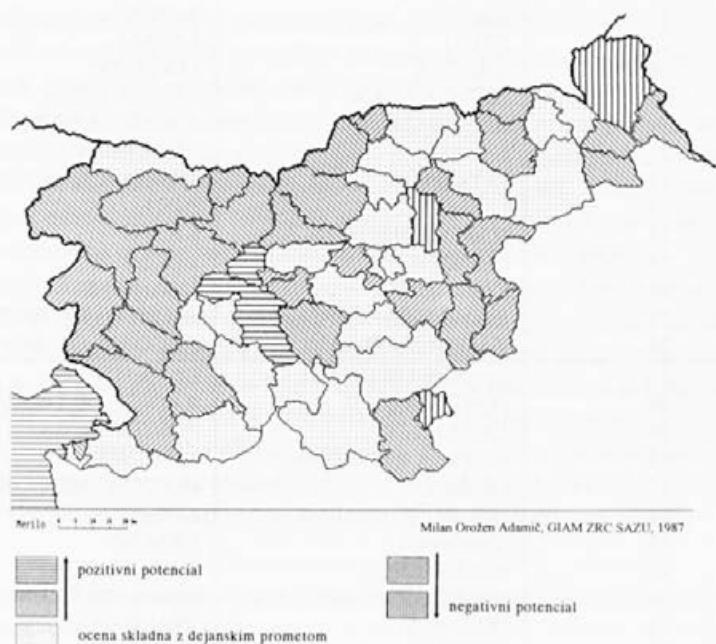
Preglednica 4: Opredelitev okolice trgovine na drobno na makrolokacijski in mikrolokacijski ravni

	Opredelitev okolice
Makrolokacija	"večje" območje (npr. občina), kjer je lokacija posamezne prodajalne, ali "večje" območje, za katero so zbrani podatki o trgovanju na drobno za celotno dejavnost (trgovino na drobno)
Mikrolokacija	območje, na katerem so vse lokacije dovolj blizu lokacije prodajalne, da imajo vpliv na njo (z vidika konkurenčnih in komplementarnih dejavnosti) ali jih dejavnost prodajalne privlači (z vidika kupcev, prebivalstva, ...) njen obseg običajno ocenimo s krogom z določenim polmerom, npr.: • 100 m (Krevs, 1993) • 150 m (Poppien, 1989, Klein, 1992; blok – oz. Manhattan – razdalja) • 300 m (Pogačnik, 1992) • 1800 m (Pogačnik, 1992; za "odročna območja")

Izbrani rezultati raziskave

Na makrolokacijski ravni so za geografe zanimive zlasti ugotovitve o dejavnikih, ki so povezani z razvitostjo trgovine na drobno v občinah v Sloveniji (preglednica 3), ter ocene možnosti (potenciala) občin za nadaljnji razvoj te dejavnosti (slika 1, preglednica 5). Prikazane rezultate nam je dal multipli regresijski model, ki se je z ocenami bolje približal dejanskemu prometu v obravnavani dejavnosti kot preprosti gravitacijski modeli. Večina metod ocenjuje, da ima najugodnejše možnosti občina Ljubljana Šiška, najbolj neugodno pa občina Nova Gorica, Novo mesto in Mozirje.

Slika 1: Potencial občin v Sloveniji za razvoj trgovine na drobno leta 1989.
(Vir: Krevs, 1993, 122)

Preglednica 5: Razvrstitev slovenskih občin glede na "absolutni" in "relativni potencial" (z vidika prometa v trgovini na drobno) za razvoj dejavnosti.

Rang	"Absolutni potencial"	"Relativni potencial"
1	LJ. ŠIŠKA	IZOLA
2	VELENJE	ČRNOMELJ
3	KRŠKO	LENDAVA
4	TRBOVLJE	RIBNICA
5	LENDAVA	TRBOVLJE
6	IZOLA	GROSUPLJE
7	ŠMARJE PRI JELŠAH	LJ. ŠIŠKA
8	AJDOVŠČINA	AJDOVŠČINA
9	ČRNOMELJ	IDRIJA
10	GROSUPLJE	KRŠKO
11	PIRAN	LJUTOMER
12	IDRIJA	ŠMARJE PRI JELŠAH
13	RIBNICA	PIRAN
14	MURSKA SOBOTA	VELENJE
15	RAVNE NA KOROŠKEM	RAVNE NA KOROŠKEM

16	KRANJ	KAMNIK
17	PTUJ	LAŠKO
18	KAMNIK	LOGATEC
19	ŠKOFJA LOKA	ŠKOFJA LOKA
20	LJUTOMER	ILIRSKA BISTRICA
21	LAŠKO	CERKNICA
22	DOMŽALE	MURSKA SOBOTA
23	LOGATEC	PTUJ
24	ILIRSKA BISTRICA	KRANJ
25	CERKNICA	KOČEVJE
26	KOČEVJE	DOMŽALE
27	SLOVENSKA BISTRICA	SLOVENSKA BISTRICA
28	ZAGORJE OB SAVI	ZAGORJE OB SAVI
29	RADLJE OB DRAVI	LJ. CENTER
30	POSTOJNA	RADLJE OB DRAVI
31	LJ. CENTER	POSTOJNA
32	GORNJA RADGONA	MARIBOR
33	ORMOŽ	GORNJA RADGONA
34	MB. RUŠE	KOPER
35	VRHNIKA	ORMOŽ
36	RADOVLJICA	RADOVLJICA
37	MARIBOR	NOVO MESTO
38	JESENICE	VRHNIKA
39	TRŽIČ	JESENICE
40	LITJA	MB. RUŠE
41	KOPER	SEŽANA
42	SEVNICA	LJ. BEŽIGRAD
43	SLOVENSKE KONJICE	SLOVENSKE KONJICE
44	HRASTNIK	LJ. MOSTE
45	TREBNJE	NOVA GORICA
46	LENART	TRŽIČ
47	SEŽANA	ŽALEC
48	METLIKA	LITJA
49	NOVO MESTO	CELJE
50	DRAVOGRAD	SEVNICA
51	ŽALEC	LJ. VIČ-RUDNIK
52	BREŽICE	BREŽICE
53	TOLMIN	TREBNJE
54	ŠENTJUR PRI CELJU	TOLMIN
55	SLOVENJ GRADEC	SLOVENJ GRADEC
56	LJ. MOSTE	LENART
57	LJ. BEŽIGRAD	HRASTNIK
58	MB. PESNICA	METLIKA
59	LJ. VIČ-RUDNIK	ŠENTJUR PRI CELJU
60	NOVA GORICA	DRAVOGRAD
61	CELJE	MB. PESNICA
62	MOZIRJE	MOZIRJE

Občine nad črto imajo "pozitivni", pod črto pa "negativni potencial".

Na mikrolokacijski ravni raziskave smo z GIS-om zbrali podatke o okolici posameznih lokacij prodajaln na drobno za vsakodnevno oskrbo v občini Ljubljana Vič-Rudnik. Povprečne vrednosti izbranih kazalcev značilnosti lokacij so prikazane v preglednici 6. To občino smo izbrali zato, ker je velika in geografsko pestra, saj zajema prehod od državnega središča proti prometno odmaknjenemu Polhograjskemu hribovju ter izrazito podeželskemu zaledju Velikih Lašč. Takšen izbor nam je med drugim omogočil prikaz temeljnih razlik v značilnostih lokacij in razmestitve trgovine na drobno na mestnem, obmestnem in podeželskem območju.

Povprečja kazalcev značilnosti lokacij, prikazana v preglednici 6, lahko uporabimo tudi za oceno "delnih ugodnosti ali neugodnosti (potenciala)" posameznih lokacij. Če je vrednost nekega kazalca določene značilnosti lokacije večja od povprečja za ta kazalec, govorimo o "delni ugodnosti", v nasprotnem primeru o "delni neugodnosti" lokacije. Analiza je pokazala, da to "pravilo" presenetljivo velja tudi za konkurenčne dejavnosti v okolici prodajaln. To je očitna posledica izrazite zgostitve trgovine na drobno na območjih, kjer je prihodek pod prevladujočim vplivom zgostitve povpraševanja (kupcev) in konkurenca nima odločilnega učinka.

Preglednica 6: Povprečne vrednosti izbranih kazalcev značilnosti lokacij za različne opredeljene okolice.

Značilnost lokacije prodajalne (oz. njene okolice)	Polmer okolice (m)			
	100	150	300	1800
Prebivalstvo	186	385	1354	17415
Prebivalstvo z visoko ali višjo izobrazbo	29	62	235	3191
Konkurenčne dejavnosti	2,4	2,9	5,7	61
– število prodajalcev	4,7	5,3	13	309
Komplementarne dejavnosti	10	19	59	871
Delovna mesta	75	177	526	9552
"Prebivalstvo na prodajalca" *	110	208	407	397

* Kazalec "medsebojnih konkurenčnih vplivov" (PZ), opisan v besedilu.

Z multiplim regresijskim modelom lahko ocenjujemo potencial lokacije trgovine na drobno tudi na mikrolokacijski ravni. Ta informacija je morda najbolj zanimiva za trgovca na določeni lokaciji oziroma za investitorja. Na tem mestu zaradi varovanja osebnih podatkov ne prikazujemo teh rezultatov.

S korelacijsko analizo smo ugotovili, da so za potrebe proučevanja in vrednotenja lokacij prodajaln za vsakodnevno oskrbo na omenjenem območju najsmotnejše opredeljene okolice lokacij, ki so za vsako značilnost lokacij posebej prikazane v preglednici 7.

Preglednica 7: Svetovane opredelitve okolice posameznih lokacij prodajaln ter ugotovitve o okolici prodajaln. Ugotovitve raziskave v občini Ljubljana Vič-Rudnik.

Značilnost lokacije prodajalne (oz. njene okolice)	Svetovani polmer (r) kroga/okolice	Povprečna vrednost (za določeni r)
Prebivalstvo	100 m	146
Prebivalstvo z visoko ali višjo izobrazbo	100 m	22
Konkurenčne dejavnosti	1800 m	49
Komplementarne dejavnosti	150 m	16
Delovna mesta	1800 m	7472
"Prebivalstvo na prodajalca" *	300 m	315

* Kazalec "medsebojnih konkurenčnih vplivov" (PZ), opisan v besedilu.

GIS ima lahko s svojimi prepletenimi grafičnimi in analitičnimi zmogljivostmi zelo pomembno vlogo pri interaktivnem vrednotenju potencialnih in obstoječih lokacij. Primer preprostega, a nazornega prikaza velikih razlik v ugodnosti lokacij za namestitev prodajalne je na sliki 2 (v barvah in dopolnjen npr. s karto "intenzivnosti ponudbe" je seveda veliko prepričljivejši). Za vsako točko izbranega območja (mestnega dela občine Ljubljana Vič-Rudnik) smo izračunali število prebivalcev, ki so od nje oddaljeni manj kot 150 metrov. "Vzpetine" na sliki predstavljajo ugodnejše lokacije kot "nižji predeli".

Nekatere temeljne značilnosti izbranih vzorčnih območij prikazuje preglednica 8, izbrane značilnosti razmestitve lokacij prodajaln pa preglednica 9.

Preglednica 8: Nekatere temeljne značilnosti vzorčnih območij.

	Vzorčna območja			
	Mestno	Obmestno	Podeželsko	Skupaj
Površina (km ²)	27	72	173	272
% površine *	9,9	26,5	63,6	100
% prebivalstva *	76,4	11,5	12,1	100
Gostota prebivalstva (na km ²)	1812	102	45	235

* Glede na vzorčna območja.

Na prvi pogled nas morda preseneti primerjava med mestnim, obmestnim in podeželskim območjem po številu prebivalcev na prodajalno. Vendar so ti rezultati odraz široke razpršitve majhnih prodajaln po podeželju, medtem ko na mestnem in še posebej na obmestnem območju v povprečju prevladujejo precej večje prodajalne.

Preglednica 9: Izbrani kazalci značilnosti razmestitve prodajaln na drobno na vzorčnih območjih.

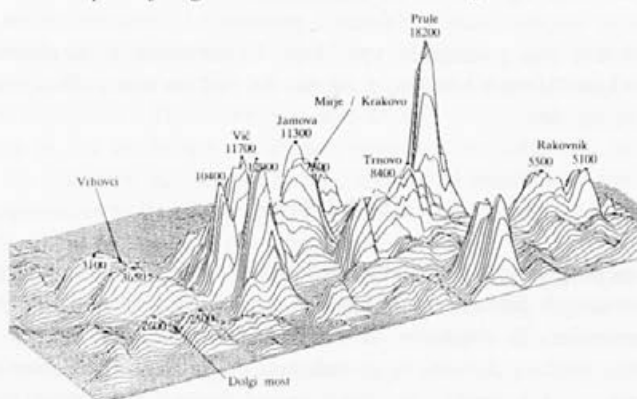
	Vzorčna območja			Skupaj
	Mestno	Obmestno	Podružsko	
Prodajaln na drobno *	172	21	32	225
% prodajaln na drobno *	76,4	9,3	14,2	100
% prodajaln na 10000 preb.	35	29	41	27
Povprečna oddaljenost od najbližje prodajalne +	388	1397	1788	907
Povprečna oddaljenost prebivalca od najbližje prodajalne +	135	628	822	357
% prebivalcev <300 m od najbližje prodajalne +	93,3	37,8	34,5	79,4

* Glede na vzorčna območja.

+ Ocena.

Izračuni povprečne oddaljenosti do najbližje prodajalne so precej blizu opredeljeni še sprejemljive dostopnosti prodajaln (300 oz. 1800 m), kakršno predlaga Pogačnik (1992). Povprečna oddaljenost prebivalstva od najbližjih prodajaln kaže stvarnejšo sliko dostopnosti prodajaln (z vidika prebivalstva) na izbranih območjih. Delež prebivalcev, ki imajo do najbližje prodajalne manj kot 300 m (do 5 minut hoje), lahko uporabimo za oceno, kolikšen del prebivalstva bi se lahko odpravil na vsakodnevne nakupe peš v mestu (nad 90 %), obmestju in na podeželju (manj kot 40 %).

S številkami so predstavljene ocene števila prebivalcev v okolici označenih lokacij na vrhovih "površja ugodnosti". Polmer okolice je 150 metrov.

Slika 2: "Površje ugodnosti" z vidika števila prebivalcev v okolici potencialnih in dejanskih lokacij prodajaln na mestnem delu občine Ljubljana Vič-Rudnik.

Sklep

V prispevku nismo iskali rešitev za vse probleme geografskega proučevanja lokacijskih značilnosti trgovine na drobno v Sloveniji. Opozorili pa smo na nekatere po našem mnenju temeljne dejavnike razvoja tega raziskovanja. V ospredju našega dela sta bila razvoj in preizkus uporabnosti metodologije, ki naj omogočita reševanje dveh morda najbolj vidnih problemov sodobnega raziskovalnega, načrtovalnega in svetovalnega dela na tem področju. Ta problema sta obvladovanje hitrega spreminjanja števila in razmestitve prodajaln ter hkratno upoštevanje povezanosti trgovine na drobno s številnimi, prav tako spremenljivimi ekonomskimi in socialnimi dejavniki v njeni okolici.

Nismo pa se dotaknili nekaterih drugih pomembnih problemov, ki bodo predmet tovrstnih raziskav v prihodnje. Omenimo le nekatere. Prvi med njimi je kakovost podatkov, ki lahko po naših izkušnjah pomeni pomembno oviro na poti do kakovostnih rezultatov. Drugi je ocena stroškov izdelave informacije o obstoječi ali možni lokaciji trgovine na drobno, ki je lahko odločilnega pomena predvsem pri praktični uporabi rezultatov tovrstnih raziskav (npr. v svetovanju, spremljanju, usmerjanju razvoja dejavnosti). Tretji, s strokovnega vidika morda najpomembnejši je problem vključitve vseh bistvenih dejavnikov v raziskavo lokacij trgovine na drobno. T.i. vedenja kupcev in cene zemljišč oziroma nepremičnin, ki lahko nedvomno imata tudi odločilno vlogo pri vrednotenju lokacije, v raziskavi na primer nismo upoštevali. Zavedamo se tudi, da smo na mikrolokacijski ravni raziskovali le trgovino na drobno za vsakodnevno oskrbo. Ugotovitve in modeli torej veljajo le za ta del dejavnosti. Zaradi podobnega razloga ugotovitev ne moremo posplošiti na vsa območja v Sloveniji.

Glede na predpostavko, da je največ novih spoznanj o dejavniki lociranja in uspešnega poslovanja trgovine na drobno "skritih" v zdaj slabo poznanem vedenju kupcev, se bodo verjetno tudi v Sloveniji pojavile t.i. behavioristične študije. V takšnem primeru je zelo pomembno vprašanje, katere podatke naj zbiramo in kako naj jih vrednotimo. Bogatih izkušenj z zahoda žal tudi na tem področju ne moremo neposredno prevzemati.

Povzetek

Trgovina na drobno sodi med dejavnosti, ki so v zadnjih nekaj letih v Sloveniji, podobno kot v drugih državah "v prehodu" v Srednji in Vzhodni Evropi, doživele največje spremembe. Ta dejavnost je hkrati tesno povezana z ekonomskimi in družbenimi dejavniki v pokrajini, ki se tudi bolj ali manj močno spreminjajo. Zato proučevanje lokacijskih značilnosti trgovine na drobno terja nove metodološke rešitve pri raziskovanju ter spremljanju in usmerjanju nadaljnjega razvoja dejavnosti v prostoru.

V prispevku se omejujemo predvsem na prenovu geografskega raziskovanja tega področja. V ospredju našega dela sta bila razvoj in preizkus uporabnosti metodologije, ki naj omogočata reševanje dveh morda najbolj vidnih problemov sodobnega raziskovalnega načrtovalnega in svetovalnega dela na tem področju, in sicer obvladanja hitrega spreminjanja števila in razmestitve prodajaln ter hkratnega upoštevavanja povezanosti trgovine na drobno s številnimi, prav tako spremenljivimi gospodarskimi in družbenimi dejavniki v njeni okolici.

Predstavljeni so kratka zgodovina razvoja sodobnih raziskovalnih metod na tem področju, glavni cilji in različne ravni proučevanja lokacij trgovine na drobno. Na kratko so navedene metode, ki smo jih uporabljali v raziskavi. Prikazani so dejavniki, ki so najtesneje povezani z razvitostjo te dejavnosti, in rezultati ocenjevanja potenciala lokacij za razvoj trgovine na drobno. Na podlagi primerjave značilnosti razmestitve prodajaln na vzorčnih območjih so prikazane razlike med mestom, obmestjem in podeželjem.

V prispevku se ne dotikamo nekaterih pomembnih problemov, ki bodo predmet tovrstnih raziskav v prihodnje. Med njimi so kakovost podatkov, ocena stroškov izdelave informacije o obstoječi ali možni lokaciji trgovine na drobno ter s strokovnega vidika morda najpomembnejši problem, vključitev vseh bistvenih dejavnikov v raziskavo lokacij trgovine na drobno.

Glede na predpostavko, da je največ novih spoznanj o dejavniki lociranja in uspešnega poslovanja trgovine na drobno "skritih" v zdaj slabo poznanem vedenju kupcev, se bodo verjetno tudi v Sloveniji pojavile t.i. behavioristične raziskave. V takšnem primeru je zelo primerno vprašanje, katere podatke naj zbiramo in kako naj jih vrednotimo. Bogatih zahodnih izkušenj žal tudi na tem področju ne moremo neposredno prevzemati.

Summary

Retail is one of the activities which have undergone major transformations in recent years in Slovenia, similar to those in other Central and East European countries "in transition". This activity is also closely connected with economic and social factors in the landscape which are, more or less intensely, also changing. Therefore, the research in location characteristics of retail calls for new methodological approaches to the study itself, as well as to following up and directing the future development of this activity in the space.

Above all, the current paper deals only with the renewal of geographic research in this field. Our work was primarily aimed at developing the methodology and testing its applicability, which should eventually allow the solving of two problems, perhaps the most evident ones, of contemporary research, planning and consulting work in this field, i.e. the control over the rapid changing in number and distribution of retail shops as well as consideration of the connection between retail and numerous, very changeable economic and social factors in its vicinity.

Presented are a short history of development of contemporary research methods in this field, major objectives, and various levels of the study of retail location. Methods are listed briefly, which were applied in the research; then, factors are presented which are most closely related to the development stage of this activity, as well as the results of the evaluation of location potentials for the development of retail. The comparison of shop distribution characteristics in sample areas was the basis for presenting differences between urban, suburban, and rural areas.

The article avoids certain relevant problems which will be the subject of future investigations in this field. Among them are the quality of data, costs evaluation for elaboration of the information on the already existing or possible retail locations, and the inclusion of all essential factors into the research in retail location, which is perhaps the most relevant problem from the expert point of view.

Presuming that the majority of new information about the factors of location and successful operation of retail is hidden in the reactions of customers which have not been satisfactorily investigated yet, it is likely that also in Slovenia, the so-called behaviouristic studies will be started. In this case, the question is very important as to the data which are to be gathered and how to evaluate them. Rich "western" experiences, unfortunately, can not be directly transferred to the research in this field in our country.

Viri in literatura:

- EHŠ — Evidenca hišnih števil, s koordinatami centroidov. Zavod RS za statistiko, stanje januarja 1993.
- EKD — Enotna klasifikacija dejavnosti. Stanje 1993, Šifrant dejavnosti, Zavod RS za statistiko.
- ERO in ROS. Zavod RS za statistiko, stanje januarja 1993.
- Meje popisnih okolišev. Geodetski zavod R Slovenije, stanje marca 1991; digitalizirane (na disketi).
- PO — vsebina popisnih okolišev, določena s hišnimi številkami. Zavod RS za statistiko, stanje marca 1991.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev v Republiki Sloveniji, 1991 — končni podatki: dnevni migranti. popravljene podatki na disketi; Statistične informacije št. 196, 1992.
- Rezultati raziskovanj 458/1989 in 472/1989; Zavod RS za statistiko, Ljubljana.
- Število prebivalcev in izobrazbena struktura po popisnih okoliših. Zavod RS za statistiko, stanje marca 1991; na disketi.
- TRG-41, Rezultati raziskave leta 1989. Zavod RS za statistiko; računalniški izpis: po občinah v Sloveniji in po prodajalnah v občini Ljubljana Vič-Rudnik.
- Achabal, D.D., Gorr, W.L., Mahajan, V. 1982: MULTILOC: a multiple store location decision model. *Journal of Retailing* 58, 5–25.

- Blommestein, H., Nijkamp, P., van Veenendaal, W. 1980: Shopping perceptions and preferences: a multidimensional attractiveness analysis of consumer and entrepreneurial attitudes. *Econ. Geogr.* Vol. 56 No. 2, 155–174.
- Fotheringham, A.S. 1988: Market share analysis techniques: a review and illustration of current US practice. Store choice, store location and market analysis; Ed. N. Wrigley; Routledge, London; 120–159.
- Goodchild, M.F., 1984: ILACS: A location-allocation model for retail site selection. *Journal of Retailing*, 60, 84–100.
- Guy, C.M. 1991: Spatial interaction modelling in retail planning practice: the need for robust statistical methods. *Environment and Planning B: Planning and Design*, 18, 191–203.
- Haynes, K.E., Fotheringham, A.S. 1984: Gravity and spatial interaction models. Sage publications; Beverly Hills.
- Huff, D.L. 1959: Geographical aspects of consumer behavior. *University of Washington Business Review* 18, 27–37.
- Huff, D.L. 1962: A note on the limitations of intra-urban gravity models. *Land Economics* 38: 64–66, in 39: 81–89.
- Huff, D.L. 1964: Defining and estimating a trading area. *Journal of Marketing* 28: 37–48.
- Isard, W. 1962: Location and space economy. A general theory relation to industrial location, market areas, land use, trade and urban structure. John Wiley and Sons, New York.
- Klein, K.E. 1992: Potential for retail location: theoretical estimation and empirical evidence; *Muenchener Geographische Hefte* 69, Kallmuenz/Regensburg, 91–110.
- Koshaka, H. 1989: A spatial search-location model of retail centers. *Geographical Analysis*, 21, 338–349.
- Koshaka, Hiroyuki 1992a: A monitoring and locational decision support system for retail activity. Raziskovalno poročilo, tipkopis, Oddelek za geografijo, Univerza Nihon, Tokyo, Japonska.
- Koshaka, Hiroyuki 1992b: Three dimensional representation of retail store demand by bicubic splines. Raziskovalno poročilo, tipkopis, Oddelek za geografijo, Univerza Nihon, Tokyo, Japonska.
- Krevs, M. 1993: Kvantitativne metode za proučevanje lokacijskih značilnosti trgovine na drobno (na izbranih primerih v R Sloveniji). Magistrsko delo. Oddelek za geografijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Krevs, M. 1994: GIS and evaluation of retail locations in transitional economy. — Proceedings of Regional Conference, International Geographical Union, Praha, august 1994 (na CD-ROM-u). ("v tisku")
- Lakshmanan, T.R., Hansen, W.G. 1965: A retail market potential model. *Journal of American Institute of Planners*; 31, 134–143.
- Pak, M. 1982: Problematika geografskega proučevanja oskrbe. 20 let socialne geografije v Sloveniji; IGU; Ljubljana.

- Pak, M., Trilar, V. 1986: Problematika trgovine na Gorenjskem. *Geografski vestnik* 1986; str. 43–54.
- Pogačnik, A. 1992: Urejanje prostora in varstvo okolja. Ljubljana.
- Popien, R. 1989: Die Bedeutung von Kopplungsmöglichkeiten fuer den Einzelhandel. *Muenchener Geographische Hefte* 36, Kallmuenz/Regensburg, 213–233.
- Potter, R.B. 1979: Perception of urban retailing facilities: an analysis of consumer information fields. *Geografiska Annaler*, Vol. 61b, 1/79; The Almqvist & Wikseel Periodical Company, Stockholm.
- Potter, R.B. 1982: *The Urban Retailing System: Location, Cognition and Behaviour*. Aldershot; Gower.
- Rakar, A., Dedek, J., Bogataj, M. 1981: Analiza vpliva lokacije na poslovno uspešnost terciarnih dejavnosti. Raziskovalna naloga, Inštitut za komunalno gospodarstvo pri FAGG, Inštitut za organizacijo, ekonomiko in tržne raziskave pri gospodarski zbornici Slovenije; Ljubljana.
- Reilly, W.J. 1931: *The law of retail gravitation*. New York.
- Rogers, D.S. 1984: Modern methods of sales forecasting B: gravity models. Store location and store assessment research; Eds. R.L. Davies, D.S. Rogers; Wiley, Chichester; 319–331.
- Roy, J.R., Anderson, M. 1988: Assessing impacts of retail development and redevelopment. *Desktop planning: Microcomputer Applications for Infrastructure and Services Planning and Management*; Eds. P.W. Newton, M.A.P. Taylor, R. Sharpe; Hargreen Publishing Company, Melbourne; 172–179.
- Timmermans, H., Golledge, R.G. 1990a: Applications of behavioural research on spatial problems; I: cognition. *Progress in Human Geography* Vol. 14, No. 1, 1990; str. 57–100.
- Timmermans, H., Golledge, R.G. 1990b: Applications of behavioural research on spatial problems II: reference and choice. *Progress in Human Geography* Vol. 14, No. 3, 1990; str. 311–354.
- Vrišer, I. 1988: Centralna naselja v Sloveniji. *Geografski zbornik*. Ljubljana.
- Wilson, A.G. 1975: *Urban and regional models in geography and planning*. John Wiley & Sons, London.
- Wilson, A.G., Bennett, R.J. 1987: *Mathematical methods in human geography and planning*. John Wiley & Sons Ltd.

VPLIV RELIEFA NA LASTNOSTI PRSTI NA BOČU, V DOLINI DRAVINJE IN V DRAVINJSKIH GORICAH

Ana Vovk*

Izvleček

Relief je eden izmed pomembnih geofaktorjev, ki vplivajo na nastanek, razvoj in lastnosti prsti. Z metodo ugotavljanja stopnje povezanosti med reliefom in prstjo je prikazana medsebojna odvisnost teh dveh elementov v izbrani pokrajini v severovzhodni Sloveniji.

Ključne besede: značilnosti reliefa, lastnosti prsti, stopnja povezanosti, pedomorfolška karta, vertikalni reliefni profil.

INFLUENCE OF LANDFORM CHARACTERISTICS ON SOIL PROPERTIES IN THE CASES OF BOČ, THE DRAVINJA VALLEY, AND THE DRAVINJSKE GORICE

Abstract

The landforms are an important geo-factor which influence the origin, development and properties of soils. With the method of discovering the degree of connection between the landforms and the soil, the correlation has been established out between these two elements in the selected landscape in north-east Slovenia.

Key words: Landform characteristics, Soil properties, Degree of correlation; Pedomorphologic chart

Uvod

Osnovni namen naloge je bil ugotoviti povezanost med lastnostmi prsti in razgibanostjo površja v Dravinjskih goricah, dolini Dravinje in na Boču. Ker gre za razmeroma manj proučeno pokrajino severovzhodne Slovenije, je bil namen proučiti prevladujoče pokrajinske prvine in kakovostno opredeliti vlogo posameznih

---

* Mag. Oddelek za geografijo, Pedagoška fakulteta, Koroška c. 160, Univerza v Mariboru, 62000 Maribor.

pokrajnotvornih dejavnikov (predvsem reliefa) na razvoj in lastnosti prsti. Postavili smo si štiri cilje:

1. proučiti abiotske elemente, litološko osnovo, relief (naklon, nadmorsko višino, ekspozicijo), podnebne in vodne razmere ter biotska dejavnika vegetacijo in prst;

2. ugotoviti kvantitativno povezanost med reliefnimi značilnostmi in lastnostmi prsti;

3. izdelati reliefne profile in na podlagi vloge reliefa in ostalih pokrajnotvornih elementov prikazati zveze med značilnostmi reliefa in lastnostmi prsti;

4. na proučevanem območju Dravinjskih gor, Boča in Dravinjske doline količinsko dokazati doslej znane ugotovitve o odnosih med reliefom in prstjo.

Vpliv reliefa na lastnosti prsti smo proučili z naslednjimi metodami:

- z analizo reliefa: na podlagi topografske karte 1 : 25 000, osnovne državne karte 1 : 5000, rokopisne geološke karte 1 : 25 000, letalskega posnetka povečanega na 1 : 5000 in digitalnega modela reliefa (DMR 100);
- s pedološko analizo pokrajine: na podlagi rokopisne pedološke karte 1 : 25 000, terenskih meritev in laboratorijskih analiz smo dobili količinske podatke o lastnostih prsti.

Po standardnih pedoloških metodah so bile opravljene naslednje analize prsti:

a) fizikalne: mehanska sestava (tekstura) s sedimentacijsko pipetno metodo po Koehnu in mednarodno teksturno klasifikacijo; skeletnost s sejanjem vzorca skozi sito premera 2 mm in tehtanjem ostanka na situ;

b) kemijske: reakcija prsti z merjenjem potencialne kislosti v 0,1 n KCl; delež organske snovi po Walkey-Blackovi metodi in delež kalcijevega karbonata z volumetričnim merjenjem s Scheiblerjevim aparatom;

— količinska ugotovitev stopnje povezanosti med reliefnimi značilnostmi in lastnostmi prsti z metodo korelacij z računalniškim programom Statgraf in z izračunom determinacijskih koeficientov.

1. Naravnogeografske pokrajinske značilnosti

1.1 Abiotske geografske značilnosti pokrajine

Omejitev območja proučevanja

Proučevano območje leži v severovzhodni Sloveniji, na prehodu iz subpanonske v subalpsko Slovenijo, in obsega tri pokrajinske tipe: gričevnate Dravinjske gorice, dolino Dravinje in Bočko hribovje.

Velikost proučevanega območja je 24 km². Najvišja točka leži na nadmorski

višini 978 m — vrh Boča, najnižja v dolini Dravinje 254 m. Višinska razlika je torej 724 m.

Gospodarsko in naselitveno težišče je v spodnjem pasu gričevja, na prehodu doline v gričevnati svet, kjer so ugodne naravne razmere. Največje naselje v proučevanem območju so Poljčane.

Reliefno se kažejo velike razlike med tremi pokrajinskimi tipi: na severu se v smeri vzhod-severozahod vleče gričevje, ki je geološko miocenske in pliokvartarne starosti ter zaradi ugodnih reliefnih oblik nudi dobre možnosti za kmetijstvo. Na jugu leži hribovje iz trdih triasnih karbonatnih kamnin, ki predstavlja podaljšek vzhodnih Karavank in s svojimi značilnostmi, kažejo se v litologiji, reliefu in vegetaciji daje svojstven videz pokrajini. Med gričevjem na severu in hribovjem na jugu leži dolina Dravinje, ki je morda bolj kot druge doline v Sloveniji izrazit rezultat naplavljanja reke Dravinje. Zaznamovana je z vsakoletnimi poplavlami, ki onemogočajo hitrejši razvoj prsti, zato je vegetacija in raba tal prilagojena holocenskemu ilovnatemu nanosu, ki nekaj dni po poplavih ostane na površini zemlje.

1.1.1 Geološke značilnosti

Meja med mezozoikom (triasom) in kenozoikom (terciarjem in kvartarjem) je dolina reke Dravinje. Južno od doline se v Bočkem hribovju vzpenjajo apnenci in dolomiti, torej karbonatne kamnine, ki dajejo temu delu pokrajine videz alpskega sveta (nadmorska višina 978 m in naklon severnega pobočja tudi več kot 35°).

Terciarno gričevje sestavljajo številne kamnine, ki so na geološki karti združene, kar je pomenilo oviro pri pedološkem proučevanju gričevja. Gre za miocenske laporje, pomešane s peskom in glino, litotamnijski apnenec, ki se pojavlja v obliki otokov in je bil v preteklosti pomemben za žganje apna, ter za pliocenske konglomerate, peske in gline.

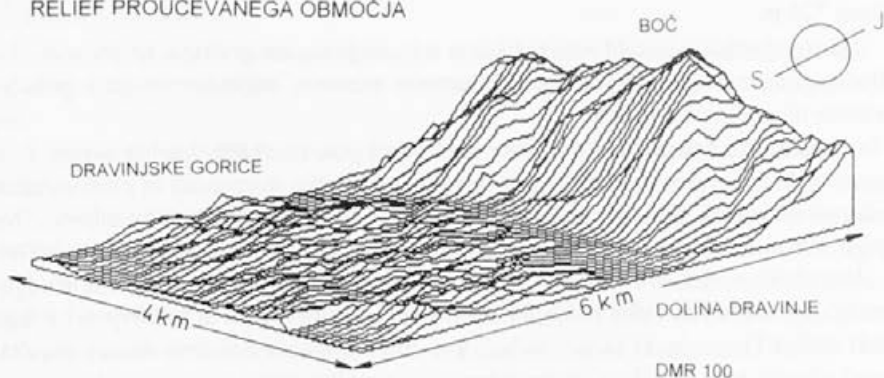
Holocenska naplavina Dravinje je geološko in litološko enotna, saj gre za ilovnati drobní pesek, ki ga Dravinja naplavlja v dolino, kakor hitro se konfiguracija terena zniža, to pa je takoj južno do Slovenskih Konjic. Ilovni nanosi geološke sedanosti so zaznamovani z visoko podtalnico.

1.1.2 Relief (naklon, nadmorska višina, ekspozicija)

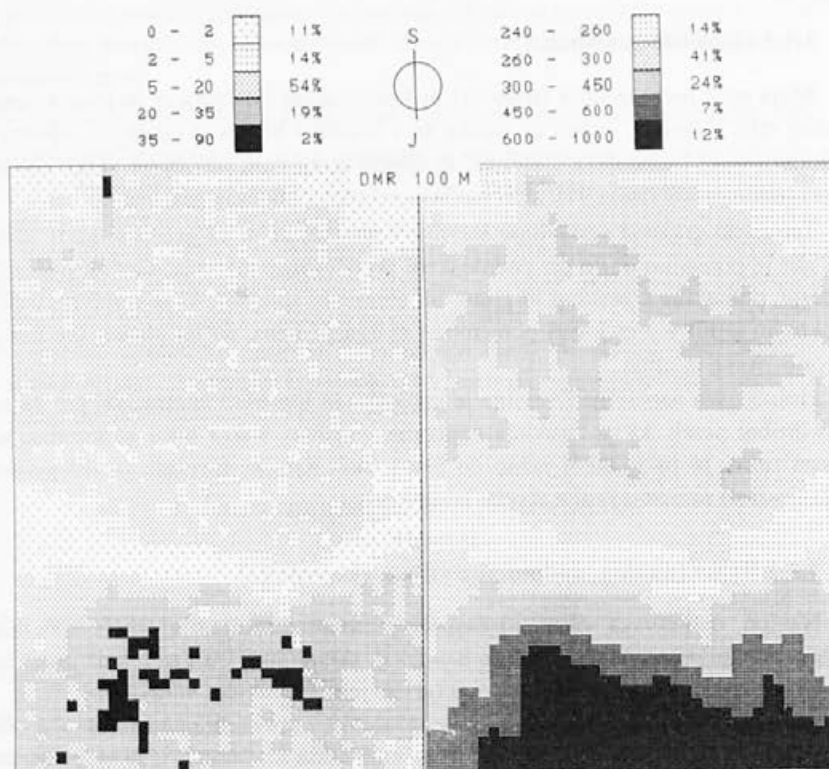
Naklon, nadmorska višina in ekspozicija so predstavljeni z DMR 100. Karte kažejo deleže posameznih reliefnih kategorij, primerjava vseh treh kart jasno kaže reliefne razlike med pokrajinskimi tipi (gričevjem, hribovjem in ravnino).

Bočko hribovje: pogosti nakloni so 20° do 40°, prevladujoče nadmorske višine so nad 600 m, na višinah okrog 800 m se pojavljajo t.i. "vrtače", ki so povezane s kraškimi pojavi (Gospodarič, 1984). Prevladujoča ekspozicija je severna in severovzhodna, ob regionalni cesti v smeri Rogaške Slatine pa prevladujejo zahodne lege.

RELIEF PROUČEVANEGA OBMOČJA

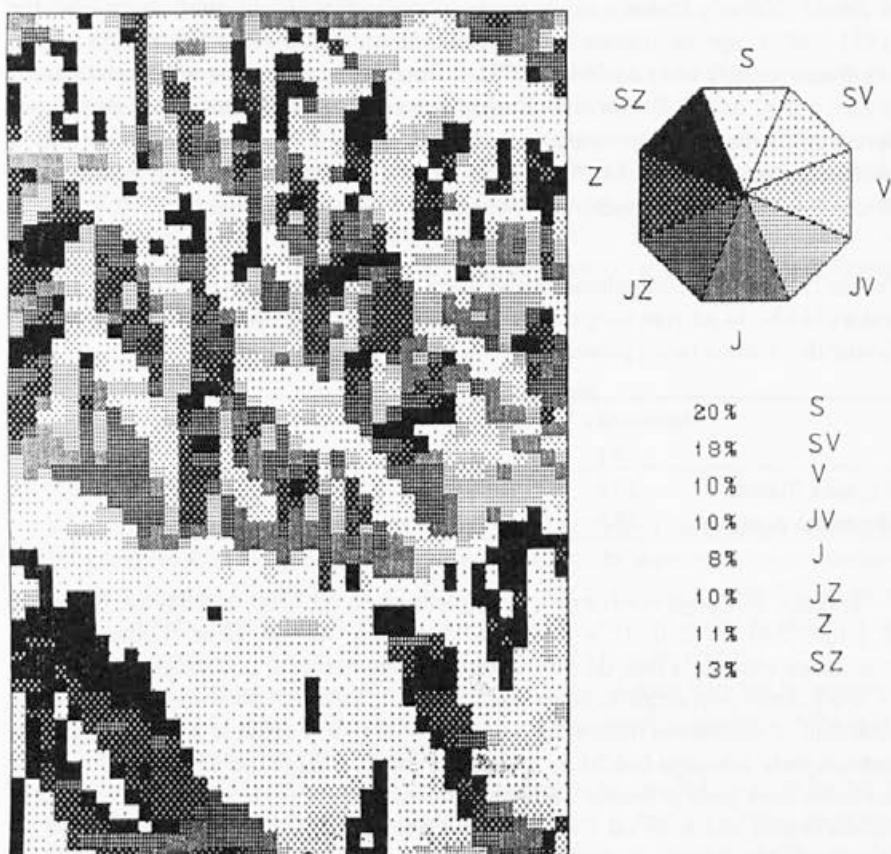

Slika 1: Relief proučevanega območja.

Slika 2: Naklon reliefa v stopinjah.

Slika 3: Nadmorska višina v m.

Slika 4: Ekspozicija.

Med hribovjem in gričevjem leži dolina Dravinje, kjer je vpliv vode pomembnejši od vplivov reliefa.

1.1.3 Podnebne značilnosti

Prikaz podnebnih značilnosti je povzet po študiji "Celovit razvoj podeželja — Dravinjska dolina", izdelani na Katedri za pedologijo, prehrano rastlin in ekologijo na Biotehniški fakulteti.

Proučevano območje po Köppenovi klimatski klasifikaciji uvrščajo v tip Cfw "bx", ki označuje vlažno, zmerno toplo podnebje s padavinskim minimumom v zimskih mesecih. Za obdobje 1951–1980 so v bližini proučevanega območja naslednje opazovalne postaje: Rogaška Slatina (235 m), Slovenske Konjice (332 m)

in Žetale (330 m). Podatki za ekstreme so povzeti za daljše opazovalno obdobje (1931–1987). Spremenljivost klimatoloških elementov je posledica reliefa in različnih nadmorskih višin od 254 do 978 m. Dolgoletna povprečna temperatura zraka je med $8,4^{\circ}\text{C}$ in $9,4^{\circ}\text{C}$, odvisno od nadmorske višine. Najhladnejši je januar s povprečnimi temperaturami zraka od $-2,0^{\circ}\text{C}$ do $-1,3^{\circ}\text{C}$, najtoplejši pa julij z vrednostmi od $17,0^{\circ}$ do $18,7^{\circ}\text{C}$ (tabela 1). V ekstremno toplih letih doseže povprečna letna vrednost temperature zraka do $10,2^{\circ}\text{C}$, v hladnih pa le $8,1^{\circ}\text{C}$.

Tabela 1: Povprečna dolgoletna temperatura zraka (T), povprečna dolgoletna januarska (TJAN) in julijska temperatura zraka (TJUL) v Rogaški Slatini in Slovenskih Konjicah (Celovit razvoj podeželja...)

	Nadmorska višina (m)	(T) $^{\circ}\text{C}$	(TJAN)	(TJUL)
Rogaška Slatina	235	9,1	-1,4	18,6
Slovenske Konjice	332	9,4	-0,8	18,8

Trajanje sončnega obsevanja v celem letu znaša od 1700 do 1880 ur. Najdaljše je julija, 240 do 260 ur, in najkrajše decembra, 45 do 50 ur. Letna energija globalnega obsevanja seže do 1150 kWh/m^2 (Celovit razvoj podeželja...).

Dolgoletna povprečna količina padavin na obravnavem območju je od 1000 do 1200 mm. V ekstremno mokrih letih doseže 1400 mm, v suhih le 840 mm. Najmanj padavin pade februarja (od 50 do 55 mm) in največ v juliju (od 120 do 140 mm). V poletnem času pade približno 350 mm padavin, pozimi pa le okrog 160 mm. Dravinjska dolina ima letno od 107 do 110 padavinskih dni s količino padavin več od 1 mm, od tega 37 dni s količino več kot 10 mm in le 13 dni z več kot 20 mm padavin na dan. Število nevihtnih dni v letu je okrog 20, od tega od maja do septembra 18. Povprečno ima območje 1 dan s točo v letu. Najpogostejše so nevihte, tudi s točo, v juniju in juliju. Povprečna letna evapotranspiracija znaša okrog 700 mm, najvišja je julija (okrog 130 mm) in najnižja decembra (pod 10 mm).

Za vegetacijo in prst so pomembne podnebne razmere v času vegetacije. V vegetacijski dobi (april–september) se srednja temperatura zraka giblje med $13,0$ in $15,3^{\circ}\text{C}$. Nižinski svet ima vrednosti višje od $15,0^{\circ}\text{C}$. Dolžina obdobja z minimalno temperaturo zraka nad 0°C je v nižinah okrog 260 dni, na nadmorski višini 700 m pa le še 240 dni. Količina padavin v vegetacijski dobi, ko pade do 55 % vseh padavin, znaša okrog 550 mm, evaporacija pa okrog 580 mm.

1.1.4 Vodne razmere

Analiza rečne mreže pokaže, da zbira Dravinja vodo s severnega pobočja Boča in južnih pobočjih Dravinjskih gričev. Reka Dravinja poplavlja najmanj enkrat

letno (običajno v novembru). Poplavna voda ostane na površini največ 10 dni in pokrije celotno dolinsko dno, do najnižje holocenske terase.

Na severovzhodnem robu proučevane pokrajine teče reka Ložnica. Je regulirana in ne poplavlja več. Vodo zbira s severnih pobočij Dravinjskih gor.

Glavni problem v dolini Dravinje so periodične poplave, ki se pojavljajo zaradi neurejene struge Dravinje. Najdlje zastaja voda v manjših depresijah in meandrih. V plitvih depresijah je vodoravna in navpična cirkulacija vode otežena. Zato se znaki občasnega zastajanja vode pojavljajo že na globini 30–40 cm. Talni profil je sestavljen iz horizontov A-Go-Gr, redukcijski horizont Gr se pojavlja, kjer je talna voda stalno navzoča.

2. Biotske značilnosti

2.1 Vegetacija

V nižinskem območju Dravinjske doline so v preteklosti rasli gozdovi doba in belega gabra (Robori-Carpinetum) (poimenovanje združb je povzeto po Krajevem leksikonu Slovenije IV, 1980), ki so jih izkrčili. Na poplavnem območju je gozd večinoma izkrčen, prevladujejo travniki s higrofilnimi travami, bički in šaši. Tik ob vodotokih uspevata siva (*Alnus incana*) in črna jelša (*Alnus glutinosa*).

Bukov gozd s tevjem (*Hacquetio-Fagetum*) je prevladujoča združba hribovitega Boča. Na nadmorski višini nad 700 m prehaja v klimozonalno združbo visokogorskega bukovega gozda *Savensi-Fagetum*.

Površinsko prevladujoča združba gričevnatega sveta je acidofilni gozd bukve in gradna z belkasto bekico (*Quercus Luzulo-Fagetum*), ki je rastiščno malo zahteven. Po dolinah, ki niso bile primerne za kmetijska zemljišča, se širijo acidofilni gozdovi belega gabra in belkaste bekice (*Luzulo-Carpinetum*).

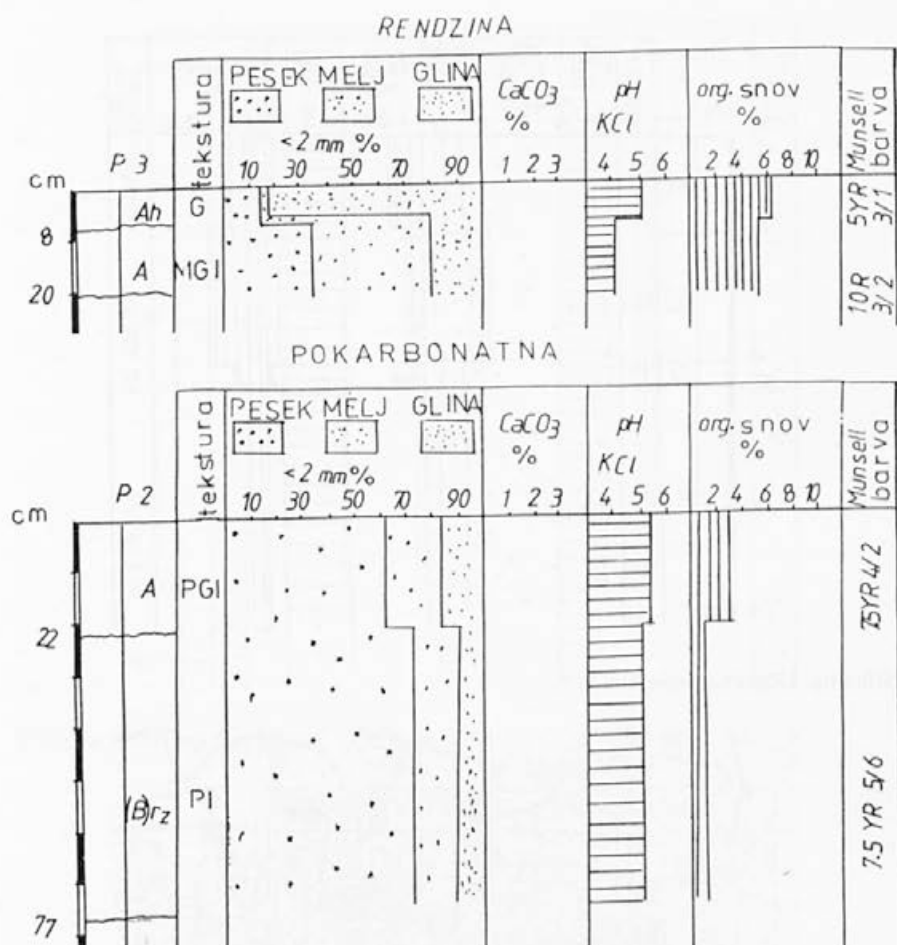
Na shematski karti so predstavljene prevladujoče rastlinske združbe.

2.2 Prsti

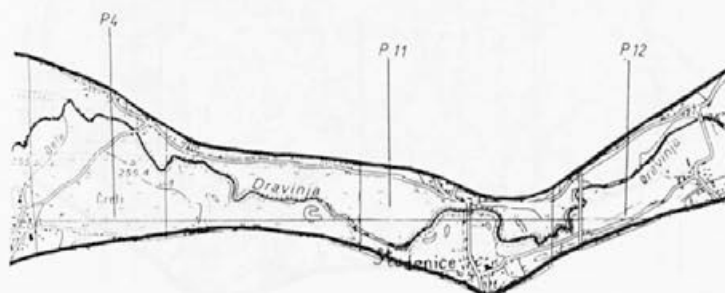
Iz rokopišne pedološke karte v merilu 1 : 25 000 je razvidno, da se na proučevanem območju pojavlja 14 tipov prsti. Največji del obravnavanega območja pokriva evtrična rjava prst na pesku, peščeni glini, laporju in ilovici. Pokriva osrednji del Dravinjskih gor, na severnem obrobju meji na pobočni psevdoglej, ki ob dolini Ložnice prehaja v amfiglej. Na južnem obrobju gor so ponekod lapornate prsti, a pretežno rigolane. Na območju gor se ob strugah potokov pojavljajo še obrečne, srednje oglejene prsti.

Na Boču so na strmih pobočjih apnenca in dolomita razvite rendzine, na manj strmih območjih pa pokarbonatne prsti. Ta dva tipa prsti sta prevladujoča na Boču. Na severnem vznožju Boča so na nekarbonatnih kamninah različne distrične prsti.

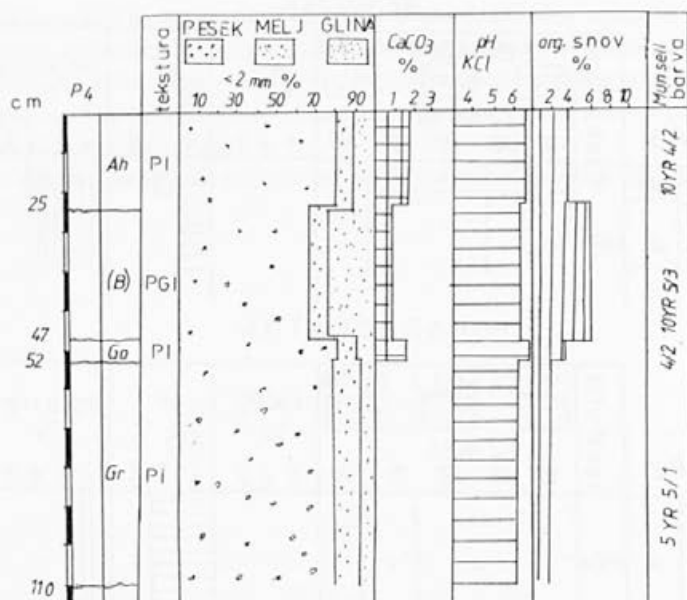

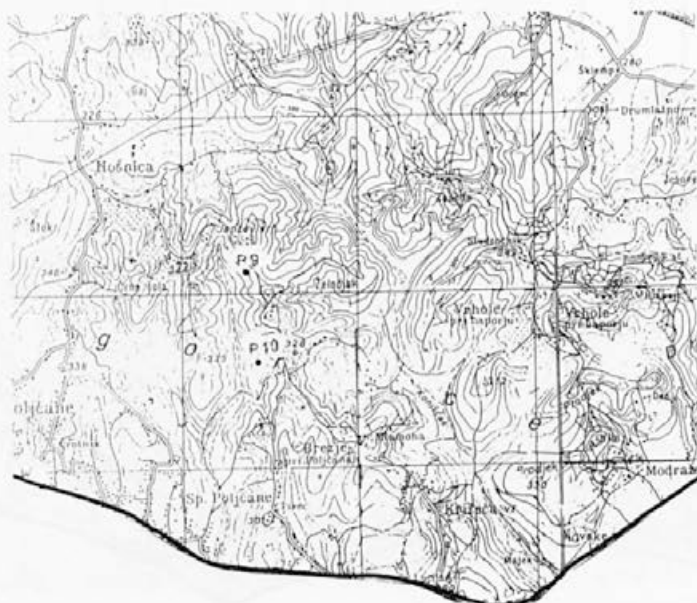
Slika 5a: Rendzina in pokarbonatna prst.

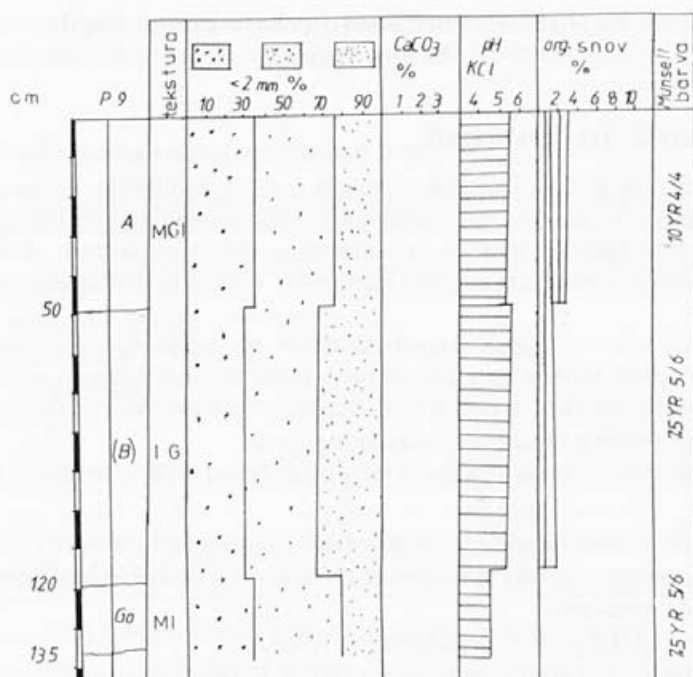
Slika 6: Dolina Dravinje.

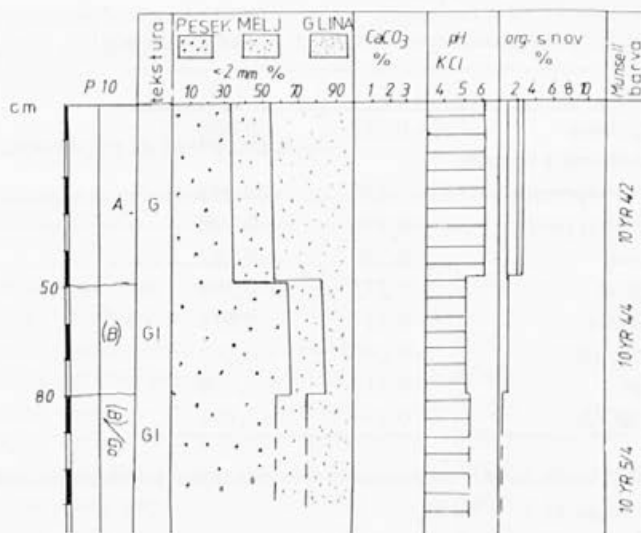
Slika 6a: Obrečna, oglejena prst.

Slika 7: Dravinjske gorice.

Slika 7a: Evtrična rjava prst.

Slika 7b: Psevdoglej.

3. Povezanost značilnosti reliefa in nekaterih lastnosti prsti

3.1 Korelacijski koeficienti

Kvantitativne vrednosti značilnosti reliefa (naklon, nadmorsko višino, ekspozicijo) in kamninsko podlago smo korelirali s posameznimi numeričnimi podatki o lastnostih prsti (globino profilov in horizontov, mehansko sestavo, skeletnostjo, organsko snovjo, reakcijo in deležem karbonatov v prsti) in izračunali korelacijske koeficiente.

Računali smo tudi delež skupnih faktorjev oz. odstotek vpliva posamezne značilnosti reliefa na določeno lastnost prsti. Delež skupnih faktorjev smo dobili s pomočjo koeficienta determinacije r^2 , ki nam pove, kolikšen del variabilnosti enega pojava je pojasnjen z variabilnostjo drugega pojava.

Vrednost determinacijskega koeficienta se giblje od 0 do 1, izražamo jo tudi v odstotkih.

(Opombe: r^2 smo računali le za statistično pomembne koeficiente. Zaradi preglednejše primerjave je bilo treba oznake horizontov in podhorizontov poenostaviti s skrajšanimi oznakami:

* I – zgornji sloj profila, za horizonte A, Ah, Aa, in

* II – spodnji sloj profila, za horizonte (B), B, E, Go, Gr.)

3.2 Naklon in lastnosti prsti

Tabela 2: Stopnje povezanosti med naklonom in lastnostmi prsti

Variable	r I	r II
1. naklon – globina	– 0,262	– 0,076
2. naklon – mehanska sestava		
naklon – grobi pesek	+ 0,185	– 0,052
naklon – drobní pesek	– 0,476	– 0,320
naklon – melj	+ 0,299	+ 0,082
naklon – glina	+ 0,235	+ 0,299
3. naklon – skelet	+ 0,437	– 0,071
4. naklon – org. snov	+ 0,049	+ 0,068
5. naklon – pH	– 0,112	+ 0,109
6. naklon – CaCO ₃	+ 0,194	+ 0,196

Determinacijski koeficienti r^2 za pomembne korelacijske koeficiente (izraženi v %):

naklon – drobní pesek I 19,4 %,

naklon – skelet I 14,5 %,

naklon – drobní pesek II 6,8 %.

Determinacijski koeficienti kažejo, da naklon z 19,4 % vpliva na zastopanost finega peska in s 14,5 % na delež skeleta v zgornjih horizontih.

3.3 Nadmorska višina in lastnosti prsti

Tabela 3: Stopnje povezanosti med nadmorsko višino (nv) in lastnostmi prsti

Variable	r I	r II
1. NV – globina	– 0,080	– 0,154
2. NV – mehanska sestava		
NV – grobi pesek	– 0,299	– 0,054
NV – drobni pesek	– 0,031	– 0,015
NV – melj	+ 0,075	– 0,012
NV – glina	+ 0,219	+ 0,058
3. NV – skelet	+ 0,185	+ 0,139
4. NV – org. snov	+ 0,583	– 0,154
5. NV – pH	– 0,07	– 0,063
6. NV – CaCO ₃	– 0,306	– 0,279

Determinacijski koeficienti med nadmorsko višino in lastnostmi prsti:

nadmorska višina – org. snov I 35 %,

nadmorska višina – CaCO₃ I 9,4 %.

Razmeroma visok korelacijski koeficient med nadmorsko višino in organsko snovjo v zgornjem horizontu (0,583) lahko pojasnimo s 35 % vplivom nadmorske višine na delež organske snovi.

3.4 Ekspozicija in lastnosti prsti

Tabela 4: Stopnje povezanosti med ekspozicijo in lastnostmi prsti

Variable	r I	r II
1. ekspozicija – globina	– 0,039	– 0,192
2. ekspozicija – mehanska sestava		
ekspozicija – grobi pesek	– 0,041	– 0,044
ekspozicija – drobni pesek	+ 0,192	+ 0,302
ekspozicija – melj	– 0,077	– 0,063
ekspozicija – glina	– 0,196	– 0,303
3. ekspozicija – skelet	– 0,218	– 0,027
4. ekspozicija – org. snov	– 0,090	– 0,036
5. ekspozicija – pH	+ 0,132	– 0,013
6. ekspozicija – CaCO ₃	– 0,177	– 0,287

Determinacijski koeficienti med ekspozicijo in lastnostmi prsti kažejo zelo nizek delež vpliva ekspozicije na drobni pesek in glino v spodnjem horizontu, kljub statistično pomembnim korelacijskim koeficientom:

ekspozicija – drobni pesek 5,04 %,
ekspozicija – glina 6,4 %.

3.5 Kamninska podlaga in lastnosti prsti

Tabela 5: Stopnje povezanosti med kamninsko podlago in lastnostmi prsti

Variable	r I	r II
1. kamnina – globina	+ 0,140	+ 0,134
2. kamnina – mehanska sestava		
kamnina – grobi pesek	+ 0,237	+ 0,117
kamnina – drobni pesek	– 0,319	– 0,162
kamnina – melj	+ 0,279	+ 0,051
kamnina – glina	– 0,051	+ 0,056
3. kamnina – skelet	+ 0,076	– 0,196
4. kamnina – org. snov	– 0,373	+ 0,175
5. kamnina – pH	– 0,466	+ 0,049
6. kamnina – CaCO ₃	+ 0,183	+ 0,207

Determinacijski koeficienti med kamninsko podlago in lastnostmi prsti:

kamnina – drobni pesek I 7,9 %,
kamnina – org. snov I 19,2 %,
kamnina – pH I 27,8 %.

4. Lastnosti prsti glede na značilnosti reliefa

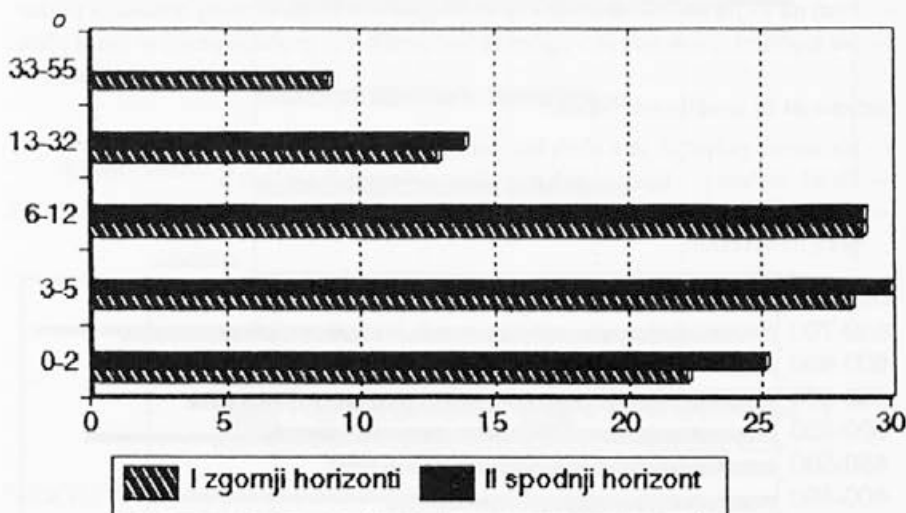
4.1 Grafični prikaz globine, mehanske sestave, skeletnosti, reakcije in odstotek organske snovi glede na značilnosti reliefa

Grafikoni kažejo razporeditev posameznih lastnosti prsti glede na reliefne značilnosti. Povprečni deleži posamezne lastnosti prsti so izračunani tako, da niso upoštevane maksimalne in minimalne vrednosti lastnosti prsti. Na tem mestu so predstavljeni le nekateri primeri.

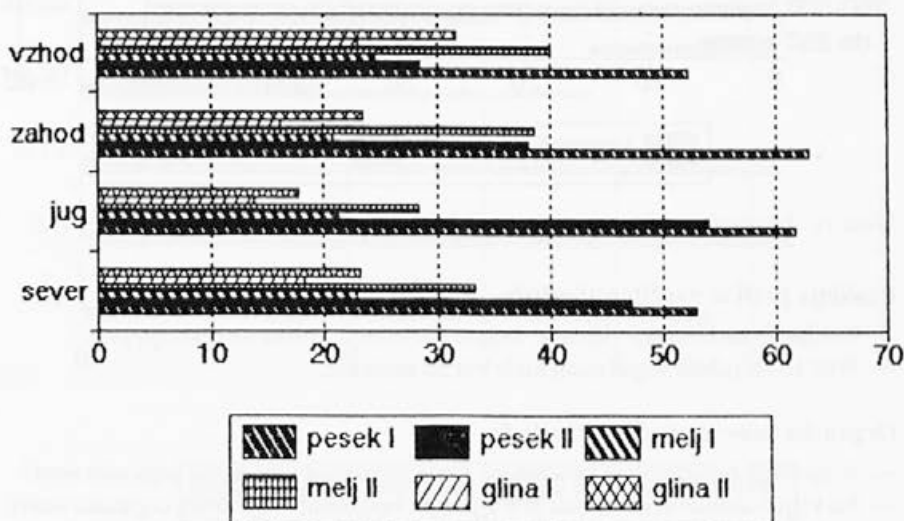

Globina prsti in značilnosti reliefa

- Z naraščanjem naklona se zmanjša globina v obeh horizontih, upadanje globine zgornjih horizontov je počasnejše in manj izrazito kot upadanje globine spodnjih horizontov.
- Globina profilov upada v obeh horizontih z naraščanjem nadmorske višine.

Slika 8: Povprečna globina horizontov glede na naklon.

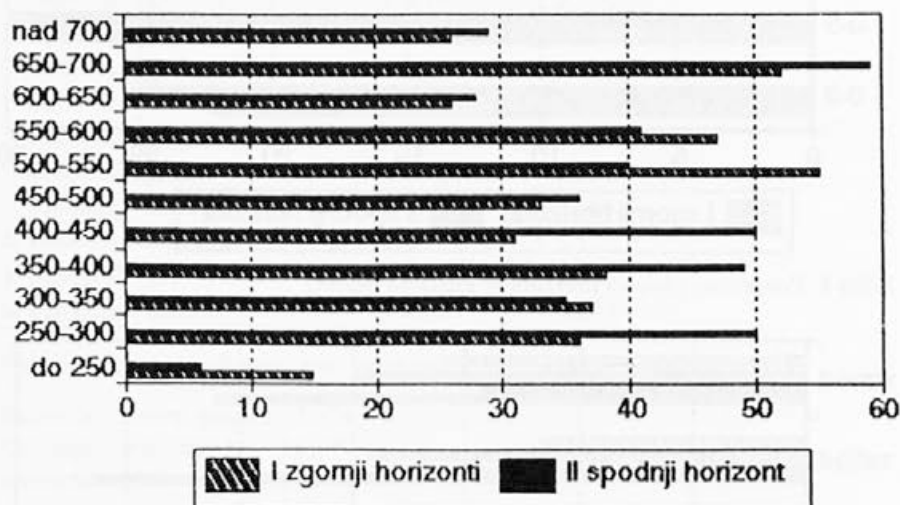
Slika 9: Mehanska sestava horizontov glede na ekspozicijo.

Mehanska sestava prsti in značilnosti reliefa

- Na strmih legah se na večjih naklonih poveča delež grobega peska in zmanjša delež drobnega peska v zgornjih horizontih, medtem ko so v spodnjih horizontih spremembe manj zaznavne. Na večjih naklonih so prsti v obeh horizontih bolj meljnate in imajo v spodnjih horizontih več gline.
- Prsti na višjih nadmorskih višinah vsebujejo več melja in manj drobnega peska.
- Na toplih ekspozicijah je v zgornjih horizontih več grobega peska in manj gline.

Skeletnost in značilnosti reliefa

- Na strmih pobočjih je v obeh horizontih več skeleta.
- Delež skeleta je višji v prsteh na višjih nadmorskih višinah.
- Glede na ekspozicijo vsebujejo prsti na južnih legah povprečno več skeleta kot prsti na severnih.

Slika 10: Povprečen odstotek skeleta glede na nadmorsko višino.

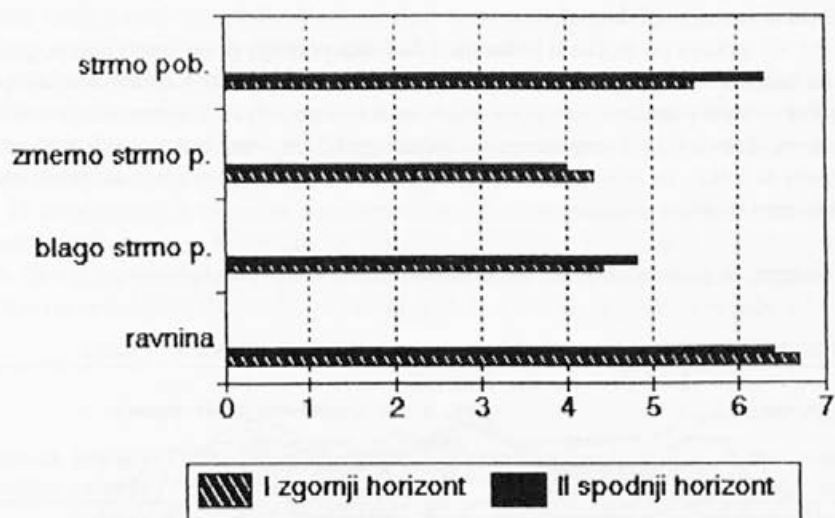
Reakcija prsti in značilnosti reliefa

- Naklon in nadmorska višina ne kažeta bistvenega vpliva na reakcijo prsti.
- Prsti so na južnih legah manj kisle kot na severnih.

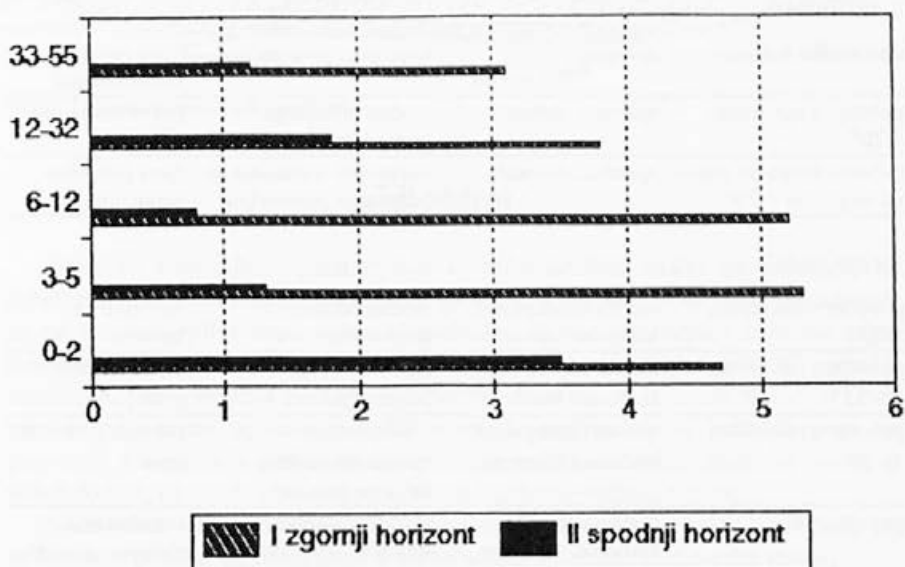
Organska snov in značilnosti reliefa

- V zgornjih horizontih je povsod, ne glede na naklon višji delež organske snovi.
- Na višjih nadmorskih višinah je v zgornjih horizontih višji delež organske snovi.
- Na kvartarnih sedimentih je na toplih ekspozicijah več organske snovi v profilu in je v njem precej enakomerno porazdeljena v nasprotju s prstmi na trdih

karbonatnih kamninah, kjer je več organske snovi na severnih legah in je bolj skoncentrirana v zgornjih horizontih.

Slika 11: Povprečen pH glede na elemente reliefa.

Slika 12: Povprečen odstotek organske snovi.

5. Razvoj prsti glede na izoblikovanost površja

Na proučevanem območju smo določili dva reliefna profila v smereh zahod–vzhod in sever–jug (shema).

Pri poteka po Bočkem hribovju. Litološka podlaga se ne spreminja pogosto. Le na zahodu se pojavlja dolomit, kjer imajo zaradi manj ostrih reliefnih oblik pomembno vlogo pokarbonatne prsti. Kjer so strma pobočja na apnencih, je razvita rendzina. Prevladujoča vegetacija je listnati gozd, in sicer bukov, nad 900 m se primeša še jelka. Te značilnosti omogočajo izločiti sedem glavnih pokrajinskoekoloških enot in osem podenot.

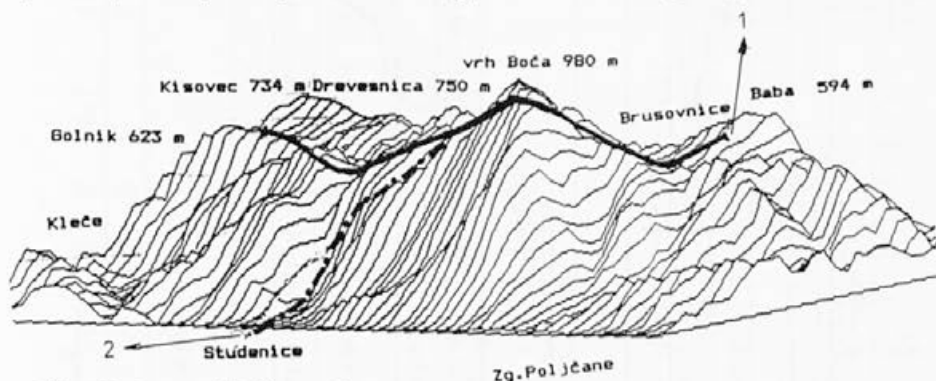
Kategorije pedomorfološke karte prikazuje naslednja preglednica:

RELIEFNE OBLIKE	KAMNINE	MORFOLOŠKI PROCES	PRSTI
1. RAVNINA			
ravnina – ob vodotokih	ilovnata rečna naplavina	zastajanje talne vode, zaglejevanje	amfiklej obrečne, oglejne
raven do valovit – robovi aluvialnega dna	pleistocenska ilovnata terasa	oteženo odtekanje talne vode	obrečne, globoko oglejne
2. HRIBOVJE			
dno kraške kotanje	apnenec	kopičenje prepereline	rjava rendzina, pokarbonatna
pobočje z naklonom > 20°	apnenec, dolomit	močno odnašanje prepereline	plitve rendzine
pobočje blago do zmerno nagnjeno < 20°	apnenec, dolomit	uravnotež. nastajanje in odnašanje prepereline	rjave pokarbonatne prsti
3. GRIČEVJE			
pobočje z naklonom > 32°	mehke nepropustne karbonat. kamnine	močno odnašanje prepereline	rendzine na laporjih
pobočje z naklonom 20–32°	mehke nepropustne karbonat. kamnine	zmern. odnašanje prepereline	evtrične rjave prsti
pobočje z naklonom 6–20°	mehke nepropustne karbonat. kamnine	uravnoteženo nastajanje in odnašanje prepereline	evtrične globoke prsti
pobočje < 6°	mehke neprop. karbonat. kamnine	območje z glinasto-ilovnato preperelino in oteženim odtekanjem vode	evtrične zelo globoke, psevdoglejne

D r u g i reliefni profil leži v smeri sever–jug in zajema južna pobočja gričevja, Dravinjsko dolino in severno pobočje hribovja. V okviru tega reliefnega profila je bilo izkopanih 8 pedoloških profilov. Velike razlike v litološki podlagi pogojujejo velike razlike med tremi pokrajinskimi tipi. To se kaže v prsteh, vegetaciji, rabi tal in še posebej v razporedu pokrajinskoekoloških enot.

Pedomorfološka karta je izdelana na podlagi proučevanja reliefnih značilnosti in kartiranja morfoloških procesov, ki preoblikujejo površje. Zato pedomorfološka karta ne prikazuje le tipov prsti, temveč tudi recentne morfološke procese odnašanja ali akumulacije prepereline.

Iz preglednice je razvidna povezanost med lastnostmi prsti, oblikami reliefa in morfološki procesi. Iz sinteze teh bistvenih elementov v pokrajini je možno skleniti, da sta litološka podlaga z reliefnimi oblikami in na njih potekajoči morfološki procesi prevladujoča dejavnika za razvoj prsti in s tem za vegetacijo in rabo tal.

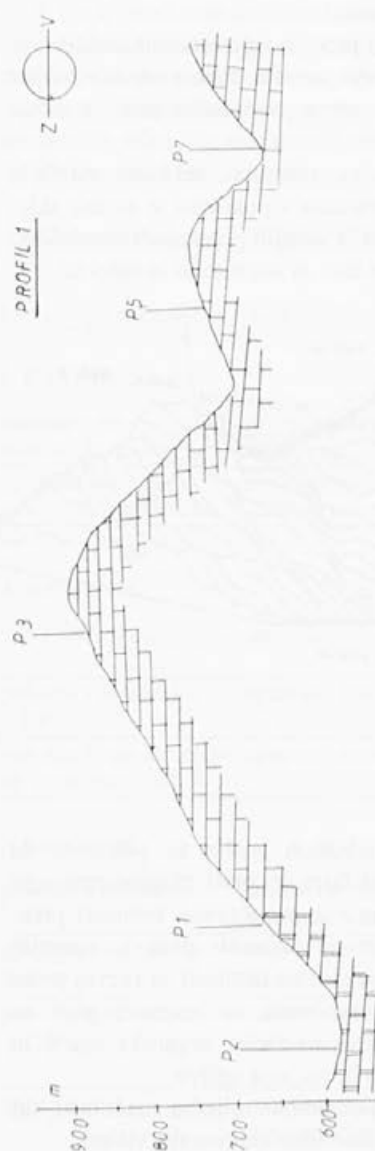
Slika 13: Smer reliefnih profilov.

6. Sklepi

Rezultati terenskih, laboratorijskih in računalniških analiz so pokazali, da reliefne značilnosti različno intenzivno vplivajo na lastnosti prsti. Najpomembnejši je naklon, ker vpliva neposredno in posredno na vse proučevane lastnosti prsti. Recentni morfološki procesi vplivajo predvsem na lastnosti prsti v zgornjih horizontih prsti. Matična podlaga je odločilni dejavnik za lastnosti in razvoj prsti, zato je bilo treba ugotavljati vpliv reliefnih značilnosti na lastnosti prsti na podobnih kamninskih podlagah. Ekspozicija vpliva na delež organske snovi in delež skeleta, na ostale lastnosti prsti nismo ugotovili večjega vpliva.

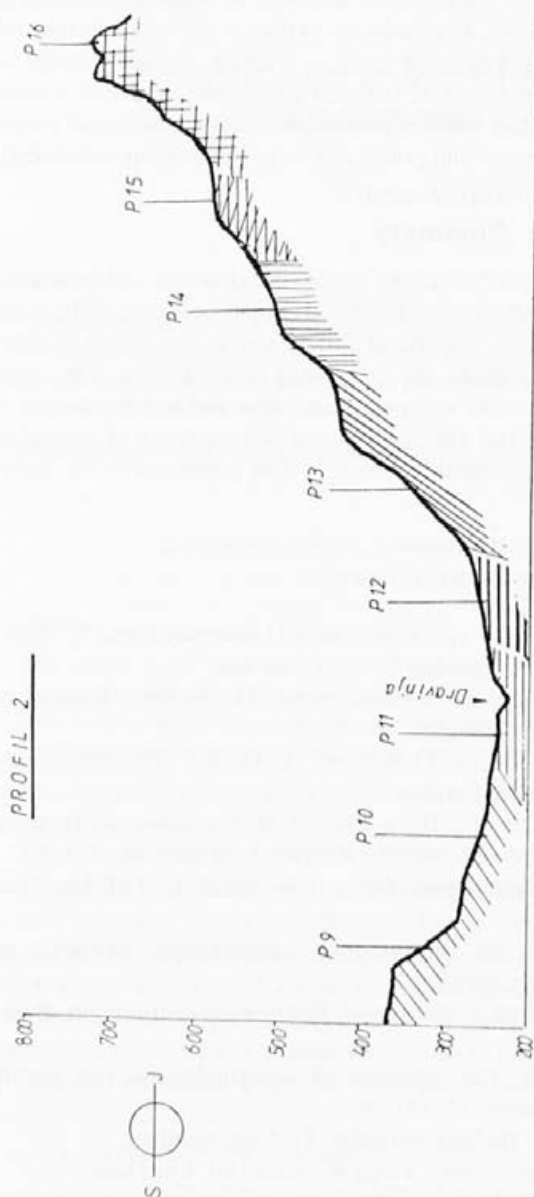
Nadmorska višina se je pokazala kot najmanj pomembna reliefna značilnost, saj se lastnosti prsti ne spreminjajo le z naraščanjem absolutne nadmorske višine.

Te ugotovitve potrjujeta tudi reliefna profila z ekotopi oz. s pokrajinskoekološkimi enotami.

Ravnina	Pobočje	Vrh pobočja	Pobočje	Ravnina	Pobočje	Ravnina	RELIEF
Dolomit		Apnenec					LITOLOGIJA
Pokarbovna tna		Rendzina	Pokarbovna tna	Rjava rendzina			PRSTI
Sovenski-Fagetum	Ostrya-Fagetum	Abieti-Fagetum	Savenski-Fagetum	Trava			VEGETACIJA
8°C / 1200							
Listnati gozd		Mešani	Listnati		Jasa		RABATAL
A	B	C	D	E			PEE
A	B1	B2	C	D	E1	E2	EKOLOGIJA

Slika 14: Profil 1.

RELIEF	Terasal	Ravnina	Vznožje pobočja	Pobočje	Vrh
LITOLOGIJA	Peščena ilovica	Holocen naplavin	Peščen lapor	Glinasti skrilavec	Apnenec
PRSTI	Evt. rjava / Pseudoglej	Obrečne	Evt. rjava	Dist. rjava / nagna	Rendzina
LETO T ¹ /mm	9.3° / 1000				
RABATAL	Njiva	Bukov gozd			
PEE	A	B	C	D	F
EKOLOGI	A1	A2	C1	C2	F1
			C3	E	F2

Slika 15: Profil 2.

Povzetek

V izbrani pokrajini Dravinjskih gor, doline Dravinje in Bočkega hribovja se prepletajo različni abiotični dejavniki, ki pogojujejo razlike v vegetaciji in rabi tal. Pomembne razlike v okviru treh pokrajinskih tipov — gričevja, doline, hribovja — soustvarja relief. Pomen in vlogo reliefa za lastnosti prsti smo ugotavljali s korelacijskimi koeficienti, ki so pokazali različen pomen posamezne značilnosti reliefa za lastnosti prsti, kar kaže vertikalni reliefni profili z ekotopi (homogenimi območji).

Summary

In the selected landscapes of the Dravinjske gorice, the Dravinja valley, and the Boč mountains, several abiotic factors are intertwined, which condition differences in vegetational cover and land use. Significant differences in the frame of three landscape types: hills, valley, mountains are co-created by landforms. The significance and the role of landforms in soil properties were defined by means of correlation coefficients which showed different degrees of importance of individual landform characteristics for soil properties, which is also presented in the pedomorphologic chart.

Literatura:

- Birkeland, P.W., 1984: Soils and Geomorphology. Oxford University Press, N. York.
- Bračič, V., 1985: Dravinjske gorice. Založba Obzorja, Maribor.
- Celovit razvoj podeželja — Dravinjska dolina. Biotehniška fakulteta, Katedra za pedologijo, prehrano rastlin in ekologijo.
- Clowes, A., Comfort, P. 1980: Process and Landform: An Outline of Contemporary Geomorphologie. Second edition, London.
- Gospodarič, R., 1984: O kraških pojavih Boča. Zbornik občine Slovenska Bistrica, Zveza kulturnih organizacij občine Slovenska Bistrica, Ljubljana, str. 501–507.
- Lovrenčak, F., 1976: Nova klasifikacija prsti. Geografski vestnik XLVIII, Ljubljana str. 181–186.
- Lovrenčak, F., 1979: Laboratorijske analize prsti. Laboratorijski priročnik za geografe, Filozofska fakulteta, Ljubljana.
- Munsell Soil Color Charts. Macbeth a division of Kollmorgen corporation, Baltimore.
- Norton, E.A., Smith, R.S. 1970: The influence of topographie on soil profile character. J. Amer. Soc. Agronom., 22, 251 str.
- Simmel, A., 1983: Grundzuge der Bodengeographie. Teubner, Stuttgart.
- Stritar, A., 1990: Krajina, krajinski sistemi. Vloga in varstvo tal. Ljubljana.
- Verginis, S., 1992: Die geographische Bodenforschung und ihre praktische Bedeutung. Schriften des Vereines zur Verbreitung naturwissenschaftlicher Kenntnisse in Wien, Band 130/131, Wien.

POMENSKI IZVOR SLOVENSКИH KRAJEVNIH IMEN

Viktor Majdič*

Izvleček

V prispevku je govor o pomenskem izvoru slovenskih krajevnih imen, predvsem imen nelastnoimenskega izvora, pa tudi o distribuiranosti dvo- oz. tribesednih krajevnih imen z nekaterimi pogostejše se pojavljajočimi levimi prilastki, zlasti tistimi, ki izražajo prostorska, velikostna razmerja.

Ključne besede: krajevno ime, pomenski izvor, toponomastika

ETYMOLOGICAL APPROACH TO SLOVENIAN TOPOGRAPHIC NAMES

Abstract

The article deals with the origin of meaning of Slovenian topographic names, particularly of those of non-personal-name origin, as well as with the distribution of two- or three-word topographic names with certain, more frequent noun pre-qualifiers, especially those expressing spatial, size, and age relations.

Key words: Topographic name, Etymology, Toponomastics.

Slovenska krajevna imena** so pomembna sestavina našega jezika, prek njega pa tudi kulture in narodove identitete. Kot je mogoče v jeziku odkrivati in spoznavati davno narodovo preteklost, nekdanjo duhovno in gmotno kulturo, tako nam tudi krajevna imena, če jih opazujemo skozi zgodovinsko optiko, marsikaj povedo o tej deželi, o njenih prebivalcih v davnih in malo manj davnih časih, o naravnih in družbenih zakonitostih in značilnostih itd. in so torej odsev zgodovinske prostorske in družbene stvarnosti. Ugotoviti je na primer mogoče, kje je bila poseljenost že

---

* Dr., Mivka 34, 61000 Ljubljana.

** V prispevku so upoštevana predvsem imena iz priročnika *Slovenska krajevna imena* avtorjev F. Jakopina, T. Korošca, T. Logarja, J. Riglerja, R. Savnika in S. Suhadolnika, Ljubljana 1985 (dalje: SKI), kasnejša preimenovanja večinoma niso upoštevana, pa tudi ne imena zaselkov in v SKI navedenih delov večjih naselij.

pred naselitvijo Slovanov močna, kar nam odkrivajo zlasti substratna imena, nastala na podlagi poimenovanj strateško pomembnejših naselij in vojaških postojank iz časov rimskega imperija, npr. **Logatec**¹, **Kranj**², **Trojane**³, **Celje**⁴, **Ptuj**⁵ idr., velika gostota po izvoru predсловanskih, deloma celo predromanskih krajevnih imen na slovenskem zahodu pa nam govori o tem, da je bilo ozemlje gosto poseljeno že davno (prim. imena **Bača**⁶, **Batuje**⁷, **Bovec**⁸, **Breginj**⁹, **Cerej**¹⁰, **Čentur**¹¹, **Čepovan**¹², **Čiginj**¹³, **Košana**¹⁴, **Kožbana**¹⁵, **Rižana**¹⁶, **Ozeljan**¹⁷, **Piran**¹⁷, **Solkan**¹⁸, **Kortine**¹⁹, **Labinje**²⁰, **Tolmin**²¹, **Vrtojba**²² itd.). Številna

¹ Iz imena starorimske postojanke *Longaticum*, F. Bezljaj, Eseji o slovenskem jeziku, Ljubljana 1967, 86 (dalje: Eseji).

² Iz imena za etnično pripadnost *Carni*, kar etimologi izvajajo iz keltskega *carn* v pomenu "ost, rog" iz indoevropskega korena *ak — v pomenu "oster kamen" ali iz predindoevropskega **kar(r)a-* v pomenu "skala, kamen", F. Bezljaj, Etimološki slovar slovenskega jezika II, Ljubljana 1982, 81 (dalje: ESSJ), (tam cit. tudi druga literatura, enako pri drugih navedenkah).

³ Iz imena rimske postojanke *Atrans*, ki pa je ilirskega porekla, F. Bezljaj, Naša sodobnost 1958, 688.

⁴ Iz antičnega *Celeia* prek mestniške oblike *Celeiae*, ime je predromanskega izvora, F. Bezljaj, ESSJ I, 60.

⁵ Iz antičnega *Poetovio*, F. Bezljaj, Eseji, 66.

⁶ Po F. Bezljaju, Slovenska vodna imena (dalje: SVI), I, Ljubljana 1956, 43, predromanskega izvora, po J. Kelemini, Slavistična revija (dalje: SR) 1951, 183, mogoče langobardskega.

⁷ Iz roman. *Batavia* z dodanim slovenskim prebivalskoimenskim obrazilom -jane, F. Bezljaj, Eseji, 88.

⁸ Po F. Bezljaju, ESSJ I, 36, verjetno iz antičnega *Phlygades*, po J. Kelemini, SR 1951, 180, langobardskega izvora, po S. Škrabcu, Jezikoslovni spisi I, 212, iz *Ampletium*.

⁹ Po F. Ramovšu, Kratka zgodovina slovenskega jezika, Ljubljana 1936, 26 (dalje: Kratka) iz roman. *Bergona*, po J. Kelemini langobardskega porekla, SR 1951, 183, medtem ko vidi F. Bezljaj, Eseji, 87, v tem imenu ilirsko obrazilo -ona, torej iz *Bergona*, podobno kot **Tolmin** iz *Talamona*, **Vrtovin** iz *Ortaona*, **Humin** iz *Glemona* idr.

¹⁰ Romanskega izvora, pogosto v romanski toponomastiki, F. Bezljaj, SVI I, 100–101.

¹¹ Iz lat. *centurio* v pomenu "stotnika" — tam še ohranjeni ostanki rimske utrdbe, KLS I, 128.

¹² Obrazilo -an kaže na romanski ali celo predromanski izvor, F. Bezljaj, Eseji, 87, po J. Kelemini, SR 1951, 185, je langobardskega izvora.

¹³ Iz roman. *calcinu* v pomenu "apnen", J. Kelemina, SR 1951, 184.

¹⁴ Predсловanskega izvora, bodisi iz lat. *columba* (= golob) ali *columna* (= stolp), kar je verjetnejše, F. Bezljaj, SVI I, 251–152.

¹⁵ Krajevna imena z obrazilom -ana so večinoma predromanska ali pa tvorjena iz romanskih osebnih imen, npr. **Fojana** iz *Fabius*, F. Bezljaj, SVI I, 296.

¹⁶ Ilirskega izvora iz indoevrop. korena **reg-* v pomenu "teči" ali pa izhaja iz korena **ris-*, srednjevisokonem. *risel* v pomenu "dež", F. Bezljaj, SVI II, 156–157.

¹⁷ Gl. op. št. 12.

¹⁸ Iz predсловan. *castrum Silicanum* (= zemljišče Siliusa), J. Kelemina, SR 1951, 180.

¹⁹ Iz ital. *corte* v pomenu "kmetija, kmečko posestvo", F. Bezljaj, SVI I, 286.

adstratna imena v osrednji, vzhodni in severni Sloveniji pretežno nemškega izvora pa govorijo o premoči nemškega jezika in njegovih nosilcev na našem ozmlju dolga stoletja po naselitvi, vendar obenem tudi o veliki asimilacijski moči slovenščine (prim. Binkelj²³, Cvibelj²⁴, Bilpa²⁵, Brunšvik²⁶, Fošt²⁷, Frajhajm²⁸, Legen²⁹, Letuš³⁰, Purga³¹, Rošpoh³², Rožengrunt³³, Tajhte³⁴, Vuhred³⁵, pa številna imena na -breg, -berk, -perk, -merk, kot so Lamberg³³, Vurberg³³, Čušperk³³, Ritmerk³³, Žahenbere³³, vrsta imen na -štanj, kot so Boštanj³⁶, Šoštanj³⁷, Virštanj³⁸ itd.).

Neprimerno manjši je delež adstratnih imen madžarskega izvora, npr. Apače³⁹, Kaniža⁴⁰ ipd., dokaj izrazit pa delež krščanskih (svetniških) oz. biblijskih ime, od

²⁰ Iz roman. *labina* v pomenu "plaz", J. Kelemina, SR 1951, 184, lahko pa tudi iz slovan. os. i. *Laba*, F. Bezljaj, SVI I, 321 (cit. Miklošiča idr.).

²¹ Mogoče iz predsl. *tolmun*, *komun*, *cemun* v pomenu "vodni požiralnik, podzemna vodna luknja", J. Kelemina, SR 1951, 180, po F. Bezljaju, Eseji, 87–88, mogoče iz *Talamona* z ilir. obrazilom -ona ali iz kelt. *tilmon*, SVI II, 263 (cit. F. Ramovša).

²² Mogoče iz predsl. **tovum* v pomenu "votlina v skalah", F. Bezljaj, SVI II, 322–323; obrazilo -ojba kaže na lat. izvor, isti, Eseji, 89; maloverjetna je razlaga L. Pintarja, Ljubljanski zvon (dalje: LZ) 1913, 564, iz glagola *vrteti* (šlo naj bi za kraj, kjer ima veter veliko moč).

²³ Iz nem. *Winkel* v pomenu "kot", F. Bezljaj, SVI I, 62.

²⁴ Iz nem. *Zwiebel* v pomenu "čebula", E. Lah, LZ 1893, 294–297.

²⁵ Iz nem. *Wildbach* v pomenu "hudournik", F. Bezljaj, SVI I, 61.

²⁶ Po krajevnem poreklu lastnika tamkajšnjega gradu Viljema Denikeja, ki je bil doma v nemškem *Braunschweigu*, KLS IV, 220–221.

²⁷ Iz nem. *Forst* v pomenu "gozd", KLS IV, 535.

²⁸ Po framskem gospostvu *Fraumheim*, KLS IV, 535; ime *Fraumheim* pogosto v Avstriji in Nemčiji, F. Bezljaj, SVI I, 166.

²⁹ Iz nem. *Lehen* v pomenu "najemniška kmetija, fevd", F. Bezljaj, ESSJ II, 132.

³⁰ Iz nem. *Leithaus* v pomenu "krčma, gostilna", obstoječa ob Savinji kot prometni poti v lasti gornjegrajskega samostana, ki je imel tam svoj brod, KLS III, 500.

³¹ Iz nem. *Burg* v pomenu "grad, dvor", ker je naselje nastalo na nekdanji grajski zemlji, KLS II, 53.

³² Iz nem. *Rosbach* iz obč. i. *Ross* (= konj) in *Bach* (= potok), F. Bezljaj, SVI II, 164.

³³ Imena tega tipa so nastala pod vplivom nemške fevdalne kulture, bila so v modi v 13. stol., F. Bezljaj, SVI II, 167; *Lemberg* domnevno iz *Löwenberg* po levu v grbu, *Čušperk* iz nem. *Zobelsberg*, L. Pintar, LZ 1914, 375.

³⁴ Iz nem. *Teich* v pomenu "ribnik", ker je imela graščina s Planine tam svoje ribnike, F. Bezljaj, SVI II, 253.

³⁵ Domnevno iz srednjevisokonom. *woucher* v pomenu "dohodek, dobiček, sad", F. Bezljaj, SVI II, 324.

³⁶ Iz nem. *Weissenstein*, A. Šivic-Dular, zb. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (dalje: SSJLK), 25, 1989, 97.

³⁷ Iz nem. imena tamkajšnjega gradu *Schöstein*, A. Šivic-Dular, SSJLK, 25, 1989, 93.

³⁸ Po imenu tamkajšnjega gradu, verjetno iz *Fürstenstein*, F. Bezljaj, SVI II, 301.

³⁹ Iz. mad. *apa* v pomenu "oče", F. Bezljaj, ESSJ I, 5.

⁴⁰ Iz obč. i. *knez* prek madžarščine, F. Bezljaj, SVI I, 230.

katerih so nekatera nič ali le malo spremenila svojo prvotno podobo, npr. **Sv. Barbara**, **Šentjur**, **Škocijan**, oz. **Galicija**⁴¹, **Jeruzalem**⁴², **Nazarje**⁴³, druga pa do te mere, da je njihov izvor vsaj na prvi pogled dokaj zastrt, npr. **Mevkuž**⁴⁴, **Sežana**⁴⁵, **Šempas**⁴⁶, **Donačka Gora**⁴⁷ ipd.

Močan vpliv nemščine se izraža tudi prek nekaterih hibridnih tvorb, kot v primerih **Bukovžlak**⁴⁸, **Piršenbreg**⁴⁹, **Podšumberg**⁵⁰, ali pa so nemški sledovi opazni na besedotvorni ravni, npr. **Ivan Dol**, **Josipdol**, **Jordankal**, **Jurklošter** itd. Nekatera prvotno nemška poimenovanja krajev pa so si — zaradi pomenske demotiviranosti v slovenskem jezikovnem okolju — sčasoma nadela poslovenjeno, na ljudsko etimologijo oprto podobo, kot npr. **Crngrob**⁵¹ in **Impolje**.⁵²

Še zlasti zanimivo zgodovino pa imajo krajevna imena tipa **Briga**, **Činžat**, **Žlan**, ki so bila kot prvotno slovenska poimenovanja ponemčena, nato pa so se kot pomensko demotivirana ponovno prilagodila slovenskemu glasoslovnemu sistemu, vendar brez pomenske naslonitve na prvotno semantično izhodišče (**Briga**⁵³ < **Breg**, **Činžat**⁵⁴ < **Senožet**, **Žlan**⁵⁵ < **Žleb**).

Naselitveno kontinuiteto od predslovenskega obdobja dalje izpričujejo številna imena, spominjajoča na staroselce (večinoma Kelte ali romarizirano keltsko in drugo staroselsko prebivalstvo), ki so jih slovanski priseljenci imenovali */Vl/ahi* po imenu keltskega plemena *Volcae*, iz česar so že Nemci izpeljali *valah* oz. *valh*, najprej za keltske sosedje, kasneje pa za prebivalce rimskega imperija sploh; v tem

⁴¹ Po imenu pokrajine, v kateri je bil doma farni patron sv. Jakob, KLS III, 489; po F. Bezlaju, SVI I, 171, iz os. i. *Gal* ali *Gallus*.

⁴² V 13. stol. Friderik Ptujski podaril tamkajšnje ozemlje križarjem, ki so v tam zgrajeno kapelo iz Jeruzalema prinesli dragoceno ikono Device Marije, M. Pogačnik, Razgledi, 6. II. 1992, 42.

⁴³ Po loretanski kapeli, ki jo je v 17. stol. dal sezidati škof T. Hren in je dobila ime *Nazaret*; 1891 je bila tam ustanovljena župnija z imenom *Marija Nazaret*, KLS III, 228.

⁴⁴ Po sv. *Miklavžu*, kateremu je posvečena tamkajšnja cerkev, J. Keber, Leksikon imen, Celje 1988, 49, 296 (dalje: Leksikon).

⁴⁵ Po kapelici, posvečeni sv. *Suzani*, S. Rutar, LZ 1889, 40–41; po F. Bezlaju, Eseji, 31, predromanskega, po J. Kelemini, SR 1951, 182, langobardskega izvora.

⁴⁶ Iz svetniškega imena *san Basso*, J. Kelemina, Dom in svet (dalje: DS) 1909, 628.

⁴⁷ Po sv. *Donatu*, patronu tamkajšnje cerkve.

⁴⁸ Po nemškem zgledu *Holzschlag* z glasovnim razvojem *schlag* > *žlak*, A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika (dalje: Besedotvorje) III, Ljubljana 1952, 94.

⁴⁹ Nemška sestavina v prvem delu.

⁵⁰ Nemška sestavina v drugem delu.

⁵¹ Iz nem. *z(u) Ehrengruben*, F. Bezlaj, ESSJ I, 67.

⁵² Verjetno iz nem. *in(nerer) Büchel* prek leta 1351 zapisane oblike *Impuhel*, F. Bezlaj, SVI I, 225.

⁵³ F. Bezlaj, SVI I, 87.

⁵⁴ N. m., 173.

⁵⁵ H. Tuma, Imenoslovje Julijskih Alp (dalje: Imenoslovje), Ljubljana 1929, 56 (cit. Schmellerjev Bayerisches Wörterbuch).

pomenu so od germanskih sosedov poimenovanje povzeli tudi Slovani v Podonavju in na Balkanu.⁵⁶ Od tod torej imena **Lahovna**, **Laško**, **Laška vas**, **Mala/Velika Lahinja** idr. (pri nekaterih ni jasno, ali izvirajo iz osnove */V/lah* ali iz obč. i. *laz* ali iz os. i. *Vlah* in *Vladimir* ali *Vladislav*, npr. **Lahomno**)⁵⁷, medtem ko **Bate**, **Banjšice** spominjajo na prisotnost nekdanjih *Venetov*⁵⁸, **Ajdovščina**⁵⁹ pa na naselbino poganskih staroselcev, ajdov.

Prisotnost tujerodnih prebivalcev, priseljenih na slovensko ozemlje, izpričujejo krajevna imena, kot so **Nemška vas**, **Nemci**, **Nemški Rovt**, **Hrovača**, **Hrvaški Brod**, **Skoke**⁶⁰, **Grabonoš**⁶¹ ipd. Slovenskim naseljem v bližini močnejših tujerodnih kolonij znotraj slovenskega jezikovnega prostora se je zaradi jasnega ločevanja od naselij z neslovenskim življenjem lahko nadel prilastek *slovenski* ali *slovenji*, npr. **Slovenska vas**⁶², ali pa se je to zgodilo zaradi ločevanja med enako se glasečima naseljema na slovenskem in sosednjem ne (več) slovenskem ozemlju, npr. **Slovenj Gradec** in **Gradec** (nem. **Graz**).

Tudi migracije znotraj slovenskega prostora so zapustile opazne sledove v naši toponomastiki. **Korošče**, **Koroška vas**, **Koroška Bela**, pričajo o koroškem poreklu tamkajšnjega prebivalstva, **Štajer** o štajerskem (lahko tudi z Gornjega Štajerskega), predniki današnjih **Dravljčanov** so očitno živeli nekje ob Dravi, **Savčani** (kraj **Savci** v občini Ormož) ob Savi, **Ziljani** (kraj **Zilje**⁶³ v občini Črnomelj) pa ob reki Zilji.

Na dokajšnjo starost, s tem pa tudi na zgodnjo slovensko poselitev kažejo krajevna imena iz dvodelnih imen, npr. **Braslovče**⁶⁴, **Doslovče**⁶⁵, **Gašteraj**⁶⁶, **Godemarci**⁶⁷, **Lastomerci**⁶⁸, **Vitomarci**⁶⁹, **Tihaboj**⁷⁰, **Tomišelj**⁷¹ itd. Dvodelna

⁵⁶ F. Bezljaj, SVI I, 324–325; M. Kos, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (dalje: GMD) 1939, 226–235.

⁵⁷ F. Bezljaj, n.m.

⁵⁸ T. Logar, SR 1955, 41.

⁵⁹ F. Bezljaj, ESSJ I, 2.

⁶⁰ Po priseljenih *uskokih*, F. Bezljaj, SVI II, 185.

⁶¹ Po hrvaških priseljencih, ki so se neobičajno oblačili, hrv. *krabonos* = človek s krinko, F. Bezljaj, SVI I, 193.

⁶² **Slovenska vas** pri Šentrupertu na Dolenjskem je bila prvotno **Nemška vas**, poimenovana po nekdanjih uslužbencih, bivajočih na tamkajšnji pristavi, ki je pripadala plemiški rodbini Barbo; do preimenovanja je prišlo iz politično-ideoloških razlogov, KLS II, 621.

⁶³ F. Bezljaj, SVI I, 152, SVI II, 173, Esej, 16.

⁶⁴ Iz os. i. *Bratislav*, L. Pintar, LZ 1913, 201, po S. Rospondu, Onomastica Jugoslavica (dalje: OJ) II, 1970, 43, pa verjetneje iz *Braslav*, v obeh primerih iz množinske prebivalskoimenske izpeljanke **Bratislaviči* oz. **Braslaviči*.

⁶⁵ Iz os. i. *Vidoslav* prek množinske prebivalskoimenske izpeljanke **Vidoslaviči*, D. Čop, Imenoslovje zgornjesavskih dolin (dalje: Imenoslovje), Ljubljana 1983 (dis.), 104.

⁶⁶ Iz dvodelnega slovenskega os. i., ki so ga naši predniki prevzeli v ponemčeni obliki *Gasterei* iz prvotnega **Gostirat*, F. Bezljaj, SVI I, 172–173.

⁶⁷ Iz os. i. *Godimir*, n.m., 181.

slovenska osebna imena so bila med našim prebivalstvom v rabi prva stoletja po naselitvi⁷², kasneje pa so jih zamenjala biblijska in — v precejšnji meri — tudi nemška.

Vsaj relativno stara so tudi krajevna imena z levim prilastkom *stari*, npr. **Stari Grad**, **Stari Kot**, **Stara Gora**, **Stara vas** itd., ob katerih so se razvili kraji istega imena, vendar s protipomenskim prilastkom *novi* (**Novi Grad**, **Novi Kot**, **Nova Gora**, **Nova vas**), le da pari niso v celoti kompletni, upošteva tudi zaselke, ki nimajo statusa uradno priznanega krajevnega imena in jih v SKI ni: tako so med drugimi brez protipomenskega para **Stara Bučka**, **Stara Cerkev**, **Stara Cesta**, **Stara Fužina**, **Stara Pošta**, **Stara Vrhnika** oz. **Nova Dobrova**, **Nova Reber**, **Nove Lože** itd. Pogosto gre namreč za naslednje razmerje: ob kraju z imenom brez zadevnega prilastka se je razvil kraj istega imena s prilastkom *novi* oz. se je prvotnemu dodal prilastek *stari*, npr. ob **Gorici** še **Nova Gorica**, ob **Tepanju** še **Novo Tepanje**, ob **Jaršah** še **Nove Jarše** oz. ob **Vrhniki** imamo tudi **Staro Vrhniko**, ob **Bučki** tudi **Staro Bučko**, ob **Žireh** tudi **Stare Žiri** itd.

Na postopno poselitev našega ozemlja kažejo tudi krajevna imena **Novaki**, **Novinci** ipd., kakor so "staroselci" imenovali priseljence, ki so si svojo naselbino osnovali v njihovi sosesčini.

Na konkretno zgodovinsko izročilo spominjajo kraji, poimenovani po nekdanji obmejni legi, npr. **Meja**, **Meje**, **Predmeja**, oz. po obmejni carinski službi, npr. **Col**⁷³, **Colnarji**⁷³, **Muta**⁷⁴, **Mota**⁷⁴, **Motnik**⁷⁴, ipd. Podobno zgodovinsko motivirana so krajevna imena **Kandija**⁷⁵, **Rimske Toplice**, **Vojna vas**, **Partizanski Vrh** ipd. Tudi strateško pomemben položaj je bil v več primerih poimenovalni motiv, npr. **Pogled**, **Pugled**, **Videž**, **Straža**, **Stražišče**, **Grmada**, **Varda**⁷⁶ idr., podobno različni vojaški objekti, npr. **Branica**, **Branik**, **Zemelj**, **Podzemelj**, **Zemon**⁷⁷, **Zemona**⁷⁷, **Tinsko**⁷⁸, **Tabor**, **Ostrožno**⁷⁹, **Ostrožnik**⁷⁹ itd.

⁶⁸ Iz os. i. *Vlastimir*, K. Štrekelj, Časopis za zgodovino in narodopisje (dalje: ČZN) III, 1906, 53.

⁶⁹ Iz os. i. *Vitomer*, n.m., 62.

⁷⁰ Iz os. i. *Tihaboj*, F. Bezljaj, Eseji, 163.

⁷¹ Iz os. i. **(Vi)tomyslō* ali **(L'u)tomislō*, n.m., 158.

⁷² A. Bajec, Besedotvorje III, 99; J. Keber, Leksikon, 31.

⁷³ Iz nem. *Zoll* v pomenu "carina", L. Pintar, LZ 1909, 39.

⁷⁴ Iz nem. *Maut* v pomenu "mitnina", n.m.; drugače F. Bezljaj, ki ime **Motnik** izvaja iz glagola *motiti* v pomenu "kaliti, mešati", SVI II, 37, in že pred njim J. Brinar, Slovarček zemljepisnih imen, njih izvir in pomen (dalje: Slovarček), Celje 1928, 21.

⁷⁵ Po vojaškem zbirališču v času kandijske vojne 1645, F. Bezljaj, ESSJ II, 15.

⁷⁶ Iz roman. *guarda* v pomenu "straža" iz german. *wardon* v pomenu "varovati", mogoče v zvezi z *vardevati* v pomenu "čuvati, opravljati živino", F. Bezljaj, SVI II, 289.

⁷⁷ Iz osnove **zemplōnō*, kar je po F. Bezlaju, SVI I, 79, ki se sklicuje na P. Skoka, Radovi Instituta JAZU I, 58, zemeljska utrdba nekdanje vojaške postojanke.

⁷⁸ Iz obč. i. *tin* v pomenu "obzidje, ograja, pregrada, okop", F. Bezljaj, Eseji, 162, enako J. Brinar, Slovarček, 28 in V. Šmilauer, Příručka slovenské toponomastiky (dalje: Příručka),

Na bližnjo preteklost pa spominjajo imena, s katerimi želi slovenski narod počastiti spomin zaslužnih mož iz davne politične in kulturne zgodovine, npr. **Kidričevo**, **Bezenškovo Bukovje**⁸⁰, **Štrukljeva vas**⁸¹, **Cerovec Stanka Vraza**.

Nekatera taka poimenovanja so lahko le kratkotrajna, odvisna od aktualnih političnih razmer, npr. preimenovanje **Velenje** v **Titovo Velenje** in nato po manj kot desetih letih vrnitev k prvotnemu imenu. Bistveno več takih politično obarvanih preimenovanj je na mikrotoponimijski ravni (imena ulic, trgov, mestnih predelov ipd.).

Zelo pogosto preimenovalno izhodišče je zemljišče, na katerem ali v bližini katerega se je izoblikovala naselbina. Pri tem je bila bistvenega pomena lahko kakovost zemljišča, npr. **Brnica**⁸², **Brnik**⁸², **Blato**, **Grosuplje**⁸³, **Čreta**⁸⁴, **Griže**⁸⁵, **Hudo**⁸⁶, **Pustike**⁸⁷, **Rodež**⁸⁸, **Rodica**⁸⁸, **Rodine**⁸⁸, **Morava**⁸⁹, **Trzin**⁹⁰, **Zibika**⁹¹

Praga 1970, 186.

⁷⁹ Iz obč. i. *ostrog* v pomenu "s palisadami utrjen kraj", F. Bezljaj, ESSJ II, 259, enako v Šmilauer, Pfručka, 135, vendar dopušča Bezljaj, SVI II, 67, tudi možnost navezave na *ostrogo* v pomenu "priprava na jahalnih škornjih za spodbujanje konja" oz. "robida, robidnica"; na slednji pomen navezuje tudi J. Brinar, Slovarček, 22.

⁸⁰ Od tam doma *Anton Bezenšek*, politik, stenografski teoretik in pisec šolskih knjig, KLS III, 80.

⁸¹ Od tam doma *Ivan Štrukelj*, družbeni in pedagoški delavec, KLS I, 56–57.

⁸² Iz obč. i. *brnje* v pomenu "blato, prst", oz. *brnen* v pomenu "glinast", F. Bezljaj, ESSJ I, 47; prim. tudi M. Snoj, Zb. 6. jugosl. onomast. konf., Beograd 1987, 489–492.

⁸³ Po F. Bezljaju, SVI I, 203, najverjetneje iz nekega neznanega antroponima, po F. Ramovšu, LZ 1919, 176n., iz korena *gras*- v prvotnem pomenu "moker, vlažen", torej naselje na mokrotnem, vlažnem svetu; do zač. 20. stol. prevladovalo Valvazorjevo mnenje o hibridni tvorbi iz nem. *gross* in slov. *uplje*.

⁸⁴ Na Štajerskem "močviren, nižinski svet, porasel s travo in nizkim grmičjem", Slovar slovenskega knjižnega jezika (dalje: SSKJ) I, 311.

⁸⁵ Iz obč. i. *griža* v pomenu "peščeni plaz, prod, kršje", F. Bezljaj, SVI I, 199, oz. "pust, s skalami in kamenjem pokrit pas, predel zemlje", SSKJ I, 762.

⁸⁶ Iz obč. i. *hud*, po L. Pintarju, ČZN 1912, 119, v pomenu "majhen, slaboten, neznaten", po S. Ilešiču, GV 1933, 52, pa pomeni slabo kakovost zemljišča.

⁸⁷ Iz obč. i. *pust*, F. Bezljaj, SVI II, 127–129; prim. tudi M. Kos, SR 1950, 397–404.

⁸⁸ Iz obč. i. *rodina* v pomenu "ledina" oz. *rodica* v pomenu "slab svet" ali iz pridevnika *rod -a -o* v pomenu "neobdelan, pust", F. Bezljaj, SVI II, 159–160, enako v. Šmilauer, Pfručka, 154, po R. Badjuri, Ljudska geografija (dalje: LG), Ljubljana 1953, 182, je *rodo* vse, "kar ni dobro, ugodno".

⁸⁹ Iz korena *mor-* v pomenu "voda", enako kot v obč. i. *morje*, F. Bezljaj, SVI II, 33; po Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju I, 619, je *murava* ali *morava* "mehka, zelena trava".

⁹⁰ Iz obč. i. *trznina* v pomenu "ledina, prelog, praha", F. Bezljaj, SVI II, 277, po R. Badjuri, LG, 270, iz *trzen* v pomenu "izkrčenina, s travo porasla goljava, zlasti ob poti" oz. "manj vreden travnik".

⁹¹ Verjetno iz obč. i. *zibi*, *ozibi* v pomenu "močvirje, barje", F. Bezljaj, SVI II, 336–337, enako J. Brinar, Slovarček, 30, in J. Badjura, LG, 258, ki razlaga obč. i. *zibi*, *ozibi* kot

itd., lahko podnebno-vremenske razmere ali stopnja osončenosti, npr. **Dutovlje**⁹², **Vetrnik**, **Mrzli Vrh**, **Mrzlo Polje**, **Topla Reber**, **Preserje**⁹³, **Osojnik**, **Osojnca**, **Mokronog**, **Suha**, **Suhadol**, **Sidol**⁹⁴, **Sušje**, **Sinja Gorica**⁹⁵, **Topla**, **Znojile**⁹⁶, **Zimica**, **Žejno**⁹⁷ itd., ali neugodne geološke razmere, npr. **Mozirje**⁹⁸, **Polzela**⁹⁹, **Plazovje** ipd. Mnoga krajevna imena nas spominjajo na tamkajšnje terenske posebnosti, npr. **Socka**¹⁰⁰, **Dobrna**¹⁰¹, **Steske**¹⁰², **Kotlje**, **Vrtača**, **Rupa**, **Otlica**¹⁰³, **Globoko**, **Visoko**, **Širje**, **Vojsko**¹⁰⁴, **Naklo**¹⁰⁵, **Retje**¹⁰⁶, **Slomi**¹⁰⁷, **Norički Vrh**¹⁰⁸, **Krn**, **Krnica**¹⁰⁹, **Vrata**¹¹⁰, **Vuzenica**¹¹¹, **Zabočevo**¹¹², **Verpete**¹¹³, **Vodule**¹¹⁴,

“močvirni svet, ki je pozimi, ko zmrzne, trd, spomladi pa se odtaja in se pri hoji močno udaja, ziblje”.

⁹² Domnevno iz obč. i. *duti* v pomenu “pihati, vleči”. SSKJ I, 530, oz. “veti, pihati”, F. Bezljaj, ESSJ I, 123, iz prvotnega prebivalškega imena *Dutovljane*, isti, Eseji, 163.

⁹³ Iz obč. i. *presoje* v pomenu “kraj z veliko sonca”, L. Pintar, LZ 1913, 547, J. Brinar, Slovarček, 24.

⁹⁴ Iz besedne zveze *suhi dol*, L. Pintar, LZ 1913, 661–662, in R. Badjura, LG, 205.

⁹⁵ Iz obč. i. *sinji* v pomenu “svetel, sončen”, L. Pintar, LZ 1913, 660.

⁹⁶ Iz obč. i. *znoj*, *znojiti* se v pomenu “prisojni, vročini izpostavljeni kraji”, lahko pa tudi iz osebnega imena, F. Bezljaj, SVI II, 342.

⁹⁷ Iz obč. i. *žeja*: tako večkrat poimenovani kraji, v katerih primanjkuje vode, m.n., 347.

⁹⁸ Iz obč. i. *mozirje* v pomenu “močvirje”, isti koren kot v *mozga* (= blato, luža), F. Bezljaj, ESSJ II, 198.

⁹⁹ Iz obč. i. *polzeti*, F. Bezljaj, SVI II, 109–110.

¹⁰⁰ Iz obč. i. *soteska* po premiku naglasa na prvi zlog in opustitvi e-ja, n.m., 202.

¹⁰¹ Verjetno iz obč. i. *deber*, F. Bezljaj, SVI I, 137–138.

¹⁰² Iz obč. i. *soteska*, F. Bezljaj, SVI II, 220.

¹⁰³ Iz obč. i. *votel* iz starejše različice brez protetičnega v-ja, F. Bezljaj, ESSJ II, 261, po R. Badjuri, LG, 297, pa se tako imenujejo “naravno presvetljene peči, kjer skozi ne preduha”.

¹⁰⁴ Po F. Bezljaju, SVI II, 309, verjetno iz obč. i. *ozek* z danim protetičnim v-jem, po L. Pintarju, LZ 1913, 545, in J. Brinarju, Slovarček, 30, iz obč. i. *visok*, kar pa je manj verjetno.

¹⁰⁵ Verjetno sorodno s staročeš. *nákel*, *náklo* v pomenu “nekakšno mesto ob reki” in srb. oz. hrv. *naklja* v pomenu “rečni zavoje”, prim. F. Bezljaj, SVI II, 48.

¹⁰⁶ Verjetno iz ne več živega obč. i. **vretje*, sorodnega z rus. *veret'*, *veret'ja* v pomenu “suh, dvignjen prostor sredi močvirja ali blizu brega”, n.m., 152, po R. Badjuri, LG, 234, iz obč. i. *vretje* iz glagola *vreti*.

¹⁰⁷ Iz obč. i. *lom*, verjetno v pomenu “grič, ki se dviga iz močvirne okolice”, F. Bezljaj, SVI I, 358–359.

¹⁰⁸ Iz obč. i. *nora* v pomenu “votlina, jama”, F. Bezljaj, ESSJ II, 227.

¹⁰⁹ Iz obč. i. *krnica* v pomenu “globočina v vodi, tolmun”, F. Bezljaj, SVI I, 310, po SSKJ II, 502, pomeni tudi “zgornji, polkrožno zaključeni del ledeniške doline”.

¹¹⁰ Iz obč. i. *vrata*, kakor so pogosto poimenovane dolinske ožine in ozki gorski prehodi, F. Bezljaj, SVI II, 315, oz. gorski prehodi, podobni škribinam, R. Badjura, LG, 94.

¹¹¹ Po L. Pintarju, LZ 1913, 370, iz obč. i. *ozek*, *ožina*, torej kraj, ki leži v ozki dolini; F. Bezljaj v ESSJ pri geslu *ozek* tega toponima ne navaja.

¹¹² Iz osnove **sobočevo* v pomenu “kraj na pobočju”, F. Ramovš, LZ 1919, 176.

Voglj¹¹⁵, Ojstrica, Ojstro, Tolsti Vrh, Tovsto itd., ali na značilno geološko sestavo oz. pridobivanje rudnin, npr. Labor¹¹⁶, Laporje, Obrije¹¹⁷, Kred, Kremenca, Škrilj, Škrilje, Ilova Gora, Apno, Krašnja¹¹⁸, Železno, Železniki, Zlatenek, Zlato polje itd., ali pa je bila odločilnega pomena barva površja oz. vode, npr. Ardor¹¹⁹, Črni Vrh, Črna¹²⁰, Črnelo¹²¹, Bela, Belica, Rdeči Kal, Rjavci, Vranja Peč, Zeleni Breg, Modrič, Morsko¹²², Svetli Dol, Svetli Potok itd.

Velik pomen, ki ga ima voda za človekov obstoj, izpričuje tudi na tej podlagi poimenovana številna krajevna imena. Ena so pomensko oprta na tekoče, druga na stoječe vode, npr. Reka, Rečica, Potok, Bela, Bistrica, Sava, oz. Bajer, Ribnik, Kal, Mlaka, Močvirje itd., medtem ko so bili za poimenovanje tretjih bistvenega pomena različni vodni pojavi, kot so izviranje, npr. Studenec, Vrzdenec¹²³, Vir, Obrh¹²⁴, Kropa¹²⁵, Krupa¹²⁵ itd., ponikanje, npr. Pivka, Ponikve, glasno padanje v globino, npr. Slap, Slape, Sopote¹²⁶, Šumnik¹²⁷, ali ustvarjanje značilnih zvočnih učinkov, npr. Klokočovnik, Boben, Cikava.¹²⁸ Pomenotvorna sta celo

¹¹³ Verjetno iz osnove *vōrpeljane v pomenu "prebivalci jame, globeli, kotanje, vrtače", F. Bezljaj, ESSJ I, 204, tudi OJ I, 1969, 15.

¹¹⁴ Iz obč. i. (v)*odol* v pomenu "dolina, nižina, globel", F. Bezljaj, SVI II, 306, in Eseji, 154, enako tudi V. Šmilauer, Pfiručka, 137.

¹¹⁵ Iz obč. i. (v)*ogel* po skrajšanju iz prebivalskega imena *Vogljane*, L. Pintar, LZ 1913, 370, in LZ 1915, 215.

¹¹⁶ Iz obč. i. *labora* v pomenu "kamnina, sestavljena iz zaobljenih kosov starejših kamnin, zlepljenih med seboj z vezivom", SSKJ II, 544, verjetno istega etimološkega izvora kot *lapor*, prim. F. Bezljaj, ESSJ II, 124.

¹¹⁷ Iz obč. i. *lapor*, enako tudi *Avber* in *Lavrica*, n.m.

¹¹⁸ Verjetno iz obč. i. *kras*, F. Ramovš, Kratka, 24; R. Badjura, LG, 130.

¹¹⁹ Iz osnove *rūdārō v pomenu "rdeč, temno rjav", F. Bezljaj, SVI I, 39.

¹²⁰ Krajevna imena iz osnove *črn* so pogosto povzeta po vodnih imenih, v nekaterih primerih so lahko tudi iz zadevnega osebnega imena, F. Bezljaj, SVI I, 123, lahko pa tudi po temnih, iglastih gozdovih.

¹²¹ Iz osnove *črmōnō v pomenu "rdeč", n. m.

¹²² Po S. Rutarju, LZ 1889, 94–97, iz obč. i. *moder*, torej iz *Modrōsko, po F. Bezljaju, SVI II, 34, iz korena **mor-* v pomenu "voda"; Šmilauerjeva (Pfiručka, 124) in Rospondova (OJ II, 207) naslonitev na občno ime *morje* je malo verjetna.

¹²³ Iz besedne zveze *vrh+studenec*, kjer pomeni vrh tudi "izvir reke", F. Bezljaj, SVI II, 317; etim. razlago iz obč. i. *studenec* navaja že Valvasor, Valvasorjevo berilo, Ljubljana 1951, 47.

¹²⁴ Pogosto ime za kraški izvir, nastalo verjetno iz indoevr. korena **bhere-* v pomenu "vreti, kipeti", F. Bezljaj, ESSJ II, 237; tudi po R. Badjuri, LG — Terensko izrazoslovje, Ljubljana 1957, 434–435, je izhodiščni pomen "močan, mrzel kraški izvir".

¹²⁵ Iz obč. i. *kropa* v pomenu "močan kraški izvir", F. Bezljaj, SVI I, 312 (cit. A. Melika, Slovenija I, 147, in R. Badjuro, LG, 235).

¹²⁶ Iz obč. i. *sopot* v pomenu "vodna (so)para, slap", prvotno vodno ime, F. Bezljaj, SVI II, 207, po R. Badjuri, LG, 241, izhaja iz pomena "najmanjši izmed slapov".

¹²⁷ Iz obč. i. *šum* v pomenu "slap", prvotno vodno ime, F. Bezljaj, SVI II, 250.

¹²⁸ Ali iz onomatopoeičnega glagola *cvičati* ali iz rastlinskega imena *cvič* v pomenu

okus in sestava vode, kot v primerih **Kisovec**, **Slance**, **Slatina**, **Slatna** ipd.

Po rekah so se poimenovali kraji zlasti ob njihovem izviru ali izlivu, na strateško pomembnih mestih ob rekah in tam, do koder je segla prvotna naselitev, npr. **Kokra**, **Sava**.¹²⁹

Z etimološkega vidika gledano, je zanimiva ugotovitev F. Bezljaja, da imajo na Slovenskem skoraj vse nad 40 kilometrov dolge reke predslovanska, največ keltska in ilirska imena, npr. **Sava**, **Drava**, **Kolpa**, **Krka**, **Dragonja**, **Mura**, **Glina**, **Zilja**, **Idrija**, **Rižana**, **Soča** in številne druge.¹³⁰

Tudi reliefne značilnosti, kot že omenjeno, so zapisane v krajevnih imenih, poimenovanih po značilni legi na zemeljskem površju, npr. **Strm**, **Strmec**, **Ravne**, **Planjsko**, **Plat**¹³¹, **Slame**, **Preval**, **Prevale**, **Preveg**¹³², **Breg**, **Obrež** ipd., ali po legi glede na bližino komunikacij, npr. **Stranje**, **Strane**, **Strajna**, **Stranice**, **Stranska vas**, **Prestranek**, **Primostek** ipd., ali glede na pokritost oz. nepokritost površja z rastlinjem, npr. **Čedem**¹³³, **Šedem**¹³³, **Ban**¹³⁴, **Panovci**¹³⁵, **Boršt**¹³⁶, **Podboršt**, **Zaboršt**, **Gaj**, **Zagaj**, **Okrog**¹³⁷, **Utik**¹³⁸, **Smlednik**¹³⁹, **Log**, **Loka**, **Poljana**, **Polje**, **Trata**, **Golek**, **Golica**, **Pleše**¹⁴⁰, **Plešivec**¹⁴⁰ itd.

Rastlinska odeja je tudi sicer imela velik vpliv na slovensko toponimiko, pri čemer so pomembnejšo vlogo odigrala zlasti gozdna drevesa s svojo velikostjo, s

“češmin”, F. Bezljaj, SVI I, 104.

¹²⁹ M. Kos, O prevzemu antičnih krajevnih imen na slovenskem ozemlju, *Ephemeridis instituti arhaeologici bulgarici, Serdicae MCML*, 245.

¹³⁰ F. Bezljaj, *Eseji*, 85.

¹³¹ Iz obč. i. *plat* v pomenu “gorski rob”, J. Brinar, *Slovarček*, 23; po SSKJ III, 622, “gladka, navadno strma površina v skalovju”.

¹³² Kraj, kjer se zemljišče ali pot *prevegne*, *prevali*, *previje*, R. Badjura, *Krajepisno gradivo*, Ljubljana 1963, 185; gl. SSKJ IV, 85, geslo “prevegniti se”.

¹³³ Iz obč. i. *šedem* v pomenu “zaščiten gozd”, F. Bezljaj, SVI II, 240.

¹³⁴ Iz nem. *Bann(forst)* v pomenu “zaščiten gozd”, F. Bezljaj, ESSJ I, 11.

¹³⁵ Mogoče iz nem. *Bannforst* ali iz nekega osebnega imena, F. Bezljaj, SVI II, 74.

¹³⁶ Iz obč. i. *boršt* iz nem. *Forst* v pomenu “gozd”, D. Čop, *Imenoslovje*, 102.

¹³⁷ Po Bezljaju najprej (SVI I, 311) iz obč. i. *krog* v osnovnem pomenu, kasneje (ESSJ II, 98) v pomenu “gozd”, po R. Badjuri, LG, 123, pa je *krog* tudi “vršič, grič, hribec stožčaste, lepo zaokrožene oblike” kot pomensko izhodišče kr. i. **Okrog**, **Okroglice**, **Okroglo**.

¹³⁸ Iz korena **lut-* v pomenu “lipovo ličje”, F. Bezljaj, ESSJ II, 157, oz. iz *lutik v pomenu “mlad gozd”, kot je menil L. Pintar (cit. po F. Bezljaju, SVI I, 362); isto izhodišče pri D. Čopu, *JiS* 1965, 103, le da mu *lutik* pomeni vrsto podrasti.

¹³⁹ Po F. Bezljaju, ESSJ II, 257, mogoče iz obč. i. *osmleda* v pomenu “vžgano znamenje, pogorišče, rušina”, po D. Trstenjaku, *Kmetijske in rokodelske novice* 1859, 76, iz obč. i. *smled* v pomenu “stražišče, stražni stolp, opazovalnica”, po F. Ramovšu, GV 1933, 42, domnevno iz obč. i. *smledŭ v pomenu “slabo zaraščen gozd” (cit. po F. Bezljaju, ESSJ, 257).

¹⁴⁰ Iz obč. i. *pleša* v pomenu “golo mesto, neporasel kos tal, neobdelan del zemljišča sredi polja”, lokalno tudi “travnik, senožet”, F. Bezljaj, SVI II, 97; po R. Badjuri, LG, 126, je *pleša* tudi “večja ali manjša pusta, peščena gorska deska, grintav prostor ali ploščata tla vrh gore ali tudi kod drugod v gor” in “plešeglava gora, plešast vršac, glava”.

svojim dominantnim položajem v prostoru, bodisi kot samostojno stoječa bodisi v gozdnem stanju, npr. **Borovec, Borje, Breza, Brezje, Bukovo, Javorje, Hrastnik, Hrast, Hrastek, Kostanjevica, Lipa, Lipje, Rakitna, Smrečje, Topolovo, Olševak, Viševak**¹⁴¹, **Višelnica**¹⁴¹, **Vrba, Vrbno** itd., lahko celo iz tujejezične osnove, npr. **Lindek**¹⁴² ali **Limbarska Gora**.¹⁴³

Med njimi so tudi naselja, ki so bila poimenovana po pri nas danes že redkih drevesnih vrstah, npr. **Brestje, Brstnik, Brstovec, Cerovec, Cirje**¹⁴⁴, **Cirnik**¹⁴⁴, **Klenik, Tisovec** ipd., ali pa se v njih skrivajo ta čas ne več živi sopomenski izrazi, npr. **Dobje, Dobeno, Debeni**¹⁴⁵, **Debeče**¹⁴⁵ ipd.

Med ostalim negojenim rastlinjem so bile pomenotvorne zlasti nekatere grmovnice, pojavljajoče se v naravi praviloma v večji množini, npr. **Lešje, Lešnjake, Maline, Čemšenik, Svibno** ipd., pa tudi ostale rastline, ki se pojavljajo v večjih združbah, npr. **Praprotno, Prapreče, Ščavnica, Rogoznica, Kostrivnica, Kopriva, Koprivnik, Hrenovica, Srobotnik** itd., medtem ko imajo med kulturnimi rastlinami najvidnejši delež sadna drevesa, npr. **Češnjevak, Češnjice**¹⁴⁶, **Hruševo, Gurušovlje**¹⁴⁶, **Jablance, Orehek, Slivnica, Slivje** ipd., ter tradicionalno domače poljščine, npr. **Bobovo, Grahovo, Repno, Koreno, Lukovica, Lanišče, Ržišče, Ovsišče, Pšenična Polica** itd., nobeno krajevno ime pa ni poimenovano po novejših kulturnih rastlinah, npr. *koruzi, krompirju*, kar pomeni, da ta vir v toponomastiki v zadnjih stoletjih ni bil več pomenotvoren.

Po rastlinski odeji nastala krajevna imena spadajo poleg tistih, ki izvirajo iz reliefnih značilnosti, med najstarejša, medtem ko so poimenovanja, nanašajoča se na neobdelano, nekultivirano ali nanovo izkrceno zemljišče, npr. **Boršt, Zaboršt, Loka, Log, Senožeti, Ledine, Krčevina, Seča, Trebež, Laz(e/i), Rovt(e)/Rut(e)**, bistveno mlajša.¹⁴⁷

Ne dosti manj pogosto od rastlinskih se pojavljajo v vlogi poimenovalne baze tudi živalska imena. Gre za živali, značilne ali tipične za določeno področje ali kako drugače z njim povezane, pogostejše divje kot domače, med prvimi pa prevladujejo kopenske pred vodnimi in pred ptiči. Med kopenskimi gre zlasti za večje, npr. *jelena* (**Jelenče, Jelenja vas, Landol**¹⁴⁸), *srno* (**Srnjak**), *medveda*

¹⁴¹ Iz obč. i. *jelša, olša*, po ljudski etimologiji naslonjeno na pridevnik *visok*, o tem pisal že L. Pintar, LZ 1914, 460, kasneje mdr. F. Bezljaj, ESSJ I, 226.

¹⁴² Iz nem. *Linde* (= lipa), F. Bezljaj, SVI I, 344.

¹⁴³ Iz nem. *Liel* (= rastline popenjavke); gre torej za področje, nekoč poraslo s srobotom, bršljanom ipd., L. Pintar, LZ 1912, 365 n.

¹⁴⁴ Iz obč. i. *cer* L. Pintar, Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (dalje: IMD) 1909, 185; F. Bezljaj, SVII, 102.

¹⁴⁵ Iz obč. i. *dob*, F. Bezljaj, n. m., 128.

¹⁴⁶ Iz narečne, nepoknjžene različice obč. i. *črešnja* oz. *gruš(k)a*; podobno tudi v nekaterih drugih primerih.

¹⁴⁷ S. Ilešič, GV 1933, 84–86; A. Melik, n. m., 160–163.

¹⁴⁸ Iz besedne zveze *lanji dil* v pomenu "košutnja dolina", F. Bezljaj, Eseji, 150.

(**Medvedce**, **Medvejek**), pa tudi manjše in najmanjše niso v tej vlogi posebna redkost, npr. *jazbec* (**Jazbine**), *lisica* (**Lesično**), *zajec* (**Zajčji Vrh**, **Zajčje Polje**), *kača* (**Kačji Dol**), *miš* (**Mišji dol**), *polž* (**Zapuže**) itd. Med njimi so tudi take, ki v naših krajih že dolgo ne živijo več, npr. *tur* (**Turje**, **Turjak**), ali pa se danes pojavljajo zelo redko, npr. *volk* (**Volčje**, **Volča**, **Vučja Gomila**). Zlasti krajevna imena iz apelativov *medved* in *volk* dokazujejo s svojo pogostnostjo in razprostranjenostjo v slovenskem prostoru, da sta bili ti dve živalski vrsti pred stoletji, ko so nastajala naša naselja, prisotni na domala celotnem slovenskem ozemlju.

Od vodnih živali so bile toponomastično najproduktivnejše *ribe* in *raki*, npr. **Ribče**, **Ribjek**, **Ribnica**, **Ribno**, **Rakovec**, **Rakovci**, **Rakovlje**, **Rakovnik** itd., vendar se kraji imenujejo tudi po žabah, npr. **Žablje**, **Žabjak**, **Žabnica**, celo pijavkah, npr. **Pijavice**¹⁴⁹, **Pijovci**¹⁴⁹, **Pijava Gorica**¹⁴⁹, in po v naših krajih že dolgo ne več živečih *bobrih*, npr. **Mali/Veliki Brebrovnik**.¹⁵⁰

Med ptiči so s svojo prisotnostjo obogatili zakladnico slovenskih krajevnih imen zlasti večje in človeku večinoma tudi škodo povzročajoči, npr. **orel**, **jastreb**, **kanja** (**Orle**, **Jastrebnik**, **Kanji Dol**), ali ptiči, ki se navadno pojavljajo v večjih združbah, npr. **vrana**, **sraka**, **golob**, **škrjanec**, **vrabec** (**Vransko**, **Srakovlje**, **Golobinjek**, **Škrjanče**, **Vrabče**), oz. taki, ki so imeli v verovanju ljudi posebno vlogo, npr. **sova** (**Sovjak**, **Sovinja Peč**).

Zanimivo pa je, da med našimi krajevnimi imeni skoraj ni takih, ki bi jih bili naši predniki poimenovali po pticah selivkah, četudi so nekatere v podeželskem, kmečkem okolju še zelo pogoste, npr. **lastovka**, **kukavica**, **štoklja** idr.

Od domačih živali so vtisnili svoja imena slovenskim krajem predvsem *konji*, npr. **Konjsko**, **Koble**, **Slovenske Konjice** idr., *govedo*, npr. **Govejek**, **Kravjek**, **Volavljje** idr., in *koze*, npr. **Kozarje**, **Kozje**, **Kozina**, redkeje *kokoši*, npr. **Kokošnjje**, obstaja pa več zaselkov z imenom **Kurja vas**.

V mnogih krajevnih imenih se bolj ali manj jasno odraža dejavnost, ki so jo ljudje nekoč opravljali kot značilno za določeno področje, bodisi da je šlo za način kultiviranja zemljišča, npr. **Čadež**¹⁵¹, **Trebež**, **Trebnje**, **Trbovlje**¹⁵², **Krčevina**, **Seč**, **Seča**, **Osek**¹⁵³, **Padež**¹⁵⁴, **Velenje**¹⁵⁵, **Opale**¹⁵⁶, **Požeg**, **Žigriški Vrh**¹⁵⁷, bodisi

¹⁴⁹ F. Bezljaj, SVI II, 90.

¹⁵⁰ F. Bezljaj, SVI I, 82.

¹⁵¹ Iz glagola *čresti* v pomenu "sekati, krčiti", L. Pintar, Izvestja 1909, 187; po F. Bezljaju, SVI I, 121, verjetneje iz obč. i. *čret(a)* v pomenu "močviren nižinski svet, porasel s travo in grmičjem" (SSKJ I, 311).

¹⁵² Verjetno iz glagola *trebiti*, lahko pa iz os. i. *Treb*, kot kot navaja F. Bezljaj, SVI II, 268, sklicujoč se na Miklošiča.

¹⁵³ Iz glagola *sekati* in gre torej za področje, ki je bilo poimenovano po izkrčenju gozda, F. Bezljaj, n. m., 178.

¹⁵⁴ Iz glagola *pasti*, sed. *padem*, kar je verjetno v zvezi z nekdanjo tehniko krčenja gozdov, F. Bezljaj, n. m., 71–72.

za kako značilno gospodarsko dejavnost, npr. Čelje¹⁵⁸, Plave¹⁵⁹, Stope¹⁶⁰, Stopce¹⁶⁰, Ogļjenšak¹⁶¹, Šutna¹⁶², Tenetiše¹⁶³, Lozice¹⁶⁴, Vine¹⁶⁵, Vinarje¹⁶⁵, Vinica¹⁶⁵, Malence¹⁶⁶, Mlinše, Žirovnica, Žrnova¹⁶⁷, Lončarovci, Male/Velike Brusnice¹⁶⁸, Sarsko¹⁶⁹, Lovsko Brdo, Lukovica, Senožete, Senovica, Otave, Stelnik, Slamnik, Rudnik, Rudno itd., ali za kako posebno dejavnost, npr. Strelci, Stročja vas¹⁷⁰, Sodna vas, Podčetrtek¹⁷¹, Podsreda¹⁷¹, Stavenci¹⁷², Stavenski Vrh itd.

Še pogostejše je imelo odločilen delež pri poimenovanju krajev to, kar je človek ustvaril s svojim delom, bodisi s preoblikovanjem zemeljskega površja, npr. že omenjeni Laz(e/i), Rovt(e), Rut, pa Preska¹⁷³, Presika¹⁷³, Njiva, Obrov¹⁷⁴,

¹⁵⁵ Iz obč. i. *velenje oz. *velenjak v pomenu "živinski pašnik" ali "za binkosti prihranjen del pašnika", lahko pa iz obč. i. *velna* v pomenu "izkrčen del gozda pred požigom", kar je po F. Bezlaju celo verjetnejše, n. m., 291–292.

¹⁵⁶ Iz glagola *paliti* v zvezi z nekdanjo tehniko krčenja gozdov, F. Bezljaj, n. m., 73.

¹⁵⁷ Domnevno iz glagola *žgati* v zvezi z nekdanjo tehniko kultiviranja zemljišča, F. Bezljaj, n. m., 350.

¹⁵⁸ Po J. Brinarju, Slovarček, 13. kraj, kjer hlode *čelijo*, jih na koncih pravokotno odžagajo, po R. Badjuri, LG, 69, in V. Šmilauerju, Pširučka, 48, iz obč. i. *čelo*; F. Bezljaj (SVI, ESSJ, Eseji) izvora tega imena ne navaja.

¹⁵⁹ Iz glagola *plaviti*, *splavljati*, F. Bezljaj, SVI II, 94.

¹⁶⁰ Verjetno iz obč. i. *stopa*, F. Bezljaj, n. m., 222.

¹⁶¹ Kraj poimenovan po nekdanjem oglarjenju, na kar kaže tudi lkalna različica *Kolperk* iz nem. *Kohlenberg*, KLS IV, 544.

¹⁶² Iz obč. i. *šuta* iz nem. *Schutt*, po SSKJ IV, 1123, "drobno kamenje za nasipavanje", F. Bezljaj, SVI II, 251, podobno R. Badjura, LG, 155.

¹⁶³ Po L. Pintarju, LZ 1910, 349, iz obč. i. *tenetišče* v pomenu "lovišče ptičev", po F. Bezlaju, Eseji, 127, iz *tenet*, *tenetva* ali *tenetvo* v pomenu "mreža", torej kraj, kjer so z mrežami lovili ptiče, po R. Badjuri, Krajepisno gradivo, 246, kraj, kjer so nekoč razpostavljali in sušili ribiške mreže.

¹⁶⁴ Iz obč. i. *loza* v pomenu "vinska trta", F. Bezljaj, SVI I, 360, enako V. Šmilauer, Pširučka, 114.

¹⁶⁵ Iz obč. i. *vino*, F. Bezljaj, SVI II, 297.

¹⁶⁶ Verjetno iz narečne različice *malin* za zorno *mlin*, lahko pa iz *malina*, F. Bezljaj, n. m., 9.

¹⁶⁷ Verjetno iz osnove *žrny v pomenu "žrmlje" kot iz obč. i. *žir*, F. Bezljaj, n. m., 351.

¹⁶⁸ Iz obč. i. *brus*, F. Bezljaj, SVI I, 92.

¹⁶⁹ Iz obč. i. *pes* po opustitvi začetnega *p* iz prvotnega *psarsko, F. Bezljaj, Eseji, 162.

¹⁷⁰ Po *strelcih*, ki so se naselili v času obrambe pred madžarskimi vpadi, F. Bezljaj, JiS 1955/56, 171.

¹⁷¹ Po tržni oz. sodni dejavnosti, ki je potekala ob četrtkih oz. sredah.

¹⁷² Iz nem. *pfeifen* (= žvižgati): tamkajšnji prebivalci so imeli nalogo grajsko gospodo z žvižganjem opozarjati na bližajočo se nevarnost, F. Bezljaj, JiS 1955/56, 172.

¹⁷³ Iz obč. i. *preseka*, F. Bezljaj, SVI II, 199; ista etimološka razlaga že pri F. Levstiku, Popotovanje iz Litije do Čateža, Ljubljana 1958, 27.

¹⁷⁴ Po F. Bezlaju, ESSJ II, 238, iz obč. i. *obrov* v pomenu "nasip, ježa, okop", po F. Ramovšu, Kratka, 11, iz obč. i. *rov* oz. *riti*, v SSKJ III, 227, je *obrov* "breg, brežina, strmina".

Prekopa, Raka¹⁷⁵, **Roje**¹⁷⁶, **Gomila** idr., z izgradnjo komunikacij, npr. **Cesta**, **Novi Pot**, **Koludrje**¹⁷⁷, **Stegne**¹⁷⁸, **Gonjače**, **Drča**, **Moste**, **Brvi** idr., ali z na zemeljski površini zgrajenimi, postavljenimi objekti, npr. **Cegelnica**, **Cigonce**, **Glažuta**, **Fužine**, **Papirnica**, **Žaga**, **Pristava**, **Marof**¹⁷⁹, **Staje**, **Stan**, **Cerklje**¹⁸⁰, **Cirknica**¹⁸¹, **Cirkuše**¹⁸¹, **Kapela**, **Kapla**¹⁸², **Križ**, **Gradišče**, **Kastelec**¹⁸³, **Prezid**, **Zazid** itd. Slednja so večinoma mlajša, razen tistih, ki se nanašajo na objekte iz davne preteklosti.

Nekatera krajevna imena so s svojo podobo opozarjala na nekdanjo pripadnost določenega kraja ali področja, npr. **Videm**¹⁸⁴, **Škofja Loka**, **Knežak**, **Hercegovščak**¹⁸⁵, **Banjaloka**, **Županje Njive** itd., ali na lastninskopravne odnose, značilne za kako področje ali naselbino, npr. **Gmajna**¹⁸⁶, **Kupljenik**¹⁸⁷, **Občice**¹⁸⁸, **Občine**¹⁸⁸, **Lastnič**¹⁸⁹, **Vajgen**¹⁹⁰, **Reva**¹⁹¹, **Zastava**¹⁹², **Žikarce**¹⁹³, **Vopovlje**¹⁹⁴,

¹⁷⁵ Iz obč. i. *raka*, v SSKJ IV, 313, "leseno korito, umetna struga, po kateri je speljana voda na mlinsko kolo, do žage", prevzeto iz nemščine, F. Bezljaj, SVI II, 140.

¹⁷⁶ Verjetno iz obč. i. *roja* v pomenu "plitva, ozka struga, po kateri včasih teče voda" oz. "leseno korito, umetna struga po kateri je speljana voda na mlinsko kolo, do žage" (SSKJ IV, 531), prevzeto iz furlanščine, n. m., 162.

¹⁷⁷ Iz obč. i. *kolodra* v pomenu "strma, grda pot", F. Bezljaj, ESSJ II, 59 (cit. F.S. Finžgarja, JIS 1955/56, 290).

¹⁷⁸ Po SSKJ, IV, 933, so *stene* narečno poimenovanje za "pot, stezo, po kateri hodi živina na pašo"; podobna razlaga pri R. Badjuri, LG, 286.

¹⁷⁹ Iz nem. *Meierhof* v pomenu "pristava".

¹⁸⁰ Iz prebivalskega imena *Cerkljane* iz obč. i. *cerkev*, L. Pintar, LZ 1908, 310, F. Bezljaj, Eseji, 163.

¹⁸¹ Iz obč. i. *cerkev*, F. Bezljaj, SVI I, 101–102.

¹⁸² Iz obč. imena *kapela*, J. Brinar, Slovarček, R. Badjura, LG, 291, V. Šmilauer, Priručka, 88.

¹⁸³ Verjetno po tamkajšnjem predzgodovinskem gradišču iz lat. *castellum* (= utrdba, trdnjava), prim. KLS I, 133.

¹⁸⁴ Iz obč. i. *videm* v pomenu "cerkveno posestvo" (SSKJ V, 427).

¹⁸⁵ Tamkajšnja posest v srednjem veku je pripadala štajerskemu deželnemu vojvodi, M. Kos, GMD 1943, 78.

¹⁸⁶ Iz srednjevisokonom. *gemeine* v pomenu "občinska skupna posest", F. Bezljaj, ESSJ I, 151.

¹⁸⁷ Iz glagola *kupiti*; gre za svet, ki je bil kupljen od vaške srenje, D. Čop, Imenoslovje, 100.

¹⁸⁸ Iz obč. i. *obči*, F. Bazljaj, ESSJ II, 232.

¹⁸⁹ Iz obč. i. *last*, *lasten* v vlogi nekdanjega pravnega termina, F. Bezljaj, SVI I, 329.

¹⁹⁰ Iz nem. *Eigen* (= lastnina), F. Bezljaj, SVI II, 289 (cit. po J. Kelemini, ČJKZ II, 81).

¹⁹¹ Izvor naselb. imena **Reviše**, AS 133/A3, mogoče povezan s starorus. pravnim terminom *verv* v pomenu "z vrhvo odmerjeno zemljišče", kasneje tudi "srednja, občina", F. Bezljaj, Eseji, 141 (kr. i. **Reva** v tem kontekstu avtor ne navaja).

¹⁹² Domnevno iz glagola *zastaviti* v vlogi nekdanjega pravnega termina, F. Bezljaj, SVI II, 330, manj verjetno iz obč. i. *zastava* v pomenu "jez, zajez(b)a, zajezitev, pregraja za zadrževanje vode za pogon strojev", kot navaja R. Badjura, LG, 244.

Sebenje¹⁹⁵, **Nedelica**¹⁹⁶, **Koče**¹⁹⁷, **Družina**¹⁹⁸, **Družinska vas**¹⁹⁸, **Delnice**¹⁹⁹, **Razdelj**¹⁹⁹. Iz nekaj krajevnih imen je mogoče razbrati celo značajske značilnosti nekdanjih prebivalcev, npr. **Tatinec**, **Skopo**, ali njihov družbeni položaj, npr. **Koseze**²⁰⁰, **Kasaze**²⁰⁰, pa tudi verovanje v različne nadnaravne sile oz. mitološka bitja, npr. **Besnica**²⁰¹, **Zala**²⁰², **Zali Log**²⁰², **Torka**²⁰³, **Kuretno**²⁰⁴ ipd.

Daleč največ imen slovenskih krajev, in sicer kar okrog 60 odstotkov²⁰⁵, je osebnoimenskega izvora. Gre za poimenovanja po ljudeh, ki so naselja osnovali ali imeli v njih prevladujoč vpliv, npr. kot župani, kot lastniki velikega dela naselju pripadajočega zemljišča ipd., ali po fevdalcih, katerim so naselja v bližini njihovih gradov pripadala ali, kot pravi M. Kos: "Oseba, ki je povezana z označbo vas, je mogla biti kaj različna po svojem izvoru ali po svoji funkciji. Mogla je biti višjemu fevdalcu podrejen vitez, prvi naseljenec v vasi, funkcionar v vasi, na primer župan itd. Oseba je mogla imeti v kraju posest, oblast, pravice, svojo cerkev, določeno funkcijo in podobno."²⁰⁶

Prevladujejo imena, tvorjena iz domačih, tj. slovenskih antroponimov, npr. **Bo-dislavci**, **Bratislavci**, **Bojanci**, **Braslovče**²⁰⁷, **Doslovče**²⁰⁸, **Bojanja vas**, **Bič**²⁰⁹, **Bišče**²⁰⁹, **Bogojina**²¹⁰, **Črnomelj**²¹¹, **Dragomelj**²¹², **Nomenj**²¹³, **Dražgoše**²¹⁴.

¹⁹³ Mogoče iz obč. i. *žitek* v pomenu "življenje ali živež", lahko pa tudi iz glagola *žgati* z zamenjavo g-ja s k-jem pod vplivom nemščine, F. Bezljaj, SVI II, 350.

¹⁹⁴ Domnevno iz starega slovanskega pravnega izraza v pomenu skupnosti, ki je obdelovala skupno zemljišče, D. Mertelj — F. Bezljaj, JiS 1960/61, 224; po L. Pintarju, LZ 1913, 370, pomeni "majhno, stransko polje", kar je manj verjetno.

¹⁹⁵ V zvezi z nekdanjo delitvijo zemlje, F. Bezljaj, Slavia, Praga 1958, 354.

¹⁹⁶ Verjetno poimenovano po nekoč skupnem, nedeljivem premoženju, prim. F. Bezljaj, n. m., 358, in V. Šmilauer, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 1965, 131.

¹⁹⁷ Domnevno iz obč. imena *koča* v pomenu "zadruga", D. Mertelj — F. Bezljaj, JiS 1960/61, 224.

¹⁹⁸ V zvezi s staro, slovansko zadrugo, F. Bezljaj, Slavia, Praga 1958, 358.

¹⁹⁹ Iz obč. i. (*raz*)*deliti* v zvezi z nekdanjo delitvijo zemlje, n. m., 359.

²⁰⁰ Domnevno iz obč. i. **kosez* ali **kasez* v pomenu "pripadnik slovenskega družbenega sloja med podaniki in plemstvom", F. Bezljaj, ESSJ II, 69.

²⁰¹ Iz obč. i. *bes* v pomenu "zli duh, demon", F. Bezljaj, SVI I, 57.

²⁰² Iz obč. i. *zel* v pomenu "hudoben, zloben", F. Ramovš, Kratka, 156, enako F. Bezljaj, SVI II, 329.

²⁰³ Domnevno iz obč. i. *torka* v pomenu "bajeslovno bitje, ki kaznuje predico, če prede na večere določenih dni" (SSKJ V, 127).

²⁰⁴ Mogoče iz obč. i. *kurent*, F. Belaj, ESSJ II, 112.

²⁰⁵ F. Bezljaj, SVI I, 11.

²⁰⁶ M. Kos, Razprave SAZU V, 1, 1966, 87.

²⁰⁷ Gl. op. 64.

²⁰⁸ Gl. op. 65.

²⁰⁹ Iz os. i. *Bik* iz **bykŕ*, F. Bezljaj, SVI I, 61.

²¹⁰ Iz os. i. *Bogoj*, n. m., 72.

²¹¹ Iz ljubkovalne različice os. i. *Črnomir*, *Črnomer* ali *Črnomisel*, F. Bezljaj, n. m., 124,

Godovič²¹⁵, **Radomlje**²¹⁶, **Radovljica**²¹⁷, medtem ko jih je manjše število iz tujih osebnih imen, npr. **Arnače**²¹⁸, **Arnovo selo**²¹⁸, **Artmanja vas**²¹⁹, **Dekmanca**²²⁰, **Depala vas**²²¹, **Menges**²²², **Dekani**²²³ itd. V nekaterih krajevnih imenih so skriti nekdanji etniki, npr. **Bilje**, **Biljana**, **Čeplje**, **Dane**, **Dolenci**, **Gorje**, **Gorjane** itd., ali pa prebivalska imena s priponskim obrazilom *-jane < -jani*²²⁴, zaradi glasovnih poenostavitvev in krajšanj danes večinoma zastrtim, npr. **Artiče**, **Črnuče**, **Dravlje**, **Dupeljne**, **Dutovlje**, **Goriče**, **Masore**, **Metulje**, **Trojane** itd. (na tak izvor kažejo v nekaterih primerih lokalno še vedno žive roditeljske oblike tipa **Dutovljan**, **Metuljan** ipd. ali pa lokalne različice imenovalniške podobe krajevnih imen, npr. **Čeplje**, lokalno **Čepljane**). S precejšnjim deležem pa so zastopana tudi izsvetniška krajevna imena z ohranjenim levim prilastkom *svet(i)* oz. *šent*, npr. **Sv. Barbara**, **Sv. Boštjan**, **Šentvid**, **Šentpavel**, **Šenčur** ipd., ali (predvsem po 2. svetovni vojni) brez njega, npr. **Andraž**, **Benedikt**, **Florjan**, **Marjeta na Dravskem polju**, **Lucija** ipd. Tovrstna imena s *šent-* v prvem delu so večinoma starejša od onih z levim prilastkom *sveti*²²⁵, pišejo pa se danes prva dosledno skupaj (edini primer ločenega pisanja v Atlasu Slovenije je **Št. Janž** na avstrijskem Koroškem), druga pa seveda ločeno.

Porazdelitev krajevnih imen je v številnih primerih pokrajinsko pogojeno —

po P. Skoku, ČJKZ V, 1926, Id., iz *Črnomir*.

²¹² Iz ljubkovalne različice os. i. *Dragomisel* ali *Dragomer*, F. Bezljaj, n. m., 124.

²¹³ Mogoče iz nemškega os. i. *Namin*, F. Bezljaj, SVI II, 54, ali iz domačega os. i. *Črnomenj*, isti, Eseji, 159.

²¹⁴ Lahko iz os. i. *Dražigost* oz. množinske patronimične različice *Dražigostiči* in množinskega prebivalskega obrazila *-jane* ali pa iz tožilniške oblike v zvezi *"iti v Dražigostiče"*, F. Bezljaj, SVI I, 48.

²¹⁵ Iz os. i. *God* ali *Godič*, n. m., 181.

²¹⁶ Iz ljubkovalne različice *Radom* iz os. i. *Radomir*, *Radomer*, *Radomil* ali *Radomisel*, F. Bezljaj, SVI II, 137, po L. Pintarju, LZ 1908, 312, tvorjeno z množinskim prebivalskoimenskim obrazilom *-jane*, torej prvotno **Radomljane*.

²¹⁷ Večina avtorjev izvaja to kr. i. iz os. i. *Radom(ir)*, prim. L. Pintar, LZ 1910, 346, A. Bajec, Besedotvorje III, 100, M. Kos, OJ 1969, 5n., isti, Razprave SAZU V, 1, 1966, 88, kjer navaja v 11. stol. zapisano obliko *Radilidorf* (= Radilova vas), D. Čop, Imenoslovje, 113, idr.

²¹⁸ Iz os. i. *Arn(h)old*, F. Bezljaj, SVI I, 39; M. Kos, Razprave SAZU V, 1, 1966, 18, navaja zapis *Arnoltsdorf* iz l. 1309 in 1322.

²¹⁹ Iz os. i. *Hartman*, prvotno torej **Hartmanja vas*, L. Pintar, LZ 1915, 320.

²²⁰ Iz *Dekmarca* iz srednjevisokonem. os. i. *Dietmarus* oz. *Dithemar*, F. Bezljaj, SVI I, 129.

²²¹ Iz os. i. *Diepold*, n. m., 130.

²²² Iz os. i. *Meingost* iz zveze *Meingostov grad*, L. Pintar, LZ 1910, 344, oz. iz **Meingōzespurch*, F. Bezljaj, SVI I, 250.

²²³ Iz imena plemiške družine *de Cani* (v prejšnjem stoletju v rabi tudi poslovenjena različica *Šasja vas*), F. Bezljaj, SVI I, 128.

²²⁴ F. Bezljaj, Eseji, 163.

²²⁵ S. Ilešič, GV 1933, 88–89.

imena iz določene občnoimenske podstave se pojavljajo le na določenem področju, druge pa jih je zelo malo ali sploh nič, odvisno tudi od nekdanje prisotnosti ali odsotnosti zadevnega občnega imena v posameznih delih slovenskega jezikovnega prostora. Tako so npr. krajevna imena iz podstave *boršt* ali *royt* le v osrednji ali zahodni Sloveniji, tista iz podstav *gaj* in *čret* pa samo na vzhodu. Tudi krajevnih imen iz občnega imena *brdo* je največ na zahodu, nekaj v osrednji in severni Sloveniji, na Štajerskem vzhodno od črte Šentjur pri Celju–Slovenske Konjice ter v Prekmurju pa jih sploh ni, medtem ko so vsa krajevna imena iz podstave *jelša* zahodno od Kamniških planin in Posavja, le **Podolševa** v mozirski občini je locirana nekoliko vzhodneje. Pretežno na zahodu in v Beli krajini so krajevna imena iz občnega imena *lokev*, dokaj malo jih je na Dolenjskem, Štajerskem in Koroškem, prav nič pa na Gorenjskem in v Prekmurju, medtem ko je krajevnih imen iz podstav *kal* in *potok* največ na Dolenjskem, razmeroma veliko v zahodni Sloveniji, zelo malo na Gorenjskem in Štajerskem, na Koroškem in v Prekmurju pa jih ni. Od 8 krajevnih imen iz osnove *smreka* je eno samo na Štajerskem, vsa ostala so v osrednji Sloveniji. Pretežno na gorenjski prostor so omejena krajevna imena iz podstave *žir*, v osrednji Sloveniji pa je največ krajevnih imen iz občnega imena *javor*, podobno tudi krajevna imena iz podstave *mlaka*, katerih večina je na Dolenjskem in Gorenjskem, eno samo na Koroškem, druge pa jih ni. Imen iz osnove *blato* je največ na Dolenjskem, nekaj na Štajerskem in v Posavju, na notranjsko-primorskem področju, na Gorenjskem, Koroškem in v Prekmurju pa ni nobenega. Tudi iz občnega imena *reber* tvorjenih krajevnih imen je večina na Dolenjskem in v Beli krajini, medtem ko areal krajevnih imen iz osnove *dren* obsega poleg Dolenjske z Belo krajino še Štajersko, krajevna imena iz občnega imena *leska* pa so pretežno na Štajerskem in Dolenjskem brez Bele krajine, v zahodni Sloveniji, na Gorenjskem in Koroškem jih je zelo malo, v Prekmurju in v Beli krajini pa jih ni. Iz apelativa *brest* tvorjena krajevna imena so večinoma na Štajerskem, malo jih je na Dolenjskem z Belo krajino in na zahodu z izjemo obalnih občin, kjer ni nobenega, in prav tako ne na Gorenjskem, Koroškem in v Prekmurju.

Krajevna imena iz pomenske podstave *vas* so sicer razvrščena po celotnem slovenskem ozemlju, vendar jih je daleč največ, skoraj 60 odstotkov, na Dolenjskem in v Beli krajini, približno četrtnina jih je na Štajerskem in v Prekmurju in le 15 odstotkov jih odpade na Gorenjsko, Koroško in vso zahodno Slovenijo. Tako je v občini Brežice tovrstnih imen kar 15,60 % od vseh krajevnih imen te občine, v občini Novo mesto 12,46 %, Grosuplje 11,37 % in Trebnje 10,75 %, kar je bistveno več od vseslovenskega povprečja, ki znaša slabih 5 odstotkov.

Ime *vas* izhaja iz indoevropskega korena *vik'-* ali *voik'-* v pomenu "hiša, bivališče".²²⁶ Po mnenju nekaterih raziskovalcev je prvotno označevala prebivališče enega rodu, izvirajočega od skupnega prednika, kar se odraža tudi v

²²⁶ V. Machek, Etymologický slovník jazyka českého, Praga 1968, 684–685.

pogostih zvezah tega samostalnika s svojilnim pridevnikom osebnoimenskega izvora. Ta imena in seveda tudi z njimi poimenovana naselja naj bi pri nas spadala med najstarejša. Med številnimi drugimi so takega izvora tudi **Bodrišna vas**²²⁷, **Boga vas**²²⁸, **Boginja vas**²²⁸, **Čača vas**²²⁹, **Črneča vas**²³⁰, **Dobriša vas**²³¹, **Dobrtiša vas**²³², **Primča vas**²³³, **Vitna vas**²³⁴, itd.

Mlajši od pravkar navedenih so toponimi iz občnega imena *selo*, nastalega po križanju praslovanskih besed *selo*, sorodne z latinsko *solum* (= tla), in *sedolo* iz glagola *sedeti*²³⁵ (po izgovorni poenostavitvi soglasniškega sklopa *dl > l*, kot npr. pri *molit > moliti*) v pomenu "prebivališče, selišče". *Selo* naj bi prvotno označevalo le osamljeno kmečko gospodarstvo, zato je med tovrstnimi krajevnimi imeni zelo veliko množinskih, malo pa takih z levim prilaskom iz osebnega imena.

Tudi krajevnih imen iz pomenske podlage *selo* je največ na Dolenjskem, predvsem v občinah Novo mesto, Trebnje in Grosuplje, ter v Beli krajini, bistveno manj jih je na Štajerskem, Gorenjskem in v zahodni Sloveniji, zelo malo pa na Koroškem in v Prekmurju. Treba pa je ponovno poudariti, da se opisana distribuiranost nanaša zgolj na samostojna naselja, navedena v SKI, ne pa na zaselke in druge zemljepisne danosti, poimenovane po omenjenih občnoimenskih pomenskih podstavah. Če bi upoštevali tudi slednje, bi bila porazdelitvena slika vsaj v nekaterih primerih nekoliko drugačna.

Lahko pa se krajevna imena iz iste občnoimenske podlage v raznih delih Slovenije tudi razlikujejo, v skladu z narečno različnostjo občnoimenskega izhodišča, kot npr. **Praprotno**, **Praproče** na Gorenjskem (iz *praprot*), **Prapretno**, **Prapreče** na Štajerskem in Dolenjskem (iz *prapret*) oz. **Prapetno**, **Prapetno Brdo** na zahodu, zlasti na Tolminskem (iz *prapet*).

Nekatera krajevna imena je mogoče pokrajinsko locirati tudi po besedotvornih značilnostih, npr. množinska imena na *-ci/-ovci/-inci*, ki so omejena predvsem na panonski del Slovenije: **Adrijanci**, **Vitomarci**, **Markovci**, **Godeninci**, ali imena na *-an* in *-ana*, ki jih nahajamo v pretežni večini le na zahodu, npr. **Čepovan**, **Ozeljan**, **Solkan**, **Sesljan**, oz. **Biljana**, **Borjana**, **Fojana** **Kožbana**, **Medana**, **Rižana** itd.

Krajevna imena različnega pomenskega izvora pa so v nekaj primerih med kasnejšim glasovnim razvojem dobila identično podobo, npr. **Bežigrad**, kot del

²²⁷ Verjetno iz os. i. *Bodrō, F. Bezljaj, SVI I, 72.

²²⁸ Iz os. i. *Bogō, n. m., 78.

²²⁹ Iz osebnoimenske podlage *Čak-*, n. m., 110.

²³⁰ Domnevno iz os. i. *Črōnō, manj verjetno iz obč. i. *črn*, n. m., 123.

²³¹ Iz os. i. *Dobroš* ali *Dobruš*, n. m., 142.

²³² Iz os. i. *Dobrotēch, n. m.

²³³ Iz ljubkovalne različice os. i. *Primisel*, *Premisel* ali *Primislav*, isti, SVI II, 122.

²³⁴ Iz osebnoimenske podlage *Vit-*, n. m., 303.

²³⁵ F. Bezljaj, JIS 1959/60, 205; V. Machek, n. m., 539; prim. tudi M. Kos, Razprave SAZU V, 1, 1966, 79–88.

Ljubljane in kot zaselek v bližini Celja: v prvem primeru je ime nastalo iz pomenske zveze *begov grad*²³⁶, v drugem iz podstave *grad na bregu*.²³⁷ Podobno je tudi izvor dveh zemljepisnih imen **Krim**, tj. vzpetine južno od Ljubljane in polotoka v Črnem morju, domnevno različen: čnomorsko izvira iz turščine²³⁸, slovensko pa po vsej verjetnosti ne.²³⁹

Posebna previdnost pri odkrivanju pomenskega izvora krajevnih imen je potrebna pri tistih imenih, ob katerih se zgolj na površinski ravni ponuja preprosta, ljudskoetimološka rešitev, ki pa je pravilo zelo daleč od dejanske, podprte s historičnimi zapisi, zemljepisno lego in drugimi za nastanek poimenovanja relevantnimi dejstvi. Tako npr. **Račje selo** ni poimenovano niti po *rakih* niti po *racah*, pa tudi ne po *rakah*, marveč izvira iz nemškega osebnega imena *Ratpold*²⁴⁰, **Viševsek** se ne imenuje po *višini* oz. pridevniku *visok*, marveč po *jelši* oz. po *olši*²⁴¹, **Senično** ne po *senicah* ali *senu*, ampak po *steni*²⁴², **Mirje** ni iz občnega imena *mir*, marveč iz latinskega *murus* (= zid)²⁴³, **Mirna peč** pa iz **Medna Peč* iz občnega imena *med* v prvem delu²⁴⁴, medtem ko je **Mirna** iz **Nyrina* ali *+Nyrōna* iz korena, kot je v občnem imenu *ponor*²⁴⁴ v pomenu "odprtina v kraških tleh, v katero izginja voda" (SSKJ III, 816), **Tribučje** pa ne izhajajo iz občnoimenske zveze *tri buče*, marveč po vsej verjetnosti iz osebnega imena **Trēbēgostō* prek ljubkovalne različice **Trēbuchō* oz. *Trēbušō*, iz česar je tudi **Trebuša**²⁴⁵ itd.

Zaradi stalno prisotne težnje po pomenskem demotiviranju lastnih imen se prvotna podoba krajevnih imen pogosto spreminja, daljša imena se krajšajo, npr. **Pungert** iz *Baumgarten*²⁴⁶, **Nomenj** iz **Črōnomenj*²⁴⁷, **Kungota** iz *Kunigunda*²⁴⁸ ipd., večbesedna se preobrazijo v enobesedna, npr. **Velesovo** iz *Veljeje selo*²⁴⁹, **Dovje** iz *Dolgeje (polje, selo)*²⁵⁰, **Štjak** iz *Šent Jakob*²⁵¹, **Sidol** iz *Suhi Dol*²⁵², **Starod** iz *Stari Grad*²⁵³, še zlasti pogosto na lokalni ravni, npr. *Hovca* iz

²³⁶ KLS II, 339.

²³⁷ J. Brinar, Slovarček, 12.

²³⁸ M. Vasmer, Etymologičeskij slovar' russkogo jazyka II, Moskva 1967, 389.

²³⁹ F. Bezlaj, Eseji, 93.

²⁴⁰ F. Bezlaj, SVI II, 133.

²⁴¹ Gl. op. 141.

²⁴² L. 1500 zapisano "in Stenitzin plebis", A. Šivic-Dular, SSJLK, 1988, 62.

²⁴³ F. Bezlaj, ESSJ II, 185.

²⁴⁴ F. Bezlaj, SVI II, 22.

²⁴⁵ N. m., 271.

²⁴⁶ F. Bezlaj, SVI II, 127.

²⁴⁷ Gl. op. 213.

²⁴⁸ F. Ramovš, Kratka, 29.

²⁴⁹ A. Bajec, Besedotvorje III, 94.

²⁵⁰ F. Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika VII, Dialekti, Ljubljana 1935, 89.

²⁵¹ J. Keber, Leksikon, 48.

²⁵² L. Pintar, LZ 1913, 661–662.

²⁵³ F. Bezlaj, OJ 1969, 244–245.

Hohovica, *Zaprev Zapreval*, *Nokračine* iz *Novokračine*, *Novašica* iz *Nova Sušica*, *Senovrt* iz *Jesenov Vrt*, lahko tudi samo iz krajevnoimenskih izpeljank, npr. *maloški*, *Malogar* iz *malol.ški*, *Malologar*, *malaški*, *Malaščan* iz *malolaški*, *Malolaščan*, *noveški* iz *novoveški* (krajevno ime *Spodnja Nova vas*, lokalno *Spodnja Nova ves*), medtem ko so v uradni rabi samo neokrajšane različice.

Krajevna imena se, dokler je njihov pomenski izvor še vedno dobro razviden, glasovno spreminjajo v skladu s splošnimi jezikovnimi zakonitostmi, npr. **Belica** > **Belca** kot *palica* > *palca*, **Breznica** > **Brez*nea** kot *miznic* > *miz*nea*, **Cerovec** > **Cerove** kot *borovec* > *borove*, **Lanišče** > **Laniše** kot *lanišče* > *laniše* itd., če pa je pomenska vez med krajevnim imenom in občnoimensko podstavo prekinjena, pride često do izrazitejših glasovnih premen in krajšav, npr. **Socka** iz *soteska*²⁵⁴, **Šmarca** iz besedne zveze *Šent Mavricij*²⁵⁵, **Šoštanj** iz nem. *Schönstein*²⁵⁶ ipd.

Tudi prvotna tožilniška ali mestniška oblika krajevnega imena se lahko zaradi svoje pogostnosti sprevrže v imenovalniško, npr. **Braslovče** iz v *Bratoslaviče* iz prvotnega prebivalskega imena *Bratoslavičj*.²⁵⁷ Podobno se je dogajalo zaradi pomenske demotiviranosti npr. v (vsaj delno) ponemčenem delu nekdanjega slovenskega jezikovnega prostora, kjer so še vedno številna krajevna imena, katerih današnji nemški imenovalnik je dejansko prvotni slovenski mestnik, npr. **Dolintschach** iz slov. v *Dolinčah* k im. *Dolinče* iz prvotnega prebivalskega imena *Dolinčane* ali **Glantschach** iz slov. v *Klančah* k im. *Klanče* iz prvotnega prebivalskega imena *Klančane*²⁵⁸ ipd., medtem ko so bile iz prvotnih samopredložnih imen **Pri Dvoru**, **Pod Pečjo**, **Pred Mostom**, **Za Gradom**, uporabljanih le v mestniku oz. orodniku, ustvarjene imenovalniške oblike **Pridvor**, **Podpeč**, **Predmost**, **Zagrad**, ki so bile za vsakdanjo rabo pripravnejše. Prvotna predložna imena pa se ponekod ohranjajo še v lokalni rabi, npr. **Podvrh** (obč. Škofja Loka), lokalno tudi *Pod Vrhom*, **Zabrdo**, lokalno tudi *Za Brdom*, **Zabrekve**, lokalno tudi *Za Brekvijo*.

Zaradi velike narečne raznolikosti slovenskega jezika in dokaj pozne uveljavitve enotnega knjižnega jezika v vsem slovenskem jezikovnem prostoru je tako delež narečno zaznamovanih krajevnih imen znotraj meja Republike Slovenije še vedno velik, čeprav je bilo v zadnjih sto letih več prizadevanj, da bi se imena približala normi zbornega jezika, za doslej najizrazitejše knjiženje pa so se odločili avtorji priročnika SKI, vendar ne v izhodiščni, imenovalniški podobi krajevnega imena, to ohranjajo nespremenjeno, knjižijo pa sklonsko-številsko-spolsko-sklanjatvena odstopanja od zborne norme, npr. **Brezje pri Trebelnem**, **Brezij**, v

²⁵⁴ Gl. op. 100.

²⁵⁵ L. Pintar, LZ 1913, 29.

²⁵⁶ Gl. op. 37.

²⁵⁷ F. Bezljaj, Eseji, 48.

²⁵⁸ V. Klemenčič, Koroška. Karta in imenik slovenskih in nemških krajevnih imen, Maribor 1972, 35.

Brezjah/Brezjih, kjer je izhodiščna imenovalniška oblika krajevnega imena ženskega spola v množini, na kar kaže roditelj **Brezij**, med domačimi edina živa mestniška oblika v **Brezjih** pa je tvorjena po paradigmi srednjega spola, zato je dodana na terenu neobstoječa ženskospolska različica v **Brezjah**, podobno **Bučecovci** ***Bučecovcev/Bučecovec**, **Krkovo nad Faro -a/* -ega na Krkovem/pri Krkovih** ipd. Enako tudi pridevniške in prebivalskoimenske izpeljanke, npr. **Dedni Dol** — ***dednodolski/dedendolski**, **Renče** — ***Renčan/Renškovec**, **Lokvica** — ***lokviški/ločkarski** ipd. Knjiženja imenovalniških oblik krajevnih imen se praviloma niso lotevali niti ga niso predlagali, razen deloma v primerih naglasne dvojničnosti, ko so ob knjižni navedli tudi narečno naglasno različico, npr. **Bléd/Bled**, **Sedlô/Sedlo**, in še redkeje pravopisno-oblikoslovne dvojničnosti, npr. **Dobro Pôlje/Dobropôlje Dobrega Pôlja/Dobropôlj**, vendar nikoli z zgolj možno zborna različico.

Težnja, da se narečna podoba krajevnega imena poknjiži, je bila in je še vedno navzoča predvsem med jezikoslovci, manj med geografi, zgodovinarji in drugimi proučevalci tega dela lastnoimenskega besedišča, čeprav so ravno za jezikoslovno obravnavo narečne različice pogosto primernejše, bolj avtentične, vendar je za zanesljivo interpretacijo potrebno temeljito poznavanje značilnosti zadevnega narečja. Tudi pomenske razlage so marsikdaj preprostejše in zanesljivejše, če izhajamo iz narečnih oblik krajevnega imena oz. njegove izpeljanke: iz narečni tvorjenk **podbelški** in **Zaplaninec** je npr. lažja rekonstrukcija izhodiščnih oblik krajevnega imena **Podbelica** iz *Podbelica* oz. **Zaplana** iz *Zaplanina* kot iz knjižnih **podbliški** oz. **Zaplančan**, lažja pa je tudi določitev etimološko in slovnično pravilne, četudi v praksi danes neuveljavljene imenovalniške podobe krajevnega imena (pridevnika **podbelški** in **šmartinski** npr. kažeta, da bi se kraja pravzaprav morala imenovati **Podbelica** in **Šmartin v Rožni dolini**, ne pa **Podbelica** in **Šmartno v Rožni dolini**).

H knjiženju spodbujajo zlasti številna pomenska motivirana krajevna imena, pri katerih je občnoimenski izvor še popolnoma razviden oz. so z občnimi imeni formalno še celo povsem istovetna, in nasprotno, čim bolj se je občnoimenski izvor krajevnega imena zabrisal, tem manj se čuti potreba po njegovem spreminjanju, razen v primerih, ko gre za izrazitejše odstopanje od knjižnojezikovnih slovničnih norm, npr. **Šeki pri Šeku** (poknjiženo **pri Šekih**), **Poznanovci** *Poznanovec* (poknjiženo **Poznanovcev**), **Plave Plavi** (poknjiženo **Plav**), **Pirmanec** *Pirmanov* v/pri **Pirmanih** (poknjiženo **Pirman** v/pri **Pirmanah**) itd.

Še bolj znotraj meja Republike Slovenije so bila do nedavnega narečno zaznamovana uradno rabljena krajevna imena našega zamejstva, predvsem slovenskega dela Videmske pokrajine in Koroške, saj se šele v zadnjem času,

* Z zvezdico označene različice so uredniki SKI sami ustvarili po pravilih zbornega jezika, v kurzivi natisnjene pa so ovrednotene narečno.

največ od strokovnega posveta jezikoslovcev in zemljepiscev na SAZU²⁵⁹, tudi tam uveljavljajo poknjižene različice, npr. **Brdo** za prejšnje **Bardo**, **Trčmun** za prejšnje **Tarčmun**, **Žitara vas** za prejšnje **Žitara ves** itd., medtem ko je neprimerna npr. odločitev avtorjev Atlasa Slovenije, ki na območju vzhodne Slovenije, v pasu od Pohorja do Halož in Slovenskih goric, navajajo med imeni zaselkov tudi narečno **ves**, npr. **Lastinja ves**, **Jurovska ves**, **Stara ves** idr., ne pa tudi na Koroškem, kjer je raba poknjižene različice *vas* izpeljana dosledno, npr. **Kotmara vas**, **Psinja vas**, **Svetna vas** ipd., razen v manjšalnicah iz narečne podstave *ves*, tj. **Vesca** oz. **Spodnja/Zgornja Vesca**, čeprav je narečna različica knjižne *vasi* tudi tam *ves*.

Povzetek

Krajevna imena so pomembna sestavina jezika, s tem pa tudi kulture in narodove identitete. In kot je mogoče v jeziku odkrivati in spoznavati davno narodovo preteklost, nekdanjo duhovno in gmotno kulturo, nam tudi slovenska krajevna imena, če jih opazujemo skozi zgodovinsko optiko, marsikaj povedo o tej deželi, o njenih prebivalcih v davnih in malo manj davnih časih, o naravnih in družbenih zakonitostih in značilnostih itd.

Ugotoviti je mogoče, kje je bila poseljenost že pred naselitvijo Slovanov močna, kar nam odkrivajo zlasti substratna imena, nastala na podlagi imenovanj vojaško pomembnejših naselij in postojank iz časov rimskega imperija. Številna adstratna imena v osrednji, vzhodni in severni Sloveniji, zlasti nemškega izvora, pa govorijo o premoči nemškega jezika in njegovih nosilcev na našem ozemlju v teku dolgih stoletij po naselitvi. Močan vpliv nemščine se kaže tudi v nekaterih hibridnih tvorbah (**Bukovžlak**, **Piršenbreg**, **Podšumberk**) ali pa so nemški sledovi opazni na besedotvorni ravni (**Josipdol**, **Jordankal**, **Jurklošter**), nekatera prvotno nemška imena krajev pa so si — zaradi pomenske neprepoznavnosti v slovenskem jezikovnem okolju — sčasoma nadela poslovenjeno, na ljudsko etimologijo oprto podobo (**Crngrob** < *zu Ehrengruben*, **Impolje** < *in/nerer/Büchel*) ali pa so se prvotno slovenska imena ponemčila, nato pa — pomensko demotivirana — ponovno prilagodila slovenskemu glasoslovnemu sistemu, vendar brez naslonitve na prvotno pomensko izhodišče (**Briga** < **Breg**, **Činžat** < **Senožet**).

Naselitveno kontinuiteto od predсловanskega obdobja dalje izpričujejo številna imena, spominjajoča na staroselce, ki so jih slovanski priseljenci imenovali /V/Lahi (**Lahomno**, **Lahinja**, **Laška vas**), na Venete (**Bate**, **Banjšice**) idr., pa tudi na prisotnost tujerodnih prebivalcev, priseljenih na slovensko ozemlje (**Nemci**, **Nemška vas**, **Laški Rovt**, **Hrovača**, **Skoke**, **Grabonoš**) oziroma notranje migracije (**Korošce**, **Štajer**, **Savci**, **Dravlje**, **Zilje**).

²⁵⁹ I. Gams, Naši razgledi, 24. 11. in 18. 12. 1972, 608 oz. 631–632.

Na konkretno zgodovinsko izročilo spominjajo kraji, poimenovani po nekdanji obmejni legi (**Meje, Predmeja**) oziroma po obmejni carinski službi (**Col, Muta, Motnik**), ali pa je kraju dal ime strateško pomemben položaj (**Pugled, Videž, Straža, Grmada, Varda**) oziroma nekdanji vojaški objekti (**Branica, Zemelj, Zemono, Tinsko, Tabor, Ostrožnik**) idr.

Pogosto poimenovalno izhodišče je zemljišče, na katerem ali v bližini katerega je naselbina nastala (**Branik, Blato, Čreta, Griže, Hudo, Rodež, Zibika**), podnebno-vremenske razmere (**Dutovlje, Mrzli Vrh, Topla Reber, Sindol**), neugodne geološke razmere (**Mozirje, Polzela**), reliefne značilnosti (**Socka, Steske, Kotlje, Rupa, Vojsko, Naklo, Vodule, Tovsto**), značilna geološka sestava ali pridobivanje rudnin (**Labor, Laporje, Obrije, Škrilj, Zlatenek, Železno**), barva površja ali vode (**Ardro, Bela, Črnelo, Krvava Peč, Morsko, Rjavica, Vranja Peč**). Mnogo krajevnih imen na Slovenskem je poimenovanih po značilni legi na zemeljskem površju (**Strmec, Ravne, Dane, Planjsko, Prevalj, Preveg, Sleme**), po legi glede na komunikacije (**Stranje, Prestranek, Primostek**), glede na pokritost oz. nepokritost površja z rastlinjem (**Ban, Čeden, Boršt, Golek, Loka, Plešivec, Smlednik, Utik**). Rastlinska odeja je sploh med najpogostejšimi poimenovalnimi izhodišči v slovenski toponimiki (**Brezje, Bukovo, Hrastnik, Vrbno, Koprivnik, Repno, Lamiše**), ne dosti manj pa živalski svet (**Jelenče, Medvejek, Volča, Zapuže, Govejek, Kobla, Kozina, Ribče, Žabnica**). Pogosto so kraji poimenovani tudi po dejavnostih, značilnih za določen prostor (**Čelje, Ogljenšak, Malence, Rudnik, Stope, Tenetiše, Žrnova**), daleč največ slovenskih krajevnih imen pa je osebnoimenskega izvora, bodisi da gre za poimenovanja po za kraj značilnem svetniku (**Šentjur, Škocjan, Šempas, Mevkuž, Donačka Gora, Sočerb**) ali za poimenovanja po osebah, ki so naselje osnovali ali imele v njem prevladujoč vpliv, npr. kot župani, lastniki velikega dela naselju pripadajočega dela zemljišča, fevdalci idr. (**Adamovo, Artiža vas, Bakovci, Črnomelj, Mengeš, Radomlje**).

Približno četrtino krajevnih imen je dvobesednih, obstoječih iz samostalniškega jedra in ujemalnega prilastka, med njimi pa je skoraj polovica takih, katerih levi prilastek izraža prostorko, velikostno ali starostno razmerje. Med njimi prevladujejo imena s prilastki *spodnji, zgornji, mali, veliki*.

Summary

Topographic names are an important component of the language and, through it, of the culture and national identity. As it is possible to discover through language and become acquainted with ancient times of the nation, the spiritual and material culture of its past, so can also Slovenian topographic names, if viewed through the prism of history, reveal a lot about this country, its people in ancient and less remote times, the natural and social rules and characteristics, etc.

It is possible to establish where settling was intense already before the arrival of Slavic tribes, which is revealed especially by the substratum names formed from the names of strategically more important settlements and posts from the times of the Roman Empire. Numerous adstratum names in central, east, and north Slovenia, especially those of German origin, testify to the predominance of German language and its speakers on our territory over long centuries after the settling. A strong influence of German is also manifested through some hybrid formations (**Bukovžlak**, **Piršenbreg**, **Podšumberk**), or, German traces are noticable on the level of word formation (**Josipdol**, **Jordankal**, **Jurklošter**), while some originally German topographic names — because their meaning was not recognized in the Slovenian linguistic sphere — gradually acquired a Slovenized form, based on popular etymology (**Crngrab** < *zu Ehrenguben*, **Impolje** < *in/nerer/Büchel*), or, the originally Slovenian names were Germanized and afterwards — un-motivated as to meaning — re-adapted to Slovenian phonetic system, but without being based on the former meaning (**Briga** < **Breg**, **Činžat** < **Senožet**).

The settling continuity from the pre-Slavic era onwards is testified by numerous names resembling the old settlers who were called the /V/lahi by the Slavic newcomers (**Lahomno**, **Lahinja**, **Laška vas**), then the Veneti (**Bate**, **Banjšice**), etc., and other among such names also point to the presence of inhabitants of foreign origin who had moved to Slovenian territory (**Nemci**, **Nemška vas**, **Laški Rovt**, **Hrovača**, **Skoke**, **Grabonoš**), or to internal migrations (**Korošče**, **Štajer**, **Savci**, **Dravljje**, **Zilje**).

Actual historic tradition is echoed in the names of the settlements called after their former position by the border (**Meje**, **Predmeja**), or their customs office by the border (**Col**, **Muta**, **Motnik**), or the settlement was named upon its strategically important position (**Pugled**, **Videž**, **Straža**, **Grmada**, **Varda**) or former military facilities (**Branica**, **Zemelj**, **Zemono**, **Tinsko**, **Tabor**, **Ostrožnik**), etc.

Frequent origins of names were also: the land on which or near which the settlement was located (**Brnik**, **Blato**, **Čreta**, **Griže**, **Hudo**, **Rodež**, **Zibika**), climatic or weather conditions (**Dutovlje**, **Mrzli Vrh**, **Topla Reber**, **Sidol**), unfavourable geologic conditions (**Mozirje**, **Polzela**), landforms features (**Socka**, **Steske**, **Kotlje**, **Rupa**, **Vojsko**, **Naklo**, **Vodule**, **Tovsto**), characteristic geologic composition or the extraction of minerals (**Labor**, **Laporje**, **Obrije**, **Škrilj**, **Zlatenek**, **Železno**), the colour of the soil or water (**Ardro**, **Bela**, **Črnelo**, **Krvava Peč**, **Morsko**, **Rjavica**, **Vranja Peč**). Many topographic names on the Slovenian territory originated from typical position on the land surface (**Strmec**, **Ravne**, **Dane**, **Planjsko**, **Preval**, **Preveg**, **Sleme**), as well as the position in relation to communication lines (**Stranje**, **Prestranek**, **Primostek**), or according to the vegetation cover or its absence (**Ban**, **Čedem**, **Boršt**, **Golek**, **Loka**, **Plešivec**, **Smlednik**, **Utik**). Vegetation cover is in general among the most frequent origins of names in Slovenian toponymy (**Brezje**, **Bukovo**, **Hrastnik**, **Vrbno**, **Koprivnik**, **Repno**, **Laniše**), and not much less frequent is the zoosphere (**Jelenče**, **Medvejek**,

Volče, Zapuže, Govejek, Kobla, Kozina, Ribče, Žabnica). Settlements are also frequently named after the activities, typical of a certain space (**Čelje, Ogljenšak, Malence, Rudnik, Stope, Tenetiše, Žrnova**), and by far the most numerous Slovenian topographic names originate from proper names, so from names of certain locally typical saints (**Šentjur, Škocjan, Šempas, Mevkuž, Donačka Gora, Socerb**), or from the names of persons who established settlements and/or had prevailing influence there, e.g. mayors, owners of great part of the land belonging to that particular settlement, feudal masters, etc. (**Adamovo, Artiža vas, Bakovci, Črnomelj, Mengeš, Radomlje**).

About one fourth of Slovenian topographic names consist of two words, i.e. the noun nucleus and the corresponding qualifier; a half among them have pre-qualifiers expressing spatial, size or age relation. Among them, names prevail with qualifiers such as *lower* ("spodnji"), *upper* ("zgornji"), *little* ("mali"), *big* ("veliki").

POJEM IN OBSEG DOLINE V SLOVENSKI REGIONALNI GEOGRAFIJI

Ivan Gams*

Izvleček

Beseda "dolina" v mnogih slovenskih regionalnih imenih se ne sklada z dolino v geomorfološkem pomenu, pač pa pomeni na splošno nižji svet, kar je mnogo širši pojem doline iz ljudskega izrazoslovja. Članek navaja alternativna nadomestila za "dolino", ki bi bolj ustrezala glede na obseg in obliko ozemlja (porečje, ravan, nižavje itd).

Ključne besede: ljudsko geografsko izrazoslovje, geografska terminologija, geomorfologija, regionalna geografija, Slovenija, zamejstvo.

THE NOTION AND SIZE OF VALLEY IN SLOVENIAN REGIONAL GEOGRAPHY

Abstract

The word "dolina" (valley in English) in the names of numerous Slovenian regions does not stand for the valley in its geomorphological sense, but for an area at lower altitudes, which is much wider popular comprehension of the "dolina". The article offers interchangeable words for such regions, which could better determine the size and form of the region (river basin, plain, lowlands, etc.)

Key words: Popular geographic terms, Geographic terminology, Geomorphology, Regional geography, Slovenia, Transborderland.

V slovenski geografiji se beseda dolina javlja v več pomenih, od česar je odvisen obseg njenega ozemlja. Različni pomeni nastajajo že v geografskih panogah, ki jih mora regionalna geografija upoštevati.

1. Pojem in obseg doline v geomorfologiji

V tuji in naši geomorfologiji dolino istovetijo z rečno tvorbo. V leksikonu Geografija (Leksikoni CZ, 1977) je dolina opredeljena z besedami: "Globel,

---

* Akad., red. prof. v pokoju, Ul. Pohorskega bat. 185, 61113 Ljubljana.

običajno podolgovata, ki jo je na zemeljskem površju izdolbla reka ali ledenik." Podobno jo, sicer z drobnimi razlikami, opredeljujejo tudi tuji geografski slovarji. Skupno jim je podolgovata depresijska reliefna oblika in nastanek zaradi pretežno rečnega delovanja.

Za nas je v tem članku pomembno, da je pobočje doline prav tako osnovna prvina pojma, kot je dolinsko dno. Šele obe prvini skupaj sestavljata torej pojem doline.

Po pravopisnih pravilih tudi dolino kot vsako drugo reliefno obliko pišemo z malo začetnico, tudi če mislimo konkretni primer (savska dolina oz. dolina Save). Pri tem je mišljena le tista oblika, ki jo je vidno in neposredno izoblikoval vodni tok, ne pa njegovi pritoki. Za dolino zgornje Save uporablja A. Melik (1954) imena Podkorenska, Jeseniška dolina ali kar Dolina, kot to imenuje ljudstvo. V geomorfološkem pomenu je to le dolina med Ratečami in Blejsko Dobravo, ne zajema pa stranskih dolin, kot so Radovna, Krma, Kot, Vrata, dolina Pišnice in Planica.

2. Dolina v ljudskem terenskem izrazoslovju

Žal nimamo znanstvene analize pojma dolina v ljudskem izrazoslovju. Že bežen pregled kaže, da je pojmovanje zelo široko in da so pri tem velike regionalne razlike.

Najbolj obsežno ljudsko besedišče v zvezi s pojmom dolina je objavil Badjura (1953), ki pa je pri svoji opredelitvi ljudsko pojmovanje pomešal z geomorfološko razlago. Na str. 194 pravi: "Doline, globoka ter na dolgo in široko izkopana, izravnana dna med gorami pa so velike, najpomembnejše vdrtine, največji razori v zemeljski površini. Vanje sili po neštetih tokavah vsa izpodnebna moča, se zbira v potoke in reke ter nazadnje izliva v morje." Badjura v teh dveh stavkih povezuje obliko z njenim rečnim nastankom.

V ljudskem izrazoslovju je osnova doline v pregibu zemeljskega površja navzdol. Kjer se pregane navzgor, so gore. Zato pozna ljudstvo doline tudi na krasu, a je tudi tu pomen mnogostranski. Čeprav še nimamo sistematično zbranega ljudskega izrazoslovja s krasa, lahko ljudske "doline" geomorfološko opredelimo z naslednjimi strokovnimi nazivi (Slovenska ... 1973):

a) Vrtača. Da ima ljudstvo zanjo ime dolina, navaja tudi Badjura (1953, str. 180). Izjema je belokranjsko domače ime draga (Gams, 1973).

b) Slepa dolina (glej Odolina, iz V dolini, na južni strani Brkinov, Vremška dolina).

c) Suha dolina. Kot dokazilo bo tu večkrat naveden Atlas Slovenije — okrajšano AS, Mladinska knjiga, 1992, ker so v njem bolj ohranjena ljudska imena.

Pod vplivom stroke in šol so na krasu marsikje ljudsko dolino zamenjali z dolom. Večji doli pa naj bi po Meliku (1962/1963) nastali iz dolin presahlih

alogenih rek. Tako naj bi po Meliku nastal tudi Čepovanski dol, ki ga pa ljudstvo imenuje Čepovanska dolina.

Ker na krasu po mnenju večine ne gre za prave rečne doline, je šolska geografija mnoga ljudska imena po dolini spremenila v dole, ki so dobili prizvok kraških oblik. Sore (1983, str. 21) pa pravi, da je z doli posebno obdarjeno območje zgornje Pesnice, kjer vlada rečni relief. Tam je tudi največ krajevnih imen, sestavljenih iz "dolov". Dolov torej v ljudskem izrazoslovju nikakor ne moremo omejiti samo na kras.

Ljudska raba ne pozna suhih dolin na krasu. V naselbinskih imenih zasledimo to ime v obliki Suhadol na pobočju pod Slomom pri Žičah, dolini Save pod Gorami in v rečni dolini na Bizeljskem, v obliki Suhadole na rečni naplavinu ob Pšati in na pobočju v Mirenski dolini. Tem imenom je skupna lega ob mrtvih strugah (Pšate v Suhadolah) ali nad začetno dolino z občasnim tokom v fluviokraškem ali rečnem reliefu. Presihajoč vodni tok pa je izjemnost predvsem v širšem območju vododržnih kamnin. Tak primer je suha dolina pod Plešivčko kopo (1414 m), kjer le ob visoki vodi teče Suhadolnica. Po suhem dolu imenujejo domačini še vso nižjo rečno dolino med domačijo Suhadolnik in Podgorjem. Potok pa ohrani prvotno ime vse do izliva v Mislinjo v Slovenj Gradcu.

"Suhe doline" terciarnih, a danes presahlih površinskih tokov notranjske Reke na Krasu zaslužijo to geomorfološko oznako le med Divačo in Sežano, kjer je depresija ožja in omejena s pobočji. Od tu dalje do Komna in Štanjela je ravniki ali kvečjemu planota, ki proti Raši in Branici nima višjega obrobja. Višjega roba (oz. "pobočja") večinoma nima tudi bazoviška "suha dolina" (gl. Melik, 1960).

Geografija je na krasu uvedla geomorfološki naziv podolje za skupek dolinastega sveta (po Badjuri, 1953, dolovje). Čeprav podolje ni ljudsko ime, je v redkih primerih že prišlo na zemljevide kot regionalno ime (AS: Senožeško podolje).

d) Uvala. (Npr. Leskova dolina v masivu notranjskega Snežnika. Na Pokljuki je planina Kranjska dolina, ki je v dnu depresijske oblike, sestavljene iz suhe doline in uvale.)

e) Kraško polje. (Na primer Cerkniška, Loška, Ribniška dolina. Ljudsko ime Cerkniško polje se nanaša na poljski del pod Cerknico, Cerkniška dolina pa na vso globel.)

V rečnem reliefu pomeni ljudski izraz dolina največkrat rečno tvorbo vseh oblik, od grape do doline s širokim dnom ("ploske doline"). Pomeni tudi kotlino (npr. Krška kotlina), podolje (Vitanjsko podolje) in nižavje (Spodnja Savinjska dolina).

Tudi pri ljudskih imenih za rečne doline raznih oblik in razsežnosti Badjura (1953, str. 204) premalo loči med dialekti oz. predeli, ko navaja za dolinaste oblike 16 ljudskih imen (dol, dolček, dolec, dolek, dolič, dolinka, dolovje itd), poleg tega pa še 16 enačic kot izraze dolinastega sveta za manjše "pretrge". Zadostuje že pregled ljudskih imen na starejših in novejših zemljevidih, da se lahko prepričamo

o nasprotnem. Nad Begunjami je v Karavankah 1,5 km dolga široka in višje v grape razcepljena dolina, ki ima ljudsko ime Draga. Marsikje pa ta beseda pomeni obcestni jarek. Na karti št. 79 je v AS vpisana dolina za 2,5 km dolgo Dolino Triglavskih jezer, ki je med četrtim in prvim jezerom, za suho Lopusniško dolino na Zgornji Komni, visečo pobočno zajedo pod Stadorskimi Orličmi nad Komarčo. Na tem listu so doli z imeni Trebiški, Zadnjiški, Ravni dol, ki so začetne grape. Nedaleč stran sta Zgornja in Spodnja dolina v Bohinju. Prva je rečna in ledeniška, druga pretežno ledeniška. Na Pokljuki sta Kranjska dolina v nižjem vegastem površju in periglacialna Rudna dolina. V bližnjih Bukovskih gorah je planina Bareča dolina na strmem pobočju nad Ribčevim Lazom.

Ljudstvo imenuje torej dolino vsako globel ne glede na njen nastanek in obliko. Ljudski pomen je širši, kot je v geomorfologiji. Podobno, brez omembe nastanka, opredeljuje dolino tudi Slovar slovenskega knjižnega jezika: "Nižji, navadno podolgovat svet med hribi ali v gričevnati pokrajini." V ljudski rabi ima dolina dvojni obseg, enega za oddaljene predele in drugega za domačine. Poglejmo primer Tuhinjske doline. Pod višjimi pobočji iz starejših kamnin v njej prevladuje gričevje iz terciarnih odkladnin, široko okoli 1 km. Sama dolina Nevljice se je vanj poglobila le za nekaj sto metrov na široko. Geomorfološko pojmovana dolina Nevljice je torej bistveno manjša od Tuhinjske doline, kot jo poznajo npr. v Kamniku ali na Vranskem. Tamkajšnji prebivalci na gričevju pa imenujejo dolince le ljudi iz krajev ob Nevljici.

3. Dolina v imenih regionalnogeografskih regij

Pri dosedanjih sistematičnih regionalnogeografskih členitvah Slovenije (Ilešič, 1972, Melik, 1954, 1957, 1959, 1960, Gams, 1983) ne moremo ugotoviti pojmovanja doline in iz njega izhajajočega obsega regije tam, kjer "dolinske regije" (to je take z imenom doline v naslovu) niso ozemeljsko omejene v besedilu ali na skici (Ilešič, 1956). Od večjih regij imajo v splošni geografski rabi v svojem imenu "dolino" Labotska, Ziljska, Kanalska, Zgornjesavska, Soška, Vipavska, Reška (v povezavi z Brkini), Mirenska, Zgornjesavinjska, Mežiška, Mislinjska, Dravska dolina. Precej pogosto pa se pojavljajo še manjše, Poljanska in Selška dolina v Škofjeloškem hribovju, dolina Kolpe, Ribniška in Kočevska dolina (slednje Gams, 1983), Spodnja Savinjska, Šaleška, Pesniška, Ščavniška, Bistriška, Kokrska dolina in druge ozemeljske enote.

So primeri, da isti avtor dolino omejuje po dveh merilih. Melik (1957) obravnava pod naslovoma Dravska in Mislinjska dolina le dno doline. V drugi objavi (1954) pa mu ime Zgornjesavska dolina (imenovano tudi Jeseniška, Podkorenska ali kar Dolina) pomeni porečja zgornje Save. Enako je pri Vipavski dolini (1960), kjer je njen obseg porečje Vipave. Še več razlik najdemo med raznimi avtorji

regionalizacij. Večini pa dolina v naslovu regije pomeni porečje reke in ne dolino v geomorfološkem smislu besede, kar pa zbuja vprašanje o enotni zasnovi geografije.

Da je dobila "dolina" tak pomen in obseg, je prispeval tudi novejši družbeni razvoj. Splošno je znano, da se na dolinskem dnu razvijajo vse nekmetske gospodarske panoge s prometom vred, hitro zgoščuje prebivalstvo, ki se zlasti v sredogorju priseljuje iz zalednega vzpetega sveta. Doline so postale gibalno vsega družbenega razvoja in so ne le prometno, ampak tudi gravitacijsko območje širokega zaledja. Vse to pa velja v še večji meri za kotline, zlasti večje.

Beseda kotlina sicer ni ljudska (Badjura, 1953) ne kot pojem in ne kot pokrajinsko ime. Vendar se je uveljavila v poimenovanju regij: Celjska, Ljubljanska, Krška — za slednjo ima ljudstvo ime Spodnja Krška dolina (gl. Perko, 1989), Velenjska, (gl. Sore, 1963), Bovška (gl. Pokrajina, 1988), Litijška, Sevnjska itd. Podoben značaj imajo Dravsko-Ptujsko polje. Tudi pri gorskih kotlinah je podobna problematika kot pri dolinah, saj sega njihovo pobočje ponekod visoko v gorovje (primer: Bovška kotlina. Gl. Pokrajina ... 1988).

Problematično pri označevanju regij po dolinah je to, da je ena od panog geografije geomorfologija, ta pa drugače pojmuje dolino kot regionalna geografija. To dopušča dvojni obseg. Do tega je prišlo, ker je regionalna geografija svojega prevzela iz ljudske rabe. V njej pa je, kot smo videli, pojem doline večpomenski. Zato iz samega naslova regije njen obseg ne moremo ugotoviti.

Druga problematičnost "dolinskih" regij izvira iz dejstva, da tako ljudstvo kot regionalna geografija delita regije po dveh vidikih, tako dobljene regije pa se v rečnem in fluviodenudacijskem reliefu prekrivajo ali izključujejo. Po prvem kriteriju ločimo regije vzpetega sveta, po drugem pa regije nižinskega sveta. Po prvem kriteriju poznamo gričevnate, hribovite in gorske regije, po drugem pa doline, kotline, polja, podolja, nižavja ipd. Pri tem razmerje med vzpetim in ravninskim svetom vedno ne odloča. Po vzpetinah imenovane Slovenske gorice imajo večji delež ravnega sveta kot na primer Mežiška dolina. Pri tem pa splet dolin, ki jih regionalna geografija poimenuje po glavni dolini, izrine regijo, imenovano po gričevju, hribih ali gorovju. Škofjeloško hribovje lahko razdelimo na Poljansko in Selsko dolino, Pohorsko Podravje na Dravsko, Mislinjsko, Mežiško dolino in Vitansko podolje. Te doline in doline pritokov glavne reke zajemajo domala vse ozemlje Škofjeloškega hribovja, Pohorja, Kozjaka, Strojne. Toda ta vzpeti svet ima svojo regionalnogeografsko fiziognomijo, prav tako kot tudi imenovane doline. Regionalna geografija ne sme prezreti nobene od obeh splošno uveljavljenih regij.

Iz zavesti, da taka neskladja ne koristijo logični zasnovi slovenske regionalne geografije, bi bil o navedeni problematiki potreben poseben dogovor o enotnem pojmovanju. Izgovor, da so regijska dolinska imena splošno uveljavljena, ne more biti opravičilo. Tu je navedenih nekaj predlogov za možne kompromisne rešitve, ki pa niso v prid regijskim imenom po dolinah.

Dolinam pripisujemo vlogo za hitro rast prebivalstva, razvoj neagrarnih panog, za nastanek komunikacijske mreže, za središčne kraje s širokim gravitacijskimi

območji, ki zajemajo ves zaledni vzpeti svet. Dejansko pa je taka vloga pridržana ravnemu svetu, ne pa tudi dolinskemu pobočju. V bolj razgibanem reliefu so pobočja dolin in kotlin strma, redko poseljena in imajo take naravne in družbenogeografske poteze, ki so značilne za vzpeti svet. Zato je bolj smiselno, da namesto geomorfološkega pojmovanja doline stavimo v naziv regije ravni svet in to tudi v naslovu omenimo. Če pa želimo regionalnogeografsko obravnavati ozemlje v vsem porečju glavne reke, je bolj smiselno za regijo s takim obsegom uporabiti drugo ime in ne dolina.

Od navedenega pravila odstopa nekaj izjem. Tu so predvsem mesta na ožjih ravninah, kjer se stanovanjska gradnja širi tudi po bližnjem pobočju. Tako je zlasti v rudarskih mestih, ki na ravnem dnu doline nimajo dovolj prostora, in v obalnih mestih.

V nadaljnjem bodo nakazana variantna ali povsem druga imena za glavne tradicionalne "dolinske" regije.

Ime Labotska dolina se nanaša večidel le na 16 km dolgo in 7,5 km široko kotlino med Golico in Svinjo na odseku med Wolfsbergom in Šentpavлом (St. Paul). Ime kotlina zasluži po geoloških in geomorfoloških vidikih. Podlago gradijo več sto metrov debeli terciarni sedimenti, ki si površje delijo s kvartarnimi odkladninami. Na jugu kotlino omejuje Gradniško hribovje (delno gričevje), skupno z Grebinskim gričevjem na jugozahodu. Če sta Golica in Svinja posebni enoti, je smiselno v imenu omejiti obseg na dno Labotske kotline, da ne razpolovimo obe gorovji.

Nasprotni primer je t.i. Radovljiska kotlina, ki je kotlina zaradi globokih kvartarnih sedimentov le v geološkem, ne pa tudi v geomorfološkem pomenu, saj je preveč odprta proti vzhodu. Podobno je z imenom Celjska kotlina.

V spodnjem, nekdanjem slovenskem delu Ziljske doline zajema sama dolina Zilje s svojimi mokrotnimi naplavinami le del dna, kjer se pojavljajo vzdolž "periadriatskega šiva" starejše in magmatske kamnine in v njih gričevje. Bolj smiselno bi bilo ime Ziljski jarek, ki nakazuje geomorfološko obliko in geološki nastanek ob vzporednih tektonskih prelomnicah, ali pa Ziljsko podolje.

Kanalsko-zgornjesavsko podolje po Meliku (1954) razpada v tri dele, Kanalsko dolino, Jeseniško (Podkorensko) ali Zgornjesavsko dolino in vmesno Trbiško pokrajino, v glavnem po treh porečjih, Bele, Ziljice in zgornje Save. Če naj regija Zgornjesavska dolina obsega porečje zgornje Save, jo je treba tako tudi imenovati. Variantno ime je Zgornjesavska dolina z zaledjem.

Regionalno ime Soška dolina navadno omenjamo v okviru Goriškega, a tedaj ne gre za samo dolino Soče, temveč za širše ozemlje. Zaradi svoje pokrajinske raznolikosti jo delijo na značilne odseke, a neenotno. Zato imena kot Zgornja, Srednja in Spodnja Soška dolina še ne nakažejo točnega obsega. Regija navadno vključuje Baško grapo in t.i. Breginjski kot, ki je zunaj porečja Soče. Nad Bovško kotlino imamo poleg doline Soče v Trenti še dve dolini, Koritnico in Bavščico. Zato je obseg Soške doline smotrno omejiti geomorfološko, na dolino Soče same. Ostalo

ozemlje je v naslovu treba posebej omeniti. Mogoče pa se je temu imenu odreči in uporabiti imena njenih bolj homogenih enot: Bovško (za visokogorski del Julijskih Alp), Tolminsko in Kobarško, po potrebi Baška grapa in Šentviška planota. Ilešič (1972, s. 12) ima za dolino Soče pod Mostom na Soči naveden naslov "Srednja Soška dolina (Kanalsko)" in k njej prišteva tudi hrbet med obmejno Idrijco in Sočo. Tega Melik (1960) imenuje Kambreško, vse skupaj pa prišteva h Goriškim goram. Če naj obdržimo dolinsko ime, je primernejši naziv Spodnja Soška dolina z zaledjem (ali s Kambreškim, v Melikovem smislu).

K sreči so redki primeri, ki Soško dolino razširjajo na vse porečje Soče, katerega obseg pa je v Trnovskem gozdu manj znan.

Uveljavljeno ime Vipavska dolina je sporno tudi zato, ker je na južni rob pritisnjena dolina Vipave ozka, prometno in naselbinsko bistveno manj pomembna kakor podgorske kvartarne ravnine in vnesno nizko flišno gričevje med Podnanosom, Vipavo, Ajdovščino, Šempasom in Kromberkom. Nekoč uveljavljeno domače ime Vipavsko (Melik, 1960) se je nasledilo vsaj v imenu prebivalcev — Vipavci. Zato se ponuja smotrnejše ime Vipavsko (po potrebi Vipavsko s Soško ravnino). Variatno ime je Vipavsko nižavje, ki je tako glede na lego med višjim Krasom in robnimi kraškimi planotami na severu. Vendar s flišnimi Brdi nad Rašo višinsko ne zaostaja za planoto Krasa.

Če naj regija Brkini z Reško dolino (ali dolino Reke) obsega, v nasprotju z okolico, vse flišno ozemlje, bi morali njeno ime še podaljšati z navedbo Jelšanske doline, morebiti pa tudi Ilirsko-Bistriške kotline, ki ima v dnu pretežno plio-kvartarne sedimente. Krajše bi bilo Brkinsko flišno območje.

Ker je dolina Mirne večinoma ozka in manj vidna v pokrajini in ker sega regija Mirenska dolina navadno v hribe na severni in južni strani, takemu obsegu ustreza ime Porečje Mirne.

Za že omenjeno Tuhinjsko dolino lahko uporabljamo ime Tuhinj, po katerem so dobili ime Tuhinjci.

Zgornja Savinjska dolina (po Mezetu, 1966, Gornja Savinjska dolina) navadno ne obsega le doline zgornje Savinje, ampak tudi Zadrebško dolino, zaledno Predalpsko hribovje in na Solčavskem tudi del Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp. Verjetno jo Melik (1954) zato uvršča med Zgornje Savinjsko in ozemlje deli na manjše dolinske in vzpetinske podenote. V širšem obsegu bi bilo regijo smotrnejše imenovati Porečje zgornje Savinje ali po Meliku Zgornje Savinjsko.

Glede na ime Zgornje Savinjsko (podobno kot Gornje Podravje) bi pričakovali regionalno ime Spodnje Savinjsko. Ker pa bi to pomenilo tudi del druge regije — Posavskega hribovja, se je Melik (1957) odločil za ime Celjska kotlina (imena Spodnja Savinjska dolina v naslovih ne uporablja, verjetno zato, ker ni ob najspodnejši Savinji, tej med Celjem in Zidanim Mostom). Zbornik 16. zborovanja slovenskih geografov (Celje 1993) je uvedel ime Savinjska, obravnava pa pri fizični geografiji Posavinje, v družbeni geografiji pa večidel spodnje Posavinje (brez Velenjske kotline in Z dela občine Slovenske Konjice). Kot že pri prejšnjih

zbornikih tudi tu naslovi prispevkov niso usklajeni z naslovom knjige, kar je pač dokaz naše neurejene terminologije. Ime Savinjska lahko razlagamo z željo urednikov, da je ta regija enakovredna Štajerski, Kranjski ali Dolenjski, ali pa je mišljena kot okrajšava Savinjska pokrajina. Če je z imenom mišljena okrajšava za "Savinjsko območje", je bolj usklajeno s podobnimi drugimi primeri v Sloveniji ime Posavinje ali Savinjsko (kot Sotelsko). V okviru spodnjega Posavinja izstopa kot gospodarsko gibalno ravnina ob srednji Savinji, ljudsko (v bolj oddaljeni okolici) imenovana Spodnja Savinjska dolina. Po geomorfološkem pojmovanju zajema Celjska kotlina tudi del Posavskega hribovja in vzhodnih Karavank (kot pobočja kotline). Ime po kotlini je vprašljivo, ker je preveč odprta proti vzhodu. Alternativno ime je Savinjsko nižavje, ki vključuje ravnine in gričevje, izjemoma, v območju Ložniškega gričevja, tudi osamljene hribe. Z Voglajnskim pa sega v sosednjo regijo — Voglajnsko-sotelsko nižavje (za ime podolje je gričevnata pokrajina preširoka).

Regionalno ime Mežiška dolina je nazorno za razkorak med ozko, v reliefu nepomembno dolino in prometno ter gravitacijsko vlogo dolinskih naselij. Od opisov stare industrializacije do regionalne monografije (Medved, 1967) naprej zavzema ta regija porečje Meže. Dolinsko dno predstavlja le nekaj odstotkov vse gorate regije. Toda samo v glavnih naseljih v dolini, Črna, Mežica, Prevalje, Dobja vas in Ravne, je 7/10 vsega prebivalstva iz leta 1991. Ker pa je v regionalni geografiji v ospredju pokrajina kot celota, je ustrežnejše regionalnogeografsko ime Pomežje.

Tudi Mislinjska dolina je v regionalni geografiji ime za porečje Mislinje. Melikova (1957) omejitve na terasasto dno v Slovenjgraški kotlini in Spodnji Mislinjski dolini ni vprašljiva, če upoštevamo še regije Pohorje, Gmajna, Vzhodne Karavanke in Hotuljsko podolje. V novem Družinskem atlasu (DZS, v letu 1994 še v tisku) je na karti naravnogeografskih enot Slovenije ozemlje jugozahodno od Pohorja imenovano Zahodno Pohorsko Podravje, v katerem sta tudi Mežiška in Mislinjska dolina. Ponuja se alternativno ime Slovenjgraško, ki je skladno s posebno srednjeveško upravno enoto Slovenjgraškim.

Bolj kot je reliefno omejena Zgornja Mislinjska dolina v Slovenjgraški kotlini, v reliefu vidno izstopa dolina Drave med Mariborom in Libeličami. Toda ime Dravska dolina za odsek med Falo in Libeličami pomeni v regionalni geografiji tudi gorat svet med Kozjakom, gorovjem Košenjaka in vrhovi Pohorja (gl. Zgonik, 1977, Ilešič, 1972). Ta svet je slemenasto-dolinast. Samo ob 26 glavnih pritokih je skupna dolžina dolin 150 km, dolžina dolin ob pritokih drugega in tretjega reda je še večja. Ves ta dolinski svet ne moremo imenovati samo Dravska dolina, ki je med Falo in Dravogradom dolga 42 km.

Učbenik za geografijo Slovenije (Gams, 1983) se zadregi z imeni Mežiška, Mislinjska in Dravska dolina izogne s skupno enoto Pohorsko Podravje.

Tako kot pri drugih dolinskih regijah je mogoče tudi v tem primeru ohraniti vzpetinske in dolinske enote tudi za tako ostro razmejeno ozemlje, kot ga zahteva

sedanja zasnova regionalnogeografske monografije Slovenije. Po desetih letih dela je njena izdelava prešla v končno fazo. Lahko bi dolinske regije, kot so Dravska, Mislinjska dolina in Vitanjsko podolje, delili na ravninski del in zaledni hriboviti gorski del. Na podobne podenote bi Pohorje razpadlo tudi v okviru regij v Nizkem Podravju, ki segajo v gorato Podravje. Pohorje bi bilo kot posebna geografska enota skupno prikazano po tistih vidikih, ki so značilni za to gorovje. Posebnosti, ki so v njem nastale pod vplivom okoliških ravninskih (dolinskih) regij, pa bi dobili s seštevkom mikroregij, ki so prikazane v okviru dolinskih regij. Pri teh bi gravitacijsko hribovito zaledje obravnavali le toliko, kolikor je povezano z ravninskim svetom. Tako kot Pohorje bi obdelali v okviru Pohorskega Podravja (ali Goratega Podravja) tudi Kozjak s Košenjakom in Vzhodne (Vitanjske, Paške) Karavanke, ki gravitirajo na obe strani. Tako, vendar bolj opisno kot kvantitativno, se je regionalne členitve tega predela lotil tudi Melik (1954).

Doslej so bile na pretresu "dolinske" regije pri regionalnogeografski razčlenitvi Slovenije. Povsem druga problematika pa je v panožnih geografskih (gospodarskih, upravnopolitičnih, sociogeografskih) členitvah in tematskih opisih Slovenije. Žal želijo pisci takih analiz prevečkrat ohraniti regijsko ime iz regionalne geografije, pri tem pa po svojih potrebah spreminjajo obseg regije. V takih primerih je smiselno, da se v naslovu navede glavna tematika in njeno območje, področje, rajon in podobno (Gams, 1984, npr. Haloško vinorodno območje, flišno ozemlje Brkinov in podobno).

Tako imenovanje regij, ki se delno oddaljuje od dosedanjega geografskega in ljudskega poimenovanja pokrajin, bo naletelo na odpor tradicionalistov in se bo bolj uveljavilo čez desetletja. Z njim pa se bo regionalna geografija uveljavila kot veda s samostojno zasnovo, ki bo temeljila na večji sistematičnosti in logičnosti kot doslej.

Sklep

Mnoge slovenske geografske regije imajo ime po dolini, ki pa ni geomorfološko, temveč širše pojmovana kot porečje reke ali gravitacijsko območje dolinskih naselij. S tem se popači geomorfološko pojmovanje. Na drugi strani pa zasluži vodilno vlogo v gospodarskem in prebivalstvenem napredku ne vsa dolina s pomočji vred, temveč predvsem naplavno dolinsko dno. Po imenu doline v naslovu zato ni mogoče sklepati na obseg regije.

Druga zagata je v tem, da v rečnem in fluviokraškem reliefu povezani dolinski svet izrine ozemlje, ki ga starejša in ljudska geografija imenujeta po vzpetinah (gričevju, hribovju, gorovju). Vse to kliče po bolj domišljenih imenih regij. Do sedanjih nesporazumov je prišlo, ker se je regionalna geografija glede imen naslonila na ljudsko geografijo, ki pa oddaljene predele širše in nedoločno opredeljuje za dolinske, bolj ozko pa v sami regiji. Za domačine v regiji pa so dolinci ali poljanci prebivalci le v naseljih na naplavnem rečnem dnu.

Dosedanje poimenovanje dolin in s tem povezanih obsegov regij, ki imajo dolino v naslovu, je neenotno in nejasno, pogosto nelogično. Kaže ga izboljšati tudi na račun opustitve stare prakse v stroki in javnosti. V tem smislu je mogoče sedaj uveljavljene doline v regionalnih imenih nadomestiti s porečjem, kotlino, podoljem, nižavjem, po centralnem kraju (Bovško), po prebivalcih (Vipavsko) itd. Za lažji prehod na novo pa lahko v naslovu uporabljamo stara in nova imena hkrati kot enakovredna ali z enim v oklepaju oz. v podnaslovu.

Povzetek

V slovenskem ljudskem izrazoslovju pomeni dolina enostavno nižji svet. Čim više v gorah žive ljudje, tem širši svet zajema njihova "dolina". Poleg tega pomeni ljudska dolina tudi oblike, ki jih v fluvialni geomorfologiji imenujemo rečna dolina, porečje, nižavje, ali v kraški geomorfologiji vrtača, slepa dolina, uvala, kraško polje in podolje. Mlada slovenska regionalna geografija je iz ljudskega izrazoslovja med drugim sprejela v regionalna imena tudi ljudsko pojmovano dolino. Tako regionalno ime pa pomeni ne le rečne doline, ampak tudi vse porečje (primeri: Zgornja Savska dolina, Soška dolina, Vipavska dolina, Mirenska dolina, Zgornja Savinjska dolina, Mežiška dolina, Mislinjska dolina, Dravska dolina, dolina reke Reke) in v njem mnoge manjše doline. Taka regijska imena zato zavajajo glede obsega in reliefne oblike v ozemlju, ki ga nakazujejo.

Vzrok za tako pogosto rabo "doline" v regionalni geografiji je v dejstvu, da so to območja hitrejšega družbenega napredka, prebivalstvenega zgoščevanja, prometa in naselij, ki s svojimi funkcijami zajemajo zaledno gričevje in hribovje. Toda vse te značilnosti so omejene na ravninski svet v dnu dolin in kotlin in se ne javljajo na dolinskem pobočju, ki je v tem pogledu tudi del vspetin. Tako "dolina" v regionalnih imenih ni upravičena tudi s tega ozira.

Članek zato predlaga zamenjavo besede dolina v širših regionalnih imenih z ustrežnejšo oznako, največkrat porečje, kotlina, nižavje ali gravitacijskim območjem središčenega krasa s kakim drugim ljudskim imenom itd.

Summary

In Slovenian popular language, the term "dolina" (literal English translation: valley) stands for the "land below". To people living in the mountainous world it signifies any land at a lower altitude in general. So the word stands for those landforms which are in geomorphology of fluvial landforms called: river valley, river basin, and lowland, or, doline, blind valley, dry valley, uvala, polje, and lowland in the geomorphology of karst landforms, respectively. The young Slovenian regional geography adopted certain popular terms, including "dolina".

So, not only the main valley is indicated with this term, but also its larger area, usually a river basin (the valleys of the Upper Sava, Soča, Vipava, Reka, Mirna, Upper Savinja, Meža, Mislinja, Drava rivers), and numerous smaller "valleys". These regional names are therefore misleading as regards the size and the form of the territory they denote.

The reason for such frequent use of the term "dolina" in Slovenian regional names lies in the fact that these landforms are actual areas of social progress, population concentration, transport, and towns as functional centers for the surrounding hills and mountains. All these aspects are limited to level grounds on the bottoms of valleys (and basins) and do not occur on valley slopes which are definitely part of hills and mountains. Thus, the word "dolina" in functional regional names is not really justified.

Therefore, the article promotes substituting the word "dolina" in regional names with Slovene terms for river basin, or basin, or lowland, or the names of functional hinterland of the town, according to its popular use, etc.

Literatura:

- Badjura, R., 1953: Ljudska geografija, terensko izrazoslovje. DZS, Ljubljana.
- Gams, I., 1973: Razvoj slovenskih besed kras in dolina v mednarodna termina do konca 19. stoletja. Slovenska kraška terminologija. Zv. geogr. institucij Jugoslavije. Ljubljana.
- Gams, I., 1983: Geografske značilnosti Slovenije. Geografija. MK, Ljubljana.
- Gams, I., 1984: Metodologija geografske členitve ozemlja. Geografski vestnik, 61, Ljubljana.
- Ilešič, S., 1956: Slovenske pokrajine. Geografski obzornik, 3, št. 2.
- Ilešič, S., 1972: Geografska regionalizacija Slovenije. Geografski vestnik, 44, Ljubljana.
- Leksikoni Cankarjeve založbe. Geografija. 1972. Ljubljana.
- Medved, J., 1967: Mežiška dolina. MK, Ljubljana.
- Melik, A., 1954: Slovenski alpski svet. SM, Ljubljana.
- Melik, A., 1957: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. SM, Ljubljana.
- Melik, A., 1959: Posavska Slovenija. SM, Ljubljana.
- Melik, A., 1960: Slovensko Primorje. SM, Ljubljana.
- Melik, A., 1962/63: O dolih na krasu. Arheološki vestnik 13–14, Ljubljana.
- Meze, D., 1966: Gornja Savinjska dolina. Dela 10 Inštituta za geografijo SAZU. Ljubljana.
- Perko, D., 1989: Vzhodna Krška kotlina in njena pokrajinska sestava. Geografski zbornik, 29, SAZU, Ljubljana.

Pokrajina in ljudje na Bovškem (ur. J. Kunaver). 1988. Ljubljana.

Slovenska kraška terminologija. 1973. Ljubljana.

Sore, A., 1963: Velenjska kotlina, včeraj in danes. Celje.

Sore, A., 1993: Krajevna imena I. Geografski zbornik, 40, št. 1.

Zgonik, M., 1977: Dravska dolina. Obzorja. Maribor.

VODNA IMENA NA OBMOČJU SAVINJE, ZGORNJE IN SREDNJE SOTLE

Anton Sore*

Izvleček:

Zbrali smo vodna imena, ugotovili njihovo pogostnost in razširjenost ter jih po prvotnem pomenu razvrstili po panogah v geografski sistem.

HYDRONYMS IN THE AREAS OF THE SAVINJA, ZGORNJA SOTLA, AND SREDNJA SOTLA RIVERS

Abstract:

Hydronyms have been arranged according to their original meaning and included in the individual branches of the geographical system.

Uvod

Vodna imena smo prevzeli s temeljnih topografskih načrtov in Krajevnega leksikona Slovenije (3K, 1976)¹. Razumljivo je, da je vodnih imen mnogo manj kot toponimov. Od približno 700 vodnih imen jih četrtino nismo mogli zajeti v geografski okvir, bodisi da etimološko niso dovolj pojasnjena, npr. Dreta, Paka, Savinja, Sotla, Voglajna idr., ali pa niso zemljepisno povedna, npr. Brlovka, Cucka, Lizavnica idr. Pogostnost imen smo razdelili na pet stopenj in jih v besedilu označili z rimskimi številkami: I 0–5, II 6–15, III 16–30, IV 31–50, V 51 in več.

Velike reke in gorovja so omogočala orientacijo v širši pokrajini še pred trajno naselitvijo in so usmerjale tudi poznejšo kolonizacijo. Imena večjih vodnih tokov so starejša kot krajevna imena, nekatera segajo v predindoevropsko dobo (Bezljaj 1956, I K, 5). Večina krajevnih imen je nastala v času notranje kolonizacije našega ozemlja, ki je bila v glavnem končana v 13. stoletju. Imena nastajajo nenehno, vendar je odstotek vodnih, gorskih in krajevnih imen, ki se kasneje pojavijo v

* Dr., izr. prof. v pokoju, Kajuhova ulica 7, 63000 Celje

¹ K – knjiga

jeziku, neznaten (Bezljaj 1955/56, 239). Pri dvobesednih vodnih imenih so občna imena pogosto dopolnjena z imeni oseb, naselbin ali drugimi značilnimi lastnostmi, kar je vplivalo tudi na našo razvrstitev.

Vodna imena po geografskih panogah

Pri večjih rekah razlikujemo zgornji, srednji in spodnji tok, vendar to določilo navadno ni stalni sestavni del hidronima, pač pa območja, pokrajine. Pri Savinji smo v tem pogledu nekoliko v zadregi, ker obsega Spodnja Savinjska dolina večji del srednjega Posavinja. Marsikak potok, struga, graben se imenuje po naselju, kjer izvira ali skozi katerega teče, npr. Šmarski potok, Nezbiški, Sečovski, Tinski, Lokoviški potok, Letuška struga, Podvinska struga, Mozirnica, Motnišnica, Ogorevski graben itd. Ponekod je očitna zveza vodnih imen z ledinskimi in orografskimi, npr. Zapotoški graben, Virtnica, Malški potok, Temnjaški potok idr. Omenjene primere smo v nadaljevanju razvrstili po izvornem pomenu naselja, gore itd.

Na kamnita, skalnata, peščena, blatna tla ali okolico opozarjajo imena Kamenščica (SA, I)², Pečovnik, Pečovnica, Pečovski studenec (SA, I), Pešnica (SA, I), Brnica ("blato"), Brniški potok (Bezljaj 1956, I K, 90, SA, I).

Orografske pomen imajo vodna imena Strmina, Strmiški graben (SA, I), Zagorski in Zahomski potok (SO, SA, I), Ojstrški graben, morda tudi Slomniški graben (Bezljaj 1961, I K, 195, SA, I). Najbolj pogostno ime, povezano s površjem in vodo, je graben. Za Badjuro je Pleteršnikova razlaga grabe, grabna kot jarka (Pleteršnik 1894–95, I K, 242) nepravilna in nepopolna. "Gaben ni zgolj navadni, obcestni ali travniški, odtočni, pritočni, prestrežni jarek (dražnica), ki je vedno le delo človeških rok, marveč premnogokrat tudi velika, po vodi razdejana, razrita, izjedena izgrebina, tokava, žlebina, npr.: grape, korita, doli, včasih tudi dolinice, doline." (Badjura 1953, 208.) Za geografski sistem izbranih grabnov je v porečju Savinje približno 130, precej manj, približno 20, jih je v obravnavanem Posotelju. Na tem mestu navajamo samo enobesedna imena tega tipa ter večbesedne zveze s pridevniškimi dopolnili, npr. Grahen, Globoki graben, Prvi, Srednji, Veliki, Dolgi, Hudi, Temni, Rjavi, Črni, Beli graben itd. (SA, II, SO, I). Terenske tesni ponazarjajo imena Tesen, Tesnica, Steska, Stiska (SA, I). Iz dolinskih končin pritečeta Kotovec in Kotnica (SA, I). Različne oblike poglobljenega sveta, povezanega z vodo, označujejo imena Globočec, Globočnica, Globočaj, Globača, Globevnik (SA, II), Dolinca (SA, I), Draga, Globoka draga (SA, I), Dovec, Dovški potok (SA, I), Dolski potok (SO, I), Na koritu (izvir, SA, I), Na jami (izvir), Jamnik (SA, I), Brezniški potok (SA, I), Zijalka (SA, I), Žrelo, Žrela (SA, I), Peklenščica (SA, I). Na Zgornjem Sotelskem in v Spodnji Savinjski dolini sta doma vodni imeni Zibiški potok in Zibika (Badjura 1953, 79). Sem bi lahko uvrstili tudi Lomski studenec (Bezljaj 1956, I K, 357–59, SA, I).

² Za Posavinje uporabljamo kratico SA. za Posotelje SO.

Na veter in mraz kažejo imena Spihavnik (SA, I), Mrzlek (SO, I) in Mrzli graben (SA, I).

Prvotno je imel vsak tip gozda svoje ime, in sicer po botaničnih in terenskih značilnostih ali pa po legi. "Abstraktni kolektiv" je plod verjetno zelo mladega razvoja (Bezljaj 1956/60, 115). Hidronimi iz osnove gozd so v Savinjsko-Sotelski Sloveniji bolj redki, npr. Gozdnica (SA, I). Tudi vodnih imen o logu in gaju je manj kot ledinskih in krajevnih. V Celjski kotlini sta dve Ložnici, prva se izliva neposredno v Savinjo, druga pa v njen pritok Hudinjo. Na log spominja ime Zaloga (SA, I), na gaj pa Zagajski potok (SA, I). Bukev je pri nas prevladujoča drevesna vrsta, vendar je ne zasledimo v vodnih imenih. Druge drevesne vrste so sicer prisotne, a ne presežejo prve stopnje pogostnosti. Sem sodijo Brezovec, Breznica, Brezniški potok, Brezovica, Brezov graben (SA), Dobovski potok, Gabrski potok, Cerovski potok (SO), Javoršca, Jesenica, Topolovec, Lipnik, Lindeški potok, Vrba, Vrbnica, Ivovec idr. (SA). Naselitveni in gospodarski procesi v preteklosti so vplivali na spremembe v sestavi gozda, listavce so tudi v nižini marsikje zamenjali donosnejši iglavci. V to skupino hidronimov sodita Smreški graben in Jelovnik (SA, I). Grmovno rastje in podrastje predstavljajo Leskovski potok (SA, I), Ostrožni potok (SA, I), Resevničnica (SA, I), Trnava, Trnavica, Trnovščica (SA, I). Posebej velja omeniti Dupelnik, Brstniški potok, Gložnico (Bezljaj 1956, 1 K, 179, SA, I). Pleš, Zapleš, Pleša lahko pomenijo nepreoran (neporasel) prostor med njivami ali na sami njivi, grintav prostor ali ploščata tla vrh gore, plešeglavo goro" (Badjura 1953, 126), v Posavinju je znan samo hidronim Zapleš.

"Na splošno smemo reči, da območja krajevnih imen po listavcih in po sadnem drevju sovpadajo z območji starejše slovenske agrarne naselitve." (Blaznik, Grafenauer idr. 1970, 68–69.) Obdobje od 10. do 13. stoletja pomeni višek srednjeveške kolonizacije. Ko je v nižjih legah začelo primanjkovati tal, ugodnih za obdelovanje, se je naselitveni tok obrnil višje, tudi nad tisoč metrov visoke kraje. Višinska kolonizacija se je začela pri nas že v 13. stoletju in je trajala do 15. stoletja. Na krčevinah, lazah, trebežih, lajšah, požarih, požegah, na presekah, žlakah itd. so nastale samine, naselja. Zlasti za samotne kmetije so značilna imena po priimkih s sufiksi -evo, -ovo (Blaznik, Grafenauer idr. 1970, 78). V Posavinju in Posotelju srečujemo vodna imena Trebnik, Trebnica, Trboljca, Trbiška zijavka (SA, I), Trebčica (SO, I), Palenk (Bezljaj, 2 K, 1973, SA, I), Ogorevski graben (Bezljaj 1955, 19–20, SA, I), Žikovca (Vatovec 1929, 63, SA, I), Lažanska voda (Bezljaj 1955, 18, SA, I), Laščica (Bezljaj 1955, 17, SA, I) ter morda Velunja (Bezljaj 1961, 2 K, 291–92, SA, I) in Velenjščica (Bezljaj 1961, 2 K, 294; 1955, 8–9, SA, I).

Po vsej Sloveniji so znana krajevna, ledinska in vodna imena povezana z bolj ali manj mokrotnimi, dolinskimi, travnimi površinami: Lokavec, Lokavški potok, Lokoviški potok, Ločka struga, Ločica (SA, II), Ločnica (SA, I, SO, I). Po rastlinah se imenujeta Koprivnica (SA, I) in Lepena (SA, I). Virte in Virtnica označujeta močvirske travnike in dele gozdov, kjer ob deževju zastaja voda (Bezljaj 1961, 2 K, 301). Razen krajevnih in ledinskih imen Čret, Čreta, Začret poznamo pri nas tudi

vodno ime Čret (SA, I). Teršnica kaže na trs (Bezljaj 1961, 2 K, 301, SO, I), Senovniški potok pa verjetno na seno (Bezljaj 1961, 2 K, 182, SO, I). Hidronim Mozirnica in toponim Mozirje pomenita močvirje (Bezljaj 1961, 2 K, 37, SA, I).

V vodnih imenih so zastopane razne vrste živali, ki pa niso pogostne, npr. Golobnica, Golobinski potok (SA, I in SO, I), Petelinja zlaka (SA, I), Lesičnica (SO, I), Medvednica (SO, I), Jelenca (SA, I), Pajkovka (SA, I), Kostrivniški potok (SO, I), Mišnica (SA, I), Polžanski potok (SO, I), Rakovski potok (SA, I), Račnik (SA, I), Klošnica (SA, I). O domačih živalih pričajo npr. Konjščica (SA, I), Kravji potok (SA, I), Kozji graben (SA, I), Podkoželjski potok (SA, I), Svinjski graben (SA, I in SO, I), Mačkovec ali Mačkova (SA, I). Iz osnove rog so nastala imena Rogatnica (SO, I), Rogačnica in Rogačnik (SA, I). Nekatera živalska imena so metaforična in se nanašajo na psihofizične lastnosti ljudi.

Vodna imena označujejo izvire, studence, struge, potoke, ribnike, jezera idr., barvo njihovega dna ali bližnje okolice, šumenje in sopuh vode, vodnatost, stanovitnost in dolžino toka, bistrost tekočih voda, propustnost in lahko topljivost kamnin, mineralno sestavo, temperaturo vode itd. Navedimo nekaj primerov: Izvirnica, Prvi izvir (SA, I), Kropa (SA, I), Presihajoči studenec, Studenec, Beli in Zlati studenec (SA, I), Studenčni graben (SA, I), Močila (SA, I), Struga (Mozirska, Letuška, Podvinska idr., SA, I), Vodiški graben (SA, I), Potok, Potočnica, Potoški graben, Dolgi, Hudi, Hudičev potok (SA, II), Reka, Velika, Mala reka, Rečica (SA, I), Črna, Črnil (SA, I), Črni potok (SA, SO, I), Bela, Belščica, Bela voda (SA, I), Beli potok (SA, SO, I), Ponikva, Ponkva (SA, I), Suha, Suhi potok, Sušnica (SA, II), Sušica (SA, SO, I), Hudournik, Hudournica (SA, I), Motnišnica (SA, I), Bistrica (SA, SO, I), Sopota (SA, I), Šumečnica (SA, I). Vodno ime Bistrica je na Slovenskem zelo pogostno in pomeni hiter, prozoren, čist vodotok. Po Bistricah se imenujejo tudi naselja: Bela, Črna, Sopota in Motnišnica so primarni hidronimi. Dokaj pogostne so pri nas vode z večjo množino raztopljenih mineralnih snovi, npr. Slatina, Slatinski potok, Klobaša (Bezljaj 1956, 1 K, 263), Kislava voda, Slana voda (SA, II), a tudi toplice ne manjka, npr. Toplica (SA, I), Topliški potok (SA, I). Z jezerom so povezana imena Jezera³, Jezerščica (SA, I), Jezeričica, Jezersko korito (SO, I). Od stoječih voda omenimo še Ribnik (SA, I, SO, I), Mlake, Slana mlaka (SO, I), Možna (Bezljaj 1961, 38) in Lava (SA, I). V imenu Zlačka graba (Zlaka) se utegne skrivati star, pozabljen hidronim (Bezljaj 1968, 4, SO, I).

Romane in romanizirane prebivalce rimske države so Germani imenovali Valhe, Vlahe in Lahe, imena so prevzeli Slovani in za njimi Slovenci. Na predslovenske naseljence opozarjajo krajevna imena z odgovarjajočimi najdbami (Laško, Lahomno, Laška vas pri Celju) in vodna imena Lahomnica, Lahov graben, Lahomščica in Lahovski potok. Lahi — Italijani, Furlani — so se priseljevali k nam tudi kasneje, npr. kot graditelji železniške proge pri Zidanem Mostu (M. Kos 1939,

³ Montanogenih jezer v Velenjski kotlini nismo upoštevali, ker se niti tla niti imena ugreznin niso ustalila.

231). Mlajšega izvora sta imeni Rimski graben in Nemški graben. Ob starih imenih različnega, večinoma tujega izvora je cerkev s širjenjem krščanske vere uvajala nova (Keber 1988, 29). Svetniška in druga rojstna imena odkrivamo v vodnih imenih Lenartov graben, Jakopičev, Lukežev, Klavžev, Jurčev, Jerkin graben, Kristanca, Andrejkovka, Ična (Bezljaj 1956, 1 K, 221), Rojkov ribnik, Stojanškov graben, Zorkov graben (SA, II), Trebušnica (Bezljaj 1961, 2 K, 271, SA, I), Draganja (Bezljaj 1956, 1 K, 147), Lucijanov graben, Marinčev graben (SO, I). Iz pridevniških izvedenk krajevnih imen, ki imajo za podlago antroponime, so nastala vodna imena Arnaški potok (tudi Arnaščica, Bezljaj 1956, 1 K, 39), Frankolovski potok (J. Orožen 1969, 476), Braslovško jezero (Bezljaj 1956, 1 K, 79), Nezbiški potok (Bezljaj 1961, 2 K, 53), morda Paneški graben (Pintar 1909, 126, SA, II) itd. Hidronimov po osebnih imenih s priponskim obrazilom na -ov, -ev je sicer veliko, vendar marsikatero po prvotnem pomenu ne sodi v geografski okvir. Imena tega tipa prevladujejo v goratem svetu Posavinja. Če bi etimološko jasna svojilna osebna imena razvrstili po geografskih panogah, bi k površju vključili npr. Vrhovšev graben, Hribarjev, Vrtački graben, Globovškov graben idr. (SA, II), k podnebju Burjanov graben (SA, I), k vodovju Jezernikov graben, Slapnikov, Potočnikov, Krumpačnikov graben (Bezljaj 1956, 1 K, 315, SA, I), Grabnarjev potok (SA, I), k rastlinstvu Resnikov graben (SA, I), k živalstvu Medvedov graben, Kozlov, Grilčev graben idr. (SA, II). Predelavo in spravilo lesa (nemško fludern) spoznamo v imenih Kolarjev graben, Tišlerjev studenec, Fludernikov graben (SA, I), predelavo rude in obdelavo kovin v Fužinčevem grabnu in Kovnikovem grabnu (SA, I), družbeno razliko v imenih Kraljev vrelec in Kočarjev graben (SA, I). Osebna, krajevna in ledinska imena iz osnove knez so tudi na Savinjsko-Sotelskem dokaj pogostna, hidronim Knežak pa srečamo le v Gornji Savinjski dolini. Enakega pomena je verjetno Virštanski potok na Srednjem Sotelskem (Bezljaj 1961, 2 K, 301). Knez naj bi imel v toponimih enak pomen kot kosez (Kelemina 1925, 152). Svetniška imena opazimo v hidronimih Šmarski potok (SO, I), Šentviški, Šentjanški potok, Šentflorjanščica, Šmartinsko jezero (SA, I). S krščanstvom so povezana tudi imena Cerkovnica, Žegnani studenec, Kriški graben, Farovski, Mežnarjev (SA, I), Župnijski graben (SO, I).

Obrambno funkcijo izražajo vodna imena Gračnica, Graščinski graben in Podgrajščica (SA, I). Morda bi smeli k tej skupini dodati še Tinjski potok (Bezljaj 1961, 2 K, 261, SO, I).

“Pri analizi slovenskih imen z vas in selo bi bilo treba upoštevati predvsem čas in različne kolonizacijske valove. V sestavljenkah z antroponimi je tip vas nedvomno starejši.” (Bezljaj 1959/60, 206.) Prvotno je bilo selo ena sama naselitvena in gospodarska enota, “kmetija, dvor ali podobno” (Kos 1966, 94). S toponimi Selo, Selce, Sevce so povezana vodna imena Selski potok, Selščica in Sevšica (SA, I). V ta okvir spada morda tudi Ljubnica (Bezljaj 1956, 1 K, 352). Dvor lahko pomeni vladarjevo bivališče, kmečko dvorišče ali dom, hišo (SSKJ, 1 K, 543). Po naselju Dvor se imenuje Dvorski potok (SO, I), po Hramšah Hramški

graben (SA, I), po Košnici Košniški potok (SA, I). Pleteršnik razlaga Košnico s kašto, kašco, "die Getreide Kammer" (Pleteršnik 1894, 1 K, 446).

Vodnih imen po njivah, poljih pri nas ni, pač pa poznamo Vrtič graben (SA, I), Devški potok (Bezljaj 1956, 132, SO, I), Preloški potok (SO, I), Voložnico (Bezljaj 1961, 313, SA, I) in Leniško (tudi ledinsko ime Leniše, SA, I).

Kljub vinorodnim okolišem je razmeroma malo vodnih imen po vinski trti: Trtični graben, Podvinski potok (SA, I, SO, I). Tudi pri sadju v tem pogledu ni večje izbire: Slivniški graben, Slivniški potok, Slivniško jezero, Slivje (SA, I, SO, I) in Tepkarica (SA, I).

Na mline spominjata imeni Mlinščica in Žirovnica (Bezljaj 1961, 2 K, 351, SA, I), na stare steklarne ob zgornji Paki in Sotli pa Glažarca in Glažuta (J. Orožen 1961, 229, SA, I) ter na fužine Fužinski potok (SO, I).

Skozi naselje Tržišče pri Rogaški Slatini teče Tržiški potok (So, I), na trgovino kaže tudi Kramarica (SA, I). Vodni imeni Brode in Mostni graben lahko uvrstimo k prometu (SA, I), morda tudi Pirešico (Bezljaj 1961, 2 K, 91).

Sklep

Po številu vodnih imen Zgornje in Srednje Sotelsko zaostajata za Posavinjem. Od približno 500 geografsko opredeljenih vodnih imen se jih četrtina nanaša na prebivalstvo, predvsem na svojilna osebna imena, ki prevladujejo v hribovitem svetu. Najbolj pogosten je dvobesedni sestav osebnih imen z obecnima imenoma graben in potok. Razvrščenih grabnov je okrog 130, potokov pa okoli 50. Znana so občna vodna imena, povezana s pridevniško oblikovanimi toponimi, ki imajo za podlago antroponime. Nad petino (22,7 %) hidronimov označuje stoječe in tekoče vode, njihove fizične in kemične lastnosti ter druge značilnosti. Gozdnemu in travniškemu rastju pripada 15 % vodnih imen. Prevladujoči listavci so marsikje v družbi s potoki in grabni, v manjši meri velja to tudi za podrastje, loge, lope in njihove izvedenke. Opazno mesto imajo krčevine (2,6 %). Površinske oblike so zastopane s 14,3 %, živalski svet z 8,0 %, na ostale naravne danosti, na družbeno-gospodarske dejavnosti in naselja pa odpade okrog 1,5 %. Poljedelstvo, vinogradništvo, sadjarstvo, obrt, rudarstvo in industrija so prisotni v vodnih imenih samo s 3 %. Več imen bi pričakovali pri obrti, odvisni od pogonske moči tekočih voda, vendar so vodna imena starejša kot gospodarski obrati ob strugah. Primerjava vodnih imen s krajevnimi in ledinskimi imeni istega območja (Sore 1993, 109) pokaže večjo razliko v korist vodnih imen pri vodovju, prebivalstvu in živalskem svetu, pri vseh drugih delih geografskega sistema pa je odstotek hidronimov manjši. Posebno izrazito je redko pojavljanje vodnih imen pri poljedelstvu, gozdnem rastju in krčevinah ter pri površju in travništvu.

Conclusion

The number of hydronyms in the areas along the Zgornja Sotla and the Srednja Sotla is lower than in the area along the Savinja. From among 500 geographically defined hydronyms, one quarter refer to population; especially frequent are possessive forms of proper names which prevail in the mountainous parts. The most frequent are two-word formations consisting of a proper name combined with "graben" (a ditch) and "potok" (a brook). There are about 130 registered names with "graben", and about 50 with "potok". There are examples of common hydronyms, connected with adjectival forms of toponyms based on anthroponyms. Over one fifth (22.7 %) of hydronyms denoting still and running waters refer to their physical and chemical properties and other characteristics. 15 % of hydronyms refer to vegetation of woods and meadows. The names of prevailing deciduous trees are often combined with "potok" or "jarek", and it is also true — to a lesser extent — of the names of undergrowth, groves, meadows and their derived forms. A significant share belongs to cleared lands (2.6 %). Surface forms occur in 14.3 % of hydronyms, fauna in 8.0 %, while other natural conditions, socio-economic activities and settlements occur in approx. 1.5 % of hydronyms. Agriculture, viticulture, fruit growing, crafts, mining and manufacturing industry occur but in 3 % of hydronyms. More hydronyms might be expected to be connected with water-power-based crafts; however, hydronyms are of older origin than water powered plants along the rivers. The comparison of hydronyms and fallow names of the same area (Sore, 1993, p. 109) shows a greater occurrence of hydronyms connected with population-, and zoo-spheres, while all other spheres of geographic system show smaller percentage of connection with hydronyms. Especially characteristic is the rare occurrence of hydronyms referring to agriculture, forests, cleared land, surface forms and grasslands.

Viri in literatura:

- Badjura, R., 1953: Ljudska geografija, terensko izrazoslovje, Ljubljana.
Bezljaj, F., 1968: Novejša dognanja v slovenski toponomastiki, V. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Ljubljana.
Bezljaj, F., 1956, 1961: Slovenska vodna imena, I. in II. del, SAZU, Ljubljana.
Bezljaj, F., 1955: Krčevine, Slavistična revija, 1–2, Ljubljana.
Bezljaj, F., 1959/60: Pomenska kategorija "gozd" v slovenščini, Slavistična revija, Ljubljana.
Bezljaj, F., 1959/60: Vas in selo v slovenski onomastiki, Jezik in slovstvo, Ljubljana.
Bezljaj, F., 1955/56: O besedah in imenih, Jezik in slovstvo, Ljubljana.

- Blaznik, P., Grafenauer, B., Kos, M., Zwitter, F., 1970: Kolonizacija in populacija, Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Ljubljana.
- Keber, J., 1988: Leksikon imen, Izvor imen na Slovenskem, Celje.
- Kelemina, J., 1925: Nekaj o dulebih na Slovenskem, ČZN, Maribor.
- Kos, M., 1939: Vlasi in vlaška imena med Slovenci, Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, 1-4, Ljubljana.
- Kos, M., 1966: "Vas in selo" v zgodovini slovenske kolonizacije, SAZU, Razprave V, Ljubljana.
- Krajevni leksikon Slovenije 1976, III., Ljubljana.
- Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije, 1992: Atlas Slovenije, Ljubljana.
- Orožen, J., 1961: Štiri skice iz zgodovine Rogaške Slatine, Celjski zbornik, Celje.
- Orožen, J., 1969: Lastna imena v severnem pasu celjske okolice, ČZN, Nova vrsta V, Maribor.
- Osnovne državne karte 1 : 5000 in 1 : 10000, občinske geodetske uprave: Celje, Laško, Šentjur, Šmarje pri Jelšah, Velenje in Žalec.
- Pintar, L., 1909: Imenoslovne črtice, Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, Ljubljana.
- Pleteršnik, M., 1894, 1895: Slovensko-nemški slovar, I in II, Ljubljana.
- Sore, A., 1993: Mladinska in krajevna imena v Savinjsko-Sotelski Sloveniji, GV, Ljubljana.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika, SSKJ, 1970, I., SAZU, Ljubljana.
- Vatovec, F., 1929: Kolonizacija laškega okraja v luči krajevnih in ledinskih imen, ČZN, Maribor.

Razgledi

OSKRBA S PITNO VODO V OBČINI KAMNIK

Dušan Novak*

Izvleček

Na območju občine Kamnik je zabeleženih 52 vodovodnih sistemov. Med temi le tri upravlja komunalno podjetje, ostale pa oskrbujejo lokalni vodovodni odbori. V občini je skoraj 30.000 prebivalcev, od tega jih ima vodo in vodovod 82 %. Poleg teh vodnih virov je v podnožju karbonatnih masivov Kamniških Alp še niz izdatnih izvirov, ki jih je treba zavarovati za potrebe bodoče oskrbe s pitno vodo. Zato potekajo raziskave njihovega zaledje. Za vse proučene vodne vire so bili izdelani predlogi za zavarovanje, v občinskem upravnem organu pa so bili doslej sprejeti le trije odloki.

Na tem območju so trije vodonosniki.

Ključne besede: oskrba z vodo, zavarovanje vodnih virov.

WATER SUPPLY IN THE KAMNIK COMMUNE

Abstract

There are 52 water supply systems registered in the area of the Kamnik commune. Only three of them are managed by official public services, while the rest are maintained by local water supply committees. Almost 30,000 inhabitants live in this commune, 82 % of whom are supplied by water from these systems. Besides these water sources, there are, at the foothills of carbonate rocks of the Kamnik Alps, a series of abundant water springs which should be protected for the future needs of drinking water supply. To this purpose, investigations are in progress into researching their hinterland for water reserves. For all investigated water sources proposals have been elaborated for their protection, but only three decrees have been issued by the responsible communal administrative body, so far.

Three aquifers can be found in this area.

Key Words: Water supply, Protection of water sources.

---

* Mag., dipl. ing. geol., Smoletova 15, 61000 Ljubljana

1. Uvod

Občina Kamnik leži ob severni meji Slovenije, zajeda se v območje Kamniških ali Savinjskih Alp in zajame tudi del njihovega predgorja.

Na zahodu se naslanja na občino Kranj, na vzhodu pa na območje občine Mozirje (Novak, 1992).

1.1 Hidrografska skica

Osrednja vodna žila v občini je Kamniška Bistrica, ki izvira na severu, v Koncu, na kraju izrazite alpske doline. V povirju so poleg izvira Bistrice še izviri Studenci pod Mokrico in Mali izvir ter Kamniška Bela. Z desne priteka izpod Zvoha potok Korošica, nižje pa izpod Šenturške gore Bistričica. Z leve sprejema Bistrica nad Kamnikom še Konjsko izpod Velike planine, Črno z Volovljekom in nazadnje Nevljico, ki oddaljuje Tuhinjsko dolino. V podaljšku Tuhinjske doline zajema občina na vzhodni strani še povirje Bolske, Motniško območje, ki se odteka proti Savinji.

Na zahodni strani občine je še Tunjsko gričevje, ki se oddaljuje proti jugu v nizu potokov, ki se šele kasneje pridružijo Kamniški Bistrici. Hribovje na južni strani Tuhinjske doline se prevesi v Črni greben v domžalski občini.

1.2 Hidrogeološke značilnosti

Predvsem apnenec, ki gradi južni del Savinjskih Alp, je zakrasel. Deloma zakrasel, predvsem pa razpokan je tudi dolomit, ki prav tako gradi velik del gorskega in hribovskega območja. Padavinska voda s teh kamnin v glavnem prenika in odteka podzemljsko. Ostale kamnine, če ne upoštevamo holocenskih naplavin v dolinah, pa so v glavnem neprepustne in v zgradbi ozemlja nastopajo kot talne ali bočne bariere.

Voda tu odteka v glavnem površinsko.

Odtekanje padavinske in podzemljske vode v gorskem svetu usmerjajo kraški sistemi, ki še niso povsem preiskani. O zaledju posameznih vodnih virov lahko sodimo le na podlagi geološke zgradbe in po lokalnih zgradbenih elementih. Barvanja, ki so bila po let 1990 opravljena na Veliki planini, so pokazala, da se velik del apnenčeve plošče oddaljuje v izvir Lučnice v Podvolovljeku, drugi deli Kamniških Alp pa v druge izvire v podnožju masivov.

Na območju občine so sledeči vodonosniki:

- kraško-razpoklinski vodonosnik v območju Alp in predgorja;
- prodno-peščeni vodonosnik medzrnske poroznosti — vršaj Bistrice med Kamnikom in Duplico in ob Bistrici;
- lokalni preperinski vodonosniki predvsem na območju manj prepustnih in neprepustnih kamnin v predalpskem gričevju.

Prav izvire v zadnjih vodonosnikih najpogosteje uporabljajo za oskrbo z vodo. Le redko kje so za oskrbo zajeli kraški izvir.

1.3 Kratek pregled hidrogeoloških raziskav in raziskav za oskrbo z vodo

V letih 1953–1955 so potekale raziskave okoli vodnjaka Pod skalico, medtem pa je Kamnik oskrbovalo z vodo zajetje pri Špilerju v Godiču, za katerega pa v arhivu GZL ni dokumentacije, kdaj je bilo zgrajeno.

V letih 1966–1967 je bila izdelana hidrogeološka raziskava povodja Kamniške Bistrice, v kateri je bila posebna pozornost namenjena izviru Studenci pod Mokrico, nakazane pa so bile tudi hidrogeološke značilnosti porečja. V tem času so potekale tudi hidrogeološke raziskave območja rudnika kaolina v Črni. Z njimi je bilo ugotovljeno onesnaževanje zajetja v Godiču iz površinske Črne. To zajetje je bilo zato kasneje (v 80. letih) izločeno iz omrežja.

V 70. letih so začeli raziskovati območje Iverja, kjer je kasneje bilo narejeno drenažno zajetje. Leta 1977 so bili proučeni vplivi na drenažo, leta 1979 so raziskovali, kako povečati dotoke, leta 1983 zaščita in ponovna hidrogeološka raziskava ozemlja, leta 1986 je nastal predlog sanacije porečja, leta 1988 pa ponovno raziskava bogatenja lokalne podtalnice (arhiv GZL).

Pomembna za nas je raziskava iz leta 1983, ko so bile proučene možnosti onesnaževanja zajetja na Iverju iz Bistrice. Opravljena je bila vrsta analiz in merjena hitrost Bistrice — kot model hitrosti morebitnega širjenja onesnaženja. Bistrica je bila onesnažena že na izviru in v Kopsiškem, onesnažen je bil pritok Grohat.

V 80. letih so bile pobudnice raziskav strokovna služba Zveze vodnih skupnosti, Območna vodna skupnost in sedanja Republiška vodna uprava. Raziskave je sofinancirala tudi takratna Raziskovalna skupnost Slovenije, prejšnji Sklad Borisa Kidriča.

V tem okviru je bila leta 1986 narejena registracija vodnih virov v Tuhinjski dolini, ob Črni in v Tunjicah, istega leta je bil izdelan tudi predlog varstvenih ukrepov za 13 zajetij lokalnih vodovodov.

Leta 1987 je bila naloga razširjena še na naslednjih 16 lokalnih vodovodov v Tunjicah in v Tuhinjski dolini. Narejeni so bili predlogi za zavarovanje. Leta 1988 so bili izdelani predlogi zavarovanja 16 lokalnih vodovodov v Stranjah, ob Črni, v Tuhinjski dolini. Začeli smo izdelovati študijo zavarovanja zajetja Pod skalico.

Leta 1989 smo si ogledali območje Križa in Podgorja. Izdelan je bil predlog zavarovanja za zajetja na Snoviščici in za vodnjak Pod skalico.

Naslednja leta so bila opravljena barvanja na Veliki Planini. S pomočjo kamniških jamarjev smo obarvali podzemeljski vodni tok v breznu v območju Jerohe (Kregar, V., 1991). Po 11 dneh se je obarvana voda pojavila na izviru Lučnice. Tudi ob barvanju požiralnika na Mali Planini leta 1991 se je pojavila barva na istem izviru že po treh dneh. Pokazala se je potreba po obširnejših raziskavah.

Glede na razvojni program RC Velika Planina smo se zato posvetili območju Šimnovca in obrobnim območjem.

Barvanje na Šimnovcu je pokazalo povezavo z zajetjem na Kraljevem hribu po 28 dneh. Bilo je sušno. Analize v maju pa so bile tako kemično kot biološko primerne. Turistično je bilo območje takrat manj obremenjeno, triprekatna greznica očitno dobro deluje, izcejajoča voda pa se dodatno prečisti še v preperelih in razpokanih kamninah.

Opravili smo raziskave na Kamniškem in Kokrškem sedlu in opazovali izvir Savinje, izvir Bele v Belski Kočni, Kamniško sedlo in izvir Bistrice. Pri tem je sodelovalo tudi vodstvo Planinskega društva Kamnik. V prvem primeru se je barva pokazala v izviru Savinje.

Med problematična območja prištevamo zaledje zajetja za vodovod Krivčevo, izvire Šunca. Barvanje v enem od brezen na obrobju Male Planine, "breznu v Črni", je dalo podatke za oceno zaledja teh vodnih virov. Zaledje izvirov Bistrice in Kamniške Bele smo razjasnili še z barvanjem na Korošici (Novak, 1993, 1994).

Predvsem pa so pomembni Studenci pod Mokrico. Žal se njihovo zaledje razteza že na območje Krvavca, Dolge njive in Kalškega grebena in ga bo treba pravočasno zavarovati. To naj bi bile najpomembnejše naloge, ki jih bo treba izpeljati tudi s pomočjo kamniške občine.

Leta 1991 je bil izdelan predlog sanacije na zajetjih Pogorelca, Češnjice, na izviru Nevljice in v območju Rudnika.

Po izdelanih predlogih zavarovanja so bili izdelani predlogi obsega varstvenih pasov in predlagani varstveni ukrepi, občinska skupščina pa naj bi sprejela ustrezne odloke o zavarovanju kakovosti in količine vode.

Leta 1986 sta bila sprejeta odloka o določitvi varstvenih pasov za zajetje Iverje, ki oskrbuje s pitno vodo Kamnik in okolico, ter za zajetje Snovišnice, leta 1993 pa za zajetje Studenca.

Leta 1987 so z odlokom zaščitili podtalnico domžalsko-mengeškega polja in tudi del, ki sodi v občino Kamnik.

Zatem je bil izdelan kataster vodnih virov občine, ki naj bi bil temelj za nadaljnjo strategijo gospodarjenja z vodo in bi ga lahko v nadaljnjih postopkih uporabljali vsi občinski in drugi upravni organi.

2. Oskrba s pitno vodo

V občini Kamnik je bilo po popisu leta 1981 26.416 prebivalcev, sedaj jih je okoli 29.000. Od teh jih je bilo 82 % oskrbljeno z vodo iz vodovodaov. Na območju občine je zabeleženih 96 zajetij, ki oskrbujejo 52 vodovodov, od tega dva večja sistema, Kamnik in Kamniška Bistrica–Godič. Zahodni del občine dobiva vodo iz kranjske občine iz sistema Cerklje–Mengeš. Številni manjši vodovodi pa oskrbujejo z vodo naselja in zaselke s tremi hišami in več. Individualnih vodovodov za posamezne hiše pa je še mnogo več.

Poročilo o stanju okolja v občini Kamnik za leto 1993 omenja, da je bilo danih v analizo 53 vzorcev vode, od tega pa je bilo 34 oporečnih.

Večji industrijski obrati se oskrbujejo s tehnološko vodo iz svojih lastnih vodovodov. Kataster industrijskih vodovodov za občino ni narejen. Površinsko vodo zajemajo nekatere veje industrije v Kamniku in v Črni. Seveda pa se stanje dokaj hitro spreminja.

2.1 Kratek opis sistemov za oskrbo s pitno vodo

Vodovod *Cerklje–Vodice–Mengeš*

To je del skupinskega vodovoda Cerklje–Vodice–Mengeš, ki napaja dele treh občin (Kamnik, Ljubljana–Šiška in Domžale). Ta vodovod dobiva vodo iz izvirov izpod Krvavca.

Vodovod je težnostni. Iz tega vodovoda se v občini Kamnik oskrbujejo sledeča naselja in vasi: Klanec, Nasovče, Breg pri Komendi, Komenda, Potok pri Komendi, Podboršt pri Komendi, Mlaka, Gmajnica, Gora pri Komendi, Moste, Suhadole in del Podgorja.

V občini Kamnik se iz njega oskrbuje približno 5000 prebivalcev. Vodovod upravlja Stanovanjsko-komunalno podjetje iz Domžal.

Vodovod *Kamnik*

Za mestni vodovod sta zajeta 2 vodna vira.

- 1) Drenaža "Iverje" pri Zgornji Stahovici.

Ta voda doteka do porabnikov težnostno. Za to zajetje je občinska skupščina že sprejela odlok o zaščiti (UL SRS, 3/86).

- 2) Vodnjak "Pod skalco" pod Starim gradom, vzhodno od Kamnika. To vodo je treba črpati.

Vodovod je kombiniran, težnostni in črpalni. Vodovod upravlja Komunalno podjetje.

V višje ležeče predele se voda še trikrat lokalno prečrpava (Mekinje, Tunjice in Tučna).

Iz tega vodovoda se oskrbujejo naselja:

Mekinje, Podjelše, Zduša, Tunjiška mlaka, Tunjice, Kamnik, Nevlje, Vrhpolje, Olševek, Tučna, Briše, Podgorje, Duplica, Šmarca in Volčji potok.

Skupno število porabnikov je okoli 18.000 prebivalcev.

Na vodovod so priključeni tudi vsi industrijski obrati.

Podgorje sedaj oskrbuje z vodo Mestni in Domžalski vodovod. Nekdaj so se oskrbovali iz močil v pobočju nad vasjo, kjer ima domala vsaka starejša hiša še sedaj ohranjeno svoje zajetje.

Vodovod Radomlje

Vodo črpajo iz vodnjaka med Mlinščico in Kamniško Bistrico v bližini Arboretuma v Volčjem potoku. Na območju kamniške občine napaja 4–5 hiš v Volčjem potoku.

OBMOČJE KAMNIŠKE BISTRICE

Vodovod Godič–Kamniška Bistrica

Za ta vaški skupinski vodovod sta zajeta 2 studenca, nad Slevim in pod Kamniškim vrhom.

Vodovod je težnostni, le v vas Brezje nad Kamnikom se voda lokalno prečrpa.

Iz tega vodovoda se oskrbujejo sledeča naselja in vasi: Okroglo, Županje njive, Bistričica, Kregarjevo, Zakal, Stahovica, Zagorica pri Kamniku, Godič, Kršič, Zgornje Stranje, Spodnje Stranje, Brezje nad Kamnikom in Slevo.

Skupno število porabnikov znaša približno 2000. Vodovod oskrbuje Komunalno podjetje.

Vodovod Kopišče

Zajeli so izvir v grapi na zahodni strani.

Težnostno oskrbuje 3 hiše ob cesti v Kopiščih in lovski dom.

Vodovod Kraljev hrib

Zajema močilo nad gozdarskim domom Kraljev hrib. Oskrbuje gozdarsko kočo in obrate žičnice na Veliko planino.

Dvorec v Kamniški Bistrici črpa vodo iz dveh vodnjakov na sotočju strug pod izvirom Bistrice. Zaselek pri Jurju se oskrbuje tudi iz starejšega zajetja v Črnelku, ki pa nima dovolj vode.

Dom v Kamniški Bistrici se oskrbuje z vodo, ki jo črpa iz izvira Bistrice. Kakovost vode je ogrožena zaradi odlagališča odpadkov v bližini in ne ve se tudi, kako je speljana kanalizacija.

Vodovod *Velika planina* uporablja vodo slabo izdatnega zajetja pod Gradiščem. Začeli so z gradnjo večjega zbiralnika, ki naj bi hranil tudi površinski dotok.

Planina DOL je zajela vodo iz virov na južnem robu pašnikov.

Planina KONJŠČICA uporablja vodo iz zajetja ob poti na planino Dol.

GOJŠKA PLANINA je zajela vodo Jefinega korita na poti proti Marijaninim njivam.

MARIJANINE NJIVE — Seliška planina imajo zajetje nad stanovi, pod vozno potjo na Dol.

OBMOČJE ČRNE

Vodovod Črna–Potok

1) Za ta skupinski vodovod je zajet studenec nad vasjo Potok pri Črni.

Vodovod je težnostni.

Iz tega vodovoda se oskrbujeta vasi Potok v Črni in Črna pri Kamniku. Skupno število porabnikov znaša približno 300 prebivalcev. Na vodovod je priključen en industrijski obrat.

2) Zajetje na izviru Šumešca oskrbuje 4 hiše ob potoku v spodnjem delu Črne.

Vodovod Gozd

Zajet je bil studenec nad cesto na Črnelec, po ujmi leta 1991 pa je zajetje opuščeno.

Zajet je nov izvir pri lovski koči pod Plešivcem. Iz tega vodovoda se oskrbuje vas Gozd s približno 200 prebivalci.

Vodovod Praprotno

Zajet je studenec Umivalnik (pri apniših) severovzhodno od zaselka Zg. Praprotno na pobočju Ravnega hriba. Iz tega vodovoda se oskrbujeta zaselka Zgornje in Spodnje Praprotno s približno 30 prebivalci (6 hiš).

Vodovod Krivčevo–Smrečje

To območje se oskrbuje z vodo iz več zajetij:

- novo zajetje je izdelano na Jankovem Šuncu pod Vranjščico, oskrbuje Krivčevo in naselja vse do Žage;
- posamezne hiše imajo svoja zajetja;
- v Krivčevem je nekaj starih hiš povezano s starejšim zajetjem;
- na bližnjem Kajžarskem Šuncu je zajetje za dve hiši;
- zajetje na pobočju nad Smrečnim je nekdaj oskrbovalo Smrečje in Žago (150 oseb);
- tri zajetja nad šolo oskrbujejo šolo in nekaj hiš v bližini;
- dve hiši v Podstudencu zajemata vodo z izvira "pri koritu".

Vodovod Kališe

Zajema izvir pri lovski koči pod Plešivcem. Izdatnost je zadostna, težnostno oskrbuje desetino domačij v Kališah in Podlomu.

Vodovod Zavrh

Zajet je studenec v bližini vasi. Uporabljajo ga tri hiše v Zavrhu.

TUNJICE

Vodovod *Lanišče–Tunjice*

Za ta vodovod sta zajeta dva studenca, severozahodno od vasi Lanišče in pod Mežnarjevim hribom.

Iz tega vodovoda se oskrbujeta vas Lanišče in del Tunjic (skupaj 60 prebivalcev).

Vodovod *Praprotno–Zakal*

Za ta vaški vodovod je zajet "Srebrni studenec", približno 800 m severozahodno od vasi Klemenčevo nad dolino Bistričice.

Iz tega vodovoda se oskrbujejo vas Klemenčevo in naselja Praprotno, Kuharjevo, zgornji del vasi Zakal in Stolnik.

Skupno število porabnikov je približno 70.

Tuhinjska dolina

Zaselek Milana pri Nevljah s tremi hišami se je oskrboval iz zajetja severozahodno nad naseljem, sedaj pa je že povezan na kamniški vodovod.

Vodovod *Srednja vas–Potok*

Za ta vaški vodovod so zajeti 3 studenci, in sicer: izvir Sopotnik južno od Srednje vasi, zajetje Kočevo severno od Loke in štirje izviri Snovščice pri Beli peči.

Vodovod je kombiniran. Na vodovodu sta nameščena 2 zbiralnika in črpališče iz leta 1973.

Iz tega vodovoda se oskrbujejo sledeča naselja in vasi:

Srednja vas pri Kamniku, Loke v Tuhinju, Potok in Vaseno.

Porabnikov je približno 400.

Občinska skupščina je sprejela odlok o zaščitnih pasovih za zajetja na izvirih Snovščice (UL. SRS, 3/86).

Vodovod *Sela pri Kamniku*

Zajet je studenec pod Trobeljskim vrhom, približno 1,3 km severno od vasi Žubejevo.

Iz tega vodovoda se oskrbujejo sledeča naselja in vasi:

Sela pri Kamniku, Znojile, Žubejevo, Trobelno in Rožično, skupaj približno 100 prebivalcev.

Znojile so nekdanj uporabljale zajetje "na vrtičku"

Vodovod *Češnjice*

Za ta vodovod je bila zajeta voda na studencu Lopata pod Češnjicami. Zajetje v Češnjici so že opustili. Ker se je lani studenec osušil, so v zajetje speljali še bližnji izvir Somašco.

Vodovod je črpalni. Iz zajetja se voda črpa neposredno v omrežje, in to na različne višine. Na vodovodu so nameščeni 4 zbiralniki, 3 črpalnice, tri nižje ležeče hiše se oskrbujejo težnostno.

Iz tega vodovoda se oskrbujejo del vasi Laze v Tuhinjski dolini, Golice, Češnjice v Tuhinju in po potrebi še Okrog pri Motniku, skupaj 700 prebivalcev.

Vodovod *Okrog*

Večji del vasi Okrog si je zajel izvir nad vasjo, iz katerega voda težnostno priteka v vas.

Vodovod *Štebljevek*

Zajet je studenec v bregu nad vasjo. Z vodo oskrbuje 4 hiše v naselju.

Vodovod *Hruševka*

Zajet je studenec v Podbregu, ob novi gozdni cesti. Oskrbuje naselje Hruševka, ogroža pa ga promet po vozni poti.

Vodovod *Studenca*

Raztreseno naselje se oskrbuje razdrobljeno iz več zajetij. Po tri hiše oskrbujeta dve zajetji, pet hiš v Spodnjem Studencu zajetje ob cesti, pet hiš v Zgornjem Studencu pa zajetje v Senožeti. Zaradi novogradenj je ogrožena kakovost vode

Pod Fajfarjem nad Studencem je zajetje za naselje počitniških hišic.

Vodovod *Sidol*

Zajet je izvir Somerček, v grapi severno pod V. Lašno. Voda težnostno priteče do zbiralnika na Belem plazu. Oskrbuje naselji Sidol in Jevnik. Jevnikar je zajel še izvir v bregu nad potokom.

Vodovod *Laze*

Starejši del naselja se še oskrbuje iz dveh zajetij, studenca Poljanca in zajetja v Velarčevi dolini, v grapah pod Vrhačem. Oba oskrbujeta okoli 20 hiš v Lazah.

Vodovod *Kostanj*

Zajet je studenec Šakovca nad Kostanjem.

Oskrbuje 7 hiš v naseljih Kostanj in Hom, del Kostanja se napaja iz Pogorelce.

Vodovod *Gradišče*

Za vodovod je zajet studenec "mlake" na Kostanškem.

Iz tega vodovoda se oskrbuje 8 hiš vasi Gradišče v Tuhinju.

Vodovod *Šmartno*

1) Zajet je studenec Pogorelca severovzhodno od Šmartnega.

Vodovod je kombiniran. Nad vasjo Buč je nameščen protizbiralnik; za Stara sela so prej vodo črpali, sedaj pa so ta povezana s tuhinjskim vodovodom.

Iz tega vodovoda se oskrbujejo vasi Šmartno v Tuhinju, Buč in del Kostanja.

- 2) Buč ima nad vasjo še staro zajetje "za močilnikom".

Oskrbuje približno 50 hiš. Občasno je voda neprimerna, predvsem v sušnem obdobju.

- 3) 12 hiš v spodnjem delu Brezovice je zajelo izvir v grapi nad vasjo. Vode kljub temu še primanjkuje.

Vodovod Pšajnovica

Zajet je studenec Lahki kamen pod vasjo Pšajnovica. Iz zajetja se črpa voda v zbiralnik nad vasjo. Iz tega vodovoda se oskrbuje vas Pšajnovica s približno 60 prebivalci.

Vodovod Zgornji Tuhinj

Za ta vodovod je zajetih več izvirov severno nad vasjo Zgornji Tuhinj: za votlo pečjo, pri lovski koči, pod Javorščkom, na Malem lazu in nad Brodmi.

Iz tega vodovoda se oskrbujejo vasi Zgornji Tuhinj, Stara sela in Laze v Tuhinju, skupaj približno 450 prebivalcev.

Vodovod Liplje

Zajet je studenec "v Vošču", južno pod vasjo Liplje. Vodovod je črpalni z ovnom. Voda se iz zajetja črpa. Iz tega vodovoda se preskrbuje vas Liplje.

Vodovod Praproče

Zajet je izvir v grapi pod kmetijo Osredkar. Oskrbuje nekaj hiš v naselju Praproče, je pa ogrožen od kmetije.

Vodovod Poljane

Zajet je izvir na južnem pobočju Tomanove planine.

Oskrbuje zaselek Poljane.

Vodovod Soteska

Za ta vaški vodovod je zajet studenec "pri Pančurju", ki izvira približno 800 m severno od zaselka Soteska. Del naselja se je napajal iz zajetja nad novim naseljem in iz zajetja na drugem bregu potoka.

Občasno je vode primanjkovalo.

Vodovod Poreber

Zajet je bil studenec "V studencih", severno nad vasjo Poreber, sedaj pa območje oskrbuje zajetje Boštic iz Studencev. Iz tega vodovoda se oskrbuje vas Poreber in del Markovega. Vodovod upravlja Komunalno podjetje.

Vodovod Hrib

Zajet je izvir pod naseljem Hrib pri Porebru. Vode tu zmanjkuje.

Vodovod Podhruška–Markovo–Vir

Zajet je studenec pri vasi Studenec in voda v treh zajetjih pod Markovim.

Iz tega vodovoda se oskrbuje 80 hiš naselij Studenca, Markovo, Podhruška, Vir in del Srednje vasi. Zajetje nad Markovim oskrbuje posebej 3 hiše. Za ta vodovod je občinska skupščina sprejela odlok o zavarovanju vodnega vira.

Vir pri Nevljah je nekdanj uporabljal starejše zajetje "pod Stražo". Še sedaj ga uporabljajo tri starejše hiše. Ostali del pa se oskrbuje izpod Markova.

Vodovod Črni vrh

Zajet je studenec Cirkušca, ki izvira južno pod vasjo Črni vrh. Vodovod je črpalni. Vodo s hidravličnim ovnom črpajo v zbiralnik nad vasjo.

Iz tega vodovoda se oskrbuje vas Črni vrh v Tuhinju.

Vodovod Cirkuše

Voda je zajeta na studencu nad cesto na Kozjak. Težnostno se oskrbujejo naselja Cirkuše, Veliki in Mali Hrib, Vrhač, skupaj okoli 100 oseb.

OBMOČJE HRIBOVJA MED TUHINJSKO DOLINO IN ČRNIM GRABNOM*Vodovod Gabrovica*

Zajet je izvir Ajdovščica v gozdu severozahodno pod Malim Rakitovcem. Oskrbuje naselje Gabrovica, vodo je treba črpati, črpalnica je nižje v dolini.

Vodovod Rakitovec

Zajet je izvir Nevljice, približno 1,2 km vzhodno od vasi Veliki Rakitovec.

Iz tega vodovoda se oskrbuje približno 80 prebivalcev vasi Veliki in Mali Rakitovec.

Vodovod Mala Ravan

Zajeta sta dva studenca v grapi pod Veliko Ravnijo. Voda občasno ni primerna. Oskrbuje 4 hiše v Mali Ravni.

Vodovod Vranja peč–Velika Lašna

Za ta vaški vodovod je zajet studenec, ki izvira pod Sv. Urhom. Sistemu dodajajo vodo iz zajetja "pri Petru" v Veliki Lašni.

Vodo iz zajetja črpajo v zbiralnik nad vasjo. Nekaj nižje ležečih porabnikov se oskrbuje iz zajetja težnostno. Iz tega vodovoda se oskrbujeta vas Vranja peč in Velika Lašna, skupaj približno 100 prebivalcev.

Vodovod Palovče

Za vodovod je zajet studenec na južnem robu vasi Zgornje Palovče.

Iz tega vodovoda se oskrbujeta spodnji del vasi Zgornje Palovče in Spodnje Palovče. Oskrbuje približno 120 prebivalcev.

Vodovod Rudnik sestoji iz dveh delov:

- zajetja pod Hrastarjem, ki oskrbuje okoli 10 hiš v Spodnjem Rudniku,
- zajetja pod Koferinom, ki črpa vodo za dve hiši v Zgornjem Rudniku.

MOTNIŠKA DOLINA

Vodovod Motnik

Za ta vaški vodovod sta zajeta studenca "pod Homom", ki je starejši, in "v Tenku". Vodovod je težnostni. Voda z zajetja v Tenku teče v zbiralnik pod Homom.

Iz tega vodovoda se oskrbuje vas Motnik, približno 200 prebivalcev (57 hiš) in trije industrijski objekti.

Vodovod Špitalič

Naselje se oskrbuje iz dveh studencev. Zajetje pri kamnolomu oskrbuje 5 hiš, zajetje nad cesto na Reber pa je še nedograjeno in je namenjeno novemu delu naselja, ki se hitro širi.

Vodovod Brezovica

Vodovod se napaja iz zajetja ob vozni poti vzhodno nad naseljem.

Vodovod oskrbuje 3 hiše.

Vodovod Bela pri Motniku

Zajet je studenec v grapi nad naseljem.

Težnostno oskrbuje tri hiše.

Vodovod Srobotnik-Vrh

Vodo črpajo iz zajetja v grapi pod vasjo. Nad vasjo je novo zajetje težnostnega vodovoda, ki se deloma še uporablja. Oskrbujejo 12 hiš v Srobotnem in na Vrhju.

Pod Vrhom so imeli včasih na svojem studencu ovna, sedaj pa je zajetje opuščeno.

Vodovod Jastrobje

Zajeta sta dva studenca nekaj sto metrov južno od naselja. Oskrbujejo nekaj hiš v naselju.

Vodovod Milna

Zaselek Milna pri Nevljah s tremi hišami se oskrbuje iz zajetja severozahodno nad naseljem.

3. Varstvo vodnih virov

Na območju občine Kamnik so za oskrbo z vodo zajeti v glavnem manjši vodni viri. Izjema je drenažno zajetje Iverje in vodnjak "Pod skalico", ki oskrbujeta osrednji mestni vodovod.

Večina izvirov je preperinskih ali razpoklinskih. Kraško zaledje najdemo le pri izviru Pogorelca, izviru Bistrice, kjer ima črpališče planinski dom v Kamniški Bistrici, in tudi pri izviru Somešca, ki so ga šele pred kratkim vključili v sistem oskrbe. Manjši kraški izviri so še izvir v Vošču za Liplje, zajetje za Vranjo peč in izvir Nevljice, ki ga črpa Rakitovec.

Komunalno podjetje iz Kamnika upravlja in strokovno oskrbuje mestni vodovod in še vodovoda Kamniška Bistrica, Krivčevo in Studenec. Ostali vodovodi so v lasti in oskrbi vodovodnih odborov in Krajevnih skupnosti. To pa ne vpliva dobro niti na varstvo vode niti na oskrbovanje.

Ponekod vode primanjkuje oz. so zajetja narejena slabo in jih bo treba sanirati.

Vodni viri so ogroženi v glavnem zaradi kmetijske dejavnosti oz. urbanizacije podeželja, v manjši meri pa zaradi komunikacij in turistične dejavnosti.

Možni onesnaževalci so tako kmetije z gnojišči in gnojenje njiv in travnikov ter novogradnje ali adaptacije stanovanjskih hiš, ki pa so še vedno vezane na gnojišče ali greznico, saj kanalizacije, razen v mestnem območju v Kamniku, še ni nikjer.

Lokalne vodne vire ogrožajo tudi počitniške hišice ali naselja počitniških hišic in prevoz nevarnih snovi po cestah. Vendar je slednje za to območje manjša nevarnost.

Večja problema sta zakraselo območje na Veliki planini in širjenje smučišč proti Zvohu in Kalškem grebenu, kar bi lahko ogrozilo nekatere vodne vire v Volovlju in izvir v Studencih, ki postajajo perspektivni, ter one že v sosednji občini.

Možna nevarna onesnaževalca za zajetje v Iverju sta predvsem cesta v Kamniško Bistrico in urbanizacija ožjega območja ob cesti, če ta ni vezana na kanalizacijo. Novejše raziskave kažejo, da je možno onesnaževanje Bistrice tudi iz območja Zvoha in Kalškega grebena, če bi se smučišča RTC Krvavec širila v to smer. Vendar poteka to onesnaženje le posredno, preko Bistrice, ki v glavnem napaja prodni vodonosnik na Iverju.

Občinska skupščina je sprejela odloke za zavarovanje zajetja na Iverju, izvirov Snoviščice in zajetij za vodovod Studenca. Domžalsko Mengeško polje pa v mejah občine ni vir za oskrbo z vodo.

Z odlokom o urejanju in varstvu turističnega območja Velike in Male planine iz leta 1983 vodni viri niso bili zavarovani.

Perspektivni vodni viri za pitno vodo so v povirju Kamniške Bistrice, omeniti pa je treba še območje toplih izvirov pri Vasenem, ki je v dobršni meri že raziskano, najti je treba le še investitorja in se odločiti za način izkoriščanja. Sicer pa se je tu zadeva tudi že premaknila. Vodni vir bo namenjen turizmu in rekreaciji, ne pa oskrbi z vodo.

4. Sklep

Na območju občine so naslednji izdatnejši vodonosniki:

- 1) Razpoklinsko kraški vodonosnik v karbonatnih kamninah v območju Velike plavnine, Krvavca in Kalškega grebena, ki napaja vode v Studencih pod Mokrico, izvir Bistrice in Kamniške Bele, Konjske ter izvire ob Črni in v Volovljeku. Karbonatne kamnine gradijo tudi glavni greben Kamniških Alp, ki se sicer odmaka proti izviru Savinje.
- 2) V predgorju, v območju Črne, Tunjiškem gričevju, predvsem pa Tuhinjski dolini je omembe vreden preperinski vodonosnik na manj ali neprepustnih kamninah. Vsa lokalna oskrba v občini temelji na tem vodonosniku.
- 3) Vodonosnik z medzrnsko poroznostjo v območju med Kamnikom in Mengšem je že onesnažen in je zato kakovost vode že slaba; Nujno bi jo bilo treba izboljšati. Drugih izdatnejših vodonosnikov na tem območju ni. Morali bi preiskati zasip med Godičem in Mekinjami, za katerega pa sodimo, da je manj izdaten.

Možnosti za nadaljnjo oskrbo s pitno vodo.

Na območju Kamniške Bistrice je treba omeniti predvsem območje potoka Koršice s približno 0,5 l/s, Konjsko z okoli 10 l/s vode ter Mali izvir s Kamniško Belo, približno 50 l/s skupaj.

V območju Volovljeka z izjemo Šunca ni izdatnejše vode. Še nezajet Kajžarski Šunc ima okoli 10 l/s, izviri izpod Kranjske Rebri pa stalno dajejo še okoli 0,5 l/s primerne vode.

V Tuhinjski dolini so bili pomembni Somešca pod Črnim vrhom z 2 l/s, izvir Graben pod Lipljami, 0,5 l/s in izviri v dolini pod Češnjicami z okoli 1–2 l/s. Vsekakor pa je treba upoštevati še vrtino ob Snoviščici, na kateri bi lahko črpali okoli 10 do 14 l/s.

Zanimivejše je območje nad Zgornjim Tuhinjem, kjer bi bilo treba proučiti možnost zajemanja večjih količin.

Karbonatni masiv Gozda je zaradi poseljenosti že onesnažen, kar se vidi v izviru Samotni mlin v Olševku in Špilerjevem izviru v Godiču.

Preiskati bi morali tudi dolomite v podlagi naplavine pri Volčjem potoku in možnosti zamenjave vodnega vira Pod Skalico z vodo iz dolomita ob Suhem potoku nad Vrhpoljem.

Zahvala

Pri zbiranju podatkov dolgujem zahvalo predvsem gospodu Petku, tehničnemu direktorju Komunalnega podjetja, in gospodu L. Trebušaku, ki sta več let spremljala naše raziskovalno delo.

Povzetek

Območje občine Kamnik zajema južni del Kamniških Alp in predgorja, povirja Kamniške Bistrice, pritoke Črno in Nevljico, del Motniške doline in del Tunjiškega gričevja. Območje je zgrajeno iz razpokanega in zakraselega apnenca, dolomita, ploščastega apnenca, laporja, glinastega skrilavca, kremenovega keratofirja, deloma tufa ter peščenjaka, peščenega laporja itd. Ob potokih so prodno peščene naplavine, največ v vršaju Bistrice med Kamnikom in Duplico.

Na tem območju so potekale dolgoletne raziskave v zvezi z oskrbo s pitno vodo in zavarovanjem vodnih virov. Na območju občine je okoli 8 % prebivalstva že oskrbljenega z vodo iz vodovodov. Zabeležili smo 53 vodovodov. Od tega so štirje večji sistemi, ki jih upravlja Komunalno podjetje, ostali so manjši. Del občine se oskrbuje z vodo tudi iz sosednjih območij. Manjše vodovode oskrbujejo lokalni vodovodni odbori.

Vodne vire ogrožajo kmetijstvo, urbanizacija in lokalni transport. Le deloma je možno onesnaževanje voda zaradi turistične dejavnosti.

Summary

Within the area of the Kamnik commune there are the following more abundant aquifers:

1) The fissured karst aquifer in the carbonate rocks in the area of Velika planina, Krvavec, and Kalški greben, supplying waters of the Studenci below Mokrica, the Bistrica, the Kamniška bela, and the Konjska springs, as well as the springs near Črna and those at Volovljek.

Carbonate rocks also form the main ridge of the Kamnik Alps which drains towards the spring of the Savinja.

2) At the foothills, in the area of Črna, in the Tunjice hills, and particularly in the Tuhinj valley the weathered aquifer is worth mentioning, the one which lies on the less permeable or impermeable rocks. The entire local water supply in the commune depends on this aquifer.

3) The aquifer of intergranular porosity in the area between Kamnik and Mengeš is already polluted with the resultant low quality of water which should urgently be improved. There are no other more abundant aquifers in this areas.

The alluvium between Godič and Mekinje should be investigated; however, according to the estimations, it is less abundant.

Possibilities of further supply with drinking water

In the area of the Kamniška Bistrica, the following springs should be mentioned in particular: the Korošica brook with a discharge of 0.5 l/sec, the Konjsko with

approx. 10 l/sec, and the Mali izvir with the Koroška Bela, together with approx. 50 l/sec.

In the area of Volovljek, there are no other more abundant springs except for the Šunc. The so far uncaptured Kajžarski Šunc discharges 10 l/sec, while the springs from under Kranjska reber further provide approx. 0.5 l/sec of adequate water.

In the valley of Tuhinj, there were — already in the past — some important springs, such as the Somešca under Črni vrh with 2 l/sec, the Graben spring under Liplje with 0.5 l/sec, and the springs in the valley under Češnjice with 1–2 l/sec. The borehole by the Snoviščica in which 10–14 l/sec could be pumped should also be taken into consideration.

The area above Zgornji Tuhinj is more interesting where possibilities should be investigated of capturing greater quantities of water.

The carbonate massif of Gozd is already polluted due to the extent of settling; it is evident in the springs of the Samotni mlin in Olševik and the Špilerjev izvir in Godič.

The dolomite base below the alluvium near Volčji potok should also be investigated, as well as the possibilities of substituting the water of the Pod Skalico spring with the water from the dolomite by Suhi potok above Vrhpolje.

Viri:

Arhiv Inštituta GGG Geološkega zavoda Ljubljana.

Kregar, V., 1991: Sledenje podzemnih voda na Veliki planini. Naše jame, 33, 95–100, Ljubljana.

Odkok o določitvi varstvenih pasov in ukrepih za zavarovanje vodnih virov vodo-voda Studenca (UL RS 71/1993).

Novak, D., 1992: Oskrba z vodo občine Mozirje. Geogr. vestnik, 64, 173–184

Novak, D., 1993: Vodna oskrba in zaščita voda v občini. Kamniških občan, 32, 1. Kamnik.

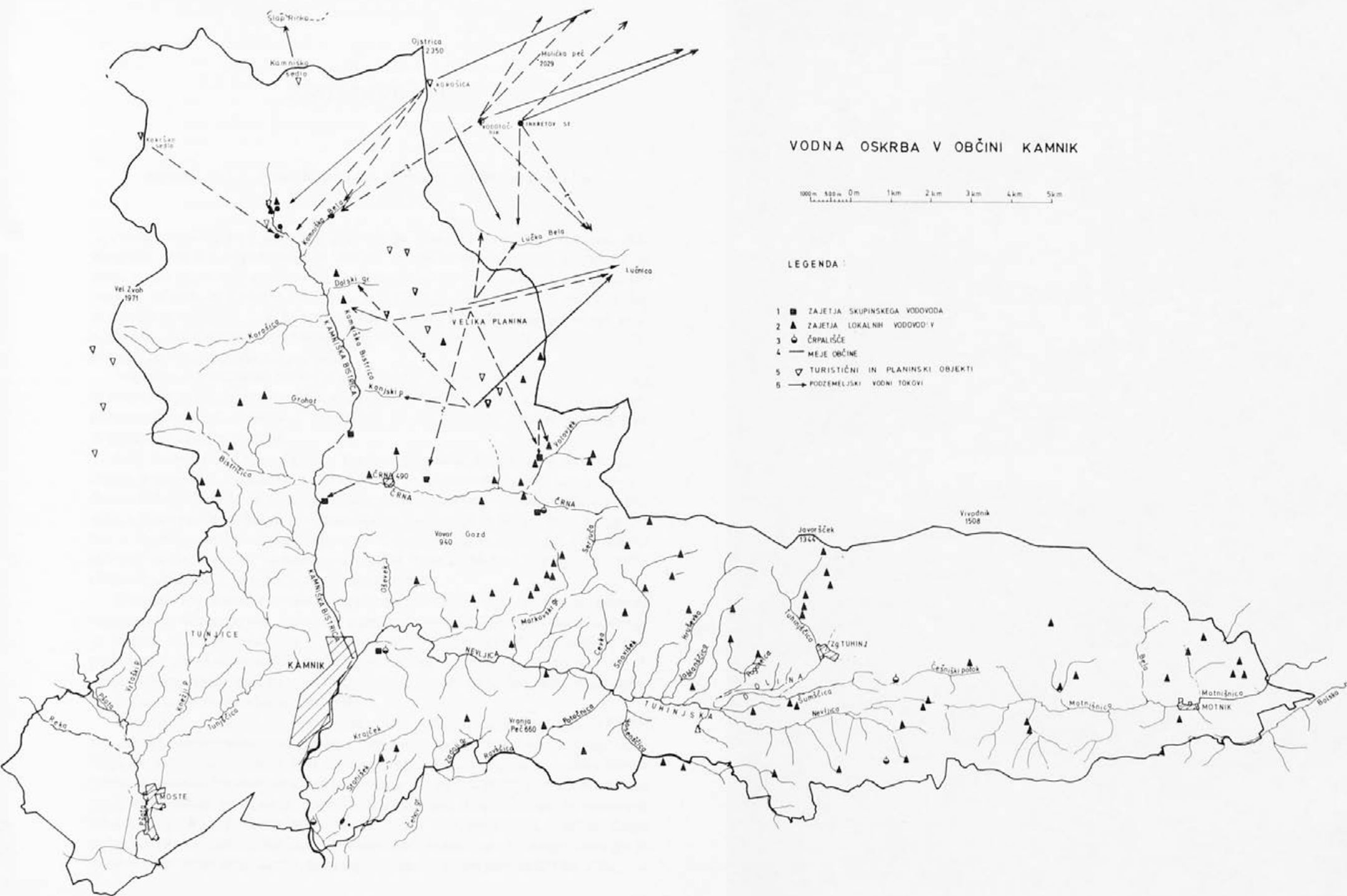
Novak, D., 1993a: Strokovne podlage za zavarovanje vodnih virov. Geogr. vestnik, 65, 127–134, Ljubljana.

Novak, D., 1994: Kje se napaja Kamniška Bistrica. Kamniški občan, 33, 1. Kamnik. Odlok o določitvi varstvenih pasov in ukrepov za zavarovanje zajetja pitne vode Iverje. (Ur. list SRS 3/86).

Odlok o določitvi varstvenih pasov in ukrepih za zavarovanje vodnih izvirov Snoviščice v Tuhinjski dolini (Ur. list SRS 3/86).

Odlok o zavarovanju podtalnice Domžalsko-Mengeškega polja na območju občine Kamnik (Ur. list SRS 24/87).

Odlok o urejanju in varstvu turističnega območja Velike in Male planine ter planine Kisovec. UL SRS 1/83, str. 33.

Književnost

Annales 3/93 — **Anali Koprškega primorja in bližnjih pokrajin.**

Koper 1993, 417 strani.

Namen tega zapisa je opozoriti geografe na obstoj te periodike, ki prinaša raziskovalne izsledke iz geografije in mnogih drugih strok z območja Primorske in Istre. V njej bodo našli gradiva vsi, ki jih zanimajo novejša ugotovitve na širokem prostoru od Pule in Postojne do Gorice in Tržaškega. Zanimive so za raziskovalne in strokovne ustanove, šole in seveda posameznike. Koprski Anali pomenijo geografskim raziskovalcem novo možnost objavljanja izsledkov ne le družbenega, ampak tudi fizičnogeografskega področja.

Poglejmo si značilnosti analov in nekaj vsebin iz zadnje, tretje številke. Tudi tej se pozna, da jo izdaja Zgodovinsko društvo za južno Primorsko. Zato lahko domala polovico prispevkov uvrstimo v zgodovino. Tu nas zanimajo predvsem geografske in geografiji sorodne vsebine.

Jurij Kunaver in Darko Ogrin v krajšem prispevku pojasnjujeta oblike spodmolov, v stenah t.i. črnokalske strukturne stopnje, s katero Podgorski kras prehaja v dolino Rižane. Sodita, da nastajajo zaradi selektivnega preperevanja apnenca blizu stika s flišno podlago. Kogar problematika zanima, mu je tu objava laže dosegljiva kot v zborniku mednarodnega simpozija "Geomorfologija in morje" in sestanka geomorfološke komisije karpatsko-balkanskih dežel v Malem Lošnju leta 1992 (Natisnil Oddelek za geografijo zagrebške univerze).

Vladimir Klemenčič v članku Geopolitični položaj in regionalizem na primeru jugozahodne Slovenije (str. 203–210) z mislim o geopolitičnem položaju Slovenije in kartam, ki jih je objavil že v geografskih in drugih revijah, opredeljuje bolj podrobno "transkontinentalni značaj" jugozahodne Slovenije, "kjer prostor ob slovensko-italijanski meji na sicer mikroosnovi, vendar pa vedno intenzivno, dobiva značaj moderne evroregije" (str. 208).

Milan Bufon v zanimivem članku "Istra: novi problemi starih regij" (str. 197–202) riše novejša demografske spremembe v Istri z njenim "istrskim križem" vred. Opozarja na novo vlogo Trsta v luči istrskega regionalizma, saj se je v njem zbrala večina italijanskih Istranov. Značilen je odlomek: "V tej luči postaja Trst, kljub dvojni meji, ki ga ločuje od svojega istrskega zaledja, novi 'Caput Istriae' in prevzema tako funkcijo, ki jo pred tem nikoli ni imel, saj je bil v preteklosti, zlasti do druge polovice 19. stoletja, veliko bolj 'kontinentalno' orientiran. Po drugi strani pa ni znotraj Istre nikakršnega centra, ki bi uspel regijo ustrezno povezati." (Str. 201.)

V analih za leto 1993 pa je geografsko zanimivega še mnogo, kar ni izpod peres poklicnih geografov. Tak je sestavek Marka Udoviča z naslovom "Ogozditelj krasa na Kranjskem v obdobju od leta 1886 do 1911" (str. 55–60). H Kranjski je leta 1885, ko je bil sprejet zakon o prisilni pogozditvi kraških goličav, bila priključena tudi večina ozemlja, ki je spadalo v občini Postojna in Ilirska Bistrica, ter deli sežanske in ajdovske občine v obsegu iz leta 1993. Tu je bilo v pogozdovalni kataster vpisanih 3888 ha, od katerih je bilo do leta 1910 pogozdenih 2657 ha. Na teh goličavah, pretežno v vaških gmajnah, so posadili 47,7 milijona sadik ali 17.204 sadike/ha. Od tega jih je bilo 93 % bora, 4,5 % smreke in nekaj listavcev. Poleg tega so izvajali še podsetev (3234 kg semen). Skupno je sodelovalo več kot 56.000 ljudi, ki so jim plačali 12.584 dnin. Stroški so znašali 176.000 tolarjev na hektar (vrednost SIT iz oktobra 1992). Ob dejstvu, da so posadili drugod po krasu okoli 30.000 ha goličav, spoznamo, kako ogromna investicija je to bila. Prinesla je zmanjšanje burje ob prometnicah, manjšo vetrovnost sploh in nastajanje nove humozne zemlje, čisti borovi gozdovi pa so danes domala brez gospodarske vrednosti.

Za regionalno geografijo so zanimivi še članki o novejši zgodovini, etnografiji in zlasti politični geografiji (npr. nadaljevanje članka o slovensko-hrvaški jezikovni meji v Istri izpod peresa F. Ostanka), naravovarstvu ter o etnografiji. Članek V. Malačiča "Pregled oceanografskih meritev in raziskav v priobalnih vodah Slovenije in Tržaškem zalivu in razvoj ob morju" žal ne pozna teh raziskav iz geografske periodike. To pot je še več poročil o novih objavah in strokovnih zborovanjih ter delu strokovnih društev.

S 417 stranmi velikosti A4 so Anali Koprškega Primorja presegli ostale slovenske lokalne in regionalne zbornike in se še širijo. Njihov obseg se je od prvega letnika leta 1991 skoraj podvojil. Za leto 1994 je napovedana delitev vsebine na naravoslovni in humanistični zvezek.

Ivan Gams

Daniel Noin: Atlas de la population mondial.

Reclus — la documentation française, Montpellier — Paris, 1991, 160 str., 80 kart, 28 grafov, 55 tabel, 11 fotografij.

Avtor dela "Atlas svetovnega prebivalstva" Daniel Noin je predsednik komisije za prebivalstvo pri Mednarodni geografski zvezi (odprl je geografski simpozij "Geografija in narodnosti", ki ga je organiziral Oddelek za geografijo Filozofske fakultete septembra 1993 v Ljubljani) in eden vodilnih strokovnjakov na področju geografije prebivalstva.

Pričujoča publikacija obravnava vse osnovne teme geografije prebivalstva, njena glavna odlika pa je bogata kartografska in slikovna oprema. Že iz naslova

“Atlas” je razvidno, da je poudarek na kartografskem prikazu raznih demografskih podatkov in kazalcev, vse karte pa so opremljene z dovolj obširnimi komentarjem.

Podatki zajemajo 160 držav ali 99 % svetovnega prebivalstva. Avtor priznava, da se kakovost podatkov močno razlikuje in da predvsem opisom nekaterih držav v razvoju ni mogoče popolnoma zaupati oziroma jih je treba obravnavati bolj kot ocene. Kljub temu pa so po avtorjevem mnenju možne primerjave med posameznimi državami in regijami.

Osnovna ugotovitev, ki je razvidna iz predstavljenih kart, so izredno velike demografske razlike med posameznimi celinami, regijami in državami. Avtor ugotavlja, da se nekatere razlike še povečujejo, medtem ko je pri drugih opaziti tendenco približevanja.

Knjiga je razdeljena na deset poglavij. Prvo obravnava dinamiko prebivalstva. Za sedemdeseta in osemdeseta leta je značilno, da se je stopnja rasti svetovnega prebivalstva sicer zmanjšala, toda absolutna rast prebivalstva zaradi povečanega števila še vedno narašča. To poglavje obravnava tudi demografsko tranzicijo in tako imenovano “demografsko eksplozijo” v državah tretjega sveta.

Drugo poglavje je posvečeno geografski razporeditvi svetovnega prebivalstva. Avtor poudarja, da se ravno v razporeditvi prebivalstva pojavljajo največje razlike med vsemi demografskimi kazalci. Na gostoto poselitve, ki se giblje od nekaj prebivalcev na km² v nekaterih državah do več tisoč prebivalcev na km², ne vplivajo samo naravne, predvsem podnebne razmere, temveč tudi zgodovinski razvoj in družbene razmere. Visoko gostoto ne smemo enačiti s prenaseljenostjo. Izredne zgostitve prebivalstva so značilne predvsem za mestne državnice, nekatera visoko razvita industrijska območja (megalopolise) in za agrarne pokrajine južne in vzhodne Azije. Avtor loči tri velike zgostitve prebivalstva (vzhodnoazijsko, južnoazijsko in evropsko) ter več manjših.

Tretje poglavje obravnava demografske režime. Avtor na podlagi rodnosti, smrtnosti, starostne strukture in stopnje rasti prebivalstva loči osem demografskih režimov.

V četrtem poglavju avtor predstavi problematiko starostne in spolne strukture prebivalstva. Strukturi sta prikazani s starostnimi piramidami in kartami, iz katerih je razvidna prevlada mladega prebivalstva v državah v razvoju in starega v razvitih državah. Loči šest tipov starostnih piramid.

Peto poglavje se ukvarja z vprašanjem zakonske zveze in gospodinjstev. Delež poročenih žensk je povsod visok, kljub temu pa se pojavljajo opazne razlike med posameznimi državami (od 99 % v nekaterih islamskih in afriških državah do 80 % v nekaterih državah Severne in Srednje Evrope). Prikazana je tudi povprečna starost zakoncev ob prvi poroki, razlike v starosti med zakoncema ter število članov gospodinjstev.

Šesto poglavje je namenjeno rodnosti, ki je po avtorjevem mnenju osnovni demografski kazalec. Na kartah so prikazani podatki o številu rojstev na dan (375.000 za ves svet!), stopnji in spremembah rasti natalitete, uporabi kontra-

cepcijskih sredstev, razširjenosti in pravnem položaju splavov. Prikazan je tudi kompleksen kazalec o položaju ženske v družbi (sestavlja ga 20 spremenljivk) ter podatki o šolanju in pismenosti deklic. Avtor ugotavlja, da je položaj žensk v družbi obratno sorazmeren s stopnjo rodnosti.

Sedmo poglavje obravnava smrtnost. Prikazane so razlike v življenjski dobi, smrtnosti otrok in zdravstvenem ter socialnem varstvu.

Osmo poglavje se ukvarja s problematiko notranjih migracij in urbanizacije. Prikazana je razporeditev ruralnega in urbanega prebivalstva, stopnja urbanizacije in rast urbanega prebivalstva.

V devetem poglavju so predstavljene mednarodne migracije in prevladujoči migracijski tokovi v preteklosti in sedanjosti.

V desetem, zadnjem poglavju avtor na podlagi prevladujočih smeri razvoja prikaže več možnih variant razvoja svetovnega prebivalstva.

Knjiga "Atlas svetovnega prebivalstva" prav gotovo zasluži, da jo vzamemo v roke. Zaradi velikega števila kakovostnih in nazornih kart nam da precej informacij že bežno prelistavanje.

Dejan Rebernik

Jean-Pierre Lozato-Giotard: **Géographie du tourisme**. Collection géographie. Masson. Paris. 1990. 237 str. 11 tabel. 52 kart.

Knjiga Geografija turizma obravnava problematiko turizma in njegovega hitrega razvoja v zadnjih desetletjih predvsem z vidika vpetosti in povezav turističnih dejavnosti z geografskim prostorom. Razdeljena je na tri dele. V prvem avtor opredeli osnovne turistične tokove in turistična območja, v drugem se ukvarja s tipologijo in opisovanjem turističnih območij, zadnji del pa je namenjen vprašanju razvoja in načrtovanja turizma ter vplivom turizma na prostor in družbo kot celoto.

V uvodnem razmišljanju avtor poudari pogostost vsake turistične dejavnosti in vsake oblike turizma z geografskim prostorom kot osnovnim in bistvenim delom turistične ponudbe. V svojih začetkih je turizem predvsem "opazovalec" prostora, z množičnostjo v drugi polovici 20. stoletja pa postane tudi velik "porabnik" prostora, kar ustvarja prave turistične regije in območja.

Prvi del se ukvarja s problematiko turističnih tokov in območij. Leta 1987 je bilo v mednarodne turistične tokove vključeno več kot 350 milijonov ljudi. Značilno je, da večina turističnih tokov še vedno poteka med razvitimi državami. Avtor loči glavne in stranske turistične tokove. Med glavne prišteva turistične tokove v Evropi (2/3 svetovnega turističnega prometa): med Severno in Srednjo Evropo ter obalami Sredozemskega morja (100 milijonov), Alpami (15 milijonov), Severo-

zahodno Evropo (atlantska obala, urbana turistična središča) in deloma tudi Vzhodno Evropo. V Severni Ameriki prevladujejo notranji turistični tokovi (med industrijskimi območji in Florido, Kalifornijo ter atlantsko obalo), pomembna pa sta tudi turistična tokova med Severno Ameriko in Mehiko ter Severno Ameriko in Evropo. Stranski turistični tokovi potekajo zlasti med razvitimi državami in državami v razvoju (med Evropo, Severno Ameriko in Japonsko ter obalami severne Afrike, Egiptom, vzhodno in jugovzhodno Azijo, Karibi in nekaterimi tropskimi otoki).

V drugem delu prvega poglavja avtor opisuje in geografsko določa posamezna turistična območja, v tretjem delu pa predstavlja vpliv geografskih dejavnikov na lokacijo turističnih območij. Na prvo mesto postavlja naravno-geografske razmere, ki so bistven del "turistične pokrajine". Opozarja na "klišeje" turistične pokrajine (npr. tropski otok, alpska dolina...), ki so predvsem produkt turistične propagande. Ločuje estetsko (doživljajsko) in aktivno vrednost pokrajine. Sledijo položaj turističnega območja (klimatske razmere, vegetacija, vodne površine), družbeno-geografske razmere (turistične navade in moda, umetnost in kultura, "verski turizem", šport in rekreacija, kongresni in polsovnji turizem) in tehnični dejavniki (razvoj prometa in prometna dostopnost — množičnost in hitrost prometnih sredstev, nastanitvene zmogljivosti). Na koncu omeni še pomen in vpliv družbenih razmer na razvoj turizma (živiljenjski standard, politične razmere, gospodarske razmere...).

V drugem delu knjige navaja različne vrste in oblike turističnih območij. Tipologija turističnih območij temelji na različnih kazalcih: relativni delež turizma v gospodarstvu določene regije, zgodovinski razvoj turizma, prostorske oblike turističnih kapacitet, vpliv turizma na regijo... Tako loči dve osnovni skupini turističnih območij: polivalentna ali odprta turistična območja in bolj ali manj specializirana ali zaprta turistična območja. Nadalje loči še polinuklearna in mononuklearna, tradicionalna in načrtovana, urbana, "zelena" in obmestna turistična območja. Med specializiranimi turističnimi območji omenja kopališka letovišča, termalna zdravilišča, kulturno-zgodovinska in verska središča, zimskošportna središča in narodne parke.

Turistično regijo opredeljuje kot regijo, kjer je turizem osnovna gospodarska dejavnost. Loči polarizirane turistične regije (npr. riviera in lido — Azurna obala, Costa Brava, Istra — Dalmacija, obale jezer..., urbane turistične regije: centralizirane — npr. Pariz, London, in multipularne — npr. Toskana, Andaluzija) in nepolarizirane, disperzne turistične regije. V tretjem delu avtor ugotavlja, da turistični razvoj povzroča številne gospodarske, socialne, ekološke in prostorske probleme. Predstavi predvsem prostorsko in deloma tudi gospodarsko problematiko turističnega razvoja. Tako opozori na družbeno-gospodarske vplive turizma (turistična gospodarska bilanca držav in regij, gospodarski učinki turizma, vpliv na zaposlovanje in na prometne tokove...).

Predstavi tudi razmerje med turizmom in prostorskim načrtovanjem (npr. vprašanja ohranjanja naravne in kulturne dediščine, varovanja socialnega okolja, načrtovanja izgradnje in prenove turističnih središč...).

Sklenemo lahko z mislijo, da gre za nov in svež pristop na področju geografije turizma, ki prav gotovo zasluži pozornost vseh, ki se zanimajo za to področje geografske znanosti.

Dejan Rebernik

J.E. Lovelock, GAJA. **Nov pogled na življenje na Zemlji**,
Cankarjeva založba, 140 str., Ljubljana, 1994

Naslov izvirnika: GAIA. A New Look at Life on Earth, Oxford University Press, 1979.

Delo J.E. Lovelocka "Gaja. Nov pogled na življenje na Zemlji" v nobenem pogledu ni povsem novo, saj je izvirnik nastal v letih od 1975 do 1979, slovenski prevod pa smo dobili šele v tem letu. Vsebina, ki je pred skoraj dvajsetimi leti vspodbudila številne polemike in tudi kritike, ni več nova. Naj spomnim le na delo F. Vestra "Križa prenaseljenih območjih: o razvijanju ekosistemskega mišljenja", katere prevod je pri nas izšel leta 1991 in obravnava podobno tematiko. V znanosti, vsaj v geografski in pokrajinsko-ekološki, se je do danes že močno uveljavilo gledanje na Zemljo kot enoten, zelo zapleten sistem, kjer vsak poseg oz. sprememba lahko povzroči niz drugih, tudi nepredvidljivih posledic. Če želimo usmerjati razvoj, moramo nujno poznati ne le vzročno-posledične povezave med elementi, ampak njihovo celovito součinkovanje s povratnimi zvezami.

"Celovit" pogled je namreč glavna vsebina Lovelockovega dela in t.i. novega pogleda na življenje na Zemlji. Pisec skuša v nekaj poglavjih (Prepoznavanje Gaje, Kibernetika, Sodobno ozračje, Morje, Gaja in človek, Življenje v Gaji) potrditi hipotezo o našem planetu kot organizmu, bitju. Od tod tudi ime Gaia, ki so ga že pred dvema tisočletjema uporabljali stari Grki, v 18. stol. pa je razumevanje žive zemlje — Gaje — skušal znanstveno razložiti James Hutton, oče geologije. V znanosti je kasneje prevladalo "parcialno" raziskovanje na medsebojno ločenih področjih in se je vidik celostnega obravnavanja Zemlje kar nekako izgubil.

Kljub nedvomno bogatemu znanju in strokovnosti je Lovelock napisal poljudno delo, namenjeno širokemu krogu bralcev, v katerem želi s svojim "tehničnim" znanjem pojasniti nekatere zmote in nelogičnosti v zvezi z nastankom in razvojem življenja na Zemlji, "skrivnosti" ohranjanja oz. vzdrževanja življenjskih razmer in svoje videnje Gaje. K pisanju ga je, poleg novih spoznanj o našem planetu v šestdesetih in sedemdesetih letih ter lastnih spoznanj (avtor je sodeloval v skupini, ki je razvijala metode za zaznavanje življenja na Zemlji in drugih planetih), spodbudil tudi "boj" med različnimi skupinami, ki skušajo realna spoznanja o

Zemlji prilagoditi svojemu delu, interesom in navsezadnje tudi koristim. Pogosta je slepa zaverovanost, ki je že prerasla v dogme in onemogoča drugačen način videnja, obravnavanja in spoznavanja problematike.

Za nadzor številnih "mehanizmov" je Zemlji potreben visoko razvit krmilni sistem, ki lahko deluje, če je na voljo dovolj proste energije. Poglavje o stabilnosti zapletenih sistemov nakazuje, kako lahko Gaja deluje fiziološko. Za sedaj, ko še ni trdnih dokazov za njen obstoj, lahko imamo ta sistem za nekakšen zemljevid ali tehnični načrt, s katerim bomo primerjali, kar bomo odkrili pri nadaljnjih raziskavah. Če bomo odkrili zadostne dokaze za planetarne krmilne sisteme, ki imajo za sestavne dele aktivne procese rasti in živali in ki zmorejo uravnavati podnebje, kemijsko sestavo in topografijo zemlje, lahko hipotezo podkrepimo in jo izoblikujemo v teorijo.

V poglavjih "Gaja in človek: težave z onesnaženjem" in "Življenje v Gaji" Lovelock obravnava naš odnos do Gaje in vrednoti posege. Z vidika Gaje kot stabilnega sistema so posegi človeka oz. učinkovanje družbe manj usodni, ne pa zanemarljivi. Po avtorjevem mnenju so Gajo veliko bolj prizadeli nekateri "zgodnji" učinki (npr. krčenje gozda in požigalništvo) kakor posledice razvite tehnologije. Izkrčen gozd je Gaja uspela regenerirati v travni ekosistem savan in step, toda zmogljivosti niso neomejene in tega bi se morali zavedati pri uničevanju pragozdov. Druga pomembna prvina so kontinentalni šelfi, ki jih prav tako ogrožamo. Sodi, da pripisujemo pogosto prevelik pomen lastnim dejanjem in napačno obravnavamo posledice (npr. vse "odpadne" snovi še ne pomenijo onesnaževanja, naš vpliv na ozonsko plast ni tako pomemben, kajti preveč ozona pomeni enako nevarnost kot premalo). Pomembno je, da s svojimi posegi ne porušimo sistema in s tem sposobnosti Gaje, da nadzoruje, usmerja procese in ohranja obstoječe razmere. Dejstvo je, da razvoj družbe in vsa večja odvisnost od tehnologije pomenita motnjo za ostalo biosfero in bo tako tudi ostalo.

Z avtorjevimi razmišljanji je mogoče soglašati z vidika Zemlje kot celote, kar je tudi namen njegovega pisanja. Po hipotezi o Gaji naj bi stabilno stanje našega planeta vključevalo človeka kot del ali kot partnerja zelo demokratične celote (str. 132). V "malem", pa naj gre za človeka ali druga živa bitja, se zdi vloga družbe vendarle pomembnejša. Naša poseganja v Gajo so namreč veliko večja (tako v količinskem kakor v kakovostnem smislu) in "usodnejša" tudi za nas same. Upajmo, da smo jih sposobni bolje načrtovati in vsaj v določeni meri predvideti njihove posledice.

Delo J.E. Lovelocka je v marsičem poučno, zanesljivo pa spodbuja naše razmišljanje in ga je vredno prebrati.

Valentina Brečko

Sigrid Almedal: **Factors of Change in Highlands and High-Latitude Zones**,
Hogskole Senteret i Nordland, Bodo 1993, (121 strani,
17 kartogramov, 7 diagramov)

Z nekaj zamude je izšel zbornik simpozija mednarodne podkomisije pri IGU za razvoj gorskih in polarnih območij, ki je potekal od 17. do 22. 7. 1991 v Bodoju na Norveškem. Zbornik je izšel kot poročilo Hogskole Senteret i Nordland in ga je uredila glavna organizatorica simpozija Sigrid Almedal. Prinaša deset referatov, ki so jih udeleženci predstavili na simpoziju. Že sam kraj simpozija da slutiti, da je bila glavna problematika vezana na probleme v polarnih in subpolarnih območjih, vendar je kar polovica referatov obravnavala tudi problematiko iz gorskih območij.

Uvodni referat je prispeval domačin, predstojnik geografskega oddelka na Hogskole Senteret i Nordland Paul Olav Berg, ki je plastično predstavil naravne značilnosti, družbenogeografsko strukturo in perspektivne razvojne tendence Severne Norveške, območja, ki ga označuje obsežnost regije v visoki geografski širini, redka poseljenost ter precejšnja prometna izoliranost.

Subpolarno območje na ameriški celinii je obravnaval Donald F. Lynch z Univerze na Aljaski, ki je predstavil dejavnike, ki spreminjajo gospodarsko strukturo Aljaske. Aljaska je kot močan izvoznik surovin, ki so jih spodbujale vladne naložbe, zašla v osemdesetih letih zaradi upada cen surovin v recesijo. Nove vladne naložbe v odprtje rudnikov, razcvet turistične dejavnosti in gospodarsko priseljevanje so omogočili ponovno gospodarsko rast Aljaske.

J.I. Romanovski z Univerze v Manitobi je označil razvoj v Severni Manitobi v Kanadi. Poudaril je pomen izrabe vodnih virov za oživitev poselitvenih območij kanadskih Indijancev ter pomen izgradnje regionalne infrastrukture za celotni razvoj te severne pokrajine s posebnim ozirom na politično-gospodarsko odločanje.

Heikki Jussila z Univerze v Ouluju na Finskem je osvetlil gospodarski pomen centralnih središč ob severnem Botnijskem zalivu na finski in švedski strani na obsežna periferna subpolarna območja, pri čemer je posebej poudaril pomen prometnega omrežja.

Laurence M. Sommers z Michiganske državne univerze je proučil energetske potencialne Barentsovega morja. Opredelil je naravne in družbene značilnosti tega subpolarnega morskega območja. Ta skriva še bogata nahajališča nafte in zemeljskega plina ter vključuje poznana ribolovna območja, ki predstavljajo posebno odročno poselitveno in še neprecizno omejeno subpolarno morsko in obmorsko regijo.

Raznoliko geografsko problematiko z gorskih območij obravnavajo štirje referati.

Peter Scott z Univerze na Tasmaniji je proučil izrabo zemljišč v Avstralskih Alpah s poudarkom na turizmu. Nekdanja ekstenzivna pašna območja Avstralskih Alp so v veliki meri ohranila svojo primarno funkcijo. Močno pa se je povečal njihov pomen za hidroenergetsko izrabo in turistično dejavnost. Oblikovanje varovanih naravnih parkov naj bi povečalo izključni rekreacijski pomen obsežnih avstralskih gorskih predelov.

Poročilo s svojih terenskih proučevanj v hribovju ob Rdečem morju v Sudanu je podala Maria Bjune z Univerze v Bergenu na Norveškem. Raziskovala je polnomadizem plemena Beja Hedenova ter ugotavljala spremembe v kmetijski dejavnosti in tehnologiji, ki ju je prizadela katastrofalna suša v območju Rdečemorskega hribovja (Red Sea Hills).

Borut Belec z Univerze v Mariboru je predstavil degradacijo gorskega ekosistema v slovenskih Alpah zaradi pretirane sečnje gozda in onesnaženega ozračja.

Podpisani je prikazal pomen varovanja slovenskih gorskih območij na primeru ureditve Triglavskega narodnega parka.

Od tradicionalne problematike podkomisije se je nekoliko ločil referat Richarda E. Lonsdalea z Univerze v Nebraski, ki se je teoretsko ukvarjal z opredelitvijo redko poseljenih območij; ta predstavljajo posebne ekosisteme in življenjske prostore več maloštevilnih domorodnih civilizacij, v sebi pa skrivajo tudi še neodkrita naravna bogastva. V referatu tehta smiselnost vzdrževanja in vlaganja v ta periferna območja.

Poročilo zaokroženo podaja raziskovalno problematiko različnih geografov, udeležencev te specializirane podkomisije.

Metod Vojvoda

Spatial Dynamics of Highland and High-Latitude Environments,
Appalachian State University, Volume 4, Boone 1992 (234 strani, 8 tabel,
47 grafičnih prikazov).

Prostorska dinamika v gorskem in subpolarnem okolju je zbornik referatov dveh sočasno zborujočih skupin geografov, ki so zasedale od 26. do 31. julija 1992 na Apalaški državni univerzi v Boonu v Severni Karolini (ZDA).

Na washingtonskem kongresu Mednarodne unije geografov 1992 se je na svojem zadnjem predkongresnem simpoziju pred razpustitvijo srečala Podkomisija za razvoj gorskih in subpolarnih območij. Hkrati je zasedal tudi Konzorcij za planske rešitve marginalnih območij razvitih dežel. Zbornik je uredil Ole Gade in prinaša 19 referatov, od tega 6 s problematiko gorskih in subpolarnih območij.

O subpolarnem območju je samo razprava Norvežanke Sigrid Almedal, ki proučuje decentralizacijo moči s centralnih v robna območja in s tem ožvitev pomena lokalnih in regionalnih avtoritet za ekonomski razvoj perifernih območij. Disperzijo in koordinacijo vodenega finančnega in gospodarskega razvoja v manjših lokalnih in regionalnih območjih proučuje na zgledu severne Norveške.

Ostalih pet razprav je namenjenih problematiki gorskih regij. Švicar Walter Leimgruber je proučil spreminjanje pomena gorskih območij za človeka. Razvojno osvetljuje postopno transformacijo človeku neprimerne gorskega okolja v vedno

pomembnejši posebni ekosistem z različnimi naravnimi viri, pomembnimi za rast posameznih gospodarskih panog, zlasti turizma in hidroenergije.

Amerikanec Bradley T. Cullen predstavlja zaposlitveno problematiko gozdarskih mest v Severni Kaliforniji, kjer je 28 monostrukturno usmerjenih gozdarskih mest v 80. letih prizadela gospodarska recesija, kar je ta gozdarska središča prisililo v pospešeno prestrukturiranje gospodarstva in zaposlenosti.

William C. Wonders z Britanske Kolumbije v Kanadi je proučil vzpon in zaton gozdnih naselij, ki so se načrtno razširila po obsežnem Škotskem višavju. Po drugi svetovni vojni so namreč z obsežnim pogozdovanjem višavja želeli zadržati in zaposeliti prebivalstvo v tem hribovitem depopulacijskem območju.

Nemec Eckart Ehlers predstavlja problematiko azijskega gorskega območja, in sicer pakistanskega Karakoruma in še posebej območja karakorumske ceste. Predmet prispevka so kmetijske spremembe in prostorska dinamika v dolini Bagrot.

Razprava izraelskih avtorjev Davuda Grossmana in Amirama Dermana ne obravnava gorsko, temveč hribovsko območje Samarijskega hribovja, za katerega je izdelan obsežen razvojni načrt intenzivne poselitve.

Problematika ostalih člankov je enovito uglasena na teoretsko opredeljevanje marginalnih območij znotraj razvitih regij in podprta z mnogimi konkretnimi zgledi, največ iz ameriških območij (kar 6 razprav) in švedskega okolja (4 razprave). Italijanska avtorja sta predstavila različne vrste marginalnosti in njihovo socialno-ekonomsko opredelitev ter to ponazorila z italijanskimi zgledi. Globalnemu razvoju agrarne dejavnosti s spremljajočimi dejavnostmi v obrobni predelih Evrope je posvečena le ena razprava.

Metod Vojvoda

“Gorenjska A–Ž. Priročnik za popotnika in poslovnega človeka”.

Besedilo so pripravili: M. Vidic, V. Štekar-Vidic, D. Globočnik, N. Gartner-Lenac, I. Vraničar in B. Sever. Uredila B. Sever in J. Ternar, založila in izdala Pomurska založba, Murska Sobota 1994, 295 + 18 strani reklamno-poslovnih sporočil.

V zbirki turističnih vodnikov Slovenija total, ki jo je zasnoval Bela Sever in naj bi vsebovala 12 knjig, je izšel tretji zvezek “Gorenjska A–Ž”. Tudi v njem — kot že v prejšnjih dveh, ki obravnavata Pomurje ter Slovensko Primorje in Kras — so prikazane pokrajinske značilnosti posameznih območij in predelov. S kratkimi in jedrnatimi zapisi in formulacijami so označeni pokrajine in njene sestavine, njihova geološko-kamninska zgradba in sestava, vegetacijska odeja, zgodovinski mejniki družbeno-gospodarskega razvoja, oblike in sistemi gospodarskih dejavnosti, infracstrukturna opremljenost naselij in pokrajine kot celote. Posebna skrb je namenjena

opisom in predstavitvam tistih pojavov, naravnih in kulturnih spomenikov, ki s svojo enkratno in neponovljivo vsebnostjo zaznamujejo posamezna območja in jih dvigajo nad povprečnost vsakdanjega okolja. In prav v njih spoznavamo tisto dragoceno bogastvo naravnih in kulturnih spomenikov, ki privabljajo k obisku in ogledu domačega ali tujega popotnika.

V knjigi sta predstavljeni zgornja in osrednja Gorenjska, ki s svojo politično upravno razčlenjenostjo vključujeta dosedanjih pet občin (Jesenice, Kranj, Radovljica, Škofja Loka in Tržič). Leta 1991 je živel na obravnavanem območju 191.688 prebivalcev, od tega 50,7 % v desetih mestnih naseljih. Že osnovni pokazatelj, da se je namreč povečalo število prebivalstva na Gorenjskem v povojnih letih (1948–1991) za 63 %, kaže na izredno nagel in raznolik družbeno-gospodarski razvoj, ki je bil nad slovenskim povprečjem. V osemdesetih letih se je povečalo število prebivalstva v obravnavanih predelih za 6,9 %, kar je tudi nad državnim povprečjem. Z navedenimi kazalci je mogoče zaznati današnji utrip posameznih pokrajin in predelov kakor tudi naselij na Gorenjskem in je brez dvoma prispeval k močnim selitvenim tokovom prebivalstva, k splošnemu gospodarskemu napredku in k sodobnemu družbeno-socialnemu razvoju in preobrazbi. Navsezadnje so to tiste splošne materialne stalnice pokrajinskega razvoja, ki omogočajo najrazličnejši pretok informacij in dobrin v pokrajini, njeno razvitosti in gospodarsko-proizvodno usmerjenost. Naravne razmere in danosti s svojimi neponovljivimi oblikami pa so tisti "zakladi", ki že od nekdaj privabljajo in s svojo pestrostjo navdušujejo domačega in tujega obiskovalca. Zato je prav in koristno, da smo dobili tudi za gorenjski predel naše države sodoben in praktičen turistično-informativni vodič.

Številne pokrajinske, socialno-gospodarske, kulturno-zgodovinske, umetnostne, turistično-nastanitvene in druge značilnosti in posebnosti Gorenjske kakor tudi njena infrastrukturna opremljenost, ki je pogoj za obisk njenih predelov in naselij, so predstavljene v vodniku z 89 nosilnimi (glavnimi) gesli. Ta nam s kar se da strnjenimi opisi podajajo geografske, gospodarske, prometne, turistične, naselbinske, kulturne, zgodovinske, socialne, razvojne in druge prostorske predstavitve našega najbolj značilnega alpskega in predalpskega sveta. Deset gesel je namenjenih orisu nekaterih pokrajinskih predelov ali enot (npr. alpske planote Jelovica, Mežaklja in Pokljuka, Triglav in Triglavski narodni park, Kamniško-Savinjske in Julijske Alpe, Karavanke, Škofjeloško hribovje itd.).

V 52 geslih oziroma sestavkih so orisane splošne pokrajinske sestavine (gozd, rastlinstvo in živalstvo, podnebje, arheologija, prebivalstvo idr.), temeljne veje gospodarstva, kulturno-umetnostne značilnosti, turistične zmogljivosti, poglobitve naprave in objekti infrastrukturne opremljenosti pokrajine, možnosti športno-rekreativnega udejstvovanja itd. V 27 geslih so predstavljena nekatera centralna naselja z opisi njihove zemljepisne lege ter teritorialnega in gospodarskega razvoja in s prikazom tistih stavbarskih in umetnostnozgodovinskih spomenikov, ki imajo širšo veljavo in privlačnost. Ob centralnih naseljih, ki so uvrščena v geslovnik, so prikazana še njihova zaledja (gravitacijska območja), in sicer s predstavitvijo vseh

naselij ter z oznakami njihovege lege in opremljenosti. (Prav pri izbiri centralnih krajev, ki so bili uvrščeni med nosilne oziroma vodilne pri sestavi geslovnika, se postavlja utemeljeno vprašanje: Zakaj niso bila vsa centralna naselja, ki jih je na Gorenjskem po Vrišerjevi klasifikaciji kar 55 (prim. GZ XXVIII, 1988, str. 149–151), razporejena med vodilna naselja? Njihova razčlenitev je pokazala, da so bili sprejeti v geslovnik vsi kraji z višjo stopnjo centralnosti — npr. okrajno, okrožno, občinsko in podeželsko ali industrijsko središče — medtem ko so bila naselja z najnižjo, osnovno stopnjo oskrbnih funkcij, kamor prištevamo vsa krajevna središča, izbrana in uvrščena vanj le v redkih primerih. Konkretno: od 40 krajevnih, lokalnih središč jih je prišlo v kazalo stvarnega vodnika samo 12.) Skratka, vsebinska sestava gesel daje kar se da celosten vpogled v pokrajino, kjer niso izvzeta ne pretekla in ne današnja dogajanja. To pa je podlaga, ki zagotavlja, da ob prebiranju in rabi turističnega vodnika po Gorenjski spoznamo tiste prostorsko-pokrajinske posebnosti in dragocenosti, ki usmerjajo in privabljajo današnje turistične tokove in odmerjajo njihove vsakokratne utripe.

Z vsem, kar nam ponuja vodnik po Gorenjski, nismo zadovoljni. Prepričan sem, da bi s povečanim številom gesel, ki bi segala na različna področja, uspeli osvetliti in dopolniti prenekatero pokrajinsko značilnost gorenjskih alpskih predelov. Pogrešam naslednja gesla in njihove vsebinske predstavitve, ki so povezane z značilnostmi in življenjem gorenjske pokrajine: planine in planšarstvo, alpinizem in planinstvo (gornišstvo), smučišča, alpska jezera, morda tudi nabiralništvo, splošen gospodarski oris, pregled površja in njegovih značilnih oblik, naselja, oris starih železarskih (fužinarskih) krajev, (nekdanji) trgi in mesta, zavarovana območja s krajinskimi parki (npr. Zelenci v Dolini, povirje Davče med Poreznom in Blegošem). Res pa je tudi, da bi vse te dopolnitve posegale v vsebinsko zasnovo vodnika. Ta naj bo kolikor toliko enotna in primerljiva med posameznimi zvezki, ki obravnavajo posamezne regije in pokrajine. Prepričan pa sem, da je treba pokrajinskim sestavinam in njihovim značilnostim tudi v takšnih delih, kot je turistični vodnik, odmeriti ustrezno veljavo in prostor.

Z opisi in predstavitvijo posameznih gesel smo lahko v glavnem zadovoljni. Le pri nekaterih geslih pogrešam zadovoljivejših oznak in ocen. Na primer: promet in prometna prehodnost Gorenjske, ki sta že od nekdaj pomembni pokrajinski sestavini in prostorski (infrastrukturni) nadgradnji, sta v vodniku omejeni na prikaz voznih redov za posamezna prometna sredstva (avtobus, vlak in letalo), ki povezujejo Gorenjsko s tujino, ne pa tudi z drugimi slovenskimi pokrajinami.

Pri opisu Škofjeloškega hribovja, ki je prikazano s samostojnim geslom, niso navedene planinske koče in domovi pa tudi ne izhodišča za obisk in vzpone na posamezne vrhove. (Pri predstavitvi Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp ter Karavank je to tudi tabelarično prikazano — prim. str. 133–138). Mislim, da bi bilo treba geslo oziroma oznako predalpskega Škofjeloškega hribovja dopolniti še s Polhograjskimi hribi (npr. Škofjeloško-Pohograjsko hribovje), ki so sicer vsebinsko zajeti pri opisu Škofjeloškega hribovja in prav tako označeni na karti Gorenjske.

Med navedbami sakralnih spomenikov manjka kapelica Marije Snežne na Kredarici, ki je najvišji tovrstni objekt na Slovenskem. V stvarnem kazalu (str. 295) je geslo "hiša", ki ga zamenjamo na navedeni strani (str. 120), pač pa je tam geslo "hotel", ki ga pa ni v kazalu. Številne značilnosti gorenjske hiše, njena zunanost in njena notranja oprema, so prikazane v sklopu obsežnega gesla "ljudsko stavbarstvo" (str. 171–174). Velja tudi pripomniti, da imenujejo domačini mednarodni mejni prehod le Koren (str. 157) in ne Korensko sedlo (str. 137).

Knjiga "Gorenjska A–Ž" je dragocen osnovni pripomoček, ki nam bo pomagal spoznati celostno podobo njenih pokrajin in območij. Ob sklepu velja opozoriti na prikupno opremo in tehnično ureditev knjige, za kar je poskrbel J. Kramar. Na uvodnih 64 straneh knjige je 113 barvnih fotografij, ki nazorno dopolnjujejo besedilni del priročnika. Izvrstni posnetki so delo desetih znanih slovenskih fotografov; izbor slikovnega gradiva in njegovo ureditev je opravil M. Kambič, in sicer po pokrajinskem zaporedju od vzhoda proti zahodu. Na notranji strani platnic je pregleden zemljevid Gorenjske, žal brez legende; izdelal ga je Geodetski zavod Slovenije. Toda vzhodni rob karte je preveč "odrezan", zato manjkajo imena vrhov (Grintovec 2558 m, Kočna 2540 m in Kalški greben 2224 m; prim. str. 136), ki so označeni samo s kotami. Enak vzrok je tudi za opustitev dveh planinskih postojank (Cojzova koča na Kokrškem sedlu in Kranjska koča na Ledinah). V Karavankah pod Stolom (2236 m) ne najdemo Prešernove koče, ki je omenjena na str. 138. Pričakovali bi, da bo na tej karti vsaj shematsko začrtan obseg Triglavskega narodnega parka, pa ni. Itd.

Kljub zapisanim pripombam, ki slonijo na nekaterih ugotovljenih in prikazanih pomanjkljivostih in nedoslednostih, pa sem vendarle prepričan, da vodnik po Gorenjski zasluži naše priznanje in pohvalo. Z veseljem in s koristjo ga bomo uporabljali pri vseh naših izletih in ekskurzijah.

Milan Natek

Peter Fister: **Glosar arhitekturne tipologije**, str. 144,
Arhitekturne krajine in regije Slovenije, str. 245 + 1 zemljevid v prilogi,
Ljubljana 1993. Izdal Zavod RS za prostorsko planiranje
Ministrstva za okolje in prostor.

V zbirki "Arhitekturna identiteta", ki jo je zasnoval Zavod Republike Slovenije za prostorsko planiranje, sta izšla prva dva zvezka. Namenjena sta predstavitvi in ovrednotenju poselitve slovenskega ozemlja. Avtor dela je arhitekt, prof. dr. P. Fister, ki je raziskavo zasnoval in tudi vodil. Pri njenem uresničevanju so sodelovali mladi — novi raziskovalci in sodelavci Inštituta za arhitekturo in prostor ljubljanske Šole za arhitekturo FAGG Univerze v Ljubljani (N. Boh-Pečnik, L. Debevec,

Ž. Dev, M. Kavčič in L. Lah), ki so s svojimi bolj ali manj sektorsko usmerjenimi raziskavami prispevali nadvse dragoceno gradivo k sistematičnemu prikazu in ovrednotenju današnjih oblik in sistemov poselitve na Slovenskem.

Obravnavana ali vsaj celostno nakazana problematika poselitve s svojimi izvirnimi predstavitvami sega na številna področja. Med njimi ni na nepomembnem mestu tisti kompleksni pokrajinski oziroma regionalno-geografski vidik, ki mu odmerjajo tudi v sodobni geografiji splošno kakor tudi posebno veljavo. Kajti naselja z vsemi svojimi sestavinami so najbolj veren odsev vsakokratnega gospodarskega utripa in družbenega razvoja vsake posamezne pokrajine. V njih se kažejo in prihajajo do veljave številne krajevne značilnosti geografskega okolja, obenem pa se v njihovi fiziognomiji prepletajo tuji vplivi, ki so lahko obče veljavni (kot npr. pridobitve tehnološkega razvoja) ali pa so se uveljavili kot snobistična sintagma določenih družbenih slojev. Kakršnikoli so že ti vplivi, odkrivamo v njih tiste prvinske poudarke in nastavke, ki so utelešeni v posameznih naselbinskih sestavinah, oblikah in v njihovih sistemih. Prav zato namenja sodobna geografija naseljem in njihovim hierarhičnim oziroma organizacijskim strukturam posebno raziskovalno področje, ki odstira in podaja mnoge geografske zakonitosti, predvsem pa odkriva temeljne procese in druge razvojne težnje, ki so zakoniti in vzročno-posledični nasledki človekovega poseganja in ustvarjanja v okolju. Prva knjiga, Glosar arhitekturne tipologije, prinaša pregled in razlago tistih tipoloških pojmov za naselja in stavbarsko dediščino, ki določajo in odmerjajo obseg arhitekturnih (po)krajin na Slovenskem. Za naša območja oziroma pokrajine so značilne tri osnovne razpoznavne skupine poselitve, in sicer:

- a) značilnosti naselij,
- b) značilnosti izoblikovanih dominant ali arhitekturnih posebnosti in
- c) značilnosti stavbnih kompleksov in posameznih stavb.

V tem poročilu velja posebej opozoriti na tiste geografske prvine in sestavine, ki odmerjajo naseljem in njihovim značilnim posebnostim trajnejšo in razpoznavno veljavo v prostoru. Podrobna členitev, ki jo podajajo in utemeljujejo avtorji obravnavanega dela, se opira na opredeljevanje in vrednotenje številnih prostorsko-geografskih prvin. Topografski položaj naših naselij je prikazan, opredeljen in ovrednoten z vidika njihove lege in njihovega položaja glede na oblike površja kakor tudi glede njihove lega in razmerij v sklopu kulturne pokrajine. V prvem primeru so avtorji ugotovili oziroma določili enajst tipov s petimi različicami, v okviru drugega pa so izluščili dva temeljna tipa, in sicer položaj naselja v kulturni pokrajini in njegov odnos do komunikacij. Tudi ta tipa ponujata številne podtipе ki pomenijo dragocen prispevek tudi h geografski klasifikaciji naše naselbinske strukture.

Tudi naslednje poglavje s temeljnimi opredelitvami posameznih sestavin slovenskih naselij je dragocen prispevek h geografskemu vedenju in vrednotenju naše naselbinske kulture. V poglavju Razporeditev naselij je nakazan njihov položaj po velikosti in morfografski (morfološki) zasnovi. Nadalje so prikazana naselja glede njihove prostorske značilnosti (npr. strnjeno, razpršeno, razloženo, združeno na-

selje itd.), ovrednotena pa je tudi njihova razporeditev z vidika stopnje prostorsko-fiziognomske izoblikovanosti.

V tretjem poglavju je prikazana socialno-gospodarska sestavina, ki je v zadnjih dveh stoletjih pomembno vplivala na preobrazbo naselij, obenem pa jim je vtisnila prenekatero posebnosti v njihovo fiziognomsko in funkcionalno strukturo. V tem vsebinskem sklopu so namenili raziskovalci posebno skrb podrobnejšemu poznavanju osnovnih funkcij naselij, ki so opredeljene s prevladujočimi gospodarsko-socialnimi merili, parcelacijo selišč kakor tudi z vidika posebnosti oblikovanja prostorskih gabaritov.

Tudi prostorska skupina značilnosti naših naselij, med katere so vključene prevladujoče dominante in arhitekturne posebnosti, je predstavljena v treh delih. Dominante in posebnosti so ovrednotene glede na njihovo vlogo v pokrajini in v razmerju do celotnega naselja kakor tudi z gledišča arhitekturnega tipa. Pri slednjem so upoštevane stalne oblike prevladujočih stavb, ki dajejo domovom, naseljem in pokrajinam svojstven pečat (npr. kozolec, kašta, ovčjak, planšarska staja, znamenje, cerkev, grad idr.).

V naslednjem poglavju so podrobno in z vso analitično natančnostjo predstavljene stavbarske in naselbinske prvine in njihovi arhitektonski sklopi, ki opredeljujejo temeljne značilnosti stavbnih kompleksov. V prvem podpoglavju sta prikazani razporeditev posameznih stavb v okviru doma (domačije) in njihova funkcija v arhitekturnem kompleksu. V drugem razdelku so prikazani velikostna oziroma prostorska razmerja stavb, ki jih določajo tlorisne in višinske (nadstropne) značilnosti. Oblike streh in strešna kritina so naslednja razpoznavna sestavina stavbarske identitete, ki je prostorsko določljiva in s svojo fiziognomsko strukturo zelo pomembna pokrajinska sestavina. Tudi ti sestavini se kaže in pojavljata v najrazličnejših oblikah in odtenkih: avtorji so našli in ovrednotili kar 19 različic.

Tudi arhitekturni členi so vrednote, ki dajejo ljudskemu (t.j. anonimnemu) stavbarstvu dodatno vrednost ali pa ga še bolj določljivo uvrščajo med krajevne ali (po)krajinske identitete. Med takšne stavbarske člene sodijo posamezni deli stavb (npr. hodnik, mostovž, balkon, stopnice, arkade, opaž, zatrep, dimnik, ograja idr.) ter funkcionalne in dekorativne odprtine (vhod, poratl, okno, lina), okrasni arhitekturni členi, ki so likovno poudarjeno grajeni deli stavb, a nimajo prave funkcionalne vrednosti (npr. omet, kamen, les, kamnoseški izdelki, kovane mreže, vodnjaki). Med značilnosti stavbnih kompleksov so uvrščene tudi specifična pripadnost ali oblikovne posebnosti stavbarstva. Sestavljalci glosarja so vključili vanj tiste posebnostne oznake, ki so še vedno določljive v pokrajini, obenem pa omogočajo spoznati njihove razvojne zakonitosti. Med dragocenimi razpoznavnimi določili je geografska pripadnost stavbarstva (npr. bovška, dovška, alpska, idrijska, osrednjeslovenska, koroška, notranjska itd.), njegovo socialno poreklo (kmečka, posestniška, kajžarska, kolonska, delavska, rudarska, viničarska hiša in kmečki dvorec, furmanski dom) in tudi njegove oblikovne posebnosti, med katere so uvrščeni temeljni tipi kmečkih domov.

Skratka, Glosar arhitekturne tipologije temelji na številnih pokrajnotvornih prvinah in sestavinah. Zato je dobrodošel in koristen priročnik in vodnik tudi za vsa temeljna geografska proučevanja naselij. Avtorji so izbrali, ovrednotili in v smiselne vsebinske enote oziroma celote uvrstili kar 240 značilnih oblik in sestavin, ki pomembno vplivajo na izoblikovanost naše stavbarske dediščine. To pa so že tista optimalna merila, ki zagotavljajo vsestransko in celostno osvetlitev oblik in tipov naših naselij kakor tudi njihove prevladujoče ali posebne stavbarske in stavbne značilnosti.

Druga knjiga, "Arhitekturne krajine in regije Slovenije", je nadgradnja in sin-teza prve. Na podlagi podrobno in mnogostransko (t.j. z različnih vidikov in področij) utemeljenih in meril (npr. geografski, gospodarsko-socialni, zgodovinski, kulturno-umetniški, stavbarski vidik) je bilo mogoče na ozemlju Slovenije ugotoviti in topografsko zarisati 74 arhitekturnih krajin, ki so medsebojno povezane v 14 regij. Tudi regije je mogoče združevati v posamezne pokrajinsko obarvane skupine, (skupina primorskih, idrijsko-notranjskih, dolenskih in podravsko-pomurskih regij; kot samostojna pa so gorenjska, ljubljanska, štajerska in koroška regija).

Prof. P. Fister in njegovi sodelavci so takole opredelili kulturno krajino: "Arhitekturna krajina je tista prostorska enota, v kateri je zaradi specifičnih geografskih, kulturno-zgodovinskih, upravnih, socialno-ekonomskih, gospodarskih in drugih pogojev razvoja, predvsem pa zaradi zavestne gradnje in ohranjanja značilnosti bivalnega okolja, mogoče razpoznati (ali so še znana) enotna merila vseh vrst gradenj, ki so in ki še sooblikujejo identiteto prostora" (str. 21). "Današnja razmejitve slovenskega prostora na arhitekturne krajine ni vezana niti na politične niti na geografske meje, ampak na objektivno analizo stanja in na nekatere nemerljive pomene pripadnosti. Vzrok temu je v prepletenosti vplivov in vzrokov na njihov nastanek. Čeprav so meje določene, so vedno vsaj nekoliko transparentne, kar mora ostati temeljno pravilo tudi pri uveljavljanju kakršnekoli vrste nadzora" (str. 24). In še pojasnilo: "Ime krajine hkrati določa tisti center, iz katerega so doslej izvirali vzori ali smernice za arhitekturno identiteto. Nasprotno so imena regij oblikovana na ta način, da se kar najbolj približajo doslej znanim geografskim, etnološkim in drugim nazivom, ki so splošno znani" (str. 25).

Po obsežnem uvodnem in teoretično-metodološkem razmisleku o sestavinah identitete prostora, opredelitvah arhitekturnih krajev in regij, pregledne razčlenitve sestavin in vrednostnih razmerij med arhitekturnimi krajinami ter prikazov ciljev in pogojev za uveljavitev arhitekturne identitete kot merila za kvalitetno urejanje prostora (str. 5–38) je prikazan katalog arhitekturnih krajin (str. 39–225). V njem je najprej zarisana in označena regija s pripadajočimi krajinami. Vsaka arhitekturna krajina je predstavljena z osnovnimi značilnostmi naselij in njihovimi dominantnimi, z oblikami domov in značilnimi stavbami ter s posebnostmi, ki so značilne in razpoznavne za posamezna območja.

Obe knjigi sta bogato opremljeni z vsem potrebnim dokumentacijskim gradivom (skice, tlorisi, silhuete naselij, parcelacija, tipi hiš, domov in naselij), s

preglednimi kartogrami in številnimi barvnimi fotografijami. Imata seznam uporabljene literature, virov in pripomočkov. Na koncu obeh knjig sta krajša povzetka v angleškem in nemškem jeziku.

Predstavljeno delo je prvo in edino te vrste pri nas. Pomeni nadvse dragocen vir in napotek tudi za geografska proučevanja naselij. Sistematizacija pojav in oblik, vrednotenje posameznih stavbarskih posebnosti in dominant ter prikaz njihove neposredne vpetosti v pokrajino so tiste oblike, ki dajejo delu tudi neposredno uporabno vrednost in namembnost. Prepričan sem, da obe predstavljeni knjigi o arhitekturni identiteti pomenita tudi konkreten in dragocen napotek, ki bo nemalo prispeval k oživitvi in ohranitvi razpoznavne podobe slovenskih naselij in pokrajin. Katere tradicionalne vrednote našega stavbarstva razvijati vzporedno in sočasno z novimi stavbarskimi gradivi, gradbeno tehnologijo in s stopnjo stanovanjsko-bivalne kulture, to pa je že neposreden izziv stroki. Prepričan sem, da bo delo zaradi prikazanih in še drugih oblik in vrednot, ki so sistematično razčlenjene in ovrednotene, naletelo tudi med geografi na ugoden odmev in ustvarjalni izziv.

Milan Natek

Marjetka Balkovec: **Občina Metlika. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja — 20. stoletje.** — Izdal Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1994, 284 strani.

Pred nami je sedemnajsta knjiga, ki sodi v vsebinski sklop raziskovalnega projekta "Način življenja Slovencev v 20. stoletju". Dve knjigi sta namenjeni predstavitvi dveh pokrajin v našem zamejstvu (Slovensko Porabje in Rož na Koroškem). Ostalih štirinajst zvezkov je namenjenih predstavitvi prav tolikšnemu številu (dosedanjih) upravno-političnih enot — občin — na Slovenskem. Zadnja, sedemnajsta knjiga je posvečena etnološkemu topografskemu orisu občine Metlika. S tem delom je Bela krajina poleg Pomurja edina slovenska pokrajina, ki je bila s tovrstnimi etnološkimi študijami v celoti raziskana in njihovi izsledki objavljeni v samostojnih knjigah. Zato morda tudi upravičeno pričakujemo, da bomo kmalu dobili sintetični pregled načina življenja v Beli krajini v zadnjih sto letih, kar je tudi ena izmed temeljnih področij in usmeritev sodobnih slovenskih etnoloških raziskav.

Ozemlje metliške občine zavzema skrajni severovzhodni predel Bele krajine, preko katerega vodi že stara kakor tudi nova, današnja cestna prometnica čez Gorjance in povezuje osrednje dolenjske predele s Karlovcem in Liko. Sicer pa strategiji političnega in gospodarskega razvoja že od nekdaj radi poudarjajo, da preko Bele krajine drži najkrajša pot iz Srednje Evrope proti srednjemu Jadranu in osrčju Balkana, ki pa najbrž še dolgo ne bo polnovredno izrabljena. Mnoge

naravne značilnosti, ki jih ponuja obravnavani del Bele krajine, niso bile nikoli optimalno izrabljene za gospodarski in družbeni vzpon in vsestranski razcvet območja. Ob tem se moramo zavedati, da je to v preteklosti mnogokrat preprečevala obrobna in obmejna lega pokrajine, kjer so se prepletali in uveljavljali najrazličnejši vplivi in interesi domačih ali sosednjih državotvornih sistemov. Obmejnost oziroma obrobnost in prehodnost ozemlja sta tisti geografski stalnici, ki dajeta Beli krajini posebna pokrajinska obeležja. V njih je zarisana dokaj samosvoj zgodovinski, gospodarski, kulturni in sploh celostni družbeno-socialni razvoj, ki je zapustil in vtisnil pokrajinskim sestavinam svojevrstno fiziognomijo. Številne pokrajinske značilnosti, ki so nastajale in se razvijale v posebnih družbeno-političnih in gospodarskih razmerah, so se ohranile do današnjih dni, ko tudi izredno naglo izgubljajo svojo pokrajinsko identiteto. Zato si prizadevajo še zlasti tiste nacionalne vede, ki proučujejo način življenja v najširšem pomenu besede ter njegovo materialno in duhovno podstat še posebej, da iztrgajo propadu in rešijo pred pozabo značilne ter pokrajinsko obarvane različice vsakdanjega načina življenja različnih socialnih slojev. To nalogo je zelo spretno in prepričljivo opravila M. Balkovec, ko v samostojni knjigi razgrinja in predstavlja spremembe načina življenja na območju metliške občine v zadnjih sto letih. S to knjigo pa je dobila tudi geografija dragoceno gradivo, ki ga je mogoče in treba razlagati in ovrednotiti tudi z regionalno-geografskega vidika.

Knjiga o občini Metlika je zgrajena na vsebinski zasnovi, ki velja za vse tovrstne študije pri nas. Etnološke topografske značilnosti so prikazane v devetih, vsebinsko in smiselno zaokroženih poglavjih. Uvodoma sta prikazana zemljepisna lega in položaj obravnavanega območja ter njegov zgodovinski in gospodarski položaj, ki je neposredno in korenito vplival na preobrazbo vsakdanjega načina življenja. V drugem poglavju (Notranji ustroj območja, str. 18–90) so prikazane politično-upravna in cerkvena členitev območja ter kulturno-prosvetne in sploh domala vse infrastrukturne dejavnosti, ki so oblikovale in dajale pokrajini vsakdanji utrip v zadnjih sto letih. V naslednjem poglavju je pregledno predstavljen demografski razvoj z nekaterimi značilnimi prebivalstvenimi sestavinami (str. 93–103). V naslednjem obsežnem poglavju je zarisana gospodarski razvoj (str. 94–160). Prikazane in ovrednotene so posamezne gospodarske in druge dejavnosti, ki so v različnih obdobjih dajale vsakdanji kruh Belokranjcem. V petem in šestem poglavju so osvetljene spremembe, ki so nastale zaradi gospodarskega in siceršnjega razvoja na področju poklicne in socialne sestave prebivalstva. Pregledu in zarisu uvažanja novosti v vse oblike dela in življenja, kakršne so se uveljavile v različnih obdobjih ter na različnih področjih, je namenjeno sedmo poglavje (str. 176–219). V naslednjem sta prikazana razkroj in stopnja ohranjenosti tradicionalne kulturne podobe (str. 212–258), tako v primarnih dejavnostih kakor tudi v tradicionalni obrti in rokodelstvu pa v prehrani in stavbarstvu ter stanovanjski opremi, šegah življenjskega kroga, delovnih opravilih, verovanju, zdravilstvu itd. Deveto, to je sklepno poglavje prikazuje etnološko proučenost območja in podaja predloge za nove

raziskave. Številne geografske, zgodovinske družbene, jezikovno-kulturne in druge značilnosti in posebnosti, s katerimi je obdarjena Bela krajina, so že v preteklosti privlačevale raziskovalce različnih področjih, med katerimi so opravili pomembno delo tudi slovenski etnologi. Avtorica predlaga, da bi bilo koristno proučiti še etnološke značilnosti metliške in gradaške obrti, povojni razvoj industrije in z njim povezano deagrarizacijo pa bogato dediščino šeg in navad, način življenja grško-katoliških Žumberčanov, ki so potomci Uskokov, morda še metliško meščanstvo in njegov vpliv na podeželje itd.

Etnološka topografija metliške občine ponuja tudi geografu bogate izsledke, na podlagi katerih je mogoče zarisati posamezne stopnje v razvoju in preoblikovanju pokrajintvornih sestavin in geografskega okolja nasploh. Pojavi in njihove značilnosti, ki opredeljujejo način življenja, so praviloma zarisani s tremi časovnimi mejniki: s stanjem v 2. polovici 19. stoletja, razmerami med obema vojnama ter spremembami po zadnji svetovni vojni. Prepričan sem, da je to časovno zadosten razpon (okvir), ki ponuja dovolj objektivni vpogled v procese in spremembe, ki so preoblikovali življenjske navade in s tem tudi neposredno vplivali na transformacijo pokrajine. Prav s teh vidikov tudi vrednotimo posamezne zvezke slovenske etnološke topografije, saj ponujajo poleg obilice stvarnih podatkov in prikazov razvojnih teženj in sprememb na različnih področjih tudi globalen vpogled v spreminjanje konkretnega okolja — pokrajine.

Knjiga je opremljena z vsem potrebnim znanstvenim aparatom. Med obsežnim izborom uporabljene literature so poleg drugih navedena domala vsa temeljna geografska dela o Beli krajini. Med njimi pogrešam Plutove Belokranjske vode (1988) ter njegovo študijo "Geografske značilnosti poplavnega sveta Kolpe in njenih pritokov v zgornjem Pokolpju" (Geografski zbornik, XXV., 1985). Med besedilom je 14 tabel in 96 fotografij, in sicer iz različnih obdobj in področij dela in življenja. Na naslovnici je barvna fotografija Metlike, kar poživi zunanjo podobo knjige. Knjigo je natisnila tiskarna Opara v Novem mestu in je izšla v nakladi 1000 izvodov. Izdajo dela so podprli Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, obe belokranjski občini ter Belokranjski muzej iz Metlike.

Milan Natek

Ljubo Lah: **Prenova stavbne dediščine na podeželju — Kras.** — Izdala in založila Dolenjska založba, Novo mesto 1994, 236 strani.

V Seidlovi zbirki, ki jo je leta 1988 zasnovala in sedaj tudi uspešno uresničuje Dolenjska založba v spomin na velikega in pomembnega slovenskega znanstvenika s področja naravoslovja, Novomeščana Ferdinanda Seidla (1856–1942), je izšla že deseta knjiga, znanstveno-raziskovalna monografija "Prenova stavbne dediščine na

podeželju — Kras". Podoba je, da postaja podeželje z vsemi svojimi lastnostmi ponovno in čedalje bolj privlačno raziskovalno področje številnih znanstvenih panog. Med njimi ni nezanemarljiva naloga arhitektov, ki v zadnjih desetletjih iščejo in obravnavajo tudi podeželsko stavbarsko dediščino. V njej namreč odkrivajo, razčlenjujejo in spoznavajo tisto anonimno (t.j. ljudsko) arhitekturo in kulturno dediščino, ki je s svojim ustvarjalnim izrazom in z vsebinskim razponom nenavadno bogata in prepričljiva kot prvinska pokrajinska kategorija. Z naglo industrializacijo in urbanizacijo, ki sta v zadnjih šestdesetih letih najintenzivneje zajeli podeželje, je iz pokrajinske podobe hitro izginjala praviloma naša najbolj pristna stavbarska dediščina.

Iz razvitejših zahodnoevropskih predelov prodirata tudi k nam spoznanje in potreba po ohranitvi in negovanju "skupnega spomina Evropa", ki se je v najbolj izvornih odtenkih ohranil na podeželju, predvsem v predelih, ki jih še ni zajela močna urbanizacija. Strokovnjake najrazličnejših področij čedalje bolj zanimajo prostor — okolje z vsemi njegovimi značilnostmi. V njem prihaja do bolj ali manj enovite združitve številnih naravnih posebnosti s človekovimi dosežki, in sicer v značilnih medsebojnih in soodvisnostnih razmerjih. Tudi človek na Slovenskem je stoletja ustvarjal v neposrednem stiku z zemljo in naravo značilne podobe pokrajine oziroma mozaičnost življenjskega okolja. To pa je postalo eno izmed pomembnih raziskovalnih področij različnih znanstvenih ved kakor tudi aplikativnih strok.

V Lahovi knjigi so podrobno predstavljeni metodologija in utemeljeni razlogi za obnovo in ohranitev stavbne dediščine na podeželju Krasa. Potrebe za ohranitev in obnovo podeželske stavbne dediščine, med katero je uvrščen tisti del stavbnega fonda, ki ne uživa posebne spomeniške zaščite kot kulturni spomenik, a predstavlja zaradi svojih najrazličnejših vrednosti pomemben del nepremične kulturne dediščine, so zelo različne in večplastne. V ospredje vsekakor silita ekonomski in prostorsko-varstveni vidik, pri čemer sta ohranitev in zavarovanje nezazidanih zemljišč na prvem mestu. Ob tem je treba usmerjati in pospeševati skladen razvoj podeželja. Pod tem pojmom razumeva avtor tisti (želeni) razvoj, ki temelji na enakovredni skrbi za najrazličnejše človekove potrebe, med katerimi je pomembna kakovost bivanja, t.j. kakovost življenjskega in bivalnega okolja. To pa je že del tiste temeljne problematike, ki s svojo vsebinsko zasnovo in praktično-operativno usmeritvijo sodi v sklop socialne geografije. Ta je s svojo praktično naravnostjo k reševanju mnogih prostorskih problemov dosegla širok odmev v zahodnoevropskih državah. Skratka, temeljni in usmerjeni cilj revitalizacije (podeželskih) naselij je ustvariti kakovostnejše življenjsko okolje, ki bo s svojimi privlačnostmi in vrednostmi zadovoljevalo vsakdanje potrebe in zahteve večine prebivalstva.

Vsebinsko je obravnavana problematika prenove stavbne dediščine na podeželju razdeljena na 11 poglavij. V uvodu so predstavljena osnovna izhodišča prenove. Sledi prikaz idejno-teoretičnega zorenja in bistrivitve značilnih pogledov na varovanje in ohranjanje stavbnega izročila in kulturne krajine na Krasu. Med drugim je ugotovljeno, da problematika prenove podeželja in njegove stavbne dediščine terja

usklajen, celovit in interdisciplinaren pristop. V tretjem poglavju so zarisana splošna in posebna načela ter izhodišča prenove podeželske stavbne dediščine, v naslednjem pa so podani razlogi za tovrstne posege. Zahteve po prenovi izhajajo predvsem iz kulturnih in družbenih vidikov. Njihovi gospodarski vidiki in učinki pridejo do veljave pri obvarovanju oziroma ohranitvi kmetijskih površin, dvigu kakovosti bivalnega prostora ter v zmanjšanih potrebah gradnje novega infrastrukturnega omrežja. V naslednjih treh poglavjih so prikazani in ovrednoteni najbolj primerni in ustrezni metodološki pristopi prenove obstoječe stavbne dediščine; ti morajo biti vedno in povsod prilagojeni okolju, to je posamezni pokrajini. Iz splošnega metodološkega obrisa je avtor izluščil in izoblikoval ustrezna načela in merila, pa tudi ožje stavbarsko-strokovne postopke, na katerih bi naj temeljila prenova naših kmečkih naselij na Krasu. Ob tem pa ugotavljamo, da avtor pripisuje zelo pomembno vlogo naravnim in družbeno-gospodarskim sestavinam kraških predelov, to je tistim geografskim prvinam, ki so neposredno vplivale na izoblikovanje Krasa oziroma kraške pokrajine. (Npr.: poselitev in obljudenost Krasa sta utemeljeni na podlagi naravnih razmer; prikazan in ovrednoten je vpliv talnih in reliefnih značilnosti, podnebno-hidroloških ter splošnih ekoloških razmer na izoblikovanost prostora.) V tem pregledu niso zanemarjeni niti vplivi družbenih, kulturnih in zgodovinskih dejavnikov, ki so odločilno vplivali na nastajanje in spreminjanje kraške kulturne pokrajine. Avtor pravilno ugotavlja, da je treba, v kolikor želimo načrtno prenavljati in urejati podeželje, dojeti njegov nastanek kakor tudi vse ključne zakonitosti v njegovem dosedanjem razvoju. Kajti s prenovo vključujemo koristno in avtentično kulturno dediščino kakor tudi vse dragocene izkušnje iz preteklosti v nove razvojne usmeritve (str. 93).

V osmem poglavju so predstavljeni temeljna načela, na katera se je treba nasloniti pri vsaki načrtni prenovi podeželja, še zlasti njegove stavbne dediščine. Naslednji razdelek razčlenjuje in podaja pogoje za uspešno prenovu podeželja, kar tudi zagotavlja njegov skladen razvoj. Tega pa je mogoče zagotoviti s primarno vlogo kmetijstva in z razvijanjem krajevnih gospodarskih možnosti, z varovanjem in ohranjanjem okolja ter z dejavno vlogo posameznika pri izboljšanju življenjskega okolja.

V desetem poglavju je razgrnjen model prenove naselja Goče (str. 151 do 186), in sicer z vidika metodologije, ki je bila prikazana, ovrednotena in utemeljena v prejšnjih poglavjih. Avtor se je naslonil na vse dostopne vire, ki jih je dopolnil in obogatil z izsledki lastnih raziskav. Kot temeljni in izhodiščni dokument uporablja franciscejski in današnji zemljiški kataster, ki mu služita za opredelitev in prikaz zemljiško-posestnih enot, tlorisne zasnove naselja in njegove današnje aksonometrične podobe Goč, družbeno-lastniške strukture, naselbinske morfologije in tipologije ter funkcionalne členitve kraja in njegovega prometnega omrežja itd. V sklepnem delu poglavja avtor ugotavlja, da prenova podeželja temelji predvsem na osebni prizadetosti in zavzetosti vaščanov, interesu lokalnih skupnosti in v materialnih vlaganjih posameznikov.

Zadnji del monografije je namenjen prikazu nekaterih izkušenj in vzorcev pre-nove stavbne dediščine na podeželje Nemčije in Avstrije.

Študija temelji na izvrstnem poznavanju problematike, strokovnih ugotovitvah številnih sorodnih strok, med katerimi ima pomembno mesto tudi geografija, predvsem pa na sintetičnem povezovanju izsledkov različnih strok, ki se ukvarjajo s podeželjem in njegovo prenovo. Ugotovitve in sklepi so pregledno in razumljivo oblikovani. Analiza in ugotovitve so podprte s številnimi citati, preglednicami, grafičnimi prikazi in ponazorili ter z drugim dokumentacijskim in dokaznim gradivom. Med besedilom je 120 slik (fotografije, diagrami, kartogrami, letalski posnetki, tlorisi, izrisi katastra idr.) ter 5 tabel. Kratek povzetek je v slovenskem, angleškem, nemškem in italijanskem jeziku. Na koncu knjige sta krajevni in imenski indeks ter izvlečka v slovenščini in angleščini.

Ob sklepu poročila smem upravičeno zapisati, da pomeni Lahova "Prenova stavbne dediščine na podeželju — Kras" izvrstno delo. Nanj se bo morala ozirati tudi geografija, še zlasti pri proučevanju podeželja in njegovih naselij.

Milan Natek

Maribor — Marburg, prispevki h geografiji prijateljskih mest v Sloveniji in Nemčiji

Marburg — Maribor, Geographische Beiträge über die Partnerstädte in Deutschland und Slowenien

V septembru leta 1994 je pod gornjim naslovom izšla geografska publikacija o dveh evropskih mestih: o slovenskem Mariboru in nemškem Marburgu na Lahni. Ista vsebina je natisnjena v dveh jezikih in izdana v treh edicijah. Publikacije sta uredila dr. Jürgen Leib s Filipove univerze v Marburgu in dr. Mirko Pak s Filozofske fakultete v Ljubljani. Za prevode je poskrbel dr. Anton Gosar iz Ljubljane. Slovensko izdajo je založila in izdala Pedagoška fakulteta Univerze v Mariboru. Nemški kolegi geografi so izdali knjigo v dveh edicijah. Založnika sta bila Magistrat mesta Marburg (Marburger Stadtschriften zur Geschichte und Kultur 48) in Geografsko društvo iz Marburga (Marburger Geographische Schriften, Heft 126). Pomembna je zlasti slednja izdaja, ki bo naši mesti predstavila geografom v Evropi in velikem delu ostalega sveta.

Predgovore h knjigi vseh treh izdaj so napisali: nadžupan Marburga, županja Maribora, rektor mariborske in predsednik Filipove univerze v Marburgu. Vzpo-redna obravnava dveh mest je pomemben prispevek k poznavanju mestnih prostorov in njihovih zaledij. Knjiga je nastala kot rezultat dvajsetletnega sodelovanja med geografi obeh univerz. Besedilo je prispevalo enajst sodelavcev, od teh šest iz

Slovenije in pet iz Nemčije. Slovenska različica obsega 271, nemška pa 282 strani. Opremljeni sta z enakimi črno-belimi fotografijami ter grafičnimi in kartografskimi prilogami.

Ustrezno problematiki je naravnana tudi vsebina. Približno polovica knjige je namenjena obravnavi Maribora, druga polovica Marburgu. Obe mesti sta predstavljeni z enakimi ali zelo podobnimi temami, kar govori o načrtnem večletnem pisanju in urejanju vsebine. Na začetku so predstavljene naravnogeografske osnove, na katerih sta zrastle in živita mestna organizma. Za mariborsko mestno območje je te osnove zbral I. Žiberna, za marburško H. Dongus. Naslednje poglavje je posvečeno razvoju mest. Geografsko-historične vzvode pri nastanku in gospodarsko-funkcijske razvojne silnice Maribora sta predstavila B. Belec in V. Drozg. O pomembnejših obdobjih prostorskega razvoja Marburga piše J. Leib, ki je med nemškimi avtorji tudi prispeval večji del ostale vsebine knjige. Njegovi sta tudi poglavji o položaju Marburga v sistemu hessenskih centralnih krajev ter poglavje o razvoju in strukturi mestnega prebivalstva. Ustrezni poglavji iz urbane geografije Maribora sta pripravila V. Drozg in M. Pak (zgradba mesta) ter sam M. Pak o prenovi starega Maribora. G. Mertins pa je predstavil posnemanja vreden "marburški model" obnove mest, ki ne želi ohraniti le staro mestno podobo, ampak poskrbeti tudi za zdravo, kulturno in produktivno bivanje ljudi v mestu. Ostala vsebina knjige je odmerjena gospodarski, prometni in turistični funkciji mest. O večplastni gospodarski strukturi Maribora s poudarkom na predimenzionirani industriji pišeta M. Pak in A. Slavec. O drugačni, zlasti prevladujoči storitveni dejavnosti Marburga razpravlja W. Döpp. Ustrezno razvitosti sta ovrednotena promet in turizem. O prometni problematiki govorita B. Belec in L. Münzer, o turističnih funkcijah pa U. Horvat in J. Leib. Na koncu zvemo, da imata obe mesti pomembne univerzitetne ustanove, v Marburgu je celo velik del terciarnih in kvartarnih dejavnosti v službi univerze. O tem poročata B. Belec in J. Leib.

Knjige o prijateljskih mestih Maribora in Marburga so predvsem pomembne za geografe, saj nudijo tako po vsebini kot metodologiji izviren prikaz mestne geografije. Na tem področju slovenski geografi nismo najbolj plodni, zato je literatura te vrste tem bolj dobrodošla. Knjige so napisane dovolj razumljivo, da bodo po njih posegli tudi drugi uporabniki. Po besedah nadžupana Möllerja se bodo z njimi "okoristili vsi, ki bi radi zvedeli kaj več o prijateljskem mestu tam doli na jugovzhodu ali tam gori na severozahodu...".

Božidar Kert

Kronika

Dr. Petru Habiču ob šestdesetletnici

Življenjepis in delo našega jubilanta sta pestra. Rojenemu 29. septembra 1934 je po končani diplomski iz geografije na FF leta 1960 njegov profesor in mentor Anton Melik našel začasno mesto kustosa v Zemljepisnem oddelku Narodnega muzeja v Ljubljani, do preselitve v postojnski kraški inštitut leta 1962. Tu je napredoval od asistenta do znanstvenega svetnika. Med 31 letnim delom v tem inštitutu se je raziskovalno loteval mnogih tem. Sprva je v njegovem raziskovanju imela vidno mesto tudi regionalna geografija (Vrhnik, 1962). Ljubljansko barje, ki se v rodni Vrhnik stika z Notranjskim krasom, mu je očitno zbujalo manj sle po raziskovanju kot kraške jame. Kot prvopristopnik je kar v 151 jamah videl nove prostore kot prvi človek. Tema disertacije, s katero je leta 1965 dosegel naziv doktorja znanosti — disertacija je izšla kot posebna knjiga z naslovom *Kraški svet med Idrijco in Vipavo* (Dela 21 IV. razreda SAZU, 1964) — mu je prinesla prve vidnejše uspehe na področju pleistocenske poledenitve in kraške geomorfologije.

V inštitutu je kot kraški geomorfolog in jamar v geologu Radu Gospodariču našel odličnega sodelavca. Do smrti prijatelja leta 1988 sta skupaj raziskovalno usmerjala Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU. Z njim si deli avtorstvo pri številnih objavah o ozemlju od postojnske okolice do Peloponeza (1986). Z njim je slavljenec tudi strokovno ocenil učinke poskusne trajnejše ojezeritve na Cerkniškem polju (*Acta carsologica* 1979), obenem pa vodil izdelavo speleološke karte Slovenije v merilu 1 : 100 000, ki je v geografski javnosti pritegnila premalo pozornosti.

Skraja so pri njegovih objavah dokaj enako zastopani prispevki s kraškega površja in iz podzemlja. Nato pa vidno stopi v ospredje vprašanje nastanka velikih in malih kraških oblik in celega kraškega površja. S številnimi objavami, kjer je kraško površje prepreženo s spleti strukturnic in pregibnic, je jubilar postel med slovenskimi geomorfologi najvidnejši zagovornik neotektonike kot neposrednega razmeščevalca ne le nadmorskih višin, ampak tudi oblikovalca večjih kotanj, vzpetin in podolij. Mlada tektonika naj bi prekinjala jamske etaže in vplivala na podzemeljsko odtekanje vode. Od morfogeneze je prešel na klimatsko geomorfologijo in na vsem dinarskem krasu ugotavljal ostanke uravnav, terciarnih sedimentov in pedimente.

Morda več odziva doma in v tujini, kjer je tudi objavljaj svoje poglede, mu je prinesla originalna shema pritočnih, raztočnih in pretočnih kraških tipov v Sloveniji in regionalizacija našega krasa nasploh.

Jubilantovo ime je in bo ostalo ozko povezano z odkritjem podzemskih podzemskih zvez na našem krasu, zlasti na razvodju med čnomorskim in jadranskim povodjem. Prinašajo nov pogled na najnižje, mlade, medsebojno povezane drobne razpoke. Te prevajajo le majhne vodne pretoke, ki jim vodno stanje spreminja smeri in ki so s sledili ugotovljivi predvsem ob suši. Ugotavljanje podzemskih zvez je kmalu vključil v mednarodno hidrološko organizacijo (SUWT), ki se ukvarja s sledenjem kraških voda in izdajanjem zbornikov.

Navedena in druga pestra tematika je vsebina čez sto razprav in strokovnih člankov, ki so izšli doma in v tujini. Vendar tudi tako pestra raziskovalna tematika ni zaposlila jubilarja do take mere, da se ne bi udeleževal v širši javnosti. Čeprav je bil v letih 1976–1987 upravitelj kraškega inštituta in v letih 1988–1992 glavni urednik inštitutskega glasila *Acta carsologica*, je uspeval uspešno delovati v športnih, turističnih, naravovarstvenih in jarmarskih organizacijah v občinskem in v slovenskem merilu. Zlata častna značka Zveze slovenskih jamarjev, red dela z zlatim vencem in vrsta drugih priznanj pričajo o tem. Na tem mestu ne smemo zamolčati, da je bil med vodilnimi organizatorji 4. mednarodnega speleološkega kongresa leta 1965 in med organizatorji mednarodnega simpozija Človekov poseg v kras, ki je bil leta 1987 v Postojni v okviru ustrezne študijske skupine Mednarodne geografske zveze in v izvedbi slovenskih krasoslovcev. Je sourednik in pisec mnogih prispevkov v knjigi *Man's impact in Dinaric karst — Guidebook* (1987). To je še vedno najboljši vodnik za ekskurzije po našem krasu.

V našem geografskem glasilu z zadovoljstvom ugotavljamo, da vse obilno delo v Postojni jubilarja ni odtegnilo od geografov, njihovih prireditev in osrednje organizacije v Ljubljani. Leta 1987 je organiziral 14. zborovanje slovenskih geografov v Postojni. Bil je štiri leta podpredsednik Zveze geografskih društev in večletni predsednik jugoslovanske komisije za geomorfologijo oz. fizično geografijo. Kot habilitirani redni profesor geografije na FF in član raznih komisij ZGS je sodeloval pri mnogih skupnih projektih, tudi pri slovenskem nacionalnem atlasu. V Ministrstvu za znanost je bil prvi nacionalni koordinator za geografijo.

Delovanje v širši javnosti mu je leta 1993 prineslo mesto direktorja uprave Postojnske jame. Po skoraj polstoletnem presledku je to mesto zasedel spet krasoslovec. Želimo mu, da bi lahko na novem mestu z uspehom uveljavljal svoje strokovne in življenjske izkušnje in da bi se po sedanjih suhih letih vrnil čas, ko bi število letnih jamskih obiskovalcev spet nihalo malo pod enim milijonom. In da bi se še kdaj spomnil naše še ne dovolj raziskane kraške narave.

Biografije in bibliografije jubilarja:

Biografije in bibliografije znanstvenih in strokovnih sodelavcev Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana 1976.

Letopisi SAZU.

Gradivo za slovensko speleološko biografijo z bibliografijo. Naše jame, 30, 1988.

Ivan Gams

Ob 80-letnici dr. Julija Titla

Geograf in zgodovinar dr. Julij Titl se je rodil 24. novembra 1914 na Vrholah pri Slovenski Bistrici. Od leta 1967 živi v Kopru, kjer raziskuje zlasti k slovenskemu morju usmerjen del domovine. Podrobnejši življenjepis je bil objavljen ob njegovi 70-letnici v GV 1984. V naslednjih desetih letih je pomembno obogatil slovensko geografsko misel in leta 1990 je postal član Evropske akademije za znanost, literaturo in umetnost v Neaplju, ki njegova raziskovanja pozorno spremlja. Zaupano mu je bilo celo mentorstvo za tuje doktorande. J. Titl je namreč s svojimi raziskovanji pionirsko odstiral pomembne vidike: proučil je kulturne terase v Primorju, odnose na podeželju in njegovo navezanost na središča, trgovino itd. V njegovih delih živi spoznanje, da je človek najtesneje povezan z naravo, znal se je prilagoditi podnebjju, zemljišču in drugim potrebnim virom za življenje in razvoj, vešče pa tudi lovi veter v jadra časa.

Posebno pomembno je, da J. Titl obravnava socialnogeografsko problematiko koprskega podeželja v luči zgodovinskega razvoja in gospodarskih sprememb. Leta 1988 je koprška založba Lipa izdala njegovo knjigo *Vodni mlini in mlinarstvo v Slovenski Istri*. To zanimivo delo je izšlo v času, ko teh mlinov skoraj ni več — odnesle jih niso hudoorne vode, temveč novi gospodarski tokovi in tehnološki dosežki, pa tudi razmere v slovenski primorski pokrajini, katere zgodovinske in gospodarske razsežnosti so segale čez prostor, ki ga sedaj omejujeta najnovejši državni meji z Italijo in Hrvaško. Prej je bilo središče teh silnic v Trstu in temu mestu je slovensko zaledje dobavljalo (tudi) moko in kruh. Mlinarstvo je odsevalo gospodarske in splošne razmere; razvijalo se je odvisno od pomembnih izumov, pridelovanja žita in povpraševanja. Zato je J. Titl lahko izrabil znanje obeh svojih strokovnih disciplin in kot nekdanji ravnatelj Pokrajinskega arhiva Koper tudi vire.

Kot skrben proučevalec je J. Titl opravil pomembno terensko raziskovalno delo. Proučeval je krajevna poimenovanja in zabeležil kakih 4000 imen slovenskega in tujega izvora. Slovenska imena imajo mnogo korenin v zaledju Istre, ki sedaj pripada Hrvaški, v pokrajini med Dragonjo in Mirno, okoli Buzeta in Buj. Odkril je ledinska imena, ki jih nima niti veliki slovar slovenskega knjižnega jezika. Zdaj proučuje keltska imena, ki so jih prevzeli Slovenci in pripravlja novo zanimivo delo.

V desetletju od leta 1984 dalje je objavil razpravo o razvoju tržne pridelave vrtnin na Koprskem (*Geographica Jugoslavica* VI, Maribor 1985), za Enciklopedijo Slovenije pa je opisal naselja Ankaran, Bertoki, Dekani, Dvori nad Izolo, Hrvatini in Izola ter polotok Istro. V Neaplju pa so bile (v italijanščini) objavljene študije o socialnogeografskih problemih Istre (1990), oskrbovanju Trsta s pridelki zaledja (1992), o vodnih mlinih (1993) in istrski toponomastiki (1994). Opozoril je tudi na znanstveno delo akademika Svetozarja Ilešiča (1991), za 2. zbornik občine Slovenska Bistrica pa je prikazal svet in ljudi ob Ložnici (1990). Če pomislimo na terensko delo, zahtevno brskanje po arhivih in tudi izvirnost, mu je treba za

dosežke le čestitati. Ne gleda pa le v preteklost. Vznemirjajo ga tudi sodobni problemi, zlasti tisti, ki spreminjajo koprsko podeželje, kot je sodobni promet, ohranjanje značilne kmetijske proizvodnje, poselitev k depopulaciji nagnjenih območij in tudi varstvo okolja. V njegovem raziskovalnem delu odsevajo zadržanosti poti njegovega razvoja, saj izhaja iz pokrajine, kjer se stikajo različni tipi okolja in življenja. Pozna se, da je bil učitelj na vseh stopnjah izobraževanja, od osnovne do visoke šole, saj je njegova metoda prikazovanja nazorna, vabljiva, temelječa na dokumentaciji, vsestransko pretehtanih spoznanjih in širokem obzorju. Njegovo visokošolsko področje so bili razvoj civilizacije, politična in ekonomska zgodovina, v geografiji pa socialnogeografska podoba zlasti naše pokrajine. Končno se je znašel v razmerah, da proučuje jezikovne posebnosti imen, ki marsikaj povedo o pokrajini. Tudi njegov priimek, ki je latinskega izvora, prevzela pa ga je (kot titlus) celo cerkvenoslovanščina, kaže na korenine v tem delu naše domovine. Raziskovanje teh korenin je pomembno tudi za današnje razumevanje razmer in tokov v živahnem Slovenskem oz. Koprskem primorju. Ko je keltska in rimska preteklost prepustila prostor novim tokovom v evropskem razmeščanju narodov in so tu zaživelci Slovenci, so ti spoštovali pokrajino in preteklost ter v njej negovali civilizacijske dosežke. Novi časi so prinesli še kaj in prav zato so Titlova raziskovanja tako pomembna. Želimo mu, da se mu vedrina, življenjska moč, raziskovalna vnema in pisalo še dolgo ne nakrhajo.

Avguštin Lah

Ob šestdesetletnici mag. Dušana Faturja

Zaradi časovnega zamika pri izhajanju Geografskega vestnika z zamudo beležimo šestdesetletnico mag. Dušana Faturja, geografa ter dejavnega slovenskega prostorskega planerja. Jubilant se je rodil 16. novembra 1933 v Ljubljani. Po končani klasični gimnaziji je študiral geografijo in diplomiral leta 1959 na geografskem oddelku Prirodoslovno-matematične fakultete. Po opravljenem študiju se je najprej zaposlil na Zavodu za urbanizem v Ljubljani, kasnejšem Ljubljanskem urbanističnem zavodu. Po l. 1974 je služboval na Republiškem zavodu za regionalno prostorsko planiranje. Od leta 1981 do 1991 pa je delal na Ministrstvu za varstvo okolja in urejanju prostora. Vmes (1980–81) je bil dve leti direktor Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani.

Na teh delovnih mestih se je Duško Fatur večji del ukvarjal s pripravo prostorskoplanerske dokumentacije za graditev oziroma konstrukcijo infrastrukturnih objektov. Naloga še zdaleč ni bila preprosta, saj v tem času ni bilo niti izpopolnjene zakonodaje niti ustrezne prakse, ki bi urejala to področje. Večina pozornosti se je namenjala urbanizmu, podeželju in infrastrukturne naprave, zlasti na regionalni

ravni, pa so obstajali ob strani, čeprav so zaradi intenzivne industrializacije doživljali daljnosežne posege. Ob izdajanju lokacijskih dovoljenj za gradnjo regionalnih prometnic, energetskih objektov, vodnogospodarskih naprav itd., ki so jih oblikovali v velikem številu primerov prav ob njegovem sodelovanju, je bilo treba vso to problematiko reševati na celovit način. Večina teh gradenj je namreč takega značaja, da zadeva veliko drugih uporabnikov prostora in hkrati tudi širše družbene interese. Značilno je, da so se ob teh nalogah, veliko prej kot drugod, pojavila tudi ekološka vprašanja, ki jim je jubilant ves čas namenjal veliko pozornosti. Pa še nekaj je treba zapisati. V tistih časih je bila na področju prostorskega planiranja zaposlena le peščica geografov, nemara manj kot deset. Tako je Duško Fatur tudi v tem pogledu, poleg Vladimirja Kokoleta, Stanka Polajnarja, Andreja Briškega, Marije Cerkvencove, Silvana Prodana, Vere Kokoletove in še nekaterih, odpiral to za geografijo in geografje docela novo področje. Na njem je sicer vladala velika strokovna konkurenca, a je geografija s svojim kompleksnim interpretiranjem nudila mnoge nove metodološke in vsebinske poglede. Kako je bila vsa ta problematika nedodelana, je nemara najbolje razvidno iz jubilantovega magistrskega dela "Lokacija proizvodnih objektov v investicijski gradnji", v katerem je na podlagi bogatih izkušenj (vodil je preko 600 lokacijskih postopkov na makro- in mikro-regionalni ravni) predlagal nov metodološki in zakonodajni postopek za to regionalnoplanersko področje. Vsekakor je bil jubilant eden redkih prostorskih planerjev in še bolj redkih geografov v tej dejavnosti, ki so regionalno planiranje ne le načrtovali, ampak tudi uresničevali.

Drugo jubilantovo delovno področje je bil promet. Z njim se je sicer ukvarjal že pri izdaji lokacijskih dovoljenj in pri snovanju prometne infrastrukture za prostorske sestavine republiškega družbenega plana, docela pa se mu je posvetil, ko se je zaposlil kot namestnik ministra in vladni svetnik na Ministrstvu za promet. Njegova posebna pozornost je veljala avtocestam, njihovi graditvi, poteku in finančni zasnovi. Tako je bil soavtor akcije za bencinski dinar. Zavzemal se je za kompleksno in celovito reševanje prometa v Sloveniji in v ta namen vodil posebno logistično komisijo pri ministrstvu. Je tudi med pobudniki akcije, da bi uvedli dodatni bencinski tolar za gradnjo kolesarskih stez v Sloveniji.

O teh regionalnih, infrastrukturnih in ekoloških problemih je poročal na mnogih prireditvah doma in v Evropi, še posebej ko so jih obravnavali na ravni Alp ali skupnosti Alpe-Jadran, kjer so bili slovenski prostorski planerji vrsto let nad vse dejavni.

Ob tako plodni in uspešni dejavnosti našemu jubilantu iskreno čestitamo in obenem izražamo željo, da bi tudi v prihodnje uveljavljal, na enak pokončen način kot doslej, svoje geografsko in strokovno zanimanje v dobrobit urejanja slovenske pokrajine.

Igor Vrišer

Ob sedemdesetletnici dr. Avgušтина Laha

8. septembra 1994 je v osmo desetletje svojega življenja vstopil eden najbolj vsestransko ustvarjalnih, razgledanih, pa tudi svojim strokovnim usmeritvam in konjičkom predanih slovenskih geografov — dr. Avguštin Lah. Pred desetimi leti je v Geografskem vestniku dr. Igor Vrišer podrobneje predstavil njegovo šestdesetletno življenjsko pot, znanstvene in strokovne rezultate, uspešno pedagoško delo, ki je vključevalo tudi pisanje učbenikov, in tudi sicer zelo obsežen opus objavljenih del, bodisi samostojnih knjig ali v soavtorstvu s sodelavci. Kljub temu da živimo v času, ko še ne znamo ali ne moremo povsem objektivno vrednotiti našega življenja v nekdanji skupni državi, ne gre prezreti tudi jubilentove družbeno-politične aktivnosti, ko je svoje visoke funkcije v zvezni skupščini ali v slovenskem izvršnem svetu opravljal predano in pošteno. Zapomnili smo si predvsem njegovo zavzemanje za boljši položaj kulture, šolstva, znanosti in za varstvo okolja. Prav kritičen odnos do negativnih posledic onesnaževanja okolja in zavzeto spremljanje posegov v prostor ga je pripeljalo na mesto prvega predsednika na novo ustanovljenega republiškega komiteja za varstvo okolja in urejanje prostora. Njegova intelektualna in razumska širina pa se kaže tudi v tem, da se brez grenkobe ali pretiranih čustev spominja svojega preteklega funkcionarskega delovanja in čeri pri strokovnem in poklicnem uveljavljanju. Danes podpira pozitivne spremembe v naši družbi in dejavno sodeluje ali simpatizira z vsemi, ki se zavzemajo za manj onesnaženo Slovenijo.

V zadnjih desetih letih je prav problemom varstva okolja posvetil največ svojega znanja in časa, tudi po upokojitvi. Z dobrim poznavanjem razmer v Sloveniji in splošno razgledanostjo je ostal iskan sodelavec in sogovornik tudi v mednarodnih komisijah, ki so obravnavale probleme onesnaževanja okolja in neuravnoveženega razvoja. Že nekaj let zelo zavzeto in uspešno vodi Svet za proučevanje in varstvo okolja pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Prav njemu gre zasluga, da so se v delo sveta vključili številni vodilni strokovnjaki s posameznih področij, ki posredno ali neposredno spremljajo dogajanja v našem okolju in so zato mnenja, predlogi ter ocene tega sveta vse bolj upoštevani. Najobsežnejša projekta sveta pa sta nedvomno dva zbornika: Slovenija 88 in Okolje v Sloveniji, kjer so zbrani prispevki številnih slovenskih avtorjev, ki so s svojega strokovnega zornega kota predstavili raznovrstne probleme pri varstvu okolja v naši državi. Dr. Lah je v pripravo obeh publikacij vložil veliko energije in svojega časa, saj ni opravljal le uredniška dela, ampak se je moral pogosto spopadati tudi z lektorskimi, tehničnimi in finančnimi problemi ter priganjati zamudnike k pisanju člankov. Za oba zbornika je prispeval po dva obsežna članka. V Sloveniji 88 (1989) je v članku Varstvo in urejanje okolja predstavil celovit pregled vseh raznovrstnih problemov pri varovanju okolja s katerimi se srečuje Slovenija in ki bodo pomembno vplivali tudi na njen prihodnji razvoj. V prispevku Načela, zakonitosti in izkušnje o okolju pa govori o splošnem in posebnem v našem okolju v luči stockholmske deklaracije in o izvajanju politike varstva okolja. V zborniku Okolje v Sloveniji (1994) se je s

svojima prispevkoma vključil v razpravo o razvojnih smereh Slovenije in o pomenu javnosti podatkov o okolju. V zadnjem času pripravlja zajeten leksikon pojmov o okolju, za katerega tudi sam pravi, da je njegovo življenjsko delo. O potrebi po takšnem priročniku priča precejšnja terminološka zmeda na področju proučevanja in predstavljanja problemov pri varstvu okolja, nestrpno pa zbrano razlago tovrstnih pojmov pričakujejo tudi študentje in učitelji na vseh stopnjah izobraževanja.

Poleg omenjenih prispevkov smo v zadnjih desetih letih lahko prebirali številne jubilarne članke o načelnih, teoretskih, pa tudi praktičnih problemih varstva okolja v strokovnih publikacijah (Naši razgledi, Teorija in praksa, Naše okolje), ni pa zanemarljivo poljudnoznanstvenega in šolskogeografskega pisanja (je soavtor učbenika zemljepisa za 8. razred, monografij o Kokri in Od Vipavskih gričev do Goriških Brd, geografsko je predstavil Nigerijo itd.). Osvetlil je številna gesla v Enciklopediji Slovenije, precej časa je urednikoval še slovenskemu delu Enciklopedije Jugoslavije in tudi v okviru tega nikoli dokončanega projekta sam napisal veliko gesel.

Jubilant je svoje bogato znanje razdal mlajšim generacijam ne le kot pedagog na srednjih in višjih šolah, mnogi so ga spoznali tudi kot zanimivega in duhovitega predavatelja na seminarjih, posvetovanjih, ciklusih dopolnilnega izobraževanja itd. Predavanja vedno popestri še z diapozitivi iz svoje bogate zbirke, saj na svojih številnih potovanjih po svetu in domovini pokrajino in dogodke vedno opazuje tudi skozi fotografski objektiv. Domala tri desetletja, predno so se v Sloveniji na široko odprla vrata za mlade nadarjene raziskovalce, je bil dr. Lah pobudnik in tudi prvi predsednik gibanja "Znanost mladini", ustanove, kjer so se pri njenih raznovrstnih oblikah delovanja kalili, dodatno izpopolnjevali in dokazovali mnogi danes vidni slovenski znanstveniki in strokovnjaki.

Vse našeto priča, da ima slavljenec zavidanja vredne delovne navade, veliko energije in volje, da še vedno pomaga pri razumevanju vzrokov in posledic našega preteklega prostorskega razvoja in da skuša s svojimi raznovrstnimi dejavnostmi sooblikovati uravnotežen razvoj našega okolja. Kljub temu pa najde še čas za svoje konjičke, poleg že omenjenega fotografiranja je to predvsem slikanje. Njegovi akvareli in olja pričajo, da tudi v slikarstvu ostaja geograf, saj slike ponazarjajo predvsem dogajanja v različnih slovenskih pokrajinah, najbolj pa ga privlačijo vode. Slike je predstavil že na številnih razstavah, nazadnje je bila pred kratkim otvoritev njegove samostojne razstave v Zemljepisnem muzeju. Manj pa je znano, celo med njegovimi znanci in kolegi, da slavljenec včasih sede k pisalni mizi tudi zato, da napiše kakšno pesem. Verjetno smo pri tem razkrivanju njegovih dejavnosti in konjičkov še celo kaj spregledali, a je že našeto lep dokaz za njegovo bogato in plodno življenje, ki mu ohranja življenjsko moč in zdravje. Zato ne dvomimo, da bomo čez deset let ponovno pisali o njegovih novih knjigah, člankih, prizadevanjih za varovanje našega okolja, o številnih novih slikah, fotografijah, pesmih... Ob njegovi sedemdesetletnici pa mu želimo vse najboljše in še veliko zdravih in delovnih let.

Prof. dr. Matjaž Jeršič — šestdesetletnik

Generacija slovenskih geografov iz šestdesetih let je prehodila bogato in zanimivo strokovno pot od svojih prvih socialnogeografskih problemsko usmerjenih regionalnih analiz do usmeritev v določena tematska področja, ki so jim marsikdaj morali postaviti temelje ter jih v stroki in praksi tudi uspešno razvijali. Slavljeneц je najboljši primer takšne strokovne poti, ki mu je dala številne različne izkušnje; te je pri svojem delu v polni meri izrabil in s svojo delavnostjo, doslednostjo in delovno disciplino dosegel zavidljive uspehe.

Po diplomu iz geografije na geografskem oddelku takratne Prirodoslovno-matematične fakultete v Ljubljani se je dr. Jeršič leta 1962 zaposlil kot asistent na Inštitutu za geografijo Univerze, kjer je po letu 1968 delal kot znanstveni sodelavec. Sprva je sodeloval pri raziskavah sodobnih procesov deagrarizacije in urbanizacije ter njihovih učinkov v slovenskem prostoru. Po zagovoru doktorske disertacije Družbena geografija Blejskega kota leta 1965 je postal nosilec vrste raziskovalnih nalog, ki so bile vedno bolj usmerjene v turistično problematiko, njegovo temeljno raziskovalno in delovno področje. *Izletniška potovanja in izletniški prostor prebivalstva slovenskih mest, Možnost razvoja kmečkega turizma v Sloveniji, in Vrednotenje prostora Slovenije z vidika razvoja turizma in rekreacije*, so njegove takratne raziskovalne naloge. V vsebinskem oziru je dr. Jeršič strokovno zanimanje ohranil do danes, seveda teoretsko in metodološko poglobljeno in obogateno. Pri tem se je ves čas zavedal potreb prakse predvsem z elementi vrednotenja prostora, regionalnega planiranja in varstva okolja. Šestdeseta leta je dr. Jeršič izrabil tudi za strokovno izpopolnjevanje v tujini, ki mu je poglobilo zanimanje za turističnogeografsko problematiko in nedvomno utrdilo socialnogeografsko usmeritev. V letih 1968–1969 je bil na dvanajstmesečnem izpopolnjevanju na Gospodarsko-geografskem inštitutu Univerze in Geografskem inštitutu Tehnične visoke šole v Münchnu, leta 1964 pa se je en mesec izpopolnjeval na Geografskem inštitutu dunajske Univerze in leta 1969 en mesec na Geografskem inštitutu Poljske akademije v Varšavi. Dr. Jeršič je veliko prispeval k razvoju znanstveno-raziskovalnega dela v turistični geografiji, kar mu je že takrat prineslo vodilno vlogo na tem področju v slovenski in tudi jugoslovanski geografiji. V Sloveniji je turistična geografija tako postala eno v praksi najbolj odmevnih področij pri raziskovanju turizma in eno najbolj odmevnih v geografiji sploh.

Leta 1970 se je dr. Jeršič vključil v delo pri pripravi strokovnih podlag za prostorski plan SR Slovenije, kar ga je pripeljalo na delovno mesto samostojnega svetovalca v takratnem Biroju za regionalno prostorsko planiranje oz. kasnejšem Zavodu SR Slovenije za regionalno prostorsko planiranje, ki je bil leta 1974 pridružen Zavodu SR Slovenije za družbeno planiranje. Tam je sprva sodeloval pri pripravi strokovnih podlag za prostorski plan SR Slovenije, leta 1973 pa je prevzel strokovno vodstvo priprav za dolgoročno usmerjanje uporabe slovenskega prostora. Rezultati tega dela so bili objavljeni v šestih publikacijah Zavoda SR

Slovenije za družbeno planiranje z naslovom *Zasnova uporabe prostora SR Slovenije*. Sodeloval je tudi pri nekaterih drugih nalogah kot so *Izhodišča, poglavitni smotri in smernice za urejanje prostora, Začasna obvezna enotna metodologija in minimum obveznih enotnih kazalcev za pripravo družbenega plana SR Slovenije*, pri strokovnih podlagah za pripravo družbenega plana SR Slovenije za obdobje 1981–1985 ter dolgoročnega plana SRS in pri Sloveniji 2000. Pri tem delu je pokazal velik smisel za vrednotenje prostora, generiranje njegovega ravnanja ter za izdelavo ustrezne metodologije kot tudi smisel za organizacijo raziskovalnega dela in za delo v raziskovalnih skupinah. Njegovo delo ga je pripeljalo v članstvo nekaterih strokovnih komisij, še posebej v delovni skupnosti Alpe-Adria ter v republiškem svetu za varstvo okolja. Pri tem delu se je dr. Jeršič temeljito seznanil z regionalnim planiranjem in aplikativnim raziskovalnim delom. Postal je tudi eden vodilnih regionalnih načrtovalcev, s čimer je odprl pot marsikaterim geografskim prizadevanjem na tem področju.

S pedagoškim delom je dr. Jeršič začel leta 1974 kot vabljeni predavatelj na podiplomskem študiju urbanizma in prostorskega planiranja na FAGG, kjer predava še danes. Od leta 1980 predava na geografskem oddelku FAGG v Ljubljani predmet Valorizacija in varstvo okolja v prostorskem planiranju. Svoje bogato znanje na področju turistične geografije, regionalnega planiranja in varstva okolja dr. Jeršič od leta 1982 kot izredni in od leta 1989 kot redni profesor na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete prenaša tudi na številne rodove študentov geografije. Razvil je predmete Geografija turizma, Geografija prometa, Geografija razvitih držav, kasneje Geografija Angloamerike in usmeritveni predmet Turistična geografija ter Metodologija socialne geografije. Kot vodja in glavni izvajalec turistične usmeritve ter kot mentor diplomskih, magistrskih in doktorskih nalog je vzgojil vrsto geografov, ki so se uspešno vključili v praktično delo v turizmu.

Svoje razvejeno pedagoško delo je razširil še na predavanja iz predmetov Planiranje rekreacije in turizma na Biotehniški fakulteti v študijskih letih 1984/85 in 1987/88, na Geografijo turizma na Pedagoški fakulteti v Mariboru ter v študijskem letu 1994/95 tudi na predavanja na Visoki šoli za gostinstvo in turizem v Portorožu. Če k temu dodamo še sodelovanje na raznih seminarjih, domačih in mednarodnih strokovnih srečanjih, vodstvo tujih ekskurzij pri nas, našteji pa bi lahko še marsikaj, kar mora — tako kot drugi kolegi na oddelku — postoriti, si je kar težko predstavljati, od kod dr. Jeršiču še čas za tako obsežno znanstveno-raziskovalno delo, strokovno izpopolnjevanje v tujini in sodelovanje s prakso, za katero opravlja obsežne znanstveno-raziskovalne naloge na področjih, ki jih je raziskoval že pred prihodom na Fakulteto, za potrebe novega prostorskega plana in še posebej razvoja turizma v Sloveniji.

Še bi lahko naštevali jubilarne strokovne dejavnosti, od dvomesečnega strokovnega izpopolnjevanja na Ekonomskogeografskem inštitutu v Münchnu in dveh krajših izpopolnjevanj na Zavodu za prostorsko urejanje in regionalno planiranje v Bonnu do referatov, s katerimi je sodeloval na vseh zborovanjih slovenskih

geografov od leta 1984 naprej, na XXV. svetovnem kongresu geografov v Parizu (1984), na večjih simpozijih Komisije za turizem Mednarodne geografske zveze, na mednarodnem posvetovanju alpskih držav o varstvu okolja pri komisiji za zaščito Alp ter na drugih tujih posvetovanjih, na več medinstitutskih mednarodnih geografskih, slovensko-nemških seminarjih v Ljubljani, Bayreuthu, Münchnu in Frankfurtu, jugoslovansko-poljskih seminarjih, na kongresih jugoslovanskih geografov in na specializiranih jugoslovanskih geografskih simpozijih.

V osemdesetih letih je dr. Jeršič za študijske potrebe, pa tudi za širšo uporabo izdal prepotrebne učbenike *Turistična geografija* (1985), *Osnove turizma* (1990) ter kot avtor ali soavtor vrsto srednješolskih učbenikov, *Osnove turizma*, *Regionalna geografija sveta* in *Turistična geografija*, sodeloval pa je tudi pri oblikovanju prvega celostnega turističnega vodnika Slovenije. Med Jeršičevimi znanstvenimi študijami iz tega obdobja je treba posebej omeniti študiji *Turistična funkcija naselij v slovenskih Alpah* (1983), v katerih je podal zanimivo klasifikacijo alpskih turističnih naselij v SRS, in *Učinki počitniških stanovanj na okolje* (1986), v kateri je prikazal razprostranjenost počitniških bivališč po Jugoslaviji. Obe študiji je dr. Jeršič predstavil na nekaterih mednarodnih posvetovanjih in jih v tujini tudi izdal. Na prostorsko-načrtovalskem področju pa je ob vrsti manjših razprav svoje raziskovalno delo zlasti v zadnjem času usmeril na področje rekreacijskih navad in regionalnih prostorskih vplivov, vrednotenje pokrajinskega potenciala, prostorsko načrtovanje za potrebe rekreacije in turizma ter na vprašanja banke podatkov za rekreacijska območja in objekte. Tudi sicer je Jeršičevo raziskovalno delo pritegnilo pozornost v tujini, kjer je objavljal v znanstvenih revijah *Münchner Studien zur Sozial und Wirtschaftsgeographie*, *Berichte zur Regionalforschung*, *Confini e regioni*, *Geographica Jugoslavica*, *Klagenfurter Geographische Schriften*, *Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung* Univerze v Bayreuthu, *Regional Studies of Hungarian Academy of Sciences* in *Eurogei*.

Ob vsem tem je dr. Jeršič našel še čas za sodelovanje pri Splošni geografski monografiji Slovenije, za katero je pripravil poglavji o turizmu in prometu, pri Regionalni geografiji Severozahodne Slovenije s članki o Blejskem kotu in Zgornjesavski dolini ter pri pripravi turističnih kart za Atlas Slovenije. Na področju prostorskega planiranja je praktično deloval pri izdelavi prostorskih oz. urbanističnih načrtov za Hrastnik, Postojno, Triglavski narodni park, krajinski načrt Polhograjski Dolomiti in Ljubljansko barje ter pri snovanju kataloga podatkov o naravnih lastnostih prostora (Urbanistični inštitut, 1986). Dejavno delo na tem področju izpričujejo tudi številni stiki, ekspertstvo in sodelovanje v nekaterih domačih in mednarodnih prostorsko-načrtovalskih komisijah.

Enako vestno kot raziskovalno in pedagoško delo je dr. Jeršič opravljal tudi vse druge nemajhne zadolžitve, upravišтво Geografskega vestnika, predsednikovanje Ljubljanskemu geografskemu društvu v letih od 1982 do 1986 in Zvezi geografskih društev Slovenije v letih od 1991 do 1993, članstva v raznih strokovnih komisijah ter triletno zastopanje geografije v raziskovalnem polju Prostor pri Ministrstvu za

znanost in tehnologijo. S pretanjenim občutkom za delo z ljudmi in še posebej za povezovanje strokovnih in pedagoških interesov svojih kolegov ter za reševanje silno zapletenih problemov je v letih od 1987 do 1989 opravljal funkcijo predstojnika Oddelka za geografijo na Filozofski fakulteti.

Tako obsežno, raznovrstno in uspešno slavljenčevo delo bi potrebovalo veliko več prostora. Slovenska geografija se je z njegovim delom močno uveljavila v regionalnem planiranju, turizmu, varstvu okolja in urejanju prometa. Njegovi tehtni prispevki in referati doma in v tujini pa so bili vedno deležni posebne pozornosti.

V resnici se vrednosti slavljenčevega dela zaveš šele takrat, ko naj bi na kratko predstavil njegovo ogromno delo, za katerega je značilna temeljitost in predanost ter zaradi česar njegovih dosežkov skoraj ni mogoče deliti na bolj ali manj tehtne. Po naravi in duši športnik, nekdanje bil odličen smučarski tekač, je dr. Jeršič, ki se je rodil 2. marca 1934 v Ljubljani, kjer se je tudi šolal, v bistvu ostal velik ljubitelj narave in geograf, ki živi s turizmom. Turizem in drugi strokovni problemi, ki ga najbolj zanimajo, pa so danes v ospredju tako gospodarskega in regionalnega razvoja Slovenije kot tudi stroke. Glede na jubilejnostno delovno vnetje smo prepričani, da bo na obeh področjih, pa tudi pri vzgoji geografov še veliko storil. Slovenski geografi mu želimo še veliko uspehov in trdnega zdravja.

Mirko Pak

Ob smrti Pavla Stranja

Zapustil nas je Pavel Stranj, sodelavec Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) v Trstu, mož z velikim osebnim žarom in neverjetno energijo, natančnostjo in poštenostjo. Pavle, kot smo ga klicali, je v celoti izgorel za druge. Bil je kot starozavezni oče in prerok ali kot novozavezni apostol slovenske skupnosti v Italiji.

Tako slabo "oprijemljivo" je njegovo delo, pa nepopisno pomembno. Kdo je sploh bil? Imel sem se za tistega, ki mu je bil zelo blizu, saj sva petnajst let strokovno sodelovala, vendar zelo malo vem o njegovem življenju. Pa kljub vsemu ta kratek spominski zapis o Pavlu Stranju ne more biti drugačen kot osebni.

Rojen je bil 4. avgusta 1946 v Trstu. Leta 1981 je diplomiral iz zgodovine na tržaški univerzi z nalogo "Slovenska osnovna šola v tržaški pokrajini 1945–1980". Še pred tem, leta 1975, se je zaposlil na SLORI-ju. Poprijel je za vsako delo, od najbolj preprostega tehničnega do vodenja raziskovalnih projektov. Bil je enkraten organizator. V vsakem primeru je bila naloga vestno opravljena. Odlično obvladaje kar nekaj svetovnih jezikov mu je omogočalo, da se je neposredno seznanjal z manjšinsko problematiko po Evropi in tudi neposredno poročal mednarodni javnosti o težavah in dosežkih slovenske narodnostne skupnosti v Italiji.

Poudariti je treba vsaj dve področji, ki jima je namenil veliko strokovno skrb: slovensko šolstvo v Italiji in demogeografski razvoj Slovencev v Italiji. Obe je proučeval sistematično, rezultate pa redno objavljajal v različnih publikacijah ali pa o njih poročal na strokovnih srečanjih.

Njegovo osrednje delo, namenjeno širši mednarodni javnosti, je knjiga o Slovencih v Italiji (*La comunità sommersa*. Editoriale Stampa Triestina), ki je izšlo leta 1989, leta 1992 pa še v predelani angleški različici. S to knjigo je Pavel Stranj postavil pomemben spomenik navzočnosti Slovencev v Italiji, njihovi življenjski trdoživosti in kulturi. Uvod k italijanski izdaji je napisal senator Gaetano Arfé, ki je izredno dobro opisal način pisanja Pavla Stranja in njegov odnos do tako občutljive tematike, kot je narodnostna. Senator Arfé med drugim piše: "Nisem pogosto bral besedila s tako jasno, pošteno zasnovo, tako temeljito analizo, tako premišljeno trezno sodbo in tako razumnimi predlogi, kot so tu. Čeprav je knjiga bogata s čustvi, pa ni sledu o šovinizmu, revanšizmu ali provincializmu. Grajena je na podlagi dokumentov, ki so urejeni poznavalsko in enostavno. Odprt je za vsak dialog, če ga le spremlja duh vzajemnega spoštovanja."

Po mojih osebnih izkušnjah je ocena napisana naturalistično resnično, brez najmanjšega olepševanja. In na enak način je napisana doktorska disertacija, ki v rokopisu leži na moji pisalni mizi in čaka na karte, ki naj bi jih Pavle po dogovoru prinesel v čas, v katerem ga je potem prehitela smrt. Ob branju disertacije (Prebivalstvo na etnično mešanem obmejnem prostoru v deželi Furlaniji-Juljski Krajini kot nosilec družbenega razvoja) sem se čudil, kako je mogoče biti v današnjem času tako temeljit in natančen v obravnavanju strokovnega problema, ko pa nas na vsakem koraku preganja čas. To je delo, ki je vsaj pol stoletja pred sedanjim časom naglice in površnosti; je klic k prevrednotenju našega (strokovnega) ravnanja, klic k resnemu in odgovornemu opravljanju strokovnega (in vsakršnega) dela.

Marijan M. Klemenčič

Priznanja

Na dan univerze v Ljubljani, 3. decembra 1993, je bil akademik prof. dr. Ivan Gams izvoljen za zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani.

1. marca 1994, ob svetovne dnevu "civilne zaščite", je dobil akademik profesor dr. IVAN GAMS veliko plaketo Štaba Civilne zaščite Republike Slovenije, in sicer kot priznanje za dolgoletno raziskovalno in organizacijsko delo pri proučevanju naravnih nesreč.

Enako priznanje je dobil tudi GEOGRAFSKI INŠTITUT ANTONA MELIKA — ZNANSTVENORAZISKOVALNI CENTER SAZU v zahvalo za dosedanje štiridesetletno in sistematično delo pri proučevanju različnih vrst naravnih nesreč, ki so prizadele Slovenijo.

Čestitamo!

Zborovanja

1. simpozij Študijske skupine o razvoju marginalnih območij, Tajvan, 1.–7. avgust, 1993

Na washingtonskem kongresu IGU leta 1992 je bila ustanovljena Študijska skupina za razvoj marginalnih območij (Study Group on Development Issues in Marginal Regions), v katero se je vključila večina članov nekdanje Podkomisije za razvoj gorskih in subpolarnih območij. Svoje delo je opravila prav do imenovanega kongresa.

Prvi simpozij in srečanje skupine je organiziral njen redni član Chang-Yi David Chang z Univerze na Tajvanu v času od 1. do 7. avgusta 1993. Udeleženci simpozija so se z zasedanji skupine ob terenskem delu in ekskurziji selili po vsem Tajvanu. Tema simpozija je bila posvečena ugotovitvam razvojnih uspehov v marginalnih območjih.

Simpozija se je udeležilo 22 referentov iz 17 dežel, neupoštevajoč tajvanske skupine, ki je bila najštevilnejša, s čimer je potrdila svoje veliko zadovoljstvo, da je bila neka specializirana konferenca IGU prvič na njihovem otoku. V glavnem mestu Taipehu je bila le slovesna otvoritev simpozija, kjer so zaželeli dobrodoščilo in uspeha pri delu predsednik tajvanskih geografov in predstojnika obeh geografskih oddelkov Narodne tajvanske univerze in Kitajske kulturne univerze v Taipehu. Simpozij je imel šest zasedanj, posvečenih različni problematiki marginalnih območij v raznih krajih po otoku.

Simpozij se je začel z ekskurzijo iz Taipeha v Hualien na obali Tihega oceana in naprej v notranjost otoka v narodni park Taroko, ki vključuje globoke reke ob reki Livu z mogočnimi klifi v Osrednjem gorskem grebenu. Park prečka slikovita gorska cesta, ki povezuje otok z vzhoda na zahod in so jo zgradili Čangkajškovi vojaki po umiku na otok. Prvo zasedanje je bilo v turističnem središču Tienhsiangu, ob naseljih domorodnih plemen, ki živijo zaščiteni v parku. Zasedanje je bilo namenjeno teoretični opredelitvi marginalnosti in marginalnih regij, ki jo je plastično utemeljil Švicar W. Leimgruber, s konkretnimi primeri pa podkrepila še Indijec R.B. Singh z razvojnimi trendi v obrobni območjih Indije in Italijanka Maria Andreoli z razvojnimi učinki v obrobni predelih Ligurije.

Drugo zasedanje je bilo v pokrajini Li-Shan v povirnem območju reke Ta-chia, izrazito intenzivno razgibani gorski pokrajini, kjer večinoma v državnih zadrugah — v nasprotju z drugimi predeli na Tajvanu — gojijo sadje, predvsem jabolka in

hruške in zelenjavo. V Osrednji gorski greben je globoko vrezana dolina vodnatega toka reke Ta-chia, ki je hidroenergetsko temeljito izrabljena in močno spreminja lice pokrajine ter velja za uspešen "tajvanski projekt — TVA".

Zasedanje je bilo posvečeno virom za razvoj marginalnih območij. Domačini so predstavili problematiko tajvanskih gorskih predelov. D. Chang-Yi je označil izrabo naravnih virov in vplive izrabe v gorskih območjih Tajvana. Julian Wong je očrtal razvoj rudarjenja in njegove posledice v okolju Severnega Tajvana. Žal je odpadlo nekaj referatov, ki jih je napovedoval program. Vskočil je Kanadčan B. Young, ki je predstavil marginalni turizem v perifernih regijah kot alternativo in razvojno perspektivo teh območij.

Tretje zasedanje je potekalo v izrednem okolju v naselju Wutai, v središču rezervata plemena Rukai, enega izmed devetih domorodnih plemen, že v Južnem gorskem grebenu v povirju reke Ai-Lian. Rezervat je strogo varovano območje, saj kitajsko prebivalstvo nesme vstopiti vanj, naša skupina je bila prva tuja skupina, ki ji je bil vstop dovoljen. Domačini so skupino pozdravili s pestrim folklornim nastopom. Izredno je bilo tudi prenočevanje, saj so bili udeleženci razporejeni po domovih domačinov, kar je omogočilo pristen stik z domorodci in izjemno doživetje.

Strokovni del je potekal v njihovem kulturnem domu in je bil posvečen učinkom v okolju perifernih regij. Argentinka Furlani de Civit je predstavila razvojne posege in njihove učinke v argentinskih perifernih in gorskih območjih. Nemec R.J.M. Lenz je opredelil odkrivanje nevarnih kemičnih snovi v okolju, ki z akumulacijo v zemlji bistveno zastrupljajo in ogrožajo ekosisteme srednjeevropskih marginalnih območij.

Anglež Gareth Jones je opozoril na škodljivo pospeševanje razvoja v odročnih območjih in njegove negativne posledice s primerjanjem kvarnih učinkov v evropskih in himalajskih gorskih regijah.

Amerikanec Michael Pretes je analiziral spremembe v okolju na finskem Laponskem.

Zadnji dve zasedanji sta potekali v središču narodnega parka Kenting, ki se razteza na jugu Tajvana in vključuje poleg kopnega tudi široko obrežje in podmorski svet. Park se odlikuje po koralni geološki strukturi ter izjemnem tropskem grmičevju, halofitni obrežni vegetaciji in bujnem koralnem podvodnem svetu. Obrežje nacionalnega parka Kenting beleži tudi zelo previdno načrtovano rast turistične infrastrukture. Kot presenetljiv tujek v narodnem parku pa deluje jedrska centrala. Zgrajena v takem naravnem okolju, je verjetno edini tak primer na svetu.

Eno zasedanje je bilo posvečeno vzdržljivosti in upravljanju marginalnih območij. Avstralec P. Scott je razčlenil globalno gospodarsko prestrukturiranje in reformo narodnega gospodarstva ter njun vpliv na nadaljnji razvoj Tasmanije. Amerikanec B.T. Cullen je poudaril pomen gozda pri gospodarskem razvoju robnih pokrajin. Finec H. Jussila je s primerom Severne Finske utemeljil nove gospodarske posege in izrabo lokalnih virov pri razvoju perifernih območij. Novoze-

landčan R.D. Hill s Hongkongške univerze je predstavil tradicionalno intenzivno agrarno izrabo v prenaseljeni kitajski provinci Guizhou, ki terja nujno prestrukturiranje gospodarstva ali pospešeno izseljevanje iz območja. Portugalka Fernanda Delgado Cravidao je uvrstila Portugalsko med marginalne dežele Evropske gospodarske skupnosti, ki v sebi združuje še mnoge marginalne mikroregije. Podpisani je predstavil osamosvojeno Slovenijo kot marginalno državo na robu Evropske gospodarske skupnosti, ki se prav z vsestransko marginalnostjo poteguje za vstop v Evropsko gospodarsko skupnost.

Zadnje zasedanje je bilo namenjeno strategijam in politiki razvoja marginalnih regij. Poseben model razvoja teh regij je podal Amerikanec F. Dohrs s primerom širjenja obdelovalnih površin v Kazahstanu in Sibiriji v obdobju socialistične gospodarske ekspanzije v azijski prostor pod vodstvom Hruščova. Razvojne dosežke v robnih predelih Madžarske je podal Madžar Gyorgy Enyedi. Spreminjevalno politiko in strategijo razvoja na Švedskem je predstavil Ulf Wiberg. Posledice prestrukturiranja socialne države in posledično vplivanje na periferna območja Švedske je analiziral L.O. Persson. Vizionarsko in svarilno pozivajoč na nujno vzdrževanje ekološkega ravnovesja tudi v robnih deželah kot precejšnjemu delu zemeljskih ekosistemov je zaključil Kanadčan R. Romanovski z Univerze v Manitobi.

Povratak v Taipei je bil povezan z ogledom dveh obsežnih posegov v naravno okolje. Prvi je izgradnja obalnega industrijskega območja na morju iztrganih in nasutih zemljiščih južno od izliva reke Wuchi v Tajvanski ožini. Širokopotezni šestletni projekt naj bi na 3643 ha novo pridobljenih zemljišč povečal pomen pristanišča Taichung. Industrijsko območje naj bi razširil z visoko produktivnimi industrijskimi dejavnostmi in uredil infrastrukturo za razširitev vabljivega bivalnega in rekreacijskega območja. Celotni projekt bo končan leta 1998.

Drugi projekt, tudi že v izgradnji, je zgraditev druge osempasovne avtoceste, potekajoče po Vzhodnem nižavju od severa proti jugu. Ta poseg bo trenutno razbremenil sedanji zadušujoči množični avtomobilski promet v prenaseljeni obrežni ravnini, je pa obenem najnevarnejši poseg v okolje, ki uničuje že tako skromne naravne danosti za kmetijstvo.

Ob izredni gospodarski rasti Tajvana se tuji kapital ponuja na vse mogoče načine, zato je že tako prenaseljeno okolje ogroženo z najrazličnejšimi razvojnimi projekti, ki so že prava katastrofa za mali otok. Izdelani so že projekti za tretjo vzporedno osempasovnico na obrežni ravnini.

Ob celotni izvedbi simpozija je treba posebej pohvaliti še sijajno organizacijo tajvanskih geografov. Skupina študentov je ves čas simpozija spremljala celoten potek in brezhibno opravljala vse spremljajoče dejavnosti in izpolnjevala zahteve in želje udeležencev.

Metod Vojvoda

Konferenca EGIS '94 v Parizu

Od 29. marca do 1. aprila 1994 je bila v Parizu konferenca EGIS-a (European Geographic Information Systems). To je bila njegova zadnja samostojna konferenca. Zato na kratko predstavljamo tudi zgodovino EGIS-a ter prihodnji razvoj povezovanja in sodelovanja na področju geografskih informacij. Že naslednje leto, od 27. do 31. marca, bo namreč v Haagu EUROGI organizirala prvo Združeno evropsko konferenco in razstavo geografskih informacij (Joint European Conference and Exhibition on Geographical Information, JEC-GI).

Organizacija EUROGI (European Umbrella Organisation for Geographical Information — Evropska krovna organizacija za geografske informacije) je plod ne le tehničnega, temveč predvsem vsebinskega, interdisciplinarnega, mednarodnega povezovanja uporabnikov geografskih informacij. Ustanovljena je bila ob koncu leta 1993. Dejstvo, da so v imenu izpustili besedo sistemi, kaže na veliko odprtost organizacije, saj nameravajo vanjo vključiti vse evropske uporabnike geografskih informacij (GI), ne le uporabnike geografskih informacijskih sistemov (GIS-ov). EUROGI sestavljajo nacionalne organizacije za geografske informacije iz večine evropskih razvitih držav ter vodilne evropske (mednarodne) organizacije za geografske informacije, med njimi tudi EGIS. Slednja je bila po mnenju mnogih doslej osrednja evropska organizacija na področju geografskih informacijskih sistemov.

Prva konferenca EGIS-a je bila leta 1990 v Amsterdamu. To ni bila prva konferenca o geografskih informacijskih sistemih na evropskih tleh. Njen očitni, čeprav ne edini namen pa je vendarle bil poudariti evropsko razsežnost dogajanj na področju GIS-ov in vsaj omiliti dotlej skoraj popolno severnoameriško prevlado. Sorodnim ciljem so postopoma sledile naslednje konference: v Bruslju (1991), Münchnu (1992), Genovi (1993) in Parizu (1994).

Konferenca je iz leta v leto rasla v količinskem in kakovostnem smislu. Prvi vidik rasti lahko na primer ponazorimo s številom prispevkov, ki jih je bilo v Amsterdamu 230, v Parizu pa že 450. Da je šlo za res veliko prireditve, je bilo mogoče razbrati v izredno obsežnem programu prireditve in ob pogledu na dva zajetna zbornika referatov, predstavljenih na konferenci (letos skupaj nad 2100 strani).

Kakovostno rast je med drugim ponazarjalo vse bolj uravnoteženo razmerje med prispevki:

- vse manj je bilo prispevkov, katerih vsebina je izvirala iz priročnikov o GIS-ih ali je bila posledica nepoznavanja literature, prispevkov o tehnikah, vključenih v GIS, ter o zbiranju in pripravi podatkov;
- prispevki avtorjev z univerz so ves čas predstavljali dobro polovico vseh, vendar se je njihov delež vztrajno manjšal;
- vse večji delež so predstavljali prispevki t.i. "končnih uporabnikov" o uporabi GIS-ov na najrazličnejših strokovnih področjih, ki so temeljili na praktičnih izkušnjah in spoznanjih;

— vse večja ponudba prispevkov je omogočala tudi bolj kritično presojo, katere izmed njih vključiti v program konference.

Vsebinsko je bilo delo na konferenci razdeljeno na številne "sekcije", med katerimi je bila večina zanimiva tudi za geografe. Med takšnimi tematikami so izstopale naslednje:

- podatki v GIS-ih: obstoječe zbirke, dostopnost, kakovost, načini merjenja oz. zbiranja ter vrste "računalniških zapisov" podatkov;
- katastrski informacijski sistemi;
- uporaba GIS-ov v kartografiji;
- številni primeri geografske uporabe podatkov, pridobljenih z daljinskim zaznavanjem (predvsem satelitskih in letalskih posnetkov);
- modeliranje s pomočjo GIS-a: predstavljenih je bilo večje število fizičnogeografskih in družbenogeografskih modelov za potrebe raziskovanja in planiranja oz. aplikacij;
- ekspertni sistemi in "sistemi znanja" ("inteligentni sistemi"): sistemi, ki omogočajo in spodbujajo rast v sistem "vgrajenega" znanja za vse bolj kakovostno podporo raziskovalnemu delu ali npr. odločanju o posegih v prostor;
- multimedija kot asociativno organiziran sistem hranjenja, povezovanja in prikazovanja informacij: v izobraževanju, raziskovanju in aplikacijah;
- podpora GIS-a pri upravljanju: od zgradb, letališč, lokalnih administrativnih enot, do mest, regij in držav;
- uporaba GIS-a pri ("fizičnih") posegih v prostor: vodenje, vrednotenje, spremljanje, podpora odločanju;
- uporaba GIS-a pri organizaciji in vodenju družbenih dejavnosti, kakršne so npr. zdravstvo, šolstvo, policija ali volitve;
- možnosti in načini uporabe GIS-ov v izobraževanju;
- mednarodno povezovanje na področju GIS-ov oz. geografskih informacij.

Na letošnji konferenci so izmed slovenskih strokovnjakov s področja GIS-ov dejavno (z referatom ali s predstavitvijo posterja) sodelovali Borut Vrščaj in mag. Matjaž Prus, Zmago Fras in Tomaž Gvozdanovič, Martin Puhar in Aleš Edvard Mivšek, mag. Božena Lipej ter (kot sodelavka Megrin Group iz Francije) Vida Bitenc. Med njimi (žal) ni bilo geografa. S precejšnjo zanesljivostjo lahko trdimo, da bi bilo slovenskih predstavnikov precej več, če bi bila kotizacija vsaj za polovico nižja...

Na sklepnem plenarnem zasedanju je bilo slišati pripombe, da je vprašljiva smotrnost tako velikih konferenc. Zaradi velikega števila prispevkov je na primer letos delo potekalo vzporedno v devetih ali celo desetih predavalnicah. Hkrati je vse dni potekala razstava t.i. posterjev ter proizvajalcev in ponudnikov storitev na področju GIS-ov, ki je bila za večino udeležencev nedvomno prav tako privlačna. Zato seveda velik del udeležencev ni mogel uskladiti lastnih interesov s programom prireditve. Poleg tega so bile razmere manj ugodne za vzpostavljanje medsebojnih stikov kot na manjših srečanjih.

Lahko si predstavljamo, da vodstvo EUROGI-ja, organizatorja še znatno večje prireditve prihodnje leto, ni imelo lahke naloge, ko je poskušalo navzoče prepričati, da bo v tem primeru "kvantiteta pomenila tudi kvaliteto". Ta cilj bodo poskušali doseči s krepitvijo strateške vloge Združene evropske konference za geografske informacije, na kateri bodo aktivno sodelovali in jo usmerjali predvsem vrhunski strokovnjaki.

Literatura:

- Brand, M.J.D., 1994: EUROGI — European umbrella organisation for geographical information. *Geodetski vestnik*, št. 1/1994, str. 43–44.
- EGIS, 1991, 1992, 1993, 1994: Zborniki prispevkov s konferenc EGIS-a. EGIS Foundation, Utrecht, Nizozemska.

Marko Krevs

4. mednarodna konferenca politične geografije, Łódź,

**"Regija in regionalizem. Socialni in politični vidiki", Szczedrzyk, Poljska,
28. – 30. september 1994**

Poljski politični geografi s profesorjem Marekom Koterjem z univerze v Łodzi na čelu prirejajo vsako drugo leto mednarodne konference na temo narodnih manjšin, obmejnih območij, regij in regionalizma. Letos so jo organizirali v sodelovanju s Šlezijским inštitutom v Opoleju ter univerzo v Ostravi na Češkem. Konferenca je večinoma potekala v Szczedrzyku, majhnem kraju ob umetnem Turawskem jezeru. Organiziranje mednarodnih znanstvenih srečanj na majhnih in nekoliko samotnih krajih je že tradicija poljskih političnih geografov. Na celodnevni ekskurziji po poljski in češki Šleziji smo obiskali univerzo v Ostravi in tamkajšnji Oddelek za geografijo. Gostitelji so predstavili regijo in njene socialno-politične probleme v dveh referatih (R. Prokop, J. Vencalek). V okviru ekskurzij so gostitelji predstavili mesto Opole in poljsko Šlezijo ter organizirali tri zanimiva srečanja: z vojvodo Opolskega vojvodstva, predstavnico nemškega vicekonzulata v Opoleju in predstavniki nemške manjšine v majhnem mestecu Leśnici. Ob tem so se razkrile številne nejasnosti glede t.i. šlezijjskih Nemcev, njihove identitete in ukrepov za njihovo zaščito. Na konferenci je sodelovalo več kot 40 geografov iz 12 držav, ki so predstavili 21 referatov. Žal je bila zasedba nekoliko okrnjena, ker je bilo odsotnih več napovedanih referentov.

V uvodnem referatu je glavni organizator M. Koter predstavil tipizacijo regij in regionalističnih gibanj v Evropi. Sliko je dopolnil J. Kalkwiek iz Nizozemske, ko je opredelil povezovalno vlogo t.i. "evroregij". Avtor je to ponazoril s primerom Nizozemske in severozahodne Nemčije. Sledila je vrsta poljskih avtorjev, ki so

obravnavali regionalizme na Poljskem, oblikovanje regionalne zavesti in tudi zadrege nove upravne razdelitve. Tako je K. Rembowska iz Łodza ugotavljala, da je pri mladi generaciji regionalna zavest dokaj šibka. Tezo so podprli tudi nekateri udeleženci v razpravi. Vendar se pri tem zastavlja tehtno vprašanje, zakaj imamo na eni strani močna regionalistična gibanja, na drugi strani pa apatičnost mlade generacije v tem gibanju. Verjetno bo treba v prihodnje proučevati te pojave bolj natančno, in sicer selektivno po posameznih skupinah prebivalstva. Pomembno mesto so odmerili tudi novi upravni razdelitvi (K. Heffner iz Šlezjskega inštituta v Opoleju), kjer se postavljajo podobna vprašanja kot pri nas.

Precejšnjo pozornost so vzbudili prispevki, ki so obravnavali etnično plat regionalističnih gibanj. F. Carter iz Londona je predstavil narodnostno sestavo Bolgarije in nekatere težave pri izbiri meril etničnega opredeljevanja. Nanizal je tudi nekaj težav narodnostno mešanih obmejnih območij, ki se kažejo v velikem nezaupanju države do manjšinskih skupnosti in njihove vloge v čezmejnem sodelovanju. V. Baran iz Banske Bistrice na Slovaškem je opisal južno slovaško obmejno območje, ki ga poseljuje več kot 600.000 Madžarov. Ti skušajo v času upravnih reform pridobiti posebno samoupravno enoto. Politično še bolj zapleten je istrski regionalizem, ki sta ga predstavila predstavnika iz Slovenije J. Zupančič in P. Repolusk. V skupnem referatu sta opozorila na zgodovinske, etnične in sodobne politične razloge tega gibanja ter njegovo politično odmevnost. Slednje se kaže med drugim tudi v kratkih stikih v odnosih med Slovenijo in Italijo.

Zelo pomembno mesto je bilo odmerjeno obravnavi medregionalnega in čezmejnega sodelovanja. M. Bufon iz Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu je predstavil raven čezmejnega sodelovanja Nove Gorice in Gorice ter njunega zaledja. Pri tem je opozoril tudi na nekatere metodološke prijeme zaznavanja čezmejne izmenjave. A. Sanguin iz Angersa v Franciji se je posvetil vprašanju preobrazbe obmejnih območij v formalne evroregije ter možnosti preoblikovanja nekdanjih mednarodnih mejnih prehodov (informacijski centri ipd.). Svoje poglede na temo evroregij so predstavili tudi nekateri poljski kolegi. Ob koncu se je razvnela živahna razprava o pojmu "evroregije". V državah Evropske zveze je po odpravljanju meja močna težnja po oblikovanju uradnih evroregij, ki jih sestavljajo obmejne regije dveh ali več držav. Oblikujejo jih tedaj, ko že obstaja določena stopnja dejanskega medregionalnega sodelovanja in ga formalni status olajšuje in pospešuje. Drugi tip je prav tako formalna evroregija v bivših realsocialističnih državah; pobuda za njeno oblikovanje prihaja iz regionalnih ali še pogostejše iz državnih središč in pomeni šele začetek odpiranja meje in čezmejnega sodelovanja. Tretji tip predstavljajo obmejne regije z visoko stopnjo medregionalnega čezmejnega sodelovanja, vendar nimajo uradnega statusa evroregije. Lep zgled funkcionalne evroregije sta obmejni regiji Gorice in Nove Gorice v naši neposredni soseščini.

Mednarodna konferenca "Regionalni jeziki in prekomejne povezave v Evropi", Strasbourg-Colmar, 1–4 junij 1994

V začetku junija 1994 je v obmejnem alzaškem mestu Colmar v Franciji potekala imenovana konferenca, ki sta jo vzorno organizirala in vodila Andre Louis Sanguin, profesor politične geografije na univerzi v Angersu, in Henry Goetschy, senator departmaja Haut-Rhin v Alzaciji. Konferenco so podprli Generalni svet departmaja, Regionalni svet Alzacije ter Komisija za politično geografijo. Predsednik slednje je sedaj prav profesor Sanguin, ki je v tej funkciji zamenjal P. Clavala. Uglednega znanstvenega srečanja se je udeležilo okrog 80 strokovnjakov iz 14 držav, ki so predstavili 40 referatov. Program je bil precej natrpan, saj so bile poleg razprav organizirane tudi štiri zanimive strokovne ekskurzije. V Strasbourgju smo bili gostje Regionalnega sveta Alzacije in nato še Evropskega sveta. Na drugi ekskurziji smo obiskali visoko razvito evroregijo na tromeji Francije, Nemčije in Švice. Na tretji smo se seznanili z regionalnimi značilnostmi Alzacije, še posebej njenim vinarstvom. Izredno zanimiv je bil tudi obisk muzeja — skansena — v Ungersheimu. Vsem obiskovalcem je ostala v spominu kratka predstava "Alzaške šole" (L'ecole d'Alsace), ki je nazorno pokazala, kako so oblastniki ob vsakokratni osvojitvi Alzacije skušali prebivalcem od šolskih klopi dalje vcepljati prepričanje, da so Nemci oziroma Francozi. Je mar potem čudno, če se Alzačan o tem še danes težko opredeli? Četrta ekskurzija je bila še najbolj "turistična": z majhnim vlakcem smo si ogledali staro mestno jedro Colmarja z odlično ohranjeno staro arhitekturo.

Kot pove že naslov srečanja, je bilo težišče dela obravnava manjšin in med-regionalnega čezmejnega sodelovanja. Pri tem je nehoti stopila v ospredje opazna razlika glede pojmovanja manjšinskosti. V državah srednje Evrope pojmujejo manjšine kot del izoblikovanega naroda, ki je zaradi zgodovinskih razmer ostal zunaj meja matične države. Narodi so se v srednji Evropi oblikovali prej kot države. Drugače je v zahodnoevropskih državah, ki so se ozemeljsko oblikovale še pred pomladjo narodov v 19. stoletju. Tam so Bretonci, Oksitanci in Baski v Franciji, Baski, Galižani in Katalonci v Španiji ter Valižani v Veliki Britaniji obravnavani kot jezikovne manjšine ali celo kot regionalne jezikovne skupine. A vendar imajo nekatere med njimi razen državne organizacije vse lastnosti narodov; to velja še posebej za Baske in Katalonce. Centralno urejene države so dosledno zane-marjale svoje "regionalne jezikovne skupine" in jim odrekale narodno bit. Neupoštevanje narodnostnih teženj omenjenih skupin je skoraj povsod pripeljalo do konfliktnih razmer, ki jih politika pogosto ni bila sposobna ne krotiti ne reševati. Znatni korak k decentralizaciji so naredili v Španiji, saj so Baski in še zlasti Katalonci dosegli uvedbo svojega jezika v šole in druge javne ustanove. V Franciji država sedaj ščiti regionalne jezike in torej identiteto regij, toda s tem v bistvu preprečuje, da bi se jezik določene (etnične) skupnosti razvijal v skladu z modernizacijo življenja. Jezik ostaja relikv, ki ga zlasti bolj mobilno prebivalstvo nado-mešča s standardno francoščino. Vendar je treba poudariti tudi to, da namenjajo

oblasti precejšnjo pozornost modelu večjezikovnega izobraževanja, kjer upoštevajo tudi regionalne jezike. Ta model je priljubljen in že precej uveljavljen. Tako imajo ponekod (npr. v Val d'Aranu na jugu Francije) celo štirijezično šolstvo.

Nekateri so poudarjali, da ne gre zgolj za večjezičnost, temveč tudi za multikulturnost, ki je potrebna v novi združeni Evropi. Toda od prave manjšinske zaščite je še daleč, saj ni nihče od francoskih referentov opozoril na pomembnost teritorialne in socialne integritete manjšinskih skupnosti. A. Viaut je kot zgleden primer navedel Oksitance v južni Franciji. Razlike med posameznimi oksitanskimi narečji so precejšnje, enoten jezik pa še ni povsem oblikovan. Zaradi pomanjkanja učbenikov v oksitanščini si pomagajo s katalonskimi. Ob tem je treba opozoriti, da si manjšinske skupnosti v Franciji lahko same oblikujejo svoje šolstvo. Toda te šole so posebne in jih država denarno ne podpira.

Položaj in strukturo manjšin v srednji Evropi so osvetlili nastopi referentov iz Slovenije. Vladimir in Matjaž Klemenčič sta podala problematiko narodnostnih manjšin na območju Alpe-Jadran. Opozorila sta na opazne razlike med manjšinami ter njihovo odvisnost od razvitosti regije in medregionalnega prekomejnega sodelovanja. J. Zupančič je nastopil skupaj z E. Steinickejem, znanim avstrijskim strokovnjakom za narodnostna vprašanja. V prispevku sta obravnavala pogojenost socialnega razvoja slovenske manjšine in razvoja oziroma modernizacije njenega poselitvenega prostora, torej južne in srednje Koroške.

Drugi del razprav je bil namenjen analizi čezmejnega medregionalnega sodelovanja. Več avtorjev je posebej poudarilo oblikovanje t.i. "evroregij", kot so npr. med špansko Katalonijo in južno Francijo, med Nizozemsko in severno Nemčijo, med francosko Alzacijo in nemškim Porenjem itd. V nastopih je bilo večkrat slišati, da so evroregije v združeni Evropi stvarnost in tudi nujnost. Svarili so, da bi se lahko po odpravi meja oblikovale t.i. notranje meje z robnimi, razvojno problematičnimi območji. Vendar je krepitev regij in njihovo povezovanje v evroregije predvsem rezultat regionalizma, torej gibanja, ki vzpostavlja avtonomijo regij in je nasprotno državnemu centralizmu. Posebno izrazit primer evroregije smo si ogledali na ekskurziji. To je t.i. Baselska regija (Regio Basilensis), ki ga sestavljajo švicarski kanton Basel, francoski departma Haut-Rhin in nemška dežela Baden Wuerttemberg. Tod so šli v zahtevne skupne projekte. Največji med njimi je gotovo letališče Basel-Muhlhouse s sodeležbo Freiburga. Letališče je na meji med Francijo in Švico in ga soupravljata obe državi.

Konferenco so sicer organizirali francoski geografi, toda med udeleženci so prevladovali predstavniki drugih strok: politologi, sociologi, jezikoslovci, pedagogi in novinarji. Še enkrat se je lepo pokazalo, kako potreben je interdisciplinarni pristop pri proučevanju in praktičnem reševanju problemov narodnih in jezikovnih manjšin.

Jernej Zupančič

Mednarodni simpozij "Spreminjanje kraškega okolja"
(Karst Environment Changes — An International Symposium)
(Oxford & Huddersfield, Anglija, 13.–23. september 1994)

Pod nekam skromnim imenom se skriva krasoslovni dogodek svetovnega pomena, ki glede na pomen krasa za Slovenijo gotovo zasluži malo več pozornosti.

Simpozij sta pripravila Department of Geographical & Environmental Sciences univerze v Huddersfieldu (West Yorkshire), kjer je pod vodstvom J. Gunna že dalj časa zelo dejavna "Limestone Research Group", in School of Geography oxfordske univerze. Srečanje so podprle tudi mednarodne (UNESCO-IGCP, Komisija za kras pri Mednarodni zvezi hidrogeologov, Komisija za spremembe in ohranjanje kraškega okolja pri Mednarodni geografski zvezi, Mednarodna speleološka zveza) ter britanske organizacije oziroma raziskovalne skupine. Zato to ni bil le običajni simpozij, ampak je predstavil tudi delo pri ustreznih mednarodnih projektih (UNESCO-IGCP projekt 299) in delo navedenih komisij, v katerih smo dejavni tudi slovenski krasoslovci. Zato tudi ne čudi, da je bil simpozij ne le mednarodni, ampak res svetovni, saj se ga je udeležilo več kot 60 strokovnjakov za kras iz 23 držav s šestih celin. Med njimi so bili tudi trije iz Slovenije.

Simpozij je bil razdeljen na dva dela: prva polovica je potekala v Oxfordu, druga pa v Huddersfieldu, obeh pomembnih britanskih geografskih središčih za proučevanje krasa. Sicer je bila polovica časa namenjena predavanjem in drugemu strokovnemu delu v predavalnicah, polovica (5) dni pa terenskemu delu. Predavateljski del je obsegal: plenarna predavanja, s katerimi so britanski strokovnjaki udeležence podrobno seznanili z geomorfološkimi in hidrogeološkimi značilnostmi Velike Britanije ter s krasom v karbonskih in jurskih kamninah in kredi; predavanja udeležencev, posvečena predvsem antropogenim spremembam kraškega okolja; prispevke v obliki posterjev; ustrezne sestanke ter posvete, namenjene organizacijskemu delu v okviru strokovnih organizacij in projektov, ki se ukvarjajo z navedenimi vprašanji.

Vsega skupaj je bilo predstavljenih 43 predavanj (med njimi 5 plenarnih) in 9 posterjev, razdeljenih v 6 tematskih skupin: kraška hidrologija, kras v suhem in polsuhem pasu, lehnjak in hidrogeokemija, spreminjanje kraškega okolja, jame in kras ter kraška hidrogeologija.

Poleg novih dognanj o krasu in novih metod, tehnik in vprašanj, ki se jih lotevajo krasoslovci po vsem svetu, so bila za Slovence predvsem zanimiva predavanja, ki so opozarjala na spremembe v kraškem okolju, ki jih povzroča človek. V nekaterih primerih je šlo za vprašanja, s katerimi se ukvarjamo tudi na slovenskem krasu (onesneževanje, kraške vode, vpliv kmetijstva na kakovost kraških izvirov), v drugih pa za težave, ki bi se lahko ali se bodo pojavile pri nas, a žal za zdaj nanje ne mislimo niti jih ne upoštevamo kot bodoče nevarnosti: vpliv kamnolomov na krasu na gladino kraške talne vode, vpliv melioracij kraškega površja na kraško talno vodo (primer: z Irske, kjer podobno meliorirajo kraške površine kot v

novejšem času pri nas), radioaktivni cezij v kraških sedimentih na površju in v podzemlju, projekcija vpliva svetovnih podnebnih sprememb na količino kraške vode in celo razpadanje stavbnega kamnja (in s tem kulturnih spomenikov) iz karbonatnih kamnin. Posebej zanimivi sta bili predavanja o lehnjaku, saj je pri nas kar nekaj kraških izvirov, kjer se odlaga, a ga skoraj ne proučujemo.

Udeleženci iz Slovenije so predstavili troje predavanj in poster. A. Kranjc je govoril o melioracijah oziroma antropogenih spremembah na slovenskih kraških poljih, A. Mihevc o morfologiji brezen v Trnovskem gozdu, D. Rojšek pa je razložil poglede na zamisel o Visokem krasu zahodne Slovenije kot naravnem parku in v obliki posterja naravne rezervate Paradano, Golake in Smrekovo drago v Trnovskem gozdu.

Zvečer so bili sestanki in druga delovna srečanja. Komisija IGU "Environmental Changes and Conservation in Karst Areas", ki ji poteče mandat, je sprejela odločitev, da predlaga ustanovitev nove komisije z delovnim naslovom "Karst Geocology and Sustainable Development". V okviru sestanka UNESCO-IGCP projekt 299 so se sodelavci dogovorili o zadnjih podrobnostih za pripravo končnega poročila v obliki monografije ter za pripravo predloga novega projekta, katerega bistvena vsebina naj bi bilo proučevanje kroženja CO₂ v krasu. Komisija za kras v okviru Mednarodnega združenja hidrologov je imela redni sestanek, na posebnem sestanku pa je razpravljala o izdaji skupne strokovne knjige.

Terenska polovica simpozija ni bila pomembna le zaradi samega ogleda angleškega krasa, ampak je bila zaradi obilice časa, predvidenega za razprave na terenu, obenem tudi podaljšek razprav iz predavalnice. Tako so si udeleženci v jugovzhodni Angliji ogledali gričevje Cottswold (jurski apnenci) in kras v kredi (ostanki planktonskih živalic in obilica votlikavega črnega roženca) v predelu Berkshire Downs. Zanimiv je bil prikaz uporabe teh plasti za oskrbo z vodo: iz njih črpajo neoporečno vodo in z njo bogatijo Temzine pritoke, iz Temze pa črpajo vodo za London. Na poti v Huddersfield so si udeleženci ogledali tudi izobraževalni center pri jami Robin Hood (v okolici so v permskih apnencih številne paleolitske postaje), ki ga letno obišče okoli 20.000 otrok. V severni Angliji je bilo terensko delo usmerjeno v naravna parka Peak District in Yorkshire Dales (karbonski apnenci) ter griže oziroma škraplje (lašte) Great Asby Scar, in sicer pod vodstvom znanih angleških raziskovalcev T. Burta, M. Owena, J. Gunna, T. Walthama in H. Goldie ter strokovnjakov za varstvo okolja iz vladne organizacije "English Nature". Poleg zanimivih oblik in pojavov smo tudi v naravi spoznali nevarnosti, ki ogrožajo angleški kras, od raznih pomembnih gospodarskih dejavnosti, kot so intenzivna živinoreja, rudarjenje, kamnolomi, komunikacije in urbanizacija pa do rekreativnih in drugih "nepomembnih" dejavnosti, ki pa včasih niso nič manj nevarne za kraško naravo, recimo pohodništvo, nabiranje fosilov in mineralov ter predvsem lomljenje in odnašanje škrapelj zaradi njihovih zanimivih in nenavadnih oblik.

Do začetka simpozija so v posebni številki "Caves and Karst Science" izšli

izvlečki predavanj, udeleženci so dobili tudi velike količine drugega tiskanega in informacijskega gradiva, organizacija je bila zgledna in niti kulturni program ni bil pozabljen. Če bo tudi zbornik predavanj izšel dovolj kmalu in v kakovostni izvedbi, lahko zasluži ta simpozij samo pohvale.

Andrej Kranjc, Daniel Rojšek

“GIS v akciji” na Regionalni konferenci Mednarodne geografske unije v Pragi

V dneh od 22. do 26. avgusta 1994 je bila v Pragi Regionalna konferenca Mednarodne geografske unije z osrednjim naslovom “Okolje in kakovost življenja v Srednji Evropi: problemi prehoda”. Delo z geografskimi informacijskimi sistemi je bilo predstavljeno na enem izmed šestih tematskih sklopov konference. Glede na tematsko širino in raznovrstnost konference zastopnost GIS-ov kaže, da imajo v očeh organizatorjev oziroma Mednarodne geografske unije pomemben položaj.

Okoli 50 strokovnjakov je predstavilo prispevke v treh tematskih podskupinah: “geografski sistemi v akciji”, “kartiranje okolja” ter “daljinsko zaznavanje za okolje”. Avtor tega poročila se je udeležil predvsem razprav v prvi podskupini. Zasedil je zanimiv odziv nekaterih vidnejših predstavnikov stroke iz “razvitih držav” na prispevke avtorjev iz držav “z gospodarstvom v prehodu” iz Srednje in Vzhodne Evrope, ki ga je mogoče “posplošiti”. Predavatelji iz Vzhodne Evrope so predstavljali polovico vseh s področja GIS-ov, zato so imele pripombe posebno težo. Nimamo namena na široko razpravljati o vzrokih in posledicah razmišljanja, ki pogojuje navedene izjave. Zapisujemo jih v razmislek ali zgolj informacijo kolegom iz Slovenije, ki se odpravljate na konference v tujino. Omenjene pripombe bi lahko združili v naslednje izjave:

- večina prispevkov avtorjev iz držav “z gospodarstvom v razvoju” o GIS-ih je (pre)splošnih, (pre)teoretičnih;
- le redki prispevki vključujejo zanimive in prepričljive rezultate;
- podobne prispevke je bilo mogoče slišati na konferencah v razvitih državah že pred 15 ali 20 leti.

Če ste se udeležili že večjega števila strokovnih srečanj s področja GIS-ov, boste verjetno vsaj deloma pritrdili takšni kritiki. V zagovor avtorjem, izpostavljenim kritiki, vendarle lahko navedemo vsaj nekaj argumentov, ki pa seveda ne podpirajo “ponovnega odkrivanja Amerike”:

- družbeni, naravni, ekološki, gospodarski... pojavi in procesi, ki jih proučujejo, se razlikujejo od tistih, ki so jih proučevali v razvitih državah pred desetletji; podobno velja tudi za uporabljene podatke; preprosto prenašanje metodologije ni mogoče, potreben je ponoven temeljit teoretični in metodološki razmislek;

- pred 20 leti še ni bilo GIS-ov v modernem smislu in tudi analitična orodja so bila slabše razvita, kot so danes; zato prispevki s podobnimi naslovi ne pomenijo nujno hoje po že izhojenih poteh;
- kakovost predstavitev rezultatov je veliki meri povezana s kakovostjo uporabljene opreme, ki je v povprečju gotovo na nižji ravni kot v razvitih državah;
- raziskovalci se šele v zadnjem času udeležujejo strokovnih srečanj s podobno intenzivnostjo kot kolegi iz razvitih držav; rezultat tega je v povprečju slabše obvladovanje govorniških spretnosti in (predvsem angleškega) jezika, kar je v skopo odmerjenih minutah za predstavitev zelo pomembno.

Kljub izrečni kritiki je splošen vtis vendarle zadovoljiv. Geografski informacijski sistemi nezadržno prodirajo na številna področja, tudi v državah "z gospodarstvom v prehodu". Posebno razveseljiva je učinkovita uporaba GIS-ov pri reševanju tako zahtevnih nalog, kot je na primer spremljanje in sanacija posledic črnobilske jedrske nesreče. Vprašanje pa je, ali bodo lahko prodrli avtorji s prispevki, ki so jih predstavili na tej konferenci. Ti bodo namreč izdani le na CD-ROM-u.

Marko Krevs

Mednarodni posvet "Geografija in narodnosti"

Med 8. in 11. septembrom 1993 je v Ljubljani potekal mednarodni posvet "Geografija in narodnosti", ki ga je na pobudo Komisije za prebivalstvena vprašanja pri Mednarodni geografski zvezi (IGU) organiziral Oddelek za geografijo. Pripravljalni odbor je vodil član omenjene komisije Anton Gosar, pri izvedbi in organizaciji posveta so pomagali nekateri kolegi iz matične in strokovno sorodnih ustanov. Organizacijo prireditve je IGU poverila slovenskim geografom že leta 1989 na zasedanju predsedstva v Greifswaldu (takrat Nemška demokratična republika). Specializirano strokovno komisijo je predvsem zanimalo teoretično opredeljevanje in razmejevanje etničnega raziskovalnega prostora. To področje demografije še ni obdelano v taki meri, kot je denimo vsebina naravnega in mehaničnega gibanja prebivalstva. Dogodki v Evropi in drugod so po letu 1989 potrdili umestnost zastavljene ciljne premise.

Posveta se je udeležilo 48 tujih geografov iz 19 dežel in petih celin sveta, svoje referate pa so predstavili in sodelovali v diskusiji tudi slovenski geografi in znanstveniki iz sorodnih raziskovalnih polj. Organizacijski odbor je zabeležil 183 udeležencev. Organizator si je štel v čast, da so na posvetu bili navzoči Daniel Noin, predsednik komisije za prebivalstvena vprašanja, Wilbur Zelinsky, vodilni anglosaški demogeografski teoretik, in J. Jürgen Bähr, avtor novega in obsežnega učbenika "Bevölkerungsgeographie". Posveta se je udeležila tudi delegacija geografskega inštituta ameriškega zunanjega ministrstva ter skupina uredniškega

odbora ugledne strokovne revije GeoJournal (urednik Wolf Tietze), ki jo izdaja nizozemsko-angleško-ameriška založba Kluwer. Posvet sta v okviru zmožnosti podprla Ministrstvo za zunanje zadeve in Ministrstvo za znanost in tehnologijo. Uvodne misli sta posredovala zunanji minister in podpredsednik vlade Lojze Peterle ter minister za znanost in tehnologijo Rado Bohinc.

Pripravljalnemu odboru je uspelo napovedati sestanek v številnih strokovnih revijah in biltenih. Posebno odmevna je bila akcija objave vsebinsko ustreznih slovenskih in tujih prispevkov v julijski (dva meseca pred posvetom) številki revije GeoJournal. Ugodnega odmeva so bile deležne tudi barvne in črno-bele fotografije Ljubljane in slovenskih krajev z ustreznimi, strokovnimi podnapisi. Obiskovalcem otvoritvene svečanosti je organizator podaril lično dvojezično (slovensko-angleško) knjižico s programom posveta, povzetki referatov in opisom ekskurzijske poti. Uredila sta jo Mirko Pak in Anton Gosar. Za simultano prevajanje prispevkov iz slovenskega v angleški jezik in obratno so poskrbele prevajalke in tehniki Cankarjevega doma.

Prvi dan posveta je bil namenjen teoretskim in lokaciji sestanka ustrežajočim vsebinam. Vladimir Klemenčič je poročal o narodnostnih manjšinah v alpsko-panonsko-jadranskem prostoru, Jože Velikonja je opredelil zakonitosti sodobnega komuniciranja med izseljenskimi skupnostmi, Daniel Noin je pregledal ustrezno literaturo, Wilbur Zelinsky je poskušal opredeliti pojem "etničnosti", Marek Koter pa ob koncu večernega zasedanja posamezne tipe etničnih skupnosti.

Drugi dan so nastopili avtorji prispevkov oziroma referenti, katerih teme so bile naravnane na osrednjeevropski oziroma vzhodnoevropski prostor. Anton Gosar, Milan Bufon, Jernej Zupančič in Rado Genorio so analizirali etnični prostor v Sloveniji in sosedstvu oziroma opozorili na slovensko izseljenišvo. S to temo je nadaljevala Felicita Medved, ki je razpravljala o življenju Slovencev v multietnični, vendar premišljeno centralistično naravnani švedski družbi. Avstrijec Peter Jordan je opravil koleracijo, v okviru katere je analiziral etnično čiste in funkcionalne regije na Hrvaškem in v Bosni; Anglež Frank Carter pa je obdelal morbidno temo o narodnostni pripadnosti kot vzroku migracij oziroma dejavniku zavračanja v družbah Vzhodne Evrope.

Direktor Geografskega inštituta State Departmenta William B. Wood in njegov sodelavec Lee R. Schwarz sta šla še dlje v obravnavi in dokazovanju dejstva, da je etnična pripadnost vzročni dejavnik večine vsiljenih migracij na našem planetu. Kveta Kalibova in Antonin Vaishar sta obravnavala etnične razmere na Češkem: prva je analizirala Rome, drugi pa je nanizal sociodemografske probleme v obmejnih regijah, ki so jih zapustili (bili pregnani) Nemci. Podiplomski študent iz Kalamazooja v državi Michigan, Latvijec Ilmars Mežs, je razčlenil etnične razmere v Latviji, kjer je alohtono rusko prebivalstvo številčno prehitelo domačine. Pavel Polian je ob pomoči sodelavke Olge Gleser nanizal nekaj značilnosti pred-, med- in povojnih deportacij v Sovjetski zvezi, trije poljski avtorji, Christian Heffner, Wiesław Drobek, Danuta Berlinska, so obravnavali etnične razmere v Šleziji.

Popoldne je Mirko Pak vodil ekskurzijo po Ljubljani. Popoldne je za udeležence posveta direktor univerzitetnega geografskega inštituta Marjan Ravbar priredil sprejem. Zvečer je v Vili Rožnik pristojno ministrstvo organiziralo sprejem in pogovor z zunanjim ministrom. Naslednji dan je direktor Evropskega kartografskega inštituta iz Bruggea I.B.F. Kormoss predstavil problematiko kartiranja manjšin in etničnih skupnosti. Russel King je nanizal probleme, povezane z emigracijo v Italijo, Andre-Louis Sanguin pa je ob Hansjoergu Breyu razčlenil podobo etnično razdeljenega Cipra. Iz židovskega zornega kota je etnično problematiko opredelil Yosseph Shilhav. S problematiko urbanizacije in spremenjenega, izboljšane medrasnega sožitja v Južni Afriki so se spopadli Hermanus Geyer ter Ulrich Jurgens in Juergen Baehr. Mei-Ling Hsu je analizirala prebivalstveno rast manjšinskih skupnosti na Kitajskem, Huw Jones pa je kritično osvetlil imigracijsko politiko sodobne Avstralije. Predavateljski del posveta je sklenila naša rojakinja, dobitnica številnih ameriških strokovnih priznanj, Lydia Mihelič-Pulsipher. Obravnavala je psihosocialne komplekse ob srečanju zahodnih in drugače razvitih kultur in jih osvetlila s pogledi s turističnih potovanj po Karibih.

Organizator je pripravil ekskurzijo, ki je najprej vodila v osrčje slovenskega alpskega sveta, na Bled. Udeleženci so v prostorih Triglavskega narodnega parka na videoposnetku najprej spoznavali posebnosti, nato pa, v pogovoru z direktorjem ustanove, tudi probleme, s katerimi se ta ustanova spopada. Zvečer je državni sekretar Rado Genorio v imenu Ministrstva za znanost in tehnologijo v prostorih hotela Park pripravil sprejem. Simpozij je bil sklenjen z ekskurzijo po treh deželah alpsko-jadranskega prostora. Najprej so se gostje pogovorili z direktorjem Zvezne gimnazije za Slovence v Celovcu, dr. Reginaldom Vospernikom, nato pa so preko izrazito obremenjenega mejnega prehoda Megvarje–Vrata nadaljevali pot v Furlanijo–Julijsko krajino in za kosilo prispeli na Grad Dobrovo, kjer sta jim goriška (Italija) in novogoriška (Slovenija) občina pripravili sprejem. To je bila tudi priložnost, da spoznajo delo in se pogovorijo z vodilnimi možmi Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) iz Trsta. Počez čez italijansko ozemlje in zaledje Trsta je v nadaljevanju vodila pot v slovensko Koprsko Primorje. Zaradi zamude do pogovora z italijansko manjšino v Piranu žal ni prišlo. Pač pa so nam organizatorji srečanja prepustili bogato obloženo mizo.

Posvet v Ljubljani "Geografija in narodnosti"/"Ethnicity and Geography" je bil deležen splošne pohvale. Zahvalo je prireditvenemu odboru v pisni obliki posredovalo 23 posameznikov. Predsednik komisije za prebivalstvena vprašanja je v internem biltnu in reviji GeoJurnal pozitivno poročal o organizaciji in vsebini posveta. Prispevke, predstavljene na posvetu, je Inštitut za geografije Univerze v Ljubljane natisnil le štiri mesece kasneje. Izšli so v redni, triindvajseti številki strokovne revije inštituta. Izredno lična je (prvič) barvna naslovna stran revije: v osredju naslovnice je karta Evrope, na kateri je slovenska poštna znamka. "Geographica Slovenica 23" je bila razprodana v najkrajšem času.

Konferenca: Okolje in kvaliteta življenja v Srednji Evropi: problemi prehoda

Osnovni organizator in pobudnik te mednarodne regionalne konference je bila Mednarodna geografska unija (IGU), ki je neposredno organizacijo srečanja zaupala Karlovi univerzi v Pragi. Priprave na konferenco so bile temeljite, v njih je sodelovala tudi Zveza geografskih društev Slovenije in Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije. Osrednji del konference je bil od 22. do 26. avgusta 1994 v Pragi. Vsa konferenčna dejavnost je potekala v Palači kulture (Vyšehrad), to je po zasnovi in ideji podobna zgradba kot naš Cankarjev dom. Ob osrednjem delu konference, zasedanjih, je bila organizirana še cela vrsta pred- in pokonferenčnih srečanj, razstav, različnih prireditev ter najrazličnejših eno- ali večdnevniških ekskurzij. Organizacija konference je bila skromna in brezosebna.

Delo konference je potekalo na štirih plenarnih zasedanjih in v šestih tematskih skupinah, ki so bili razdeljene v več problemskih sklopov. Spodnji pregled problemskih sklopov in tematskih skupin odlikava dogajanje in usmeritev konference. Organizatorji konference so obljubili, da bodo prispevki v najkrajšem času dostopni v obliki CD-ROM-a, vendar ni videti, da se bo to tudi zgodilo. Prav tako ni predvideno, da bi bil natisnjen zbornik konference. Na konferenco se je iz Slovenije prijavilo približno dvajset udeležencev, vendar se je večje število prijavljenih ni udeležilo, čeprav je Ministrstvo za znanost zagotovilo kritje potnih stroškov. Na žalost tudi ni bilo sicer najavljenega nastopa Rada Genoria na otvoritveni slovesnosti. Svoje prispevke je z referati ali na posterjih predstavilo dvanajst slovenskih geografov, njihovi priimki so navedeni v oklepaju ob naslovu tematske skupine, v okviru katere so imeli svojo predstavitev.

A. Nastanek "nove Srednje Evrope":

- naš spreminjajoči svet;
- Srednja Evropa: iskanje nove identitete:
  - pogledi na Srednjo Evropo: nekdanji, današnji in prihodnji,
  - "železna zavesa" in njeni učinki ter problemi manjšin;
- rekonstrukcija Srednje Evrope: problemi in perspektive:
  - ekonomska obnova in problemi privatizacije v Srednji Evropi,
  - spreminjanje odnosov v družbi: nova socialna in politična klima v Srednji Evropi,
  - okolje v Srednji Evropi: rekonstrukcija in sodelovanje,
  - spreminjanje srednjeevropskih mest;
- migracije in problemi beguncev:
  - slika mobilnosti Srednje in Vzhodne Evrope,
  - ekonomske in etnične migracije: Vzhodna Evropa in Bližnji vzhod,
  - migracije in begunci v današnjem svetu,
  - politike državljanstva in mednarodne migracije.

B. Okolje in pokrajina:

- okolje in družba v geografski luči:
  - filozofija odnosov med človekom in naravo, humana ekologija,
  - okolje, razvoj in nosilnost (okolja);
- družba, pokrajina in ekologija,
  - pokrajinska ekologija (geoekologija) in kartiranje pokrajine,
  - historična ekologija in historične pokrajine,
  - urejanje in planiranje pokrajine; raba tal (Gams),
- geografija in varstvo narave:
  - urejanje in varstvo naravnih virov,
  - urejanje, varstvo in zaščita narave: različne izkušnje (Kranjc, Lovrenčak);
- politike okolja, planiranja in urejanja (Šebenik):
  - trendi v politikah okolja,
  - geografija in ocenjevanje vplivov okolja,
  - prispevki k opazovanju in ocenjevanju kvalitete okolja,
  - planiranje in urejanje okolja,
  - problemi okolja v urbanem okolju,
  - okolje, nove tehnologije in spremembe v metropolitanskih območjih,
  - urejanje okolja v območjih morij v Vzhodni Evropi.

C. Geografski informacijski sistemi, kartografski sistemi in daljinsko zaznavanje (remote sensing):

- geografski informacijski sistemi v akciji (Krevs, Gabrovec, Orožen Adamič, Perko),
- kartiranje okolja,
- daljinsko zaznavanje in okolje.

D. Fizična geografija:

- splošni problemi in perspektive fizične geografije;
- dinamična in inženirska geomorfologija;
- klimatske in hidrološke spremembe:
  - klimatske spremembe: svetovni in regionalni klimatski sistemi in klimatske variacije,
  - vodni viri in raziskave vodne bilance;
- naravne nesreče, katastrofe in nevarnosti (Perko, Orožen Adamič, Topole):
  - pristop k naravnim nesrečam, katastrofam in nevarnostim,
  - spreminjajoča podoba nesreč v velikih urbanih aglomeracijah.

E. Družbena geografija:

- poglobitni tokovi geografske misli;
- okolje in družba:
  - spremembe okolja: pespektive, vrednote in obnašanje človeštva,

- ocenjevanje "kakovosti življenja",
- okolje in zdravje v geografski luči,
- socialna struktura, politična dinamika, kulturna, etnična in verska slika,
- spol in spremembe okolja,
- ekonomska rekonstrukcija,
  - spreminjanje slike razvoja, industrije in mednarodne trgovine;
  - transport in uslužne dejavnosti;
  - spreminjanje slike kmetijstva in kmečke ekonomije;
  - nosilni kmetijski sistemi (Belec);
  - rekreacija in turizem;
- urbana, regionalna in lokalna rekonstrukcija:
  - urbani sistemi in današnja stopnja urbanizacije (Ravbar),
  - spreminjanje notranje strukture metropolitanskih območij in urbanih aglomeracij,
  - regionalni razvoj in politike regionalnega sodelovanja,
  - rekonstrukcija krajevnih oblasti in razvoj.

F. Geografska vzgoja in vzgoja o okolju:

- okolje in sistem geografske vzgoje,
- treba se je zavedati,
- postati profesionalce,
- dvigniti zavest javnosti,
- raziskovalni projekti v geografski vzgoji in vzgoji o okolju.

Vseh udeležencev konference je bilo približno 1000 iz 65 držav z vsega sveta. Svoje referate ali posterje je predstavilo približno 600 udeležencev. To je bila zelo velika konferenca in zato ni bilo mogoče slediti vsemu dogajanju. V okviru možnosti smo se med seboj dogovarjali o kar se je le dalo celovitem spremljanju konference. Andrej Kranjc je bil s strani Zveze geografskih društev Slovenije zadolžen, da se udeleži zasedanj Mednarodne geografske unije. Edini od Slovencev je imel tudi čast, da je vodil enega od tematskih sklopov (B3, Geografija in varstvo narave). Namen srečanj Mednarodne geografske unije je bil, da bi okrepili stike med posameznimi nacionalnimi komiteji, izboljšali izmenjavo idej med deželami in izboljšali notranjo organiziranost. Trenutno je v geografski uniji 26 najrazličnejših komisij in 6 študijskih skupin. Pojavlja se vedno več želja za ustanavljanje novih komisij. Vodstvo geografske unije pa si prizadeva za zmanjševanje števila oziroma za združevanje komisij v skupine. Osrednja naloga Mednarodne geografske unije je podpirati raziskovalno delo, si prizadevati za uveljavljanje geografije in zagotoviti večji vpliv geografije v izobraževalnem sistemu. To so bile tudi osrednje misli sklepne deklaracije konference.

Predstavniki posameznih organizacijskih odborov so predstavili in povabili geografe na naslednje konference:

- svetovni geografski kongres leta 1996 v Haagu,
- svetovni geografski kongres leta 2000 v Seulu,
- regionalno konferenco leta 1995 na Kubi,
- regionalno konferenco leta 1998 v Lizboni
- 1. južnoafriško mednarodno geografsko konferenco leta 1995 v Durbanu v JAR,
- tematsko konferenco (Geografija in svetovne spremembe) leta 1995 v Moskvi.

Iz Slovenije smo prinesli nekaj gradiva o naši državi in dosežkih naše geografije, ki smo ga razdelili udeležencem konference. Kljub vsemu pa je škoda, da se nismo bolje organizirali in agresivneje predstavili, reklamirali Slovenijo. Tu so bili učitelji, profesorji, raziskovalci iz vsega sveta, prenašalci geografskega znanja med ljudi. Celo tu, in to geografij, so nas večkrat vprašali: "Kje pa je ta dežela?"

Milan Orožen Adamič

**Der Wandel des ländlichen Raums in Südosteuropa.
Spremembe podeželja v Jugovzhodni Evropi
Leipzig, 27.–29. junij 1994.**

Močno povečano zanimanje za problematiko regionalnega razvoja v Evropi se kaže v vrsti mednarodnih strokovnih sestankov, ki seveda niso brez geopolitičnih namenov. Za nas so še posebej zanimivi tisti, ki se ukvarjajo z Jugovzhodno in Srednjo Evropo in na katere smo sedaj že redno vabljeni tudi slovenski geografij. Takšen simpozij je v Leipzigu organizirala Südosteuropa Gesellschaft iz Münchna. Udeležilo se ga je blizu sto strokovnjakov raznih strok iz Nemčije, Avstrije, Madžarske, Slovaške, Romunije, Poljske, Ukrajine, Hrvaške in iz Slovenije, V. Klemenčič z referatom "Razvoj podeželja v Sloveniji" in M. Pak z referatom "Kmetijstvo in podeželje v novih razmerah v Sloveniji".

Obravnavana je bila široka problematika podeželja, od najnovejših sprememb v organizaciji kmetijstva, povezanih z denacionalizacijo, do preobrazbe naselij in infrastrukture na podeželju. Čeprav so osnovni problemi kmetijstva v vseh bivših socialističnih državah podobni, se pota nove organiziranosti kmetijstva v marsičem razlikujejo. Tako je v vzhodnih deželah Nemčije in na Madžarskem, kjer se je kmetijstvo po uspešnosti skoraj že lahko kosalo z zahodnoevropskim, predvsem manj drobljenja kmetijskih zemljišč kot v drugih državah. Vse države pa z vključitvijo v tržno gospodarstvo že doživljajo posledice konkurence močno subvencionirane zahodnoevropske kmetijske pridelave. To je na zunaj najbolj vidno v zmanjševanju obdelovalnih površin. V Baltskih državah, Romuniji in Bolgariji za 15 do 20 %, v vzhodnih deželah Nemčije za do 30 %, pri čemer naj bi bilo še nadaljnjih 30 % kmetijskih zemljišč ekstenzivno obdelanih. Povsod se je tudi

močno zmanjšalo število živine in zaposlenih v kmetijstvu, sicer pa zaradi najnovejših razvojnih procesov kmetijske delovne sile v glavnem povsod primanjkuje. Kmetijstvo v zahodnih deželah Nemčije je še posebej prizadeto zaradi kmetijske politike Evropske skupnosti, posledice tega smo imeli priložnost videti ob obisku kmetijskega posestva.

V kmetijstvu in na podeželju se na sploh otepajo z nerazvito infrastrukturo, ki je praktično prvi pogoj bodočega razvoja podeželja. To pove že nekaj naslovov referatov: preobrazba pridelave in infrastrukture v madžarskem kmetijstvu, spremembe na podeželju in v podeželskih naseljih na Madžarskem, podobno na Slovaškem ter v drugih državah.

Splošna ocena velja za vse obravnavane države: treba je povečati prizadevanja za razvoj podeželja ne samo v kmetijski, temveč tudi v njegovi bivalni, turistični in drugih funkcijah, še posebej pa v njegovi infrastrukturni opremljenosti kot pogoju skladnejšega razvoja.

Omeniti kaže tudi, da ni bilo mogoče spregledati razlik v številu povabljenih in tudi sodelujočih v simpozijских aktivnostih iz posameznih držav. Slovenija je, zlasti po zaslugi geografov, doživela nekakšno srednjo stopnjo zanimanja.

Ekskurzija zadnjega dne zasedanja nas je vodila na severno obrobje Leipziga, v predele preko petdeset metrov globokih premogokopov, kar je poleg drugega povsem degradiralo podeželje. Revitalizacija je seveda dolgotrajen proces. Drugo nasilje nad podeželjem pomeni ekspanzija mesta kot nemškega okna proti vzhodu in jugovzhodu Evrope, kar se še posebej kaže v gradnji številnih velikih nakupovalnih središč, proizvodnih objektov in drugih ustanov ter predvsem velikega sejmišča, ki naj bi Leipzigu povrnil vsaj del predvojne svetovne sejemске veljave. Tudi ogled družbenega kmetijskega posestva je pokazal najbolj temne plati prehoda v tržno gospodarstvo s popolnim propadanjem in gotovo prihodnostjo.

Mirko Pak

**Zasedanje Komisije za urbani razvoj in urbano življenje (Urban Development and Urban Life), Mednarodne geografske unije,
Berlin 15. do 20. avgust 1994.**

Komisija za urbani razvoj in urbano življenje je imela svoje vsakoletno zasedanje v Berlinu nekaj dni pred Regionalno konferenco v Pragi. Tja je bil prenešen tudi zaključek zasedanja, ki se ga zaradi odhoda na Konferenco o regionalnem sodelovanju v Evropi v Kopenhagenu, nisem mogel udeležiti, žal tudi ne celodnevne ekskurzije po Berlinu in njegovem obmestju. Tako mi tudi niso znani sklepi zasedanja te dokaj dejavne Komisije MGU. Ta tematika, ki naj bi težiščno

obravnavala prestrukturiranje urbanih sistemov v Srednji in Vzhodni Evropi, urbano identiteto, podobo mesta in urbani marketing ter nezaposlenost in neformalno ekonomijo v mestih, se je v veliki meri raztegnila še na sekcijo Regionalne konference v Pragi o analizah in modelih urbanih sistemov.

Kot je značilno za tovrstna zasedanja, je bila zaradi silno pestre sestave udeležencev iz Prage, obeh Amerik in Azije tudi predstavljena tematika raznovrstna, zlasti tista neevropskih udeležencev pa še posebej regionalno naravnana. Problem velikih mest in mestnih aglomeracij Kitajske, Japonske, J. Koreje, pa tudi nekaterih držav bivše SZ, so že zaradi samega predmeta obravnave vzbudili posebno pozornost, še posebej zaradi učinkov prehoda v tržno gospodarstvo. Iz tega razloga bi lahko obravnavana urbana naselja razdelili na tri skupine: hitro se razvijajoča velemesta bivših socialističnih držav in na drugih celinah, mesta držav bivšega socialističnega sistema in stara mesta razvitega sveta. Vendar so pri dobršem delu izmed 45 referatov izstopale napovedane tri tematike, močno pa je zaostajalo zanimanje za metodološka vprašanja paleogeografskih raziskovanj, ki so bila v preteklosti mnogo bolj v ospredju.

Poudarjeno zanimanje za urbane sisteme je vsekakor posledica povečanega zanimanja evropskih geografov za problematiko regionalnega in seveda tudi urbanega razvoja po političnih spremembah na začetku devetdesetih let, še posebej po odstranitvi železne zaves med zahodom in vzhodom. Zato ne preseneča večje število referatov zahodnoevropskih geografov o tej tematiki. To sproža tudi živahne razprave, v katerih se omenja, seveda mnogo redkeje kot druge države, tudi Slovenija, dežele, ki ležijo južneje od nje, pa praktično nikoli. Tovrstna razmišljanja so večinoma osredotočena na bodoči razvoj. V tem okviru je imel referat z naslovom *The impact of the Recent Socio-political and Economic changes on the Development of Slovenian Towns* tudi podpisani. V to skupino referatov bi nekako šteli še vsebine o nacionalnih naselbinskih sistemih Finske, Indije, Kanade, Japonske in drugih držav.

Z gospodarskega področja urbane geografije so bili v ospredju referati, pa tudi razprava o urbanem marketingu, urbani identiteti in gospodarskih perspektivah mestnega razvoja. O tem je tekla beseda tudi ob drugih referatih, ki so se ukvarjali s specifičnimi problemi velikih mest Toronta, Meksika, Seula, glavnega mesta bodoče vodilne gospodarske sile tega dela sveta, pa Detroita, Amsterdama, Londona, Rima in drugih. Precej besed je veljalo razmišljanju, kaj pravzaprav je predmet marketinške geografije. Iz referatov, navedene literature (vsi referati so bili razmnoženi) ter razprave je vedno bolj kazalo na aplikativne študije konstitutivnih elementov gospodarske, socialne in funkcijske zgradbe mest.

Posebej je bilo pogrešati raziskave o mestnem prebivalstvu in o posameznih strukturnih elementih mestnega prostora, ki so bile v preteklosti nekako mnogo bolj številne na tovrstnih strokovnih srečanjih, kot so urbanizacija, klasifikacija mesta, socialna zgradba, posamezne gospodarske in negospodarske funkcije mesta, mestni promet in podobno.

Otvoritev Konference je sicer bila na Oddelku za geografijo FU (Frei Universität), kjer so ob tej priložnosti odprli razstavo s težiščem na aplikativnih študijah Berlina, posebej za potrebe njegove prenove. Ves ostali del pa je potekal v Hotelu Steglitz v istoimenskem središču nekdanjega ameriškega dela Berlina. Sicer pa ta trenutek ustrežnejšega mesta v Evropi verjetno ne bi našli. Na vsakem koraku je namreč bilo mogoče srečati stare in nove elemente Berlina. Še posebej velja to za vzhodni del mesta, katerega središče doživlja prenovo; šele naslednje leto bodo začeli delovati novi poslovni, trgovski, pa tudi rezidenčni predeli, četrti in ulice. Ob redkih ostankih Berlinskega zidu, ki je povsem izginil iz vsakdanjika Berlinčanov, je pa posredno navzoč domala na vsakem koraku, tudi še niso začeli z gradnjo novih in obnovo starih palač za potrebe nove administracije prve gospodarske sile Evrope. Proti obrobju mesta je staro še zelo navzoče, s tem da so proizvodni obrati skoraj v celoti opuščeni in so marsikatera površina, med katerimi izstopajo železniške, slabše oskrbovane kot v manj razvitih državah Evrope. Tudi tako bogata država bo v svoji novi prestolnici še lep čas celila rane neustreznega razvoja.

Mirko Pak

GEOGRAFSKI VESTNIK 66

Izdala in založila Zveza geografskih društev Slovenije — izšel 1995

Geografski vestnik izhaja v Ljubljani. Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji. Uprava časopisa je pri Zvezi geografskih društev Slovenije, 61000 Ljubljana, Aškerčeva 2. Denar pošiljajte na račun št. 50100-678-44109 (Zveza geografskih društev Slovenije).

Tisk
VB&S d.o.o. Ljubljana
Milana Majcna 4

Tehnični urednik
Iztok Sajko

Ljubljana, 1994
naklada 800 izvodov

Po mnenju Ministrstva za kulturo Republike Slovenije št. 415-319/92mb z dne 3.4.1992 sodi ta publikacija med proizvode, za katere se plačuje 5 % davek od prometa proizvodov.